

MTA DOKTORI ÉRTEKEZÉS

A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata

Badó Attila

Szeged, 2017

TARTALOM

Előszó	6
1. Az értekezés tárgya	7
2. A vizsgálati keret szűkítése.....	8
3. A szupranacionális szempontok a kutatásban	9
4. Módszertani változatosság	12
I. A bírák kiválasztásának összehasonlító jogi vizsgálata, a pártatlanság és a politika	13
1. A common law őshazája	15
2. Politika és szakmaiság a német bírák kiválasztásánál	21
2.1 A szövetségi bírák kiválasztása	21
2.2. A tartományi bírák kiválasztása	22
2.3. Bírói választó testületek	24
2.4. Pártérdekek kontra szakmai szempontok	25
2.5. Reformkövetelések az igazgatás területén.....	27
3. Az Egyesült Államok bírói kiválasztási rendszere	28
3.1. A szövetségi bírák kiválasztása	28
3.2. A tagállami bírák kiválasztási rendszere	29
3.2.1. Választási rendszer	30
3.2.2. Megerősítő szavazás	32
3.2.3. Érdem alapú kiválasztási rendszer. „A missouri terv”	35
4. Az érdem alapú, objektív rendszer kísérlete. A francia minta	36
II. Politikai, érdem alapú és nepotikus elemek a magyar bírák kiválasztásában .	41
1. A bírói szelekció Magyarországon	45
2. Szelekció és kontraszelekció a jogászképzésben	45
3. A bírónak válás tipikus módja Magyarországon	48
4. Meritokratikus és nepotista elemek keveredése a magyar bírák szelekciójában	49
5. Bírói szelekció és politika. Vádak és veszélyek.....	53
III. Az ügyelosztási automatizmus, mint a bírói függetlenség modern garanciája	57
1. A német gyakorlat	59
2. Az osztrák megoldás	61
3. Az olasz szignálási automatizmus.....	62
4. Sorsolás az Egyesült Államokban.....	64
IV. A bírák fegyelmi felelősségre vonása és eltávolítása. Magyar reform a nemzetközi gyakorlat tükrében.....	68
1. Az angol bírák „megfegyelmezése” a 21. században	69
1.1. Fegyelmi ügyek a 2005. évi alkotmányügyi reform előtt	70

1.2. Az alkotmányügyi reform következményei a fegyelmi felelősségre vonhatóság terén	71
1.3. A fegyelmi ügyek új intézményi háttere.	72
1.4. A bírói magatartást irányító szabályok forrásai.	74
2. Az Egyesült Államok bírának eltávolítása és fegyelmi felelősségre vonása	75
2.1. A szövetségi bírák elmozdítása, fegyelmi felelősségre vonása	78
2.2 A tagállami bírák elmozdítása és fegyelmi felelősségre vonása	82
2.2.1. Fegyelmi bizottságok.	83
2.3. Fegyelmi ügyek és a nyilvánosság	86
3. A bírák eltávolítása és fegyelmi felelősségre vonása a római-germán jogcsaládon belül	87
3.1. Jogcsalád és fegyelmi felelősség	88
3.2. A bírák jogbiztonsága, avagy a fegyelmi felelősségre vonás forrásai.	89
3.3. Intézményi háttér.	91
3.3.1. Szolgálati bíróságok, fegyelmi bizottságok	91
3.3.2. Fegyelmi ügyek és igazságszolgáltatási tanácsok.	92
4. A magyar reform értékelése a nemzetközi gyakorlat tükrében	94
4.1. A bírói magatartást meghatározó új etikai kódex	96
4.2. Az ügyek megoszlása	97
4.3. Fegyelmi eljárás és nyilvánosság.	98
V. A laikus bírók függetlenségének összehasonlító jogi vizsgálata	99
1. A laikus részvétel jelentősége a 21. században	100
1.1.1. Részvételi demokráciát erősítő jegyek	102
1.1.2. Képviseleti demokráciát erősítő jellemzők	103
1.1.3. Deliberatív jellemzők.	105
1.2. A laikus bíráskodás, mint az igazságszolgáltatás legitimitását erősítő eszköz.	106
1.3. A laikusok, mint ténytalálók	107
1.4. Kontroll funkció	108
VI. Ülnökök, esküdtek, békebírák. Kiválasztás, reprezentativitás és közreműködés az ítélőhatalban.	110
1. Bevezető gondolatok.	110
2. Kiválasztás és közreműködés	113
2.1. Szelekció, reprezentativitás és hatáskör az angol békebírói rendszerben	115
2.2 Reprezentativitás, pártatlanság, esküdti függetlenség az Egyesült Államokban	122
3. Az esküdtszék, mint kevert bíróság. A francia Cour d'assise	126
4. Kiválasztás és közreműködés a német ülnökrendszerben.	130
4.1. Laikus bírák a Német Szövetségi Köztársaságban.	130
4.2. Kiválasztás és reprezentativitás.	131
4.3. Ülnöki közreműködés.	135

VII. Reprezentativitás és közreműködés a magyar ülnökrendszerben. Egy empirikus vizsgálat tanulságai	137
1. Bevezetés.....	137
2. A laikus részvétel gyökerei a magyar igazságszolgáltatás rendszerében ..	141
2.1. Jogtörténeti távlatokban	141
2.2. Ülnökrendszer a rendszerváltás után	144
3. A kutatás módszertani korlátai	145
4. A magyar ülnökök társadalmi reprezentációja.....	146
4.1. Az életkor szerinti reprezentativitás	146
4.2. Munkaerőpiaci státusz, aktív-inaktív ülnökök	148
4.3. Iskolai végzettség.....	149
4.4. Jelenlegi – nyugdíjasok esetén legutolsó – munkamegosztási státusz	150
4.5. Férfi és női ülnökök	152
4.6. Nemzeti és etnikai kisebbségek részvétele az ülnöki munkában....	153
5. Az ülnökök kiválasztására vonatkozó kutatási eredmények.....	154
6. Laikus bírói közreműködés a bírósági eljárás során.....	156
7. Az ülnökök részvétele a tárgyalásban és a döntési folyamatban.....	156
7.1. Az előkészítés	157
7.1.1. A helyzetkép ülnöki szemszögből nézve	157
7.1.2. Ahogyan ezt a bírák látják.....	158
7.1.3. A bírói előkészítő munka ülnökök általi megtagasztalásának, érzékelésének háttérösszefüggései	159
7.2. Az ülnököknek a tárgyalás folyamatába történő bevonása	160
7.2.1. A helyzetkép ülnöki szemszögből nézve.....	160
7.2.2. A bírák a kérdezési lehetőség biztosításáról.....	161
7.2.3. A kérdezési lehetőséget biztosító bírói gyakorlat ülnökök általi megtagasztalásának, érzékelésének háttérösszefüggései ..	161
7.3. Az ülnöki vélemények iránti bírói igény	162
7.3.1. A helyzetkép ülnöki szemszögből nézve.....	162
7.3.2. A bírák a véleménykérdési gyakorlatról	163
7.3.3. A véleménykérdési gyakorlat ülnöki megtagasztalásának háttérösszefüggései	163
7.4. A bíróétól eltérő ülnöki vélemények gyakorisága.....	164
7.5. Az ülnökök befolyása a bírói döntésekre	165
7.5.1. A helyzetkép ülnöki szemszögből nézve.....	165
7.5.2. A bírák az ülnöki befolyásról.....	166
7.5.3. A ülnöki befolyás érzékelésével összefüggést mutató tényezők	166
8. Összegző kép az ülnökök által észlelt és a bírák szerint érvényesülő bírói gyakorlatokról	167
8.1 Az ülnöki értékelések a vizsgált négy dimenzióban	167
8.2. Az ülnöki értékelések nyomán kirajzolódó bírói gyakorlatok összegző típusai.....	168
8.3 Az ülnöki és a bírói helyzetkép összevetése.....	169
8.4 A bírói önjellemzések nyomán kirajzolódó bírói gyakorlatok összegző típusai.....	170

9. A participációs modell korrekciója	171
VIII. Összegzés	172
IRODALOMJEGYZÉK	184

ELŐSZÓ

E disszertáció elkészítésére az akadémiai doktori fokozat megszerzése érdekében vállalkoztam. Az elmúlt néhány év kutatási eredményeinek bemutatása, azok „egységes szerkezetbe” foglalása jelenti a dolgozat vázát, melyeket néhány esetben frissített, átdolgozott, jelentős mértékben kiegészített formában tárok az olvasók, és a dolgozat minőségét megítélni hivatottak elé. A magyar igazságszolgáltatás világát felkavaró események hatására a dolgozat témája aktuálisabbá vált, mint akkor volt, amikor ilyen irányú kutatásaimba belekezdtem. A bírák kiválasztásának, kinevezésének, előléptetésének, fegyelmi felelősségre vonásának ügye ma már nem csupán a szakmai, hanem a politikai diskurzusok részévé vált. Az általam évtizedek óta kutatott laikus bíráskodás problémáját pedig az új büntetőeljárási törvény helyezte a szűk szakmán túli érdeklődés középpontjába. Az ülnökrendszer átalakítása, klasszikus formájának teljes megszüntetése a téma iránti elkötelezettségemet csak erősítette.

Vizsgálataim egy részét a vállalkozás mérete és jellege miatt kutató partnerek nélkül nem tudtam volna elvégezni. Az empirikus vizsgálatok a vezetésem mellett működő jog-szociológiai kutatócsoport eredményeit tükrözik. Ezúton szeretném Feleky Gábornak és Lőrinczi Jánosnak megköszönni, hogy harmonikus munkánk során a sajnálatos hivatali akadályok ellenére mindig optimistán segítették törekvéseimet.

A disszertáció lezárva:

2017.október 20.

1. Az értekezés tárgya

A követelményt, hogy az igazságszolgáltatás az önállóságot élvező igazságszolgáltató vagy bírói hatalom feladata, a nyugati civilizáció demokratikus országai, és az e mintákat követő államok ma már egyre inkább elismerik.¹ A bíró személyes függetlenségének hangsúlyozása pedig szinte kivétel nélkül szerepel az alkotmányokban.² Az írott alkotmányokban a bíró, a bíróságok függetlenségének említése szinte kötelező feladatnak tűnik, és mindez azt sejteti, mintha egy kézenfekvő fogalommal állnánk szemben. Montesquieu 1748-ban leírt kijelentése óta jogelméleti, politikai filozófiai közhely, hogy a hatalmi ágak elválasztása alapvető demokratikus követelmény. A törvényhozói, bírói és végrehajtó hatalom elválasztása a szakirodalomban általában demokratikus alapelveként kerül megfogalmazásra, amelyet a bírói függetlenséggel hoznak kapcsolatba. A különböző, demokratikusnak tekintett országok jogrendszereinek vizsgálata azonban azt mutatja, hogy a bírói függetlenséget bármilyen aspektusból tekintjük is, máig is nagy különbségek mutatkoznak ezen alapelv konkrét megvalósulási formái között.³ Legyen szó a bírói szervezet függetlenségéről, a hivatásos bíró személyes függetlenségéről vagy az ítélkező bíró függetlenségéről,⁴ szélsőséges példákat találunk ezek jogszabályi megalapozása, az azt értelmező bírósági gyakorlat, vagy a jogszociológiai értelemben vett érvényesülése tekintetében.

A nemzetközi egyezmények és az arra épülő bírói esetjog alapvető szttenderdeket megfogalmaz ugyan e tekintetben, ám a részletekben megbújó lényegi különbségek az egyes jogrendszerek szintjén alakulnak ki. Ami szembetűnő ezekben a nemzetközi egyezményekben, hogy a hatalmi ágak elválasztása és a bírói hatalom szervezeti függetlenségének kérdésében nem nagyon adnak útmutatót, holott a bírói hatalom függetlenségére és gyakran az abból levezetett szervezeti függetlenségre történő hivatkozás mára megszokottá vált, és sokan az igazságszolgáltatás hatékonyságával kapcsolatban felmerülő kérdéseket is ennek fényében értelmezik. Történik ez annak ellenére, hogy alapkérdések nincsenek tisztázva e vonatkozásban. Jó-e az a társadalomnak, ha a bírói hatalom szervezetenként teljesen elkülönülten, külső befolyástól függetlenül működik? Valóban ettől lesz az egyedi bírói döntés is befolyástól mentes, szakszerű, gyors és összességében hatékony? A bírói hatalom önállóságának túlzott hangsúlyozása nem egy társadalomtól elzárt, korporatív, a kritikát nehezen tűrő, ellenőrizhetetlen hatalom kialakulásához vezet? A szervezeti függetlenség nem jár mellékhatásokkal, növelve például a bírák konformitásra ösztönző attitűdjeit? Az alkotmányos demokráciák igazságszolgáltatásának nyilvánvalóan megválaszolásra váró kérdései ezek.⁵

¹ POKOL Béla: *A bírói hatalom*. Századvég Kiadó, Budapest, 2005. 256 p.

² BERRANGER, Thibault de: *Constitutions nationales et constructions communautaire*. L.G.D.J., Paris, 1995. 564 p.; Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): *Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban*. KJK Kerszöv, Budapest, 2005. 1066 p.

³ Russell, P. H. – O'Brien, D. M. (eds.): *Judicial Independence in the age of democracy. Critical perspectives from around the world*. University Press of Virginia, Charlottesville and London, 2001. 326 p.

⁴ FÜRÉSZ Klára: *A bíróság*. In: Kukorelli István (szerk.): *Alkotmánytan I*. Osiris, Budapest, 2007. 451–486. p.

⁵ FLECK Zoltán: *Igazságszolgáltatás reform közben*. Ágh Attila – Somogyvári István (szerk.): *A közigazgatási reform új perspektívái*. ÜMK, Budapest, 2006. 145–164. p.; BENCZE Mátyás: „Nincs füst, ahol nincs tűz.” *Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbíróságok gyakorlatában*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016. 140. p.

A bírói függetlenség komplex fogalma a fenti alapkérdésen túl is számos vizsgálati lehetőséget rejt magában.⁶ Az elméleti jellegű fogalomelemzések mellett feltehető többek között az a kérdés, hogy a bírák mekkora autonómiával rendelkeznek a bírósági szervezeten belül? A jogszabályokon és az igazságérzetükön túl milyen befolyást gyakorol rájuk a hierarchiában felettük álló bíróságok tevékenysége?⁷ A bírósági vezetők milyen kompetenciával rendelkeznek, és mennyiben hatnak közvetlenül vagy közvetve a bíró munkájára? A függetlenség és számon kérhetőség milyen viszonyban áll egymással? A kérdések hosszan sorolhatóak lennének, és még a témában jártas kutatók is könnyen elveszhetnek a problémakör komplexitása miatt.

Miután mi magunk is számos aspektusból elemeztük már e kérdést,⁸ érdemes ehelyütt világossá tenni, hogy jelen munkában milyen cél érdekében, milyen szűkítésekkel, korlátok mellett végzünk összehasonlító, és bizonyos részterületen empirikus kutatást az igazságszolgáltatás területén.

Szándékunk szerint arra teszünk kísérletet, hogy a bírói függetlenség egyes, véleményünk szerint a modern nyugati jogrendszerek tekintetében jelentős garanciális elemeinek meghatározott aspektusból történő összehasonlító vizsgálatán keresztül mutassuk be, hogy a nyugati jogrendszereket, az Európai Unió tagállamait, azon belül Magyarországot milyen kihívások érik a 21. század elején a bírói hatalom, azon belül a hivatásos és laikus bírák függetlensége tekintetében. A választott vizsgálati elemek segítségével azt követjük nyomon, hogy a hatalmi ágak elválasztása doktrínája és a bírói függetlenség alkotmányos elvének talaján miként és milyen mértékben biztosítják az általunk kiválasztott és különösen fontosnak tekintett garanciális elemeit a bírói függetlenségnek az adott jogrendszerek, milyen módon kívánják a függetlenség és számon kérhetőség egyensúlyát ezeken keresztül megteremteni? Vizsgálatunk során mindenekelőtt e mintaadó jogrendszerek „nemzeti” megoldásait vetjük össze a magyar helyzettel.

Ennek során foglalkozunk a hivatásos és laikus bírák szelekciójának, illetve a bírói függetlenség egyik modern alkotmányos garanciájának tartott szignálási rendszerek összehasonlító vizsgálatával. Elemezzük az „input”-ot követően az „output” problémáját is, ami a bírák fegyelmi felelősségre vonhatóságának, végső esetben eltávolíthatóságának összehasonlítását jelenti. Foglalkozunk továbbá a laikus bírák közreműködésének összehasonlító vizsgálatával is, aminek aktualitást a magyar büntetőeljárás reform ad.

2. A vizsgálati keret szűkítése

A vizsgálati tárgyak kiválasztása e dolgozatban némi önkényességet tükrözhet mindazok számára, akik a bírói függetlenség témakörében elmélyültek. Sokakban támadhat hiányérzet, és kritikával illelhetnek, hogy miért hagyunk figyelmen kívül olyan témákat, melyek évszázadok óta a bírói függetlenség és pártatlanság értelmezésének, a függetlenségi és

⁶ SÁRI János: *A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája*. Osiris, Budapest, 1995.; ACKERMAN, Bruce: *The New Separation of Powers*. Harvard Law Review, 113/2000. 642–729. p.

⁷ BENCZE Mátyás: *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a magyar bírói ítélkezésben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 41. p.

⁸ Badó Attila (ed.): *Fair Trial and Judicial Independence: Hungarian Perspectives*. Springer, Cham – Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2013. 248 p.

pártatlansági garanciákra vonatkozó diskurzus középpontjában állnak. Miért nem foglalkozunk például az Egyesült Államokban oly fontosnak tekintett, és a bírák függetlensége szempontjából kitüntetett kérdésként kezelt javadalmazással? Felmerülhet az is, hogy miért nem szentelünk külön fejezetet például az életfogytiglani kinevezés kérdéskörének? Annak ellenére, hogy e munka nyilvánvalóan nem a bírói függetlenség fogalmának meghatározására vagy annak átfogó összehasonlító vizsgálatára törekszik, szükségét érezzük annak megmagyarázását, hogy a témakörben végzett szerteágazó kutatásainkból miért az egyes fejezetekben taglalt kutatási tárgyakra esett választásunk.

A bírói hatalom expanzióját korábbi munkáinkban többször elemeztük, amikor a bírói szervezet függetlenségének aspektusait vizsgáltuk. Ugyancsak több esetben elemeztük a bírói függetlenség kérdéskörének egy másik dimenzióját, a bírák személyes függetlenségének problémáit.⁹ E két oldala a bírói függetlenségnek egyaránt azt szolgálja, hogy az ítélő bíró vagy bírói tanács által meghozott pártatlan, igazságos ítélet feltételei biztosítva legyenek. Tulajdonképpen minden függetlenséggel kapcsolatos követelmény e cél érdekében bontakozott ki a modern nyugati jogrendszerekben. Történetileg az ítélkező bíró függetlenségének elismerését követően fejlődtek ki a bíró személyes függetlenségének, majd az igazságszolgáltató hatalom függetlenségének garanciái. Fokozatosan alakult ki a bírák elmozdíthatatlanságától kezdve a pályafutással, javadalmazással, felelősségre vonással kapcsolatos jogszabályi biztosítékokon át a mentelmi jogig, majd az igazságszolgáltató hatalom önállóságáig terjedő garancia rendszer. E garanciák súlya, tényleges érvényesülése nagymértékben meghatározhatja az utóbbi időben függetlenként kezelt bírói hatalom egészének minőségét, és jelentheti egyúttal optimális esetben a jogszerű és „igazságos” ítélet feltételét is. Nehéz azonban az egyes garanciális elemeket súlyozni, és a politikai-jogi környezettől függetlenül egyenként mérlegre tenni. Annál könnyebb ugyanakkor saját kutatásainkból, és az aktuális szakmai diskurzusból kiválasztani azokat, melyek a nemzetközi konferenciák, szakmai publikációk, de még inkább az aktuálpolitikai, törvényhozási viták számára az utóbbi években, évtizedekben témát szolgáltattak.

Azon meggyőződésünk ellenére, hogy a dolgozatban kiemelt vizsgálati tárgyak a bírói függetlenség legfontosabb aktuális problémáit érintik, nem tagadható az sem, hogy a szerzői érdeklődés és ízlés komoly szerepet játszott a választásban. Az általunk évtizedek óta kutatott témakör, a laikus bíraskodás kétségtelenül marginálisnak tűnhet a hivatásos bírák szelekciójának összehasonlító vizsgálatához képest. Ugyanakkor éppen a magyar laikus elem gyengítésére irányuló törekvések támaszthatják alá e kérdéskör alaposabb vizsgálatát, és indokolhatják, hogy a bírói függetlenséggel összefüggésben mutassuk be a laikus bíraskodáshoz kapcsolódó nemzetközi és hazai dilemmákat, és adjunk számot egy empirikus kutatás eredményeiről.

3. A szupranacionális szempontok a kutatásban

Felmerülhet a kérdés, hogy miért a mintaadó jogrendszerek bírói függetlenséget biztosítani kívánó egyes megoldásaira, és miért nem a nemzetközi egyezményekre, az ezekre épülő nemzetközi bíróságok gyakorlatára, vagy éppen az Unió vagy az Európa Tanács

⁹ BADÓ Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom alkotmányos helyzetének összehasonlító vizsgálata*. In: Tóth Judit – Legény Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Complex, Budapest, 2006. 163–211. p.

e területen született különböző dokumentumaira, jogforrásaira, ajánlásaira helyezzük a hangsúlyt vizsgálatunk során?

Jóllehet korábbi munkáinkban e kérdéskör vizsgálatára is sort kerítettünk a bírói függetlenség garanciális elemei tekintetében,¹⁰ most szándékosan kihagytuk az erre vonatkozó mélyebb elemzéseket, ami véleményünk szerint könnyen indokolható. Az európai országok e garanciákkal kapcsolatos álláspontjának egyik fontos lenyomata például az Európa Tanács keretében született dokumentum, a bírák jogállásáról szóló Európai Karta, mely az e tárgykörben született univerzális és európai egyezmények, illetve a Miniszteri Bizottság R (94) 12 számú, a bírák függetlenségéről, hatékonyságáról és szerepéről a tagállamoknak szóló ajánlás talaján összefoglalja az e téren fontosnak tekintett követelményeket. A Karta általános elvei leírásánál úgy fogalmaz, hogy „a bírák jogállásáról szóló jogszabályok a szakmai hozzáértést, a függetlenséget és a pártatlanságot szándékoznak biztosítani, amit mindenki jogosan elvár a bíróságoktól és minden egyes bírótól, akire jogaik védelmét bízta. Kizárt minden olyan rendelkezés vagy eljárás, amely ezen szakmai hozzáértésbe, e függetlenségbe és e pártatlanságba vetett bizalom megingatására alkalmas. A jelen Karta olyan rendelkezéseket foglal magában, amelyek e célok megvalósítására a legmegfelelőbbek.”¹¹ Kimondja továbbá, hogy a bírák jogállásának alapelveiről valamennyi európai országban a legmagasabb szintű belső jogi normáknak kell rendelkezniük.¹² Fontos, és részben a bírói hatalom szervezeti függetlenségét érintő megállapítása a Kartának, hogy „a kiválasztást, az utánpótlást, a kinevezést, a karrier lefolyását vagy a bírói tisztség megszűnését érintő valamennyi döntést illetően a jogállásról szóló jogszabályok a végrehajtó hatalomtól és a törvényhozó hatalomtól független olyan fórum eljárását rendelik el, amelyben legalább fele részben a bírák legszélesebb képviseleti arányát szem előtt tartó választási rendszer szerint a kollégáik, pályatársaik által megválasztott bírák találhatók.”¹³

Anélkül, hogy a Karta szerepét, bizonyos európai jogrendszerekre gyakorolt hatását lebecsülnénk, tényszerűen megállapítható, hogy az abban megfogalmazott követelmények, az általunk mintaadóként kezelt jogrendszerek egy részében egyszerűen nem érvényesülnek, amit az egyes fejezetekben igazolunk.

A Karta ajánlásainál jóval „keményebb” garanciarendszer kidolgozására lehetne hivatott az európai igazságszolgáltatási térben például az Emberi Jogok Európai Bírósága, aminek gyakorlatát azonban összehasonlító vizsgálatainkból ugyancsak kihagytuk, vagy csak indokolt esetben érintettük. Ahhoz, hogy ennek okát megértsük, elegendő a bírák szelekciójának kérdéskörére utalnunk, hogy lássuk, az EJEB lehetőségei mennyire korlátozottak e téren. Az EJEB joggyakorlata ugyanis nem igazán foglalkozik mélyrehatóan a bírák kiválasztásának és kinevezésének kérdésével, mivel az Emberi Jogok Európai Egyezménye célja nem egy sajátos bírósági igazgatási egység elérése volt, hanem meghatározott alapvető emberi jogok védelme. Mindazonáltal a Bíróságnak lehetősége volt érinteni bizonyos kapcsolódó kérdéseket, különösen a 6. cikk (1) bekezdésével összefüggésben, a törvény által megalapozott független és pártatlan bíróság előtti meghallgatáshoz való jog megsértésével kapcsolatban. Az a tény, hogy a bírakat a végrehajtó hatalom vagy a törvényhozás választja

¹⁰ Lásd pl. BADÓ Attila – BÓKA János: *Access to Justice and Judicial Independence. Is there a role for the EU?* In: Schroeder, Werner: (ed.) *Strengthening the Rule of Law in Europe: From a Common Concept to Mechanisms of Implementation* (Modern Studies in European Law). Hart Publishing, Innsbruck, 2016. 46–60. p.

¹¹ Európai Karta a bírák jogállásáról, I./1.1. Strasbourg, 1998. július 8–10. p.

¹² Európai Karta a bírák jogállásáról, I./1.2.

¹³ Európai Karta a bírák jogállásáról, I./1.3.

meg, önmagában nem sérti meg az Emberi Jogok Európai Egyezményét, feltéve, hogy ez a megállapodás nem rendeli alá őket külső hatóságoknak az igazságszolgáltatási feladataikkal kapcsolatban.¹⁴ Úgy tűnik, hogy az EJEB eddig vonakodott a szigorúan értelmezett „bíróági feladatok ellátásán” kívüli területekre kiterjeszteni ezt a követelményt. Annak ellenére, hogy a cikluson belüli eltávolíthatatlanság általában a bírósági függetlenség egyik alapvető elemének tekinthető, annak hiánya önmagában nem sérti a 6. cikk (1) bekezdését.¹⁵ Továbbá az igazságügyi miniszter beavatkozása a döntéshozó testület kinevezésében és eltávolításában az EJEB alapján elfogadhatónak tekinthető.¹⁶

Az EJEB ítélkezési gyakorlata azt mutatja, hogy a független és pártatlan bíróság követelményére vonatkozó problémák elsősorban a különleges bíróságok tekintetében merülnek fel. Az országokat gyakran azért ítélik el, mert az EJEB szerint a katonai bíróságok rendszere a fenti kritériumok alapján nem tekinthető kellőképpen függetlennek.¹⁷ Másfelől nagyon toleráns és rugalmas álláspontot alakítottak ki a rendes bíróságok rendszerére nézve, amely az egyes államok eltérő intézményi hagyományai, a különböző, de ugyanolyan hatékony függetlenségi garanciák, valamint a jogi kultúrában rejlő különbségek miatt lehetséges. Az EJEB tisztában van azzal a ténnyel, hogy a bírói függetlenség túl szigorú kritériumrendszerének kikényszerítésével ellentétes hatást érhetnének el. Elképzelhető, hogy az évszázadok során kialakult bírósági rendszerek, amelyek nagyfokú de facto igazságszolgáltatási függetlenséget biztosítottak, nem felelnének meg a követelményeknek, míg más jogrendszerek megfelelhetnek különböző teszteknek az alkotmányban vagy más törvényi rendelkezésekben foglalt szabályozások miatt, amelyek viszont valóságban nem érvényesülnek. Az EJEB megpróbálja objektíven alkalmazni a maga alkotta puha szabályokat, ám ez csak arra kötelezi az egyezmény aláíróit, hogy megszüntessék a legnyilvánvalóbb és legsúlyosabb hibákat. Következésképpen az aláíró államok nagyfokú szabadságot élveznek a bírák és bíróságok függetlenségének szabályozásában.¹⁸

Az nem állítható, hogy az EJEB teljesen közömbös lenne az igazságszolgáltatás összetételét, szervezését és funkcióit illetően. A joggyakorlatában a 6. cikk (1) bekezdésének „törvény által létrehozott” bíróság követelménye azt jelenti, hogy az igazságszolgáltatási rendszer megszervezését nem lehet a végrehajtó vagy az igazságszolgáltató hatalomra bízni.¹⁹ Ez a követelmény nagyrészt formális jellegű, és csak a rendelet formájára és a belföldi hatóságok megfelelési kötelezettségére vonatkozik. Az EJEB csak néhány lényeges követelményt fogalmazott meg a bíróságok működésére és igazgatására vonatkozóan, és ezek többsége a kettős feladatok (például tanácsadói és bírósági) gyakorlásának tilalmához kapcsolódik.²⁰ Az EJEB által a bíróság összetételére vonatkozóan elfogadott egyéb megfontolások csak az egyes személyek bizonyos eljárásokból történő kizárására vonatkoznak (például a nem bírói és bírói feladatok vagy különböző igazságszolgáltatási szerepek

¹⁴ *Zolotas kontra Görögország*, 38240/02. Sz. (EJEB 2005. június 2.) 24. pont; *Sacilor-Lormines kontra Franciaország*, EJEB 2006-XIII 163, 67. pont.

¹⁵ *Clarke kontra Egyesült Királyság*, EJEB 2005-X 375.

¹⁶ *Sramek kontra Ausztria*, 1983. október 22., 'A' sorozat 84. szám, 38. bekezdés.

¹⁷ *Morris vs. the United Kingdom*, ECHR 2002-I 387.

¹⁸ BÁRD Károly: *Bírói függetlenség az Európai Unió társult országaiban: Hol állunk mi magyarok?* In: *Fundamentum* 6/1. 2002. p.5-15.

¹⁹ *Savino és társai kontra Olaszország*, 17214/05, 42113/04, 20329/05 (EJEB 2009. április 28.) 94. p.

²⁰ *Procola kontra Luxemburg*, 1995. szeptember 28., 'A' sorozat 326, 45. bekezdés.

ugyanazon ügyben való gyakorlásának tilalma), nem pedig a bíróságok megszervezésére vagy a bírák kinevezésére.

Megállapítható, hogy az EJEB számára a bírák szelekcióját érintő kérdések mindaddig irrelevánsak, amíg a bírák a kinevezést követően igazságszolgáltatási tevékenységük során a külső nyomásoktól kielégítő módon meg vannak védve.

Ugyanakkor már számos európai országban léteznek olyan gyakorlatok, melyek abból indulnak ki, hogy a bírói szelekció politikától és lobbicsoportoktól való szétválasztása az igazságügyi függetlenség biztosításának egyik alapja. Erre tekintettel koncentrálunk a továbbiakban inkább az általunk jónak, kevésbé jónak, esetleg elfogadhatatlannak tartott nemzeti gyakorlatokra, melyeken keresztül betekintést nyerhetünk az adott részterületet érintő legfőbb tudományos és aktuálpolitikai dilemmákba.

Ennek ellenére dolgozatunk végén nem mulasztjuk el felhívni a figyelmet azon európai, mindenekelőtt uniós eszközökre, jogharmonizációs lehetőségekre, melyek véleményünk szerint egy egységes, a bírói függetlenség modern garanciarendszerét megteremtő szabályozással orvosolhatnának számos – mindenekelőtt egyes posztszocialista országban megmutatkozó – rendellenességet.

4. Módszertani változatosság

A dolgozat négy témakörrel foglalkozik, melyek között a kohéziót a bírói függetlenség és pártatlanság problémája teremti meg. A négy témakör feldolgozásánál eltérő módszertant alkalmaztunk. A bírák szelekciójánál, és a bírák fegyelmi felelősségre vonásánál a mintaadó jogrendszerek gyakorlatának, aktuális problémáinak bemutatását követően elemezzük a magyar helyzet sajátosságait. Ugyanakkor a szignálási automatizmus összehasonlító vizsgálata során – tekintettel az egységes magyar szabályozás hiányára – csak a nemzetközi jó gyakorlatok bemutatására koncentráltunk. Jóllehet egyes magyar bíróságokon is léteznek olyan pozitív példák, amikor az adott bíróság vezetésének döntése alapján az ügyek szignálásánál egyfajta automatizmust érvényesítenek, ám az elszigetelt példák ellenére mi továbbra is az egységes szabályozás hiátusára igyekszünk felhívni a figyelmet a nemzetközi példák bemutatásán keresztül. A dolgozat negyedik nagyobb egységében egy hazai empirikus kutatás eredményeiről számolunk be. A háromfős, szerző által vezetett kutatócsoport munkája a desktop módszertől kezdve a kérdőíves lekérdezés különböző változatain keresztül a jogösszehasonlító, jogtörténeti megközelítésekig a módszertani eszközök változatos tárára vonultatja fel. A módszertani megközelítésben megmutatkozó változatosság reményeink szerint e munka előnyére szolgál, és nem nehezíti a megértést.

Az egyes fejezetek végén szándékosan hagyjuk el a tanulságok kifejtését. Az ismétlések elkerülése érdekében a záró fejezetben foglaljuk össze az egyes fejezetekkel kapcsolatos gondolatainkat, következtetéseinket. Bízunk abban, hogy az olvasót így felesleges munkától óvjuk, egyúttal megkönnyítjük annak eldöntését is, hogy nézeteinkkel, konklúzióinkkal azonosulni tud, vagy nem. Mint minden jogtudományi munkánál, a meggyőzőerő e kötetnél is csupán „véges” lehet.

I. A BÍRÁK KIVÁLASZTÁSÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI VIZSGÁLATA, A PÁRTATLANSÁG ÉS A POLITIKA

Az igazságszolgáltatás legfőbb céljait illetően feltűnő egyetértés mutatkozik a jogszabályokban, és általában az erre vonatkozó szakirodalomban. A cél nem más, mint a pártatlan bíróság által meghozott jogszerű és szakszerű ítélet. Témánk ezúttal a bírói tisztség elnyerése, a bírói függetlenség és a pártatlanság összefüggésének kérdése lesz. A függetlenség és a pártatlanság fontosságával – legalábbis az elvek szintjén – minden jogrendszer egyetért.

Eltérés az ehhez vezető útban van. Érdemes megvizsgálni, hogy ezek az utak a bírói tisztség elnyerése tekintetében miben különböznek egymástól a nagy jogcsaládokon belül az ebből a szempontból mintaadó jogrendszerekben? A vizsgálat megkezdése előtt néhány alapvető kérdést kívánunk tisztázni. A függetlenség és pártatlanság kérdését mind a szakirodalom, mind az ezzel kapcsolatos joggyakorlat szoros összefüggésben tárgyalja. Ez nem véletlen, hiszen a pártatlan, elfogulatlan bírói ítélet egyik legfontosabb feltétele az, hogy a döntést hozó bíró, vagy bírói testület független legyen más hatalmi ágtól, szervezettől, felettes bíróságoktól, bírósági vezetőktől és a felektől abban az értelemben, hogy az érdemi döntés meghozatalánál az említett tényezők közvetlenül vagy közvetve ne befolyásolhassák az ítéletet meghozó bíróságot. Ezt a jogászok azzal a közhellyel ütik el általában, hogy a bíró csakis a jogszabályoknak, vagy más kötéserővel rendelkező jogforrásoknak lehet alárendelve. (Azt a nyilvánvaló tény persze minden elméleti és gyakorló jogász tudja, hogy a függetlenségnek ez a naiv felfogása általában éppen a jogrendszerek működésének legalapvetőbb sajátosságait fedi el, és hogy ez a meghatározás sem a common law, sem a kontinentális országok jogrendszereire nem igaz még nagyjából sem.)

A függetlenség sérelmének fent említett lehetőségei közül témánk szempontjából a hatalmi ágak összefonódásából adódó esetek érdemelnek figyelmet. Elmondható, hogy ennek bírósági döntéssel alátámasztott sérelmét manapság csakis a legkirívóbb esetekben állapítják meg a különböző jogrendszerekben. Az európai országok jelentős részét összekötő strasbourgi emberi jogi bíraskodás gyakorlatában, az ebben az értelemben vett függetlenség, és ezzel a 6. cikk tisztességes eljárásra vonatkozó kifejezett sérelme kivételes esetben nyerhet bizonyítást. Akkor állapított meg ilyen sérelmet a Bíróság például, amikor a végrehajtó hatalom képviselőjeként egy miniszter hozott olyan, kvázi „bírói” döntést, mellyel a kérelmező hátrányára változtatott meg egy hatósági döntést.²¹ A függetlenség sérelmének, egy másik hatalmi ághoz kötődésnek ennyire nyilvánvaló példája kivételnek számít, akárcsak a Bíróság által az Egyesült Királyság katonai bírósági rendszerét, vagy a török nemzetbiztonsági bíróságok kormányzati kötődését elmarasztaló döntései esetében.²²

Elmondható, hogy az igazságszolgáltató és a végrehajtó vagy a törvényhozó hatalmi ágak „keveredése” a közvetlen ráhatást intézményesítetten lehetővé tevő megnyilvánulásai ritkaságnak számítanak. Amióta az Egyesült Királyságban megszűnt a törvényhozás és igazságszolgáltatás látványos és sok kritikára okot adó szervezeti összefonódása, mára

²¹ European Court of Human Rights, 19 April 1994, Appl. No. 16034/90 (*Van de Hurk v. the Netherlands*).

²² Lásd pl.: European Court of Human Rights, 6 February 2011, Appl. No. 31145/96, 35580/97 (*Wilkinson and Allen v. The United Kingdom*); European Court of Human Rights, 8 July 1999, Appl. No. 23927/94, 24277/94 (*Süreks and Özdemir v. Turkey*).

főleg olyan kérdések szokták a függetlenség ügyét előtérbe állítani, amikor egy eljáró bíró korábban más hatalmi ághoz tartozó munkaköre okozhatja a függetlenség és pártatlanság sérelmét. Szinte megmagyarázhatatlan módon, kevés kifogásra ad okot az, hogy az ítélő bírák kinevezése, megválasztása kapcsán milyen szerep jut más hatalmi ágaknak, vagy mondjuk a politikai pártoknak. (Ugyancsak érdekes jelenség, bár jelen írásunkban ezt közvetlenül nem tárgyaljuk, hogy míg bizonyos jogrendszerek kifejezetten tiltják a bírák párttagságát, addig máshol a párttagság önmagában nem eredményezi a bírói pártatlanság sérelmét.) Amennyiben fel is merülne a pereskedő felekben ezekkel kapcsolatos kifogás, az szinte automatikus elutasításra találna. Alapozhatna-e sikeresen egy osztrák ügyvéd egy kizárási indítványt arra, hogy nem tart függetlennek egy bírót egy kormányzati érdekeket is érintő ügyben azért, mert a bíró kinevezésénél közvetve vagy közvetlenül szerepet játszott és a későbbiekben még szerepet játszhat a végrehajtó hatalom olyan képviselője, akit az ügy kimenetele előnyösen vagy hátrányosan érinthet? Nyilván nem, és legfőképpen azért, mert az adott jogrendszerben történetesen ez minden bíróra elmondható lenne. Alapozhatna egy ügyvéd sikeres elfogultsági indítványt az Egyesült Államokban arra, hogy a tagállami bírót a kormányzói kinevezés miatt nem tartja függetlennek egy állammal szemben indított kártérítési perben? Nyilván szintén nem, ahogy azzal sem érvelhetne senki a szövetségi Legfelsőbb Bíróság kapcsán, hogy az képtelen egy ügyet függetlenül és pártatlanul megítélni, hiszen a bírák politikai kötődése és a kinevezésük politikai jellege világosan kimutatható. (Utóbbi esetben annál is kevésbé, mert ki más dönthetne el egy ilyen elfogultsági indítványt, mint az érintett bíróság maga?)

Pedig minek nagyobb a valószínűsége? Annak, hogy egy kormányzó politikai erő által kinevezett bíró egy kényes ügyben hálából vagy éppen újraválasztásának érdekében a kormánynak kedvez, vagy annak, hogy egy korábban ügyészként dolgozó bíró elfogult lesz egy olyan ügyben, amivel elvileg foglalkozhatott volna ügyészként, és ezzel a pártatlanság látszatát sérti? Az utóbbi esetben pl. a strasbourgi bíróság elmarasztalt egy adott országot,²³ míg arra nehezen találunk példát, hogy a bíró kinevezésének kormányzati összefüggéseit sikerrel kifogásolta volna valaki.

Amellett érvelünk, hogy a bírói függetlenség és pártatlanság egyik legkényesebb, egyúttal legfontosabb biztosítékát érdemes lenne komolyabban venni. Amellett érvelünk, hogy egy modern társadalomban a bírák függetlenségének és pártatlanságának egyik legfontosabb elemeként kellene kezelni a bírói kinevezések rendszerét. Amellett érvelünk, hogy semmilyen szignálási, vagy bírói kizárási rendszer vagy etikai képzés nem képes ellensúlyozni egy olyan kiválasztási gyakorlatot, melynél a nyilvánvaló politikai, kormányzati, vagy bírósági vezetői befolyás, és a jelölt lojalitásának mértéke jelentős szerepet játszik a bírói kinevezéseknél. Empirikus adatokat, megkérdőjelezhetetlen bizonyítékokat ennek alátámasztására a már létező kutatási eredmények fényében sem hozhatunk. Idézhetünk botrányos eseteket, melyek nehezen pótolhatják az egzakt bizonyítást. Hivatkozhatunk a józan észre, mely a *common law* világában oly sok bírói döntést alapoz meg, és amely olyan alapvető emberi érzésekbe kapaszkodva adhat meggyőző magyarázatot, mint az elkötelezettség vagy a hála. Hivatkozhatunk továbbá mindazon tudósokra és gyakorló jogászokra, akik hozzánk hasonlóan gondolják úgy, hogy egy modern demokratikus társadalom igazságszolgáltatása politikai szempontból a lehető legnagyobb fokú neutralitást kell, hogy mutassa annak érdekében, hogy az állampolgárok számára a pártatlanság sérelmének

²³ Lásd pl. European Court of Human Rights, 1 October 1984, Appl. No. 8692/79 (*Piersack v. Belgium*).

a látszatát is kerülje. Érdemes megemlíteni Michael J. S. Moran felvetését, aki szerint a bírói kinevezések ügyében éppen olyan alaposan kell vizsgálatot folytatni, mint amilyen alaposan vizsgálódnak a bírák eltávolításánál.²⁴

Valóban érthetetlen, hogy a bírák elmozdítását sokáig extrém módon megnehezítő *common law* rendszerek mennyire kevés figyelmet szenteltek a „bemenet” kérdésének a függetlenség és a pártatlanság egyéb garanciáihoz képest. Ugyanez persze egyes kontinentális karrier bírósági rendszerek esetében is elmondható.

A továbbiakban arra keressük a választ, hogy az általunk kiválasztott meghatározó nemzetközi minták milyen megoldásokat kínálnak a bírák kinevezésére, milyen módosításokat hajtottak végre a bírák kiválasztása területén, és hogy a különböző megoldásokkal kapcsolatos tapasztalatokból milyen következtetéseket szűrhetünk le? Nem kívánunk átfogó, részletekbe menő ismertetést nyújtani a kiválasztási eljárások mikéntjéről. Egyrészt mert ezt több monográfia megtette már,²⁵ másrészt mert a nemzetközi trendek, és a legalapvetőbb dilemmák megértéséhez ez nem adna lényegesen több információt. Hasonló okból szándékosan nem kívánunk foglalkozni az „érdem” kategóriájának átfogó elemzésével sem. Bármilyen nehéz is körülírni ezt a fogalmat,²⁶ jelentése könnyen világossá válik, ha összehasonlítjuk az olyan kiválasztási módszerekkel, ahol az ideológiai és pártkötődés fontos tényező. Egy-egy nyilvánvalóan elfogult döntés után, melynél egyértelműen megállapítható a szelekciós mechanizmusra visszavezethető politikai és ideológiai befolyás, úgy érezhetjük, hogy az érdem alapú kiválasztási rendszer még akkor is jobb, ha a bírói szelekció azon az alapon történik, hogy melyik jelölt képes alaposabban bemagolni a telefonkönyvet.

Meggyőződésünk szerint természetesen csakis egy egy olyan érdem alapú kiválasztási rendszer szolgálhatja az igazságszolgáltatás céljait, mely aprólékos – majdnem perfekcionista – szabályozással határozza meg a szakmai alapon történő kiválasztás szempontjait és folyamatát, ami egyúttal figyelembe veszi az adott jogrendszer hagyományait, jogi kultúráját.

1. A *common law* őshazája

Szinte forradalmi változásokat hozott az ezredforduló az Egyesült Királyság, azon belül az angol igazságszolgáltatás területén.²⁷ A hatalmi ágak szervezeti elválasztásának látványos cáfolatát nyújtotta az angol hatalmi struktúra, ahol a törvényhozásban helyet kapó „Law Lord”-ok nem csupán a törvények megalkotásánál, hanem azok értelmezésénél, a jogalkalmazás legfelsőbb szintjén is szerepet kaptak. Ez a helyzet a huszadik század végén meglehetősen korszerűtlennek tűnt sokak számára, figyelembe véve a nyugati demokratikus társadalmak görcsös törekvését az ilyen típusú összekapcsolódások utolsó nyomainak a felszámolására.²⁸

²⁴ MORAN, Michael J. S.: *Impartiality in Judicial Appointments: An Absent Concept?* In: Trinity College Law Review, 5/2007. 5–20. p.

²⁵ Közérthető, jól áttekinthető módon vázolja a kiválasztási módokat az alábbi mű: GUARNIERI, Carlo – PEDERZOLI, Patrizia: *The Power of Judges*. Oxford University Press, New York, 2002. 235. p.

²⁶ Malleson Kate szinte összes munkája e kérdéssel foglalkozik.

²⁷ Alkotmányreform-törvény (*Constitutional Reform Act*, 2005).

²⁸ STEVENS, R.: *The Judges, Their Role in the Changing Constitution*. Hart Publishing, Oxford, 2002. 169 p.; Bogdanor, V. (ed.): *The British Constitution in the Twentieth Century*. British Academy, London, 2003. 816 p.;

A tradíciókhoz ragaszkodók azonban nehezen adták fel ezt a számukra jól bevált és kiegyensúlyozottnak gondolt igazságszolgáltató rendszert, és az apologetikus véleményt hangoztatók azokra a kialakult szokásokra, jogászai beidegződésekre, a politikai és jogi kultúra jellegzetességeire hivatkoztak, melyek akadályát jelentették, hogy a hatalmi ágak összefonódása az igazságszolgáltatás defektusaihoz vezessen.²⁹ Ráadásul ezek az érvek ma sem tűnnek valótlanoknak, hiszen a politikai elegancia iskolapéldáját jelentheti mindmáig az, hogy a kormányzatot képviselő, egyben a törvényhozás felső házában, az igazságszolgáltatás legmagasabb fórumát jelentő Fellebbezési Jogi Bizottságban helyet kapó lordkancellár rendszerszerűen nem élt vissza a bírói kinevezések kapcsán meglévő jogi hatalmával. Így aztán érthető, hogy a hatalmi ágak elválasztásának egyfajta pragmatikus szemlélete is eluralkodott, azon nézetnek hangot adva, hogy bár az íratlan alkotmány áttörhet minden modern formális jogelvet, de a fent említett jellegzetességei miatt a politikai rendszernek ez mégis jogállami működést eredményez.

Működik, ahogy ezt röviden mondani szokták. Lord Irvine szavai jól fejezik ki ezt a szemléletet: „Mi egy pragmatikus, nem pedig elméletekben hívő nemzet vagyunk, és azt csináljuk, ami valóban működik”.³⁰ Ennek pedig, az idézett Lord szavaival élve az a következménye, hogy „a Brit, jobbra íratlan alkotmány szilárdan épül a hatalmi ágak elválasztására”. Az idézett szöveg érdekességét az adja, hogy a Tony Blair fő mentorának számító Irvine ezt lordkancellárként jelentette ki, miközben elődje, Lord Mackay ezzel a nézetrel látszólag teljesen ellentétes megállapításra jutott pár évvel ezt megelőzően: „A mi alkotmányunk, szemben például az Egyesült Államokéval nem arra az elvre épül, hogy a törvényhozó, végrehajtó és igazságszolgáltató hatalom elválasztott és egyenlő legyen.”

Malleson helytállóan jegyzi meg, hogy ez a két megfogalmazás a hatalmi ágak elválasztásának eltérő megközelítési módjait domborítja ki. Míg Lord Irvine a formális, addig Mackay a pragmatikus szemlélet alapján mondott véleményt.³¹

Mindenesetre a formális és pragmatikus szemlélet szembenállása plasztikusan mutatja be és foglalja össze azt az igazságszolgáltatással kapcsolatos vitát az Egyesült Királyságban, melynek végét a szervezeti összefonódás feloldása jelentette egy Legfelsőbb Bíróság felállításával és a kancellár korábbi szerepének korlátozásával.

A pragmatikus szempontokra hivatkozók elsősorban azt hangsúlyozták, hogy az a századok alatt kialakult rendszer, melyben a „Law Lordok” törvényhozási és igazságszolgáltató funkciót is gyakoroltak, a lordkancellár pedig emellett még fontos kormányzati szerepet gyakorolva közreműködött a bírói kinevezéseknél, a bírói függetlenséget egyáltalán nem sértette.

Az angol bírói kar elismerten politikamentes volt, a bírák kinevezésénél a szakmai szempontok és a barristerek véleménye elsődlegesnek számított, és néhány egyedi esetet

WOODHOUSE, Diana: *The Office of Lord Chancellor: Time to Abandon the Judicial Role – The Rest will Follow*. In: Legal Studies, March, 2002. 128–146. p.

²⁹ KRITZER, Herbert M.: *Courts, Justice, and Politics in England*. In: Jacob, Herbert – Blankenburg, Erhard – Kritzer, Herbert M. – Provine, Doris Marie – Sanders, Joseph: *Courts Law and Politics in Comparative Perspective*. Yale University Press, New Haven and London, 1996. 81–176. p.

³⁰ Jelölés a lordkancellár bizottságának: 2003. április 2. MALLESON, Kate: *Modernizing the Constitution: Completing the Unfinished Business*. In: Canivet, Guy – Andenas, Mads – Fairgrieve, Duncan (ed.): *Independence, Accountability and the Judiciary*. British Institute of International and Comparative Law, London, 2006. 152. p.

³¹ MALLESON, Kate: *Rethinking the Merit Principle in Judicial Selection*. In: Journal of Law and Society, March, 2006. 151. p.

leszámítva botrányos kinevezésekre nem került sor. Ráadásul el lehetett mondani, hogy a törvényhozás felső házában helyet kapó, egyben az igazságszolgáltatás csúcán ítélező lordok a lehető leghatékonyabban, jogalkalmazási tapasztalatuk birtokában segíthették a törvényhozás munkáját.³²

A formális szempontokat hangsúlyozók számára azonban ennél hatásosabb érvek szolgáltatott okot a változtatásra. Mindenekelőtt lehetett hivatkozni arra a megváltozott szerepére az igazságszolgáltatásnak, mely a közigazgatási határozatok bírói felülvizsgálatának kiterjesztéséből, másrészt az 1998-ban hatályba lépett, az Emberi Jogok Európai Egyezményével összhangot teremteni kívánó Emberi Jogi Törvényből következett. Mindkét történelmi jelentőségű változás a másik két hatalmi ág korlátozását jelentette, még ha az utóbb említett törvényhozási aktus igyekezett is védelmezni a parlamenti szuverenitást azzal, hogy a törvények megsemmisítésének jogát nem teremtette meg a bíróságok számára.

Ezek a fejlemények radikális változást hoztak, hiszen jelentősen megnőtt a politikai jellegű ügyek száma, és így egyre nyilvánvalóbbnak tűnt a Law Lord-ok ellentmondásos szerepe. Nőtt ugyanis a lehetősége annak, hogy olyan jogesetek kapcsán kell állást foglalniuk, melyeknél az általuk törvényhozóként már véleményezett törvények relevánsak, vagy melyek a kormányzat, vagy a törvényhozásban helyet foglaló pártok érdekeit sérthetik.

Mindez az önálló Legfelsőbb Bíróság létrejöttéhez és a lordkancellár jelentős szerep módosulásához vezetett, melynek legfontosabb törvényi bázisát a 2005. évi alkotmányos reformtörvény-csomag jelentette, mely az alábbiakat tartalmazta:

- ▲ a lordkancellári tisztség funkcióinak módosítása;
- ▲ Egyesült Királyság Legfelső Bíróságának létrehozása és a Lordok Háza fellebbviteli bíraskodási funkciójának megszüntetése;
- ▲ a Privy Council Bírói Bizottsága hatáskörének kiterjesztése, illetve bírói funkció odaítélése a Council elnökének.

Ezzel párhuzamosan a bírói kinevezési rendszer is fokozatos átalakuláson ment át. Már 1997-ben megnyitották a lehetőségét annak, hogy a korábbi szűk barristeri kört (a királynői tanácsadó címmel rendelkező barrister ügyvédek) a jogász szakma egésze váltsa, és elvileg bármely alkalmasnak tekintett jelölt bírói kinevezést kaphasson. A bírói kinevezésekről továbbá éves jelentést kellett benyújtani a Parlamentnek. Jelentős fejlemény volt a bírói kinevezésekkel foglalkozó állandó bizottság felállítása 2001-ben (*Commission for Judicial Appointments*), mely a kinevezések folyamatos felügyeletével és az ezzel kapcsolatos egyéni panaszok kivizsgálásával lett megbízva anélkül, hogy a kinevezésekkel kapcsolatban komoly kompetenciával rendelkezett volna. Ugyancsak jelentős lépés volt emellett, hogy a Felső Bíróságokra 2005-től kezdve csakis pályázattal lehetett kinevezést nyerni. 2006-ban kezdte meg működését a fenti bizottsággal majdnem azonos elnevezésű Bírói Kinevezések Bizottsága (*Judicial Appointments Commission*), mely a végrehajtó hatalomtól gyakorlatilag átvette a jelölés jogát a kinevezéseket megelőzően, mellyel a kormányzat jelentős önkorlátozásra vállalkozott. A testület 15 tagból áll (1 laikus elnökből, 5 laikus tagból, az igazságszolgáltatás 5 képviselőjéből, 2 más jogász szakmát képviselő tagból, egy bíróból és egy békebíróból), akiknek a királynő általi kinevezésére a kancellár tesz javaslatot úgy, hogy a törvény követelményének megfelelően a jelöltek nem képviselhetnek pártérdeket. Ennek érvényesülését egy független, a bírói kinevezésekre szakosodott tiszt-

³² WOOLF, Harry: *Judicial Review. –The Tensions Between the Executive and the Judiciary*. In: *Law Quarterly Review*, 1998. 114., 579. p.

viselő garantálja, akinek feladata egy átlátható, nyílt jelölési rendszer biztosítása, melynél csakis a jelöltek rátermettsége lehet szempont.

A Bizottság és a lordkancellár jelölésre vonatkozó kompetenciái igen pontosan szabályozottak. Egy bírói szék megüresedésénél a bizottság meghatározza a kiválasztási eljárás mikéntjét, majd a procedúra lebonyolítását követően megküldi javaslatát a lordkancellárnak, aki a jelölést elfogadja, visszautasítja, vagy megfontolásra visszaküldi. Az elutasításnak csakis a jelölt alkalmatlansága lehet az indoka, míg a megfontolásra visszaküldés esetében a lordkancellárnak azt kell igazolnia, hogy a kiválasztott jelölt esetében nincs meg minden szükséges bizonyíték az alkalmasságra. Mindezt azonban írásban kell megindokolni. Visszautasítás esetén a bizottságnak másik jelöltet kell választania, míg megfontolásra visszaküldés esetében ugyanazt a jelöltet is lehet. A következő fázisban a lordkancellár lehetőségeit előző intézkedése korlátozza, mert ha megfontolásra küldte vissza az első jelöltet, akkor most csak az elutasításra, míg ha elutasította az első jelöltet, akkor a megfontolásra visszaküldésre van lehetősége. Az előbbi esetben új jelöltet választhat a bizottság azzal a megkötéssel, hogy nem eshet választása arra, akinek jelölését az első körben megfontolásra visszaküldték. Megfontolásra visszaküldés esetén pedig értelemszerűen a bizottság ismét ugyanazt a személyt választhatja, kivéve azt, akit az első körben már visszautasítottak. Ezt követően a lordkancellárnak már el kell fogadnia a bizottság döntését, és csupán azzal a lehetőséggel rendelkezik, hogy mégis inkább azt a személyt választhatja, akinek jelölését az eljárás kezdetén megfontolásra visszaküldte. Ezt követően a bírói poszt szintjétől függően a kancellár vagy a Királynő rendelkezik kinevezési joggal, illetve bizonyos esetekben a Királynő a kormányfő javaslatára nevezi ki a jelöltet.

Más eljárással választják ki a Legfelső Bíróság bíráit (2007-től ezt a Fellebbviteli Bíróságokra is kiterjesztették), ami különösen érdekes, ha figyelembe vesszük, hogy ennek a szervnek a tevékenysége egyre inkább egy alkotmánybírósággá emlékeztet. Egy olyan, a többi hatalmi ágától ténylegesen és felismerhetően független bizottság, mely lényegében és a gyakorlatban is a bírói kinevezéseket szolgálja, elképzelhetetlen lenne az európai alkotmánybíróságok, vagy a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság esetében. A kiválasztó bizottság tagja az Egyesült Királyság Legfelsőbb Bíróságának elnöke és helyettes elnöke, az angliai és walesi Bírói Kinevezések Bizottsága, a skót Bírói Kinevezések Bizottsága, illetve az északír Bírói Kinevezések Bizottságának egy-egy tagja, melyek közül egyiknek laikusnak kell lennie.

E bonyolult és a kormányzat mozgásterét jelentősen korlátozó folyamatot még egy új, a kormányzattól és a bizottságtól független ombudsmani tisztség megalapításával is megtoldotta a törvényhozó,³³ mely elsősorban a jelöléssel, kinevezéssel kapcsolatos egyéni panaszok kivizsgálásával foglalkozik.

Angliában és Wales-ben az érdem³⁴ (*merit*) definíciója eltér a Bírói Kinevezések Bizottsága által előirányozottól. Ez egy független, nem hivatal formájában működő intézmény, melyet 2005-ben az igazságügyi miniszter hozott létre az alkotmányreform-törvény 61–62. szakasza alapján.³⁵ A Bírói Kinevezések Bizottsága saját irányelvei alapján „a bírói hivatal betöltésére érdem alapján választ jelöltet egy fair és nyílt verseny keretében az elérhető

³³ Judicial Appointments and Conduct Ombudsman.

³⁴ A kinevezéshez szükséges végzettség, beleértve az érdem alapú kiválasztás elemeit és definícióját a 2005. évi alkotmányreform-törvény 25., a Legfelsőbb Bíróságról szóló 1981. évi törvény 10., az 1971. évi bírósági törvény 16., illetve az 1984. évi vidéki bírósági törvény 9. szakasza tartalmazza.

³⁵ Alkotmányreform-törvény (*Constitutional Reform Act*) 2005.

jelöltek legszélesebb skálájáról.” A nevével ellentétben a Bírói Kinevezések Bizottsága valójában nem nevez ki bírakat, csak ajánlásokat tesz, s három feladattal kapcsolatban terheli felelősség:

- a.) a jelöltek tisztán érdem alapú kiválasztása;
- b.) csak megfelelő adottságokkal, illetve tulajdonságokkal rendelkező egyének kiválasztása;
- c.) a kinevezésre való előterjesztésnél a sokszínűség ösztönzése.³⁶

A törvény 27. § (5) bekezdése a következő tág, valamilyen szinten kétértelmű szabályozást ad az érdemmel kapcsolatban: „a kiválasztás érdem alapján történik.” Ezen állítás megismétlése történik, s ezt csekély mértékben egészíti csak ki a második fejezet rendelkezése: A kiválasztás kizárólag érdem alapú. Érdekes módon az érdem alapú kiválasztás elvének konkrétumait a törvény nem világítja meg. Így a további, az elvre, definíciókra, a releváns koncepcióra és a szabályozási modellre kiterjedő vizsgálódásnak a Bírói Kinevezések Bizottsága irányelveire kell irányulnia, különös tekintettel a „képességek és képességek” mérésének módszerére. Az Egyesült Királyságban ez a módszer (illetve ezek variánsai, melyet a különböző bírói pozíciók betöltésénél alkalmaznak), egyfajta alapvető tesztfeladatként szolgál, mivel ez az egyetlen konkrét módja a jelöltek képességei érdem alapú vizsgálatának.³⁷ Ahogy az már korábban említésre került a Bírói Kinevezések Bizottsága a végrehajtó hatalomtól függetlenül működik, s más célkitűzések mellett az is feladata, hogy csökkentse a kiválasztási folyamat során fellépő visszaélések számát, növelje a bíróságok átláthatóságát és a bírói felelősséget,³⁸ mely végül a bíróságokban való megnövekedett bizalomhoz fog vezetni. Az átláthatósággal és nyíltsággal kapcsolatos elveivel összhangban a Bírói Kinevezések Bizottsága betekintést nyújt a nyilvánosságnak a fent említett értékelési módszerekbe.³⁹ A kritériumok öt kategóriába sorolhatók: intellektuális kapacitás, személyes tulajdonságok, a megértés és döntés képessége, tekintély és kommunikációs képességek, tovább a hatékonyság. A Bírói Kinevezések Bizottsága a felmérés különféle változatait használja a betölteni kívánt pozíció függvényében. Például olyan pozíciókban, ahol vezetői s irányítói készségek is szükségesek, mint bemeneti feltételek, van még egy kategória, mely ezeket a képességeket méri.⁴⁰

Ezeket felül Malleson, aki szintén alapos elemzést készített az érdem alapú kiválasztásról, 2006-ban azt mondta, hogy „mindig, minden kiválasztási módszer alapján van egy legjobb jelölt, akit ki kell nevezni függetlenül más elképzelésektől.” Más szóval a lehetőség adott, hogy minden bírói pozícióra a legmegfelelőbb jelöltet válasszák ki. Ugyanakkor ahhoz, hogy elindulhassunk ilyen „ideálisztikus” környezet felé, fejlszteni kell a kiválasztási módszert, egy olyan irányba, mely konkrét, releváns, tisztán megfogalmazott kritériumokat állít fel, mely képes pontosan mérni a tényleges készségeket. Jelöltet kell állítani minden pozícióba a felmérés kimenetele alapján, melynek hiteles eredményeket kell tükröznie.

³⁶ A Bírói Kinevezések Bizottságának 2011. évi konzultációja.

³⁷ Lásd: A Képességek és Képességek listája, Bírói Kinevezések Bizottsága.

³⁸ Lásd: Nemzeti Archivum: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100512160448/dca.gov.uk/consult/jacommission/judges.pdf> (2015.10.11.)

³⁹ Lásd: Nemzeti Archivum: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100512160448/dca.gov.uk/consult/jacommission/judges.pdf> (2015.10.11.)

⁴⁰ Kiválasztási Irányelvek; Képességek és Képességek. In: Bírói Kinevezések Bizottsága: <http://jac.judiciary.gov.uk/application-process/112.htm> (2013.08.12.)

Tanulmányában az érdem kategóriájának, illetve az érdem alapú kiválasztási rendszerek koncepciójának alapos definiálására törekedett, s külön vizsgálta az ilyen rendszereket ért kihívásokat annak következtében, hogy a pozitív diszkrimináció gyakorlatát a bíróságok elfogadni látszanak. Röviden azt a konklúziót vonta le, hogy egy teljesen érdem alapú bírói kiválasztás, ami ezzel egyidőben bármilyen fajta pozitív diszkriminációs gyakorlatot is folytat, lényegében végrehajthatatlan. Ahhoz hogy a gyakorlatban is megfelelően működhessen, az érdem alapú kiválasztásnak szuverénnek és teljesen objektívnak kell lennie, míg a pozitív diszkrimináció szíve és lelke ennek az ellentéte, teljesen szubjektív természetű.⁴¹ Természetesen egy ilyen precíz, a független döntést intézményesített módon biztosítani kívánó szabályozás mellett is felmerülhetne az a lehetőség, hogy a kormányzat a számára megfelelő jelölteket valamilyen módon preferálja, és akarata e tekintetben érvényesítse. Ám ennek a lehetőségét azért záránk ki, mert az angol kinevezési gyakorlatot ezt megelőzően sem a kormányzat, hanem sokkal inkább a bírói kar akarata irányította.⁴² Az új rendszert inkább a demokratikus deficit miatt kritizálták, különösen a Legfelső Bíróság bíráinak kinevezését tekintve. Ahogy Lady Hale fogalmazott: gyakorlatilag „az egyik végletből a másikba estünk” – más szóval: egy olyan kiválasztási rendszert, mely nyilvánvalóan megsértette a hatalmi ágak szétválasztásának elvét, egy olyannal helyettesítünk, melyet teljesen a bírák uralnak.⁴³ Ehhez hasonlóan komoly vitára ad okot az, hogy az érdem alapú kiválasztás nem képes megfelelni annak a társadalmi igénynek, hogy a bírói kar tükrözze az egész társadalom összetételét.

Talán említésre érdemes a common law őshazája kapcsán, hogy az alkotmányos reform törvények kidolgozásánál nem kellett távoli példák után kutatni. Írország már 1995-ben létrehozta a Bírói Kinevezések Tanácsadó Testületét, mely a bíró jelöltek alkalmassági vizsgálatát elvégezve korlátozta a végrehajtó hatalom beleszólási lehetőségét.⁴⁴ A Bírói Kinevezési Bizottság a pályázatok elbírálásánál különböző eszközökkel méri a jelöltek alkalmasságát, melynél a teszt feladatok is egyre fontosabb szerephez jutnak. Ez a *common law*-tól eddig idegen eszköz – mely egyes kontinentális országokban terjedt el az utóbbi évtizedekben – az esélyegyenlőség jegyében kívánja a bírói utánpótlást biztosítani. A bírói kinevezések angol fejlődési iránya a külső szemlélőnek példaértékű lehet, ezen felül igazolja a kiválasztási metódusok megfigyelhető konvergenciáját. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy az angol bírói kart mindig is könnyű volt elitizmussal és konzervativizmussal vádolni – míg ezzel szemben még a legenyhébb, a bírói kiválasztás során politikai befolyást emlegető vádak sem megalapozottak. Az utóbbi vádak a common law jogrendszer legbefolyásosabb képviselőjét érintették inkább, az Amerikai Egyesült Államokét, s bizonyos mértékben érintik a mai napig. Ugyanakkor nem kell távoli földrészen keresni példát

⁴¹ MALLESON 2006. 126–140. p.

⁴² Atiyah, Patrick S. és Summers, Robert S. az angol és amerikai igazságszolgáltatást összehasonlító könyvében az angol szakbírák politikai semlegességét emelte ki, azt hangsúlyozva, hogy a bírói poszt elnyerésének legfontosabb feltétele tradicionálisan az volt, hogy a jelölt a barristerek és bírák közösségének elismerését vívja ki szakmai tevékenységével, és a közösségbe való beilleszkedés képességével. Márpedig a reform éppen ezt a sajátosságát a kinevezési gyakorlatnak nem változtatta meg teljesen, hiszen a bizottság tagjai számára továbbra is iránymutatást adnak azok a bírói ajánlások, melyek egy jelölt esélyeit jelentős mértékben növelhetik. (ATYIAH, P. S.: *Pragmatism and Theory in English Law*. Stevens and Sons, London, 1987. 136. p.)

⁴³ PATERSON, Alan – PATERSON, Chris: *Guarding the Guardians*. CentreForum, London, 2012. 31. p.

⁴⁴ Judicial Appointments Advisory Board (JAAB).

arra, hogy a politikai pártok és a bírói kinevezések közötti kapcsolat kutatásához alkalmas vizsgálati tárgyra leljünk.

2. Politika és szakmaiság a német bírák kiválasztásánál

A Német Szövetségi Köztársaság több mint 20.000 szakbírája a második világháború után megszülető nyugatnémet alkotmány szerint élvezheti a bírói tisztséggel járó megbecsülést és a hagyományos közszolgálati tisztségektől megkülönböztetett jogállást, mely függetlenségüket biztosítja. A szakbírói testület tagjai hagyományosan nagy autonómiával rendelkeznek a bírói munkavégzés területén, és bármilyen külső vagy bíróságon belüli befolyásolási, beavatkozási kísérletre a közvélekedés szerint igen érzékenyen reagálnak.

A hatalmi ágak közötti egyensúly és kölcsönös ellenőrzési képesség fenntartása érdekében az elmúlt évtizedekben stabilizálódott egy olyan, többnyire a végrehajtó hatalom által kézben tartott bírói kiválasztási rendszer, mely a szakmaiságot a bírósági szintektől függően a bírák kinevezésénél többé-kevésbé súlyos kilengések nélkül általában biztosítani képes. Ám a politikai függetlenség biztosítása már más kérdés.

Az európai sodrásból kimaradva, Németországban máig sem alakult központi igazságszolgáltatási tanács, mely az igazságszolgáltatással kapcsolatos minisztériumi javaslatokat részben vagy egészben bírói önkormányzati testület kezébe helyezte volna. Az önkormányzati testületek ugyan komoly szerepet töltenek be az egyes bíróságokon, ahol a tagállami szabályozástól függően számos kompetenciával rendelkeznek, ám a külső igazgatás keretei megmaradtak.

2.1 A szövetségi bírák kiválasztása

A bírák mintegy 5 százalékát kitevő szövetségi bírák kiválasztásánál a politika sűrűn kritizált hangsúlyos szerepet játszik, hiszen a bírák kiválasztására hivatott bizottság (*Richterwahlausschuss*) az ügyszakhoz kapcsolódó tagállami miniszterekből és a pártok parlamenti súlyával arányos számú törvényhozás által delegált képviselőkől áll, akiknek a szakmai szempontok mellett párt és ideológiai kötődései is szerepet játszanak a szövetségi bírák választásánál.⁴⁵

Miután Németországban nem kizáró feltétel a korábbi vagy aktuális politikai szerepvállalás a bírói kinevezéseknél, és a párttagság még egy kinevezett bíró számára *sincs megtiltva*, ezért a posztra esélyes jelöltek ilyen jellegű beazonosítása egyértelmű.

A német meghatározó pártok kiegyenlítettsége mellett ez a rendszer látványos defektusokat ugyan nem okoz, ám bizonyos felállás mellett időnként botrányra fajul a szövetségi bírák kinevezésének kérdése. A 2000-es évek elején a bizottságot számos SPD kötöttségű bíró kinevezése után a konzervatív kritikák hatására egyfajta önkorlátozáshoz, vagyis a politikai szempontok háttérbe szorításának kimondásához vezette. Az persze, hogy ez a gyakorlatban tényleges változást hozott-e, már egészen más kérdés, és megkérdozett szakértők lényegi változásról nem számoltak be. Érdekes módon e bizottságban egyetlen bíró

⁴⁵ RIEDEL, James: *Recruitment, Professional Evaluation and Career of Judges and Prosecutors in Germany*. In: Federico, Giuseppe di: *Recruitment, Professional Evaluation and Career of Judges and Prosecutors in Europe: Austria, France, Germany, Italy, the Netherlands and Spain*. Editrice: Lo Scarabeo. Bologna, 2005. 69–126. p.

sem foglal helyet, és egy a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság bíráiból álló testület csupán a jelöltek előzetes, és a bizottságot nem kötő véleményezésére jogosult.

Ezt az állapotot ma is sokan kritizálják, és alkotmánybíróági beadvány is született, ám mindmáig sikertelenek azok a törekvések, melyek a bizottságba bírói jelenlétet követelnek.⁴⁶ Mindemelllett az igazgatással kapcsolatos átfogó, a bírák szerepét általánosságban növelő reformkövetelések keretében ez a kérdés is jellemző témája a szakmai diskurzusoknak.⁴⁷

A szövetségi bírák kiválasztásának átpolitizáltságánál erőteljesebben áll a vádak kereszttüzében a szövetségi (és tartományi) alkotmánybírák kinevezése, ahol a bírák politikai, de legalábbis ideológiai kötöttsége nyilvánvaló. Az alkotmánybírák jelöléséről a pártok főhadiszállásán hoznak döntést, és a bírák felének személyéről a „Bundestag” míg másik feléről a „Bundesrat” dönt. A megválasztásukhoz szükséges 2/3-os szavazatarány miatt a nagy pártok egyezségére van szükség, ami e helyzetből fakadó politikai játszmákra ad lehetőséget.

2.2. A tartományi bírák kiválasztása

Tartományi szinten a szakbírák kinevezése változatos módon folyik. Miután a részletekben rendkívüli változatosságot mutató megoldásokról beszélhetünk, ezért általánosságban azt érdemes hangsúlyozni, hogy a bírák kiválasztására vonatkozó európai követelményrendszernek kevés kivétellel csak nehezen megfeleltethető rendszerről beszélhetünk, hiszen a kiválasztást érintő lényeges döntés megszületésénél az esetek túlnyomó többségében más hatalmi ágak túlsúlya érvényesülhet. Az, hogy a gyakorlatban ez a lehetőség mennyiben szorítja ki a szakmai szempontokat, az természetesen a pozíció jelentőségén, a politikai döntéshozók önkorlátozásán, és az igazgatást végző minisztériumok szakmai ethoszán múlik.

Vannak olyan tartományok, ahol a minisztériumok a bírósági testületek erőteljesebb vagy gyengébb bevonásával hoznak döntést, és van ahol a szövetségihez hasonló, többségében politikusokból, vagy politikai delegáltakból álló bizottságok döntenek a bírói kinevezésekről. A szövetségi bizottsághoz képest azonban e testületekben már bírák is helyet kapnak. Ilyen rendszer működik Baden Würtemberg, Berlin vagy Brandenburg tartományokban. E testületekben többnyire a politikai delegáltak élveznek többséget. Baden Würtemberg azon kivételes tartománynak számít, ahol a kiválasztó bizottság csak abban az esetben áll fel, ha a minisztérium által javasolt személyt az érintett bíróság bíráiból álló *Praesidialrat* visszautasítja.

1. táblázat: A jelöltek kiválasztása az egyes német tartományokban

Tartomány	Kiválasztási eljárás
Baden-Württemberg	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok alapján születik meg, mely a záróvizsga eredményéből (mely a két éves gyakoralti idő alatt elsajátítandó készségek mindegyikét méri) illetve a Személyzeti Osztály elnöke által lebonyolított interjú eredményéből áll.

⁴⁶ EDINGER, T.: *Die Justiz muss eine Stimme bekommen*. In: Deutsche Richterzeitung, 2003. 188. p.

⁴⁷ Lásd pl. a Renate Jaeger alkotmánybíróval készített interjút In: Frankfurter Rundschau, 2003. szeptember 18.

Bayern	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok alapján születik meg, mely a záróvizsga eredményéből, illetve a Személyzeti Osztály elnöke által lebonyolított interjú eredményéből áll.
Berlin	Az illetékes Fellebbviteli Bíróság személyzeti osztályának elnöke alapos interjúkat készít. A bíróság az interjúk eredményéről jelentést küld az Igazságügyi Minisztériumnak, mely azt továbbítja a Bíróválasztó Testületnek.
Brandenburg	Az illetékes Fellebbviteli Bíróság személyzeti osztályának elnöke alapos interjúkat készít. A bíróság az interjúk eredményéről jelentést küld az Igazságügyi Minisztériumnak, mely azt továbbítja a Bíróválasztó Testületnek.
Bréma, Hamburg, Hessen	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, a záróvizsga eredménye, s a jelölttel lebonyolított interjú alapján születik meg. Egy választói testület szintén szerepet játszik.
Mecklenburg– Elő-Pomeránia	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, illetve a záróvizsga eredménye alapján születik meg.
Niedersachsen	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, a záróvizsga eredménye, illetve az Igazságügyi Minisztérium illetékesével lebonyolított alapos interjú eredménye alapján születik.
Észak-Rajna- Vesztfália	Az összes észak-rajna-vesztfáliai fellebbviteli bíróságon működnek bizottságok, melyeknek általában tagja a bíróság elnöke, s az esélyegyenlőségért felelős személy. Az eljárások azonban bíróságonként változnak. A düsseldorfi felvétel interjúkon, szituációs játékon és csoportos megbeszéléseken alapul. Kölnben a jelölteknek elő kell adniuk egy beszédet, egy tíz jogesetből álló tesztet oldanak meg, s egy meghallgatáson is részt kell venniük. Hammban a rendszer kifinomultabb, s egy teljes munkanapot vesz igénybe. A jelöltek egy csoportos vitán vesznek részt, ahol szereplésüket írásban dokumentálják, illetve meghallgatáson vesznek részt, valamint egy tesztet kell kitölteniük. A bizottság tagjai egyesével értékeli a jelöltek teljesítményét; a teszt eredményét egy bíró értékeli és terjeszti a bizottság elé: a bizottság pedig a jelölt egész napos összteljesítménye tükrében dönt.
Rajna-vidék–Pfalz	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, a záróvizsga eredménye, s a jelölttel egy az illetékes fellebbviteli bíróság elnöke, s az Igazságügyi Minisztérium illetékese által lebonyolított interjú alapján születik meg. A rendszer működőképes, így külön értékelő központokat nem alkalmaznak.
Saar-vidék	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, a záróvizsga eredménye az Igazságügyi Minisztérium államtitkára, a személyzeti osztály feje, illetve a személyzeti tanács tagjai által lebonyolított interjú alapján születik meg.
Szászország	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, a záróvizsga eredménye, illetve alapos interjú alapján születik meg.
Szász-Anhalt	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, a záróvizsga eredménye alapján születik meg.
Schleswig- Holstein	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, s a záróvizsga eredménye alapján születik meg. Egy választói testület szintén szerepet játszik.
Tübingia	A döntés a jelölt által benyújtott dokumentumok, a záróvizsga eredménye (mely gyakorlati készségeket is mér) alapján születik meg.

2.3. Bírói választó testületek

Nyolc tagállamban bírói választói testület is szerepet játszik a kinevezési eljárásban.⁴⁸ Őket a törvényhozás választja, néha jogász szakmai szervek jelölése alapján. A szervet egy miniszter vezeti, s a testületben helyet kaphatnak jogász szakemberek, csakúgy, mint politikusok.⁴⁹ A tagok száma 11 és 15 között váltakozik. Ahol léteznek ilyen testületek, a bírói kinevezéshez szükséges annak jóváhagyása.⁵⁰

2. táblázat: *A választói kollégiumok összetétele*

Tartomány	Tagok
Baden-Württemberg	15 tag: a tartományi parlament 6 tagja, 6 bíró (állandó tagok), 2 területileg illetékes bíró, 1 ügyvéd; elnök: miniszter (szavazati jog nélkül).
Berlin	12 tag: a tartományi törvényhozás (szenátus) 6 tagja, 5 bíró, 1 ügyvéd; elnök: miniszter.
Brandenburg	12 tag: a tartományi parlament 8 tagja, 2 bíró, 1 területileg illetékes bíró, 1 ügyvéd; elnök: miniszter (szavazati jog nélkül).
Bréma	11 tag: a tartományi parlament 5 tagja, 3 miniszter: igazságügyi, illetve 2 másik, 3 bíró; elnök: az érintett bíróság tekintetében illetékes miniszter.
Hamburg	15 tag: a tartományi parlament 6 tagja, 3 miniszter: igazságügyi és két másik, 3 bíró, 2 ügyvéd; elnök: a tartományi parlament által kijelölt miniszter.
Hessen	13 tag: a tartományi parlament által delegált 7 tag, 5 bíró, A Kamara elnöke; elnök: igazságügyi miniszter (szavazati jog nélkül).
Schleswig-Holstein	12 tag: a tartományi parlament 8 tagja, 2 bíró (állandó tag), 1 területileg illetékes bíró, 1 ügyvéd; elnök: igazságügyi miniszter (szavazati jog nélkül). Amikor szociális- vagy munkaügyi bíróságra történik új kinevezés, a testületben további négy parlamenti tag, a munkaadók egy, illetve a munkavállalók egy képviselője is helyet kap.
Tübingia (A kinevezési folyamatban a bíróság csak előléptetés vagy élethosszig tartó kinevezés esetén vesz részt.)	12 tag: a tartományi parlament 8 tagja, 3 bíró, a Kamara elnöke; elnök: igazságügyi miniszter (szavazati jog nélkül).

Vannak, akik felhívják a figyelmet arra is, hogy a végrehajtó hatalom képviselőinek kompetenciáit még ezek a testületek is csak részben képesek korlátozni.⁵¹

⁴⁸ RIEDEL 2005. 71. p.

⁴⁹ Uo. 78. p.

⁵⁰ Uo. 78–79. p.

⁵¹ Egy tartományi bírósági vezetővel 2012-ben általunk folytatott mélyinterjú során hangzott el a minisztériumok szerepének megkérdőjelezésénél: „mi annyira hozzá vagyunk szokva, hogy igazgatási ügyekben a minisztérium

2.4. Pártérdekek kontra szakmai szempontok

A különböző kiválasztási szabályokat alkalmazó tartományokban a friss diplomások próbaidőre történő, majd véglegesített kinevezésének szakmai jellegével a tartományi minisztériumok szerepe mellett is általános egyetértés érzékelhető. A frissen végzett, „referendar” idejüket kitöltő jelöltek közül közismerten a legjobb tanulmányi eredményekkel rendelkezők pályázhatnak csak sikerrel. A minisztériumok által vezényelt felvételi eljárásoknál központi szerepet általában a bírákból álló felvételiztető testületek játsszák, akik a tanulmányi eredmények mellett a szóbeli teljesítményeket is értékelik, ami természetesen szubjektív szempontoknak is teret engedhet. Az egyetemi teljesítményekbe, és azok értékelésébe vetett bizalom e versenyvizsgát nélkülöző felvételi rendszert azonban objektív színben tünteti fel a kívüljáró előtt. Mindez a bírának a szakmán belül is tekintélyt biztosít, ahogy az is, hogy az előmenetel is fő szabály szerint szakmai alapon folyik, és mindenekelőtt a bíró munkájának elfogadottságán, kollégái elismerésén múlik. A magasabb bírói fórumok esetén az érdem alapú kiválasztásba esetenként megjelenik áttételesen a politikai akarat, ami a tartományi alkotmánybíróságok tagjainak kinevezésénél válik plasztikussá.

A német bírák kiválasztási folyamatáról elmondható, hogy míg a kezdő bírák rekrutációjánál a jelöltek szakmai teljesítménye szinte kizárólagos szerepet játszik, a bírói ranglétrán felfelé haladva a szakmai szempontok mellett sporadikusan, majd egyre erőteljesebben megjelenik a *politikai pártok akarata* a bírák kiválasztásában. A bíróságok igazgatási vezetői esetében a politikai szempontok – regionális eltérésekkel és sajátosságokkal – ugyancsak hangsúlyos szerephez jutnak.⁵²

Míg azon bírói pozíciók esetében, amelyeknél a végső döntés a törvényhozó hatalmi ág keretében születik meg, ez a törvényhozás sajátosságaiból következő szükségszerű következmény. Ugyanakkor Németország esetében továbbra sem lehet megfedkezni a végrehajtó hatalom és azon keresztül a politikai pártok közvetett befolyásoló szerepéről a bírói hatalmi ág tekintetében, ami a külső igazgatás velejárója.

Önmagában a kiválasztási folyamatba (és egyéb igazgatási kérdésekbe) való törvényhozói és minisztériumi beavatkozás mindaddig elméleti, vitára okot adó jelenség csupán, amíg ez nem befolyásolja a bírák ítélező tevékenységét, és így nem sérti az alkotmány által védett bírói függetlenséget. Jól védhető érvek szólnak amellett, hogy miért kell más hatalmi ágakhoz tartozó – nép által választott, vagy azok által delegált képviselőkől álló – grémiumoknak, vagy a törvényhozás által felállított minisztériumoknak meghatározni a bírák kiválasztásának folyamatát.

Azt, hogy más hatalmi ágaknak mekkora befolyásuk van a bírói ítéletekre, sokan sokféleképpen látják. Amint a külső igazgatást védelmébe vevő Thoma fogalmazott 1951-ben, kicsi a valószínűsége annak, hogy a végrehajtó hatalom befolyásolási kísérlete célt érhetne.⁵³ Hochschild bíró erre reagálva jelzi, hogy ez a kis valószínűség valójában egy lehetőséget

dönt, hogy ez teljesen természetesnek tűnik. Most, hogy erre rákérdez, én is elgondolkozom, hogy talán ez nincs teljesen rendben”.

⁵² EDINGER 2003. 190. p.

⁵³ THOMA, Richard: *Bundesverfassungsgericht*. In: Jahrbuch des öffentlichen Rechts 6. J. C. B. Mohr, 1957. 161. p.

jelöl,⁵⁴ amit szerinte a társadalomtudomány igazolhat.⁵⁵ Cikkében számos kérdést tesz fel, melyekben a befolyásolási lehetőségek nagyon széles tárházát vonultatja fel, és igen világosan, gyakorlati szempontból vázolja a probléma lényegét: az igazgatási jogosítványok birtoklásával a végrehajtó hatalom a bíró ítéletét is érintő módon befolyásolhatja a bírák tevékenységét, és csupán az igazgatást végző személyiségétől és a bírák egyéniségétől függ, hogy ilyen szándék megfogalmazódik-e és eléri-e célját.

Persze vannak, akik a helyzetet sokkal tragikusabbnak látják, és a befolyásolási lehetőségen túlmenve a német igazságszolgáltatást a pártpatronálástól erősen fertőzött szintérként mutatják be, ahol a pártok kegyéből kinevezettek tevékenységét a hála motiválja. Érdekes módon egy vezető ügyész és egy ügyvéd írtak közös cikket 1992-ben a párt és politikai szellemről az igazságszolgáltatásban, melyben meglepő őszinteséggel festenek sötét képet az igazságszolgáltatás és a pártpolitika összekapcsolódásáról. A szerzők szerint más szférákhoz hasonlóan itt is tetten érhető a pártok szerepe a bírói és bírósági vezetői pozíciók betöltésénél, és az ismert szabály érvényesül: minél magasabb, és minél jobban fizetett bírói vagy ügyészi pozíciókról van szó, annál jelentősebb a pártok érdeklődése és annál nagyobb erőfeszítéseket tesznek arra, hogy a posztot betöltő személyét meghatározhassák.

Mindezt pedig teszik mindazok „költségére”, akik egyetlen pártnak sem tagjai, ami Németországban a társadalom 97 százalékát jelenti. A német politikai életet uraló nagy pártok pedig nyilvánvaló hatalommal rendelkeznek ahhoz, hogy az alkotmánybírói pozíciókról egyértelmű pártszempontok alapján dönthessenek. Az elvileg neutrális bírák kiválasztásához számukra a legfőbb segítséget a párttagkönyvek jelentik. Ez pedig a szerzők szerint a kiválasztás vonatkozásában többek között az *alkotmány diszkrimináció tilalmára* vonatkozó rendelkezéseit sérti. A 2/3-os kényszer a bírák választásánál harmonikus egyezkedésre kényszeríti a nagy pártokat, ami a legfelsőbb bírósági bírák esetében már kevésbé működik, hiszen a választási bizottságokban nincs ilyen megegyezési kényszer. Így itt az egyik vagy másik párt vereséget szenved, amikor az ugyancsak pártszempontok alapján megszavazott jelölt szerzi meg a pozíciót.

Ami az alacsonyabb szintű bírói pozíciókat illeti, ott a hivatkozott szerzők is jelentős különbségeket érzékelnek, mert szerintük bizonyos régiókban, köszönhetően az igazságszolgáltatás igazgatásával foglalkozó erősebb személyiségeknek, sikerült a pártok elé korlátokat állítani. Am léteznek olyan tartományok is, ahol a bírósági elnökök és az ügyészségi vezetők négyötöde az éppen kormányzó párt tagja. Mindennek a szerzők szerint egyértelmű hatása van az igazságszolgáltatás működésére, és az ügyészek és bírák pártatlanságára. Felteszik a kérdést, hogy vajon miért mindig csupán jelentéktelen ügyekben lép működésbe az igazságszolgáltatás gépezete, amikor költségvetési forrásokkal él vissza valaki. Miért azt a tanárt vonják felelősségre költségvetési csalás miatt, aki a saját továbbképzését forráshiány miatt egy más célokat szolgáló iskolai keretből fedezi, miközben kormánytagok, pártvezetők hasonló és sokkal súlyosabb cselekedetei büntetlenül maradnak. A kérdést maguk is költőinek nevezik. Javaslatuk szerint a pártpatronálás száműzése, azonnali, büntetőjogi következményekkel járó tiltása lehetne az egyetlen megoldás.⁵⁶

⁵⁴ HOCHSCHILD, Udo: *Von den Möglichkeiten der deutschen Exekutiven zur Beeinflussung der Rechtsprechung*. In: Zeitschrift für Rechtspolitik, 2011. 65. p.

⁵⁵ Das Unwahrscheinliche ist nur ein Grenzfall des Möglichen, und wenn es einmal eintritt, das Unwahrscheinliche, so besteht keinerlei Grund zur Verwunderung, zur Erschütterung, zur Mystifikation.

⁵⁶ SCHMIDT-HIEBER, Werner – KIESSWETTER, Ekkehard: *Parteigeist und politischer Geist in der Justiz*. In: Neue Juristische Wochenschrift, 1992. 1790–1794. p.

2.5. Reformkövetelések az igazgatás területén

A bírói önigazgatás modelljének bevezetése az 50-es évek óta fel-felbukkanó vitatéma és mára már egyre gyakoribb követelés, amit a bíró szervezetek és jogászprofesszorok mellett időnként politikai szándék is támogat. Különösen az ezredforduló idején erősödött fel az erre vonatkozó szakirodalmi diskurzus, és az ennek alapján megfogalmazott igény, amit talán Peter Macke sűrűn idézett fordulata jellemez leginkább, aki szerint az igazságszolgáltatást ki kell szabadítani a végrehajtó hatalom babiloni fogságából.⁵⁷ Érthető módon különösen a bírói szervezetek oldaláról merül fel erőteljesebben az önigazgatásra vonatkozó követelés, ami a német bírósövetség még 2007-es tervezete alapján 2009-ben egy konkrét, a tartományi igazságszolgáltatásra vonatkozó reformterv elkészítéséhez is vezetett.⁵⁸ A tervezet a minisztériumi igazgatás felváltását célozza egy olyan rendszerrel, ahol a tagállami törvényhozás delegáltjaiból és bírókból, ügyészekből álló választási bizottság (*Justizwahlausschuss*) választaná meg a bíróságok tartományi központi igazgatását végző, kizárólag bírákból és ügyészekből álló szervezetet (*Justizverwaltungsrat*), mely a bírák kiválasztásától kezdve az előléptetésükön át fegyelmi felelősségre vonásukig minden személyi (és egyéb igazgatási) kérdésről döntene.

Ám az önigazgatás mellett szóló érveket általában elnyomják azok a hangok, melyek a német igazságszolgáltatás legkisebb problémájának tekintik a strukturális jellemzőket, és igyekeznek aktuálpolitikai viaskodások hevében elbagatellizálni a probléma jelentőségét. 2009-ben Hamburgban az SPD jellemző választ adott egy bírói önigazgatást célzó előterjesztésre, amikor a követelést azzal az érveléssel utasította vissza, hogy egy ilyen szervezeti reform sem a hatékonyságot, sem az állampolgárok érdekeit nem szolgálná, és magát a felvetést „fantomvitának” minősítette.⁵⁹

Érdekes kérdés, hogy míg Németország bizonyos, a bírói függetlenség védelmét és a bíró befolyásolásának megakadályozását jelentő területeken (mint pl. az automatikus szignálás) úttörő szerepet vállalt, addig az Európában és a világon szinte mindenhol teret nyerő össznemzeti bírói önkormányzatiságot nem intézményesítette. Magyarázható mindez az erős demokratikus politikai berendezkedéssel, és a jogászai kultúrával, mely akárcsak az angol igazságszolgáltatás esetében, önmagában biztosítékát jelentheti a törvényeknek megfelelni kívánó bírói kar, és az önkorlátozásra képes minisztériumi igazgatás kialakulásának. Ám mint számos német szakember állítja, ez Németország esetében erősen megkérdőjelezhető.

Thomas Schulte cikkében utolsó lámpaoltóként jellemzi hazáját, mely az európai igazságszolgáltatás reformsodrából kimaradva őrzi azt az elavult szervezeti struktúrát, mely a végrehajtó hatalomhoz köti a bíróságokat.⁶⁰

Úgy gondoljuk, hogy az időről-időre felbukkanó, hol gyengébb, hol markánsabb, az igazságszolgáltatás függetlenségét erősíteni kívánó német reformtörekvések előbb vagy utóbb célba érnek, s tartományi és szövetségi szinten is egyfajta bírói tanácson belül

⁵⁷ MACKÉ, Peter: *Die Dritte Gewalt als Beute der Exekutive*. In: Deutsche RichterZeitung, 1999. 481. p.

⁵⁸ Diskussionsentwurf für ein Landesgesetz der Selbstverwaltung der Justiz (2009. 03. 18.).

⁵⁹ [http://www.spd-hamburg.de/cms/2137/?tx_ttnews\[pS\]=1243807200&tx_ttnews\[pL\]=2591999&tx_ttnews\[arc\]=1&tx_ttnews\[t_news\]=1372&tx_ttnews\[cat\]=36&cHash=19a7b8191e9b294df727b766fa5b98ca](http://www.spd-hamburg.de/cms/2137/?tx_ttnews[pS]=1243807200&tx_ttnews[pL]=2591999&tx_ttnews[arc]=1&tx_ttnews[t_news]=1372&tx_ttnews[cat]=36&cHash=19a7b8191e9b294df727b766fa5b98ca) (2012. 09.30.)

⁶⁰ SCHULTE-KELLINGHAUS, Thomas: *Die begrenzte Macht der Dritten Gewalt – Zur Notwendigkeit der Selbstverwaltung der Gerichte*. In: Zeitschrift für Rechtspolitik, 2008. 205. p.

igyekeznek majd a hatalmi ágak képviselőit és egyensúlyát, a bíróságok igazgatását és a bírák politikamentes kiválasztását biztosítani.

3. Az Egyesült Államok bírói kiválasztási rendszere

Minden és mindennek az ellentéte. A szélsőségek szövetségi rendszere, halljuk sokat, és az Egyesült Államok valóban változatos képet mutat ezen a területen is. Szinte alig van olyan kiválasztási mód, ami ne lenne megtalálható a szövetségi és tagállami igazságszolgáltatás legfontosabb szereplőinek kiválasztása vonatkozásában.⁶¹ A bíróságok és a politika pedig szinte egyedülálló módon kapcsolódik össze az Egyesült Államokban.⁶²

3.1. A szövetségi bírák kiválasztása

A számarányában és nominálisan is a legtöbb jogászt felmutató világhatalom egy tulajdonképpen kis létszámú szakszabírói kart finanszíroz, melynek bírái tisztségüket igen változatos módon nyerhetik el. Szövetségi szinten közel 1000 fő élethosszig, és mintegy 800 fő határozott időre kinevezett szakszabíróról beszélhetünk, míg tagállami szinten a szakszabírák száma nem éri el a harmincezetet. Számos oka van annak, hogy ilyen, relatíve kis létszámú szakszabírói karral működőképes az igazságszolgáltatás, melyek között tipikusan a *laikus bírák* szerepeltetését és leginkább a *vádalku* kiterjedt rendszerét emlegetik. A bírák ebben a nagy jelentőségű jogrendszerben attól függően élvezhetik a bírák személyes függetlenségének garanciáit, hogy tagállami vagy szövetségi, azon belül az igazságszolgáltatás mely szintjén elhelyezkedő bíróságon nyerik el tisztségüket. A szövetségi bírák élethosszig tartó megbízatása ma is hivatkozási pont, és a bírói függetlenség egyik legismertebb biztosítékeként emlegetett megoldás, mely azt hivatott garantálni, hogy a kinevezettnek ne kelljen pályája során tekintettel lennie döntései politikai és karrierjét érintő következményeire. (Ez természetesen a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság bíráit kivéve azzal a megszorítással lehet csak igaz, hogy a bírákat motiváló előléptetés továbbra is elméleti lehetőséget adja az ő esetükben arra, hogy döntéseiket a politikusok igényeire tekintettel hozzák.) Az élethosszig tartó kinevezés, ahogy jeleztük, csak bizonyos szövetségi bírói körre igaz, ami a teljes bírói „kasz” néhány százalékát jelenti csupán.⁶³

Az alkotmány esetükben a Szenátus jóváhagyásához kötött elnöki kinevezési rendszert rögzíti, mely a gyakorlatban egy igen átpolitizált kiválasztási eljáráshoz vezetett, ami a statisztikai adatok birtokában a bírák „pártosságát” világosan megmutatja. Egy-egy elnöki ciklus alatt a megüresedett szövetségi bírói posztokat szinte kizárólag az elnök pártjához

⁶¹ GUARNIERI – PEDERZOLI 2002, 32. p.

⁶² Lásd pl.: JACOB, Herbert: *Courts and Politics in the United States*. In: Jacob, Herbert – Blankenburg, Erhard – Kritzer, Herbert M. – Provine, Doris Marie – Sanders, Joseph: *Courts Law and Politics in Comparative Perspective*. Yale University Press, New Haven and London, 1996. 16–81. p.

⁶³ A US District Court, US Court of International Trade, US Court of Appeals Circuit Courts és a Supreme Court of the United States bírái élvezhetik az élethosszig kinevezés biztosítékát, míg minden más szövetségi bíróság bíráját általában 15 évre neveznek ki, mely kinevezés ismételtető (US Court of Federal Claims, US Bankruptcy Courts, US Tax Courts).

tartozókkal, de legalábbis a pártot támogatókkal igyekeztek betölteni. Mindezt a szakmai szempontok fokozatos erősödése⁶⁴ sem homályosította el.

Ez szinte kézenfekvő módon vezethet bárkit arra a következtetésre, hogy az ilyen módon kinevezett bírák valójában pártfunkcionáriusok, még akkor is, ha az élethossziglani kinevezés éppen ezt kívánná ellensúlyozni azzal, hogy a meghosszabbításért már ne kelljen a politikai pártok kegyeit keresni. Az elkötelezettség ugyanis nem feltétlenül érdem alapú, sokkal inkább ideológiai, ami az uralkodó párt számára tetszetősebb ítéletekhez karrier szempontok nélkül is könnyen vezethet.⁶⁵ Azok az esetek, amikor egyes elnökök kifejezésre juttatták csalódottságukat az általuk kinevezettek döntéseivel kapcsolatban, nem feledtethetik el azt a tényt, hogy a republikánus illetve demokrata elnökök által kinevezett bírák döntései között érzékelhető különbségek mutatkoznak. Carp és Rowland jelentős időszakot átfogó vizsgálata alapján a demokraták nagyobb arányban hoznak liberális értékeket tükröző ítéleteket republikánus társaiknál.⁶⁶

Amint korábban jeleztük, nem szabad elfelejteni az élethossziglani kinevezett szövetségi bírák esetében sem azt a kérdést, hogy befolyásolhatja-e ítéleteiket az előbbre jutás vágya. Ez annál is aktuálisabb kérdés, mert a szakmai szempontoknak fokozatosan nagyobb szerepet juttató kiválasztási gyakorlat azt eredményezi, hogy egyre inkább olyanok kapnak kinevezést a magasabb szintű szövetségi bíróságokon, akik hosszú éveken át ítéleztek alacsonyabb szintű szövetségi bíróként. Ez pedig a bírákat fokozottabban motiválhatja arra, hogy döntéseiket a politikusok igényeire tekintettel hozzák. Volt olyan szövetségi bíró, aki utalt arra, miszerint a fiatal szövetségi bírák pontosan tudják, hogy döntéseiket egy későbbi jelölés kapcsán politikai szempontból is vizsgálhatják, ám egzakt bizonyíték arra, hogy ez a szempont egyes bírák döntéseit meghatározná, természetesen nem létezik. Azok a vizsgálatok, melyek a szövetségi bírák döntéseit ebből a szempontból elemezték, szintén nem vezethettek minden kétséget kizáró eredményhez.⁶⁷ Nehéz lenne azonban ki-zárni azt, hogy egy ennyire nyilvánvalóan pártpolitikai szempontokat értékelő kinevezési gyakorlatnál ilyen esetek ne fordulnának elő.

3.2. A tagállami bírák kiválasztási rendszere

Jóllehet az Egyesült Államok kezdeti időszakában még a tagállami bírák is élvezhették az élethosszig kinevezés előnyeit, ám ez viszonylag gyorsan fordul át határozott idejűvé, azon közkeletű elképzelésnek köszönhetően, hogy a bírák felelősségérzetét és a népi igazságérzethez való kapcsolódását egy rövidebb és megújítható bírói periódus jobban biztosítja.⁶⁸ Ugyancsak a bírák felelősségérzetének erősítését növelő elképzelés vezetett ahhoz, hogy a kormányzói, vagy törvényhozói kinevezés mellett a bírák nép által történő

⁶⁴ Az ötvenes évek óta az Amerikai Bár Szövetség speciális bizottsága is vizsgálja a jelöltek alkalmasságát.

⁶⁵ SEGAL, Jeffrey A. – COVER, Albert D.: *Ideological Values and the Votes of U.S. Supreme Court Justices*. In: American Political Science Review, 1989. 557. p.; RUGER, Theodore W. – KIM, Pauline T. – MARTIN, Andrew D. – QUINN, Kevin M.: *The Supreme Court Forecasting Project: Legal and Political Science Approaches to Predicting Supreme Court Decisionmaking*. In: Columbia Law Review, 2004. 1150. p.

⁶⁶ CARP, Robert – STIDHAM, Roland: *Judicial Process in America*. CQ Press, Washington, D.C., 1998. 408. p.

⁶⁷ SISK, Gregory C. – HEISE, Michael – MORRIS, Andrew P.: *Charting the Influences on the Judicial Mind: An Empirical Study of Judicial Reasoning*. In: New York University Law Review, 1998. 1377. p.

⁶⁸ WINTERS, Glenn R.: *Selection of Judges. A Historical Introduction*. In: Texas Law Review, 44/1965. 1081–1085. p.

választásának rendszere is bevett gyakorlattá vált a tagállami bírói posztok betöltésénél.⁶⁹ Ennek köszönhetően egy római-germán jogcsalád karrier-bíróági rendszeréhez szokott „turistának” igazi meglepetést okozhat az a látvány, amikor bírójelöltek képével feldíszített pólókban sétálgató aktivistákat lát egy amerikai városban.

3.2.1. Választási rendszer

A 19. században elterjedő választási rendszernek több változata is létezik manapság, melyek élénk vitára késztetik a jogászokat és a politikusokat arról, hogy vajon a huszadik századi pártatlansági követelményeknek megfelelhet-e egy olyan rendszer, mely a képviselői mandátumok megszerzéséhez hasonlóan működik, és melynél a bírákat jelölő érdekcsoportok komoly szerephez jutnak. Bár első pillantásra kézenfekvőnek tűnne, hogy egy a képviselői választások módjára szervezett megmérettetésen hivatalt nyert bíró nem lehet képes tökéletesen függetleníteni magát az őt indító párttól és a kampányát finanszírozóktól, ám e rendszert támogatók ezt mégis a legdemokratikusabb és a függetlenséget leginkább garantálni képes kiválasztási módszernek tartják. Hozzá kell tenni, hogy az apologetikus szakirodalom e választási rendszer mellett általában nem azon az alapon érvel, hogy ez lenne a létező legjobb megoldás, hanem ennek előnyeit az Egyesült Államokban alkalmazott egyéb módszerekkel szemben hangsúlyozza, melyek mindegyike alapvető problémákat vethet fel a függetlenség szempontjából.⁷⁰ A bírák választási története is azzal kezdődött, hogy a kormányzat által kinevezett bírákhoz képest függetlenebbnek tartottak egy nép által közvetlenül választott bírót. Jackson elnöksége idején lett ez az elképzelés népszerű, és a tagállamok egymás után cserélték le a korábbi kinevezési rendszert, aminek következtében mára a tagállami bírák többségének valamilyen formában át kell esnie választási procedurán.⁷¹ Az új kiválasztási módszerrel kapcsolatban a kezdeti viták jobbára arról szóltak, hogy mennyiben fogják az így hivatalt nyert bírók a választói igényeket akár a jog hátrányára is kiszolgáltatni. Mennyiben fogják a népakaratot a jogdogmatikai szempontokkal szemben érvényesíteni, és ezzel a jogelméletben használt „következményen orientálódás” jelenségét fokozni. Mára már bebizonyosodott, hogy veszélye nem elsősorban ennek van, hiszen a bírák többségének megválasztását elég nagy érdektelenség veszi körül. Sokkal inkább tekinthető valós veszélynek a bírói függetlenség szempontjából az, hogy a bírák beazonosítható módon élvezik bizonyos pártok, ügyvédek és más érdekcsoportok támogatását.

A tagállami bírói választási rendszereket megkülönböztetik azon az alapon, hogy pártosnak (*partisan*), avagy „nem pártosnak” (*non-partisan*) számítanak, attól függően, hogy a jelölt neve mellett feltüntetik-e, hogy melyik párt nevében kíván valaki bírói tisztséghez jutni. Ma ugyan többségben vannak azok az államok, ahol a nem pártos jelölési mód terjedt el (13), ám ez nem jelenti azt, hogy a pártos módszert alkalmazó államokban (10) a bírák jelölésénél és választási kampányánál ne működne közre pártok vagy más érdekcsoportok.

⁶⁹ EMMERT, Craig F. – GLICK, Henry R.: *The Selection of State Supreme Court Justices*. In: *American Politics Quarterly*, 1988 (16). 445–465. p.; GLICK, Henry R. – EMMERT, Craig F.: *Selection Systems and Judicial Characteristics: The Recruitment of State Supreme Court Judges*. In: *Judicature*, 1987 (70). 228–235. p.

⁷⁰ Lásd pl.: SHACKELFORD, Kelly – BUTTERFIELD, Justin: *The Light of Accountability: Why Partisan Elections are the Best Method of Judicial Selection*. In: *The Advocate*, Texas, 2010. 73. p.

⁷¹ Georgia volt az első tagállam, ahol a választási rendszert bevezették 1812-ben.

A pártok aktív részvétele a bírák kiválasztásának folyamatában a kontinentális hagyományokból kiindulva meglehetősen furcsának tűnhet, ám az amerikai hozzáállástól egyáltalán nem idegen. Amennyiben a nép megválaszthatja pártos alapon a törvényhozókat, miért ne választhatná meg hasonló módon a törvényeket alkalmazó bírakat? Amennyiben pedig választja, felesleges szemérmesség lenne ebből a folyamatból kizárni a társadalmi véleményeket, érdekeket hagyományos módon összegyűjtő pártokat. Elvégre ideológiailag tökéletesen semleges aktorok kiválasztását egyetlen rendszer sem biztosíthatja tökéletesen, ezért még mindig jobb, ha a bírák pártossága látható, mintha a semlegesség álcája mögött ítélkeznének elfogultan. Jóllehet az ilyen típusú érvelésben létezik ráció, ám a gyakorlatban az ideológiai elköteleződésnél is durvább, és elsősorban a kampányfinanszírozásból következő összefonódásoktól lett hangos a média.

Évtizedek óta folyamatosan emelkedik a bírák választására fordított kampány pénzek összege, aminek emelkedése több mint elgondolkasztató.⁷² Sem a pártok, sem az ügyvédek, sem a kamarák nem fordítanak a bírák választási kampányára egyre nagyobb összegeket, ha emögött nem létezne a jelölttel kapcsolatban valamilyen elvárás, hacsak nem csupa szamaritánusból álló érdekcsoportról van szó. Azt, hogy ez egy logikus feltételezés, már nem csupán a józanész, de bírói ítélet is rögzíti.

A legfontosabb ilyen ítélet a botrányossá vált, és a bírák választási rendszerét középpontba állító *Caperton vs. A.T. Massey Coal Co.* ügyben született, ahol a Legfelsőbb Bíróság forradalminak számító precedenst alkotott a bírák kizárása tekintetében. Az 1998-ban kezdődő ügyben két bányavállalat került perbe, és az esküdszék a felperes javára 50 millió dolláros kártérítést ítélt meg. A fellebbezési bíróság eljárása alatt azonban a pereszes vállalat igazgatója egy általa alapított nonprofit cégen keresztül 3 millió dollárral támogatott egy tagállami legfelsőbb bírósági bíró jelöltet, aki megválasztását követően a kizárási indítvány ellenére az 5 fős bírói tanácsban szavazatával közreműködött abban, hogy a bíróság az alperes javára döntsön. A hosszadalmas és egyéb összefonódásokat is felszínre hozó ügy végül a Szövetségi Legfelsőbb Bíróságra került, ahol a bírák többsége amellett voksolt, hogy ilyen esetben valószínűsíthető az elfogultság, ezért a bíró összeférhetetlennek számít. Korábban csupán két esetben állapította meg a Legfelsőbb Bíróság elfogultsági kérdésben a 14. alkotmánykiegészítés megfelelő eljárásra (*due process*) vonatkozó rendelkezéseinek sérelmét: egyrészt akkor, ha a bíró személyes pénzügyi érdeke függ az ügy kimenetelétől, másrészt bizonyos bűncselekménytípust tárgyaló büntetőperekben.

Az érvelés rögzítette, hogy ugyan nem minden kampányfinanszírozás valószínűsít elfogultságot ilyen esetekben, ám ez különleges esetnek számít, miután az ügyben érintett bírójelölt kampányára fordított teljes összeghez képest jelentős és a győzelmet alapvetően befolyásoló támogatási összegről volt szó.⁷³

A kizáráshoz való sajátos amerikai hozzáállásra talán még élesebben rávilágítanak az ebben az ügyben megfogalmazott különvélemények, melyek az ítéletben rögzített új stan-

⁷² BRANDENBURG, Bert: *Big Money and Impartial Justice: Can they Live Together?* In: Arizona Law Review, 2010 (52). 207–217. p.

⁷³ „Not every campaign contribution by a litigant or attorney creates a probability of bias that requires a judge’s recusal, but this is an exceptional case. We conclude that there is a serious risk of actual bias – based on objective and reasonable perceptions – when a person with a personal stake in a particular case had a significant and disproportionate influence in placing the judge on the case by raising funds or directing the judge’s election campaign when the case was pending or imminent. [...] The inquiry centers on the contribution’s relative size in comparison to the total amount of money contributed to the campaign, the total amount spent in the election, and the apparent effect such contribution had on the outcome of the election.”

dardot azért kritizálják, mert az igazságszolgáltatás pártatlanságába vetett hitet gyengítheti, túlságosan homályos, és a választott bírák kapcsán alkotmányossági kifogások sorozatát indíthatja el, mely szükségtelenül terheli meg a bíróságokat.⁷⁴

Amint azt már jeleztük, módszertani szempontból meglehetősen nehéz egzakt módon bizonyítani azt, hogy a politikai pártok és más jelentős társadalmi érdekcsoportok támogatásával megválasztott bíró, a végrehajtó hatalom által politikai szempontokat is érvényesítő kinevezési gyakorlat, vagy az érdem alapú, politikai szempontokat minimalizáló kiválasztási eljárás eredményez-e pártatlanabb bírakat és független, pártatlan igazságszolgáltatást, még ha józan ésszel talán nem is olyan nehéz ez ügyben állást foglalni.

Ennek ellenére számos olyan tanulmány adhat segítséget a kérdés megválaszolásához, ahol az ítélkezési gyakorlatot ebből a szempontból vizsgálták, és megpróbálták kimutatni, hogy mennyiben hoznak eltérő ítéleteket a különböző támogatói háttérrel tisztséget nyert bírák.

Érdekes és tanulságos végkövetkeztetésekre okot adó vizsgálatnak számít Michael S. Kang és Joanna M. Shepherd kutatása, akik a kampányfinanszírozás folyamatos növekedése fényében többek között azt próbálták megválaszolni, hogy a pártos és a nem pártos rendszerben megválasztott bírák ítéletei között milyen eltérések mutathatók ki.⁷⁵ Megállapításuk szerint szignifikáns, és ez az eredmény szerintük pótolhatja a fent említett jogeset (*Caperton vs. Massay*) kapcsán megfogalmazott bírói döntés empirikus megalapozottságának hiányát. 50 állam gyakorlatát vették górcső alá, melynek során 4 év (1995–1998) időszakában 470 szakbíró 28.000 ítéletét elemezték abból a szempontból, hogy konkrét ügyekben a különböző módon megválasztott bírák miként voksoltak. A szokatlanul nagy adatbázisra épülő vizsgálat cáfolja azokat a korábbi kutatási eredményeket, melyek a nem pártos választási kampányoknál nagyobb pénzráfordítást mutattak ki. A pártokat ugyanis sokkal jobban érdeklik azok a választási kampányok, ahol a jelölt szereplésénél ők maguk is vizsgálznak, ezért mind a jelöltek kiválasztásánál, mind a pénzforrások felkutatásánál, az üzleti csoportok meggyőzésénél nagyobb erőket vetnek be a cél érdekében. Azt állítják, hogy egy bíró későbbi, üzleti csoportokat támogató ítélkezését a kampánycélokra fordított összeg nagyságánál is erősebben határozza meg az, hogy a pártok aktivitásának szintje milyen mértékű a kampány során. Azt is megállapítják, hogy egy pártos megmérettetésen átesett bíró később 12 %-kal nagyobb valószínűséggel dönt üzleti csoportok érdekeinek megfelelően, mint bármilyen más módszerrel bírói pozíciót szerzett társa. A szerzők azt is megvizsgálták, hogy a bírói újraválasztás lehetősége befolyásolhatja-e az ítélkezést. Az adatok elemzése azt mutatta, hogy azok a bírák, akikre már nem vár további választási megmérettetés, kevésbé vannak tekintettel az üzleti csoportok érdekeire.

3.2.2. Megerősítő szavazás

A bíróválasztás egyik „enyhébb” változata az ún. *mege erősítő szavazás* (*retention election*), amikor egy már hivatalban lévő bíróról nyilváníthatnak az állampolgárok véleményt úgy, hogy nincs ellenjelölt.⁷⁶ Ezt a módszert Kaliforniában vezették be 1934-ben, és mára

⁷⁴ Roberts és Scalia főbírák különvéleményei.

⁷⁵ KANG, Michael S. – SHEPHERD, Joanna M.: *The Partisan Price of Justice: An Empirical Analysis of Campaign Contributions and Judicial Decisions*. In: New York University Law Review, 2011. 70–130. p.

⁷⁶ Alaska, Arizona, California, Colorado, Florida, Idaho, Illinois, Indiana, Iowa, Kansas, Maryland, Missouri, Nebraska, New Mexico, Oklahoma, Pennsylvania, South Dakota, Tennessee, Utah, Wyoming.

elsősorban azokban az államokban működtetik a bírói legitimitás erősítésére, ahol a bírák kormányzói kinevezéssel nyerik el pozíciójukat. Egy államban arra is van példa, hogy egy hagyományos választással elnyert ciklus meghosszabbítására alkalmazzák. Miután a legtöbb kormányzói kinevezést mára érdem alapú, szakmai grémium által végzett szelekció előzi meg, ezért azt lehet mondani, hogy a megerősítő szavazás voltaképpen egyfajta népi „áldás” a szakmai szelekcióra alapozott kormányzati döntésen.

A megerősítő szavazás mutathatná meg leginkább, hogy a bírák ítélkezési gyakorlatára mennyiben irányul közfigyelem, hiszen az állampolgárok nem két vagy több személy közül választhatják a számukra szimpatikusabbat, hanem egy hivatalban lévő, bírói tevékenységet már kifejtő személyről nyilváníthatnak véleményt igen vagy nem szavazatukkal. Ennél a választási formánál igazolódhatnának leginkább azok a félelmek, melyek a bírákra nehezedő, és az ítélkezés színvonalát csökkentő társadalmi nyomástól óvták a törvényhozókat a bírák nép által való megválasztásának bevezetésénél.⁷⁷ Úgy tűnik azonban, hogy az esetek túlnyomó többségénél nem éri el egy megerősítő szavazás az állampolgárok ingerküszöbét, és bár egyre gyakrabban, mégis összességében viszonylag ritkán válik mediatizált, társadalmi csoportokat megmozgató üggyé egy-egy ilyen alkalom.

A bírák elmozdításához használt tipikus érv az, hogy gyenge ítéleteikkel a bűnözést támogatják, ami alkalmatlanná teszi őket posztjuk betöltésére. 1986-ban Kaliforniában 3 bírót politikai háttértámogatással azért „büntettek” a szavazók, mert a halálbüntetés alkalmazása ellen szavaztak több esetben.

Ugyancsak sikeres „bíró buktatásra” került sor a kétezres évek végén Iowa-ban, ahol 3 Legfelsőbb Bírósági bíró veszítette el a megerősítő szavazást, miután alkotmányértelmezésükkel hozzájárultak az azonos neműek házasságának legitimálásához. A megbuktatásukhoz természetesen a republikánus párt igen erős kampányára volt szükség.

A szakma és az állampolgárok értékítélete közötti különbség néha látványosan megmutatkozik. 2006-ban St. Louis egyik bírója, Judy Draper kapott igen lesújtó szakmai véleményt a jogász kollégáktól, akiknek csak 27 és fél százaléka tartotta alkalmasnak a bírói munkára. A szavazáson azonban megszerezte a megerősítéshez szükséges többséget.

A megerősítő szavazást sokan tekintik célravezetőnek és a pártos vagy nem-pártos választásokhoz képest megfelelő alternatívának, mely a bírák szelekcióját megfosztja annak erős politikai jellegétől, és a másik két formánál szükségszerűen jelentkező negatív kampánytól, melyre egyetlen jelölt esetében csak ritkán kerül sor. Ugyancsak megemlítik, hogy a pártpolitikai szempontok enyhülésével együtt jár a szakmai szempontok előtérbe kerülése, mely egy szakszerűbb bírói kar kialakulásához vezethet.⁷⁸

Az alábbi táblázat a déli államok kiválasztási gyakorlatát mutatja be.⁷⁹

⁷⁷ ASPIN, Larry T. – HALL, William K.: *Retention Elections and Judicial Behavior*. In: *Judicature*, 1994. 306–312. p.

⁷⁸ Lásd pl.: American Judicature Society, *Merit Selection: The Best Way to Choose the Best Judges*. In: http://www.judicialselection.us/uploads/documents/ms_descrip_1185462202120.pdf (2016.02.09.) Lásd továbbá: McLEOD, Aman: *If at First You Don't Succeed: A Critical Evaluation of Judicial Selection Reform Efforts*. In: *West Virginia Law Review*, 107/2005. 499. p.

⁷⁹ EDWARDS, Todd: *Judicial Election in Southern States*. In: *Regional Resource, The Council of State Governments*. Atlanta, 2004. 4. p.

3. táblázat: Kiválasztási módszerek az USA egyes tagállamaiban

Tagállam	Kiválasztási módszer	Kezdeti kinevezési időszak (év)	Megerősítés (retention) utáni hivatali időszak (év)
Alabama	Pártos választás	Legfelső Bíróság: 6 Fellebviteli bíróságok: 6	Legfelső Bíróság: 6 Fellebviteli bíróságok: 6
Arkansas	Nem-pártos választás	Legfelső Bíróság: 8 Fellebviteli bíróságok: 8	Legfelső Bíróság: 8 Fellebviteli bíróságok: 8
Florida	Jelölőbizottság segítségével lebonyolított érdem alapú kinevezés	Legfelső Bíróság: 1 Fellebviteli bíróságok: 1	Legfelső Bíróság: 6 Fellebviteli bíróságok: 6
Georgia	Nem-pártos választás	Legfelső Bíróság: 6 Fellebviteli bíróságok: 6	Legfelső Bíróság: 6 Fellebviteli bíróságok: 6
Kentucky	Nem-pártos választás	Legfelső Bíróság: 8 Fellebviteli bíróságok: 8	Legfelső Bíróság: 8 Fellebviteli bíróságok: 8
Lousiana	Pártos választás	Legfelső Bíróság: 10 Fellebviteli bíróságok: 10	Legfelső Bíróság: 10 Fellebviteli bíróságok: 10
Maryland	Jelölőbizottság segítségével lebonyolított érdem alapú kinevezés	Fellebviteli bíróságok: A kinevezéstől számított egy év utáni első általános választásokig	Legfelső Bíróság: 10 Fellebviteli bíróságok: 10
Mississippi	Nem-pártos választás	Legfelső Bíróság: 8 Fellebviteli bíróságok: 8	Legfelső Bíróság: 8 Fellebviteli bíróságok: 8
Missouri	Jelölőbizottság segítségével lebonyolított érdem alapú kinevezés	Legfelső Bíróság: 1 Fellebviteli bíróságok: 1	Legfelső Bíróság: 12 Fellebviteli bíróságok: 12
Észak-Karolina	Nem-pártos választás	Legfelső Bíróság: 8 Fellebviteli bíróságok: 8	Legfelső Bíróság: 8 Fellebviteli bíróságok: 8
Oklahoma	Jelölőbizottság segítségével lebonyolított érdem alapú kinevezés	Legfelső Bíróság: 1 Fellebviteli bíróságok: 1	Legfelső Bíróság: 6 Fellebviteli bíróságok: 6
Dél-Karolina	Törvényhozás általi választás, jelölőbizottság nélkül	Legfelső Bíróság: 10 Fellebviteli bíróságok: 6	Legfelső Bíróság: 10 Fellebviteli bíróságok: 6
Tennessee	Jelölőbizottság segítségével lebonyolított érdem alapú kinevezés	Legfelső Bíróság és a fellebviteli bíróságok: A legközelebbi két évente rendezett általános választásokig	Legfelső Bíróság: 9 Fellebviteli bíróságok: 9

Texas	Pártos választás	Legfelső Bíróság: 6 Fellebviteli bíróságok: 6	Legfelső Bíróság: 6 Fellebviteli bíróságok: 6
Virginia	Törvényhozás általi választás, jelölőbizottság közreműködése nélkül	Legfelső Bíróság: 12 Fellebviteli bíróságok: 8	Legfelső Bíróság: 12 Fellebviteli bíróságok: 8
Nyugat- Virginia	Pártos választás	Legfelső Bíróság: 12 Nincs más fellebviteli bíróság	Legfelső Bíróság: 12

3.2.3. Érdem alapú kiválasztási rendszer. „A missouri terv”

Amennyiben a tagállami bírák kiválasztásának történetét vizsgáljuk, meglehetősen jól elválasztható három korszakról beszélhetünk. A kezdeti kormányzati kinevezési gyakorlatot váltotta fel nagyon sok államban a nép által közvetlenül választható bírák rendszere, miután a bírói függetlenség szempontjából problematikusnak tartották a szimpla kormányzati hatalom érvényesülését. A más módon, ám természetéből fakadóan átpolitizált és egyre nagyobb kampányfinanszírozást igénylő választási rendszer ismét komoly táborát alakította ki a kritikusoknak, akik a szakmai szempontok háttérbe szorulásaként és a bírói kar presztízsének csökkenéseként értékelték a közvetlen választást.⁸⁰

Roscoe Pound és Albert Kales alapították meg az *Amerikai Igazságszolgáltatási Társaságot* (*American Judicature Society*), mely kifejezetten az igazságügy reformok előkészítését tűzte ki célul. Albert Kales a bírák választási rendszerét rendszeresen kritizálta amiatt, hogy a politikai pártok részvétele miatt a választók valójában csak arról dönthetnek, hogy melyik politikai alakulatot preferálják. A nem-pártos választások véleménye szerint egyáltalán nem oldják meg ezt a problémát, mert az általa politokratáknak nevezett pártvezérek befolyása itt is erős, másrészt a választók ismerete a jelölt szakmai képességeiről korlátozott. Javaslatára szerint egy szakemberekből álló grémiumnak kellene a bíró jelöltekről listát készítenie, akik közül az adott tagállam legfelsőbb bíróságának elnöke választhatná ki a megfelelő jelöltet. Ezt az érvelést 1920-ban az Amerikai Igazságszolgáltatási Társaság elfogadta, majd később 1937-ben az Amerikai Jogász Szövetség (*American Bar Association*) is a magáévé tette. Végül elsőként 1940-ben Missouri államban fogadták el azt a bírói kiválasztási rendszert, mely az érdem alapú elemek erősítését tűzte ki célul egy laikusokból és jogászokból álló testület beiktatásával. Kales eredeti javaslata a lényegét illetően annyiban módosult, hogy a Legfelsőbb Bíróság elnöke helyett a végső döntést a kormányzó hozza meg.

Az érdem alapú kiválasztási metódus tagállamról tagállamra való terjedése és a kontinentális jogrendszerekben elszaporodó igazságszolgáltatási tanácsok bírói kiválasztásra vonatkozó működése közötti hasonlóságokat nehéz lenne nem észrevenni. Mindkét testület által végzett kiválasztási rendszer azt a törekvést tükrözi, hogy a bírák kiválasztásának folyamatát annak politikai töltetétől minél jobban meg kell fosztani a hatalmi ágak elvá-

⁸⁰ Roscoe Pound elhíresült mondását lehet idézni: „putting courts into politics [...] almost destroyed the traditional respect for the bench” (a bíróságok politikába vetése [...] a bírói kar hagyományos respektjét szinte teljesen lerombolta). POUND, Roscoe: *The Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice*. In: *Journal of American Judicial Studies*, 1937. 178–186. p.

lasztása és a lehető legpártatlanabb bírói kar elérése érdekében, akár a korporatív elemek felerősödése árán is.⁸¹ Ez a szempont ma is sokszor jut szerephez, amikor az érdem alapú kiválasztást támadják. Az a tipikus ellenérv, hogy elzárt szobákban születnek döntések a jelöltek személyéről, persze nehezen feledtetheti el azt, hogy az Egyesült Államokban alkalmazott és fent vázolt kiválasztási eljárások egyike sem mentes a zárt szobákban néhány személy által meghozott s az eljárás végkimenetelét alapvetően meghatározó döntésektől.⁸²

A kérdés az, hogy létezhet-e olyan megoldás, mely a politikai elemek mellett a korporatív jellegű veszélyeket is minimalizálni képes?

4. Az érdem alapú, objektív rendszer kísérlete. A francia minta

A kontinentális jogrendszerek Európában az elmúlt évszázadban többek között azzal voltak elfoglalva az igazságszolgáltatás vonatkozásában, hogy a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom közötti szálakat a független és pártatlan igazságszolgáltatásra hivatkozással fokozatosan gyengítsék. E törekvés legfontosabb intézményi biztosítékává a mára már a legtöbb országban bírói többségű igazságszolgáltatási tanácsok váltak, melyek az igazságszolgáltatás igazgatásával kapcsolatos feladatokat részben vagy egészben magukra vállalták. E feladatok közül témánk szempontjából a bírák kiválasztási módja kap különös jelentőséget, ami a többnyire karrier bírósági rendszereket működtető kontinentális jogrendszerek esetében is lényeges kérdés. Nem mindegy ugyanis, hogy a bírói (avagy a franciák esetében a bírákat és ügyészeket tömörítő magisztrátusi) tevékenységet választók rekrutációja milyen szempontok alapján történik. Az sem lényegtelen, hogy a bírói tanácsok a különböző kontinentális országokban milyen mértékű hatalomra tettek szert.

Talán legmesszebbre e tekintetben Spanyolország ment el, ahol a bírói kinevezéstől kezdve a fegyelmi felelősségre vonásig mindent a kizárólag a bírák által maguk közül választott bírókból álló igazságszolgáltatási tanács dönthetett el, és e tevékenységükbe más hatalmi ág semmilyen beleszólással nem rendelkezett. E korporativizmus veszélyét magában rejtő rendszer korrekciójára 1985-ben került sor, melynek során a tanács tagjainak megválasztását kivették a bírói kar kezéből. Azóta a képviselőház jelöli a tagokat háromötödös többséggel, akiket a király nevez ki.⁸³ Ez újra megteremtette a tanács és a törvényhozás közötti kapcsolatot, de oly módon, hogy az igazságszolgáltatás politikai befolyásolásának esélyét a minősített többség biztosításával minimalizálták. Ráadásul 2001-ben az úgynevezett igazságügyi paktum (*Pacto de la Justicia*) keretében a bírák jelölését oly módon változtatták meg, hogy a jelöltlista kialakításában a bírói szakmai szervezetek szerepét növelték meg.⁸⁴

⁸¹ Lásd pl.: FITZPATRICK, Brian: *On the Merits of Merit Selection*. In: The Advocate, Texas, Winter, 2010. 112. p.; CAUFIELD, Rachel Paine: *What Makes Merit Selection Different?* In: Roger Williams University Law Review, Fall, 2010. 765. p.; ZEIDMAN, Steven: *To Elect or Not to Elect: Case Study of Judicial Selection in New York City, 1977–2002*. In: Michigan Journal of Law, 2004. 791–810. p.

⁸² STITH, Laura Denvir – ROOT, Jeremy: *The Missouri Nonpartisan Court Plan: The Least Political Method of Selecting High Quality Judges*. In: Montana Law Review, 2009. 711. p.

⁸³ MORENO-CATENA, V. – PINTOS-AGER, J. – SOLETO-MUNOZ, H.: *Espagne/Spain* In: Fabri, Marco – Jean, Jean-Paul – Langbroek, Philip M. – Pauliat, Hélène (eds.): *L'administration de la justice en Europe et l'évaluation de sa qualité*, Paris: Montchrestien, 2005. 207–225. p.

⁸⁴ BADÓ Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom alkotmányos helyzetének és egyes alapelveinek összehasonlító vizsgálata*. In: Tóth Judit – Legény Krisztián. (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Complex, Budapest,

Ugyancsak korán létrehozta igazságszolgáltatási tanácsát Franciaország, mely mára egy több szempontból is sajátos igazságszolgáltató rendszer központi intézményévé vált annak ellenére, hogy a végrehajtó hatalom mindmáig megőrzött bizonyos jogosítványokat a bíróságok igazgatása területén.⁸⁵

Az utóbbi években a bíróságokkal kapcsolatos elégedetlenség a francia bírósági szervezetet sem hagyta érintetlenül. Amint a belga igazságszolgáltatási reformot egy konkrét büntetőüggyel kapcsolatos botrány (*Dutroux ügy*)⁸⁶ idézte elő, úgy a franciáknál is egy a belga ügyre még nevében is kísértetiesen hasonlító, csak éppen ellenkező végkimenetelű büntetőeljárás okozta, hogy a politikusok egy működő rendszerhez hozzányúljanak. A belgák esetében az igazságszolgáltatás hibái miatt folytathatta tevékenységét hosszú időn át egy pedofil gyilkos, míg a 21. század első éveinek francia igazságszolgáltatását beárnyékoló *Outreau ügyben* ártatlanul ítélték el több személyt pedofília vádjával, akik közül az egyik a börtönben öngyilkosságot követett el.

Az ebből következő és 2005-től az évtized végéig tartó reform számos eleme közül egy fontos változtatás a Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács átalakítása volt, melynél egyértelműen érzékelhető az egyensúlyozási szándék a függetlenség biztosítása és a korporativizmus veszélye között. A bírói önigazgatásnak is tulajdonított igazságszolgáltatási defektusokra már korábbi ügyek is felhívták a figyelmet, amikor bírói korrupciós ügyek kapcsán mondott csődöt a kritikák szerint a bírák önellenőrző rendszere (az Alègre és Voirain bírókkal kapcsolatos országos botrány hatására már korábban keményebb etikai kódexet léptettek érvénybe a polgári bírók vonatkozásában, továbbá az etikai kérdések hangsúlyosabb szerepet kaptak a bírák képzésénél.).

A reform hatására megszűnt az a korábban sokat kritizált helyzet, hogy a végrehajtó hatalom fejének számító köztársasági elnök vezetné a Tanácsot, aki nem mellesleg a bírói hatalom legfőbb védelmezőjeként jelenik meg az alkotmányban (aminek kapcsán elhíresült Carcassonne professzor mondása, miszerint ez olyan, mintha azt deklarálnánk, hogy a farkas garantálja a juhistaálló biztonságát.). Nem tagja a továbbiakban a Tanácsnak az igazságügy miniszter sem, ám a fegyelmi ügyeken kívül minden más ügy tárgyalásánál jelen lehet. E függetlenséget erősítő változások mellett – a továbbiakban a Kasszációs Bíróság elnöke vezeti a Tanácsot – azonban a Tanács átalakítása a bírói többség megszűnését eredményezte annak ellenére, hogy az *Outreau ügy* kivizsgálására alakult bizottság eredeti javaslata azonos számú bíróról és külsős tagról szólt. A Tanácsot a reform olyan „külső” tagok számának növelésével erősítette meg, akik nem tartoznak sem a törvényhozó, sem a végrehajtó, sem az igazságszolgáltató hatalomhoz (pl. jogász professzorok), akiknek jelölésén viszont a jelentős politikai szereplők (köztársasági elnök, Szenátus elnöke, Nemzetgyűlés elnöke) osztoznak. E leginkább Sarkozy elnök nevéhez fűződő folyamat láthatóan reflektál az igazságszolgáltatási tanácsok működésével kapcsolatos szakirodalmi kritikákra, és politikai önmegtartóztatás mellett kíván erősebb kontrollt biztosítani a bírói hatalom felett.

2006. 163–210. p.

⁸⁵ PROVINÉ, Doris Marie: *Courts in the Political Process in France*. In: Jacob, Herbert – Blankenburg, Erhard – Kritzer, Herbert M. – Provine, Doris Marie – Sanders, Joseph: *Courts Law and Politics in Comparative Perspective*. Yale University Press, New Haven and London, 1996. 177–249. p.

⁸⁶ DEPRÉ, R. – PLESSERS, J.: *Belgique*. In: Fabri, Marco – Jean, Jean-Paul – Langbroek, Philip M. – Pauliat Hélène (eds.): *L'administration de la justice en Europe et l'évaluation de sa qualité*, Paris: Montchrestien, 2005. 137–158. p.

Jóllehet még nem telt el kellő idő ahhoz, hogy megalapozott véleményt lehessen formálni a változások hatásairól, annyi elmondható, hogy a szabályozás szintjén pozitív elmozdulásként értékelhető a reform folyamat, mellyel a korábbinál megfelelőbb megoldást sikerült találni az igazságszolgáltatás függetlenségének biztosítása és a bírói szervezet külső kontrollja érdekében. Mondjuk ezt annak ellenére, hogy a bírói többség megszüntetése látszólag a bíróságok szervezeti függetlenségét gyengítik, és bizonyos tekintetben még a bírákra vonatkozó Európai Karta ajánlásainak is ellentmond. Azt gondoljuk azonban, hogy a testület nem bíró tagjainak kiválasztási módja garanciát jelenthet a testület politikailag kiegyensúlyozott összetételére.

Ráadásul a bírói kar feltöltésének és a bírák előmenetelének általános módja, mely követendő mintát adott az utóbbi évtizedekben az egyes európai országoknak, a Tanács tényleges szerepét elsősorban a bírói hierarchia csúcsán lévők kinevezésére korlátozza továbbra is. Az is említést érdemel, hogy a végrehajtó és igazságszolgáltató hatalom közötti káros, pártatlanságot sértő kinevezési és esetenként konkrét ügyeket befolyásoló gyakorlatot a reform előtt sem az ítélő bírók (*magistrat du siege*) miatt kritizálták.⁸⁷ Inkább az ügyészek (*magistrat du parquet*), közülük is a magasabb beosztásúak kinevezési módját tekintették sokan elfogadhatatlannak, melynél az Igazságszolgáltatási Tanács véleménye, az ítélő bírák helyzetével ellentétben, továbbra sem köti a végrehajtó hatalmat, jóllehet a reform az Igazságszolgáltatási Tanács szerepét az ügyészi posztok betöltése kapcsán is bővítette. (Ugyancsak hasonló kritika érheti a külön rendbe tömörülő közigazgatási bírák kinevezését, mert esetükben az elkülönült Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács csupán nem kötelező véleménynyilvánítási joggal rendelkezik)

A fenti, Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanácsra vonatkozó fejleményeket leginkább annak érzékeltetése miatt mutattuk be, hogy egy kontinentális, karrier bírósági rendszerben is szinte folyamatos korrekciós kísérletek történnek az igazságszolgáltatás igazgatásának területén leginkább a hatékonyság, függetlenség, társadalmi kontroll gyakran nehezen összeegyeztethető szorításában.⁸⁸ Természetesen e korrekciós kísérletek közvetve vagy közvetlenül, de befolyásolhatják a bírák kiválasztásának gyakorlatát.

A francia helyzet azonban témánk szempontjából nem a reformok miatt érdekes elsősorban. Sokkal inkább egy olyan, látszólag technikai megoldás miatt, amit már jóval a reform előtt, az ötvenes években alkalmazni kezdtek a bírói kar feltöltése területén, és ami a bírói tisztség és a politika összefüggése kapcsán különös figyelemre tarthat számot.

A francia államigazgatásra és szinte minden, állami forrásból működő intézményre jellemző az, hogy az állások betöltésénél az esélyegyenlőségre alapozott embert próbáló vizsgák elé állítják a jelentkezőket. Sok európai országban szinte elképzelhetetlennek tartanák például azt, hogy egy már szakmai karriert befutó egyetemi oktatónak a professzori állásért szinte kisiskolás módon írásbeli és szóbeli vizsgákat kelljen teljesítenie, és megküzdnie a versenytársakkal. Franciaországban azonban olyan kiterjedt a különböző vizsgák rendszere (*concours*), hogy inkább az számít kivételnek, ha valamilyen poszt betöltésénél nem kerül ilyenre sor.

⁸⁷ MARTIN, Arnaud: *Le Conseil Supérieur de la magistrature et l'indépendance des juges*. In: *Revue du Droit Public*, mai-juin, 1997. (3). 741–778. p.

⁸⁸ GICQUEL, J.: *L'évolution du Conseil supérieur de la magistrature*. In: Renoux T. S. (ed.): *Les Conseils supérieurs de la magistrature en Europe. Actes de la table ronde international du 14 septembre 1998*, La documentation française, Paris, 1999. 201–208. p.

A karrier bírósági rendszereken belül fokozatosan terjedő *versenyvizsgák* úttörőjének számító Franciaországban már 1958 óta működik az a magisztrátus (bíró-ügyész) képző akadémia, mely a versenyvizsgák kidolgozásával egy érdem alapú, objektivitásra törekvő felvételi rendszer segítségével biztosítja a rendes bírói kar jelentős részének utánpótlását.⁸⁹ Ennek különlegessége, hogy a szelekció lényegi része nem a diploma megszerzését követően történik, hanem az ország egyetlen helyén, Bordeaux-ban működő *bíróképző intézményben*. A jelentkezők közül egy precízen kidolgozott, írásbeli és szóbeli részből álló, általános műveltségi és jogi szakmai feladatokból álló vizsga segítségével veszik fel sokszoros túljelentkezés mellett azokat a diplomásokat, akiket a magisztrátusi tevékenység elsajátítására alkalmasnak ítélnék. A felvételi vizsga objektivitására nagy hangsúlyt helyező gyakorlat eredménye az, hogy a szelekció e formája úgy képes minimalizálni a kapcsolati tőke vagy a politikai befolyás jelentőségét, hogy eközben a jelöltek szakmai felkészülésre való alkalmasságát is biztosítani képes. (A személyi összetételében változó felvételi bizottságban helyet kap a Kasszációs Bíróság magas beosztású bírása, az államtanács egy tagja, egy jogász professzor, négy magisztrátus, egy ügyvéd, egy pszichológus, egy rekrutációs szakértő és egy további külsős, a vizsga tárgyához kapcsolódó szakember.) A felvételizők közül az alkalmassági tesztekkel, jogesetmegoldó feladatokkal, a szakmai tárgyi tudás vagy a nyelvtudás mérésével igyekeznek kiszűrni azokat, akik a bírói vagy ügyészi tevékenységhez szükséges képességekkel nem rendelkeznek. Persze nem csupán a belépésnél van a teljesítménynek jelentősége. A képzés során nyújtott teljesítmény és az így kialakuló évfolyam rangsor határozza meg azt, hogy a felkínált állások közül ki melyiket választhatja.

A *magisztrátusképző iskolába* nem csak a friss diplomások jelentkezhetnek. Háromtípusú felvételi vizsgát különböztetnek meg a jelentkezők korától és előképzettségétől függően,⁹⁰ a felvehető hallgatók egy kisebbik része pedig versenyvizsga nélkül is felvehető.⁹¹ Ez utóbbira azonban csak akkor kerülhet sor, ha megfelelő jogászai szakmai teljesítmény áll a jelölt háta mögött.⁹² A felvételtől a bírói kar Előmeneteli Bizottsága dönt, mely testület a legmagasabb bírói-ügyészi posztok kivételével (ami a Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanács kompetenciája) minden egyéb bírói-ügyészi előmeneteli kérdésben határoz. E testület 20 tagja közül az igazságügyi minisztériumnak mindössze két képviselője van (pozíciójuk miatt egyébként ők maguk is magisztrátusok), a többi 18 tag az igazságszolgáltatás különböző szintjeit képviseli tisztsége vagy a magisztrátus kollégák bizalma, választása alapján. Ám nem csak a minimális minisztériumi képviselőlet biztosítja a rekrutáció politika mentességét. A választott tagok között nagy számban szereznek helyeket az első és legjelentősebb bírói érdekvédelmi szövetség képviselői (jelenleg 70 %-ban), akik következetesen politikamen-

⁸⁹ PROVINE 1996. 177–248. p.

⁹⁰ Az első típusú vizsgát 31 éves korig lehet megpróbálni, és az érettségit követő meghatározott diplomákhoz kötik ennek lehetőségét. A második vizsgát egy legalább 4 éves közszolgálati hivatal viselése esetén, 48 éves korukig kísérelhetik meg a jelöltek. A harmadik típusú 40 éves korig letehető vizsgát egy legalább 8 éves, a magánszférában végzett szakmai tevékenység, vagy valamilyen választott helyi tisztség betöltése, vagy laikus bírói tevékenység esetén lehet megkísérelni.

⁹¹ A bírósági szervezeti törvény 1–18. szakasza.

⁹² 31 évesnél idősebb, jogi diplomával rendelkezik, és 4 éves szakmai tevékenységet igazol, vagy jogi doktori címmel és másoddiplomával rendelkezik, vagy oktató-kutató állásban van több mint 3 éve a jogi diploma megszerzését követően.

tes tevékenységet hirdetnek, és akik tudatosan ügyelnek arra, hogy a jelöltek felvételénél csakis a szakmai szempontok érvényesüljenek.

E jelentős (bár a Legfelsőbb Igazságszolgáltatási Tanácsnál jóval kevésbé ismert) tétel a magisztrátus iskolába való felvétel mellett a magisztrátusi rendbe való közvetlen felvételről is dönthet. Ez a lehetőség biztosítja a szakmák közötti átjárást, illetve azt, hogy az idősebb, tapasztalatokkal rendelkező ügyvédeknek, közigazgatásban dolgozó jogászoknak vagy jogász professzoroknak is lehetősége nyíljon arra, hogy egy bírói vagy ügyészi pozíciót megpályázzanak. Ugyancsak ez a módja annak, hogy egyes laikus bírói vagy határozott idejű magisztrátusi poszt betöltésre kerüljön.⁹³

⁹³ A bírósági szervezeti törvény 22–23. szakaszai.

II. POLITIKAI, ÉRDEM ALAPÚ ÉS NEPOTIKUS ELEMEEK A MAGYAR BÍRÁK KIVÁLASZTÁSÁBAN

A közép-európai „posztszocialista” országok az 1990-es rendszerváltás óta küzdöttek azzal, hogy miként lehet a bírói függetlenség követelményének eleget tenni az uniós csatlakozás érdekében. Az egyes jogrendszerek e célból számos reformot valósítottak meg, melyek keretében a bírói szelekció is több esetben átalakításra került.⁹⁴ Ennek során a nyugat-európai trendeknek megfelelően mindenekelőtt az érdem alapú elemek erősödésének lehettünk tanúi. Miután a kelet-közép európai volt szocialista országok uniós csatlakozása sikerrel lezajlott, meglátásunk szerint új fejleménnyel szembesülhetünk. Az Európai Unió rendkívül korlátozott eszközökkel rendelkezik a tagországok igazságszolgáltatási rendszereinek befolyásolására, így jelentős terepe lehet annak, hogy erre irányuló politikai szándék esetén az opportunisták, a kormányzat irányában, jobb esetben a bírósági vezetők irányában lojális bírói kar megteremtésének irányába indulhassanak el azok az államok, ahol a demokratikus hagyományok és a politikai-jogi kultúra gyengesége ehhez táptalajt ad. A majd fél évszázados diktatórikus berendezkedés a jogalkalmazói attitűdök tekintetében is nyomot hagyott ezekben az országokban.⁹⁵ A kelet-közép-európai jogrendszerek között a magyar fejleményeket azért érdemes megvizsgálni, mert egy alkotmányozási folyamat keretében itt került sor olyan reformra az elmúlt években, ahol a bírósági rendszer teljes szervezeti függetlenségének megtartása mellett is esély mutatkozik arra, hogy a pártpolitikai szempontok is komolyabb szerephez juthassanak a bírák és a bírósági vezetők kiválasztásánál. Amennyiben ez igaznak bizonyul, akkor a magyar szisztéma könnyen például szolgálhat mindazon országok számára, ahol hasonló célok vezérlik a kormányzatot.

Az elméleti kísérletek ellenére önálló „posztszocialista jogcsaládról” nem beszélhetünk ugyan,⁹⁶ ám kétségtelen tény, hogy a kelet-közép-európai volt szocialista országok, azon belül különösen az uniós csatlakozásra aspirálók az 1990-es évek óta hasonló problémákkal küzdöttek. A diktatúrából demokráciába való átmenettel kapcsolatos nehézségek⁹⁷ között a bírói függetlenség mibenlétere és annak biztosításának módjára irányuló politikai vagy a leginkább az alkotmánybíróságokon folyó szakmai diskurzus a nyugati országoknál is hangsúlyosabban jelent és jelenik meg.

A „posztszocialista” országokban a pártpolitikától vagy a kormányzati hatalomtól való függetlenségnek hatványozottan fontos szerepe van, hiszen a pártállam és a bíróságok sajátos összefonódása, mindenekelőtt a sztálinizmus időszakában gyakran járt tragikus

⁹⁴ Például: ANDERSON, James H. – GRAY, Cheryl W.: *Transforming Judicial Systems in Europe and Central Asia*. In: Bourguignon, F. – Pleskovic, B. (eds.): *Annual World Bank Conference on Development Economics Regional*. World Bank, Washington DC, 2007. 329–355. p.; BOBEK, Michal: *Judicial Selection, Lay Participation, and Judicial Culture in the Czech Republic: A Study in a Central European (Non) Transformation*. In: College of Europe Research Paper in Law, 3/2014. 1–27. p.

⁹⁵ MATCZAK, Marcin – BENCZE, Máttyás – KÜHN, Zdenek: *Constitutions, EU Law and Judicial Strategies in the Czech Republic, Hungary and Poland*. In: *Journal of Public Policy*, 2010 Special Issue 01, 81–99. p.

⁹⁶ Például: FEKETE Balázs: *A modern jogösszehasonlítás paradigmái*. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és államtudományi Kar, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2010. 209 p.

⁹⁷ ANDERSON, James H. – BERNSTEIN, David S. – GRAY, Cheryl W.: *Judicial Systems in Transition Economies: Assessing the Past, Looking to the Future*. World Bank, Washington DC, 2005. 132 p.

következményekkel.⁹⁸ A diktatúra későbbi, enyhébb szakaszát sem a bírói függetlenség maradéktalan érvényesülése jellemezte, jóllehet a jogviták jelentős részénél közvetlen politikai nyomás nem volt kimutatható.⁹⁹ E szomorú történelmi időszak fényében érthető az, hogy a pártpolitikai szempontok megjelenésének esélye a bírák kiválasztásánál a volt szocialista társadalmakban az átlagosnál is nagyobb visszhangot kelt.

Az ilyen jellegű félelmek azonban mindenekelőtt a társadalom egy szűk rétegében jelentkeznek, hiszen a közép-európai politikai tradíciók rendszere, a gyenge demokratikus hagyományok, a gyenge vagy rosszul működő autonómiák a bírói függetlenséget is érintő intézményi változások iránti közömbösséget eredményeznek. Martin Krygier intézményi optimizmusra és kulturális pesszimizmusra vonatkozó dilemmája, ami a nagy társadalmi átalakulások időszakára vonatkozott, ma már talán könnyebben eldönthető az elmúlt évtizedek tükrében.¹⁰⁰ Az intézmények attitűdgeneráló szerepe helyett, amelyek kitermelik a jogállami intézmények társadalmi támogatottságát, inkább a pesszimista forgatókönyv vált valóra. A populizmusra fogékony társadalmi háttér a gondosan kiépített alkotmányos intézmények leépítését is könnyűvé teszi, ahogyan azt a jelenlegi magyar vagy lengyel politikai fejlemények mutatják.¹⁰¹

Az egykori szovjet blokkot jelentő közös múlt és az azt követő rendszerváltást jellemző azonosságok ellenére az intézményi megoldások változatossága jellemezi ma is a kelet-közép-európai országokat. A változatosság mellett a legfőbb azonosságnak talán az számít, hogy a függetlenség és számon kérhetőség viszonya¹⁰² a rendszeres reformok ellenére is összehangolatlanságot és zavart mutat a bírósági rendszerben.¹⁰³ A reformokból arra lehet következtetni, hogy a függetlenség és számon kérhetőség viszonyának rendezése a hatáskörök elosztására irányuló vitákban folyamatosan jelen van.¹⁰⁴ A függetlenségre való állandó hivatkozás gyakran párosul a korporatív elemek erősödésével, az átláthatóság hiányával a bíróságokon. A nyugati mintára kialakított igazságszolgáltatási tanácsok jelentős különbségeket mutatnak az egyes jogrendszerekben mind összetételük, mind kompetenciáik tekintetében. A bírói többségű magyar vagy a Szlovákiában 2002-ben kialakított, a 18 tagból mindössze 8 bíró taggal rendelkező bírói kisebbségű tanács mellett arra is találhatunk példát, hogy a külső, minisztériumi igazgatás osztrák-német mintára megmarad. Csehországban a reformtervezetek ellenére máig sincs központi igazságszolgáltatási tanács,

⁹⁸ KAHLER Frigyes: *Joghalál Magyarországon*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993. 291 p.; GRAVER, Hans Petter: *Judges against justice. On judges when the rule of law is under attack*. Springer, Heidelberg–New York–Dordrecht–London, 2015. 301 p.

⁹⁹ FLECK Zoltán: *Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban*. Napvilág, Budapest, 2001. 276 p.

¹⁰⁰ KRYGIER, Martin: *Is There Constitutionalism after Communism? Institutional Optimism, Cultural Pessimism, and the Rule of Law*. In: *International Journal of Sociology*, Winter, 1996/1997. (26/4). 17–47. p.

¹⁰¹ PAP Andráš László: *Democratic Decline in Hungary. Law and Society in an Illiberal Democracy*. Routledge, Abingdon, 2017.

¹⁰² SOLOMON, Peter H.: *The Accountability of Judges in Post Communist States: From Bureaucratic to Professional Accountability*. In: Seibert-Fohr, Anja (ed.): *Judicial Independence in Transition*. Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2012. (Vol. 233) 909–937. p.

¹⁰³ PIANA, Daniela: *The Power Knocks at the Courts' Back Door. Two Waves of Postcommunist Judicial Reforms*. In: *Comparative Political Studies*, 6/2009 (42). 816–840. p.

¹⁰⁴ FLECK Zoltán: *Bírósági szervezetek és alapjogok*. In: Badó Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 33. p., FLECK Zoltán: *Judicial Independence in Hungary*. In: Seibert-Fohr, Anja (ed.): *Judicial Independence in Transition*. Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2012. (Vol. 233) 793–833. p.

és a helyi bírói önkormányzati szervek megerősítése ellenére a minisztériumi hatáskörök továbbra is rendkívül erősek.¹⁰⁵

A bírák és a bírósági vezetők kiválasztásának kérdése állandó vita tárgya. A kapcsolati tőke érvényesítésének erős kultúrája minden posztoszocialista országban tetten érhető. A szocializmust jellemző hiánygazdaság mindenhol szükségszerűen megerősítette ezt az attitűdöt, ami alól az igazságszolgáltatás sem maradt ki. Ahol a korrupció klasszikus formája a bírósági ügyek eldöntésénél nem is játszik komoly szerepet (Magyarország, Csehország, Lengyelország) a bírói posztok vagy a bírósági vezetők kiválasztásánál kisebb vagy nagyobb mértékben szerephez jut. Ez még ott is tetten érhető, mint Romániában, ahol francia mintára kialakított rendszer keretében nagyon korán versenyvizsga bevezetését tették kötelezővé a bírósági (és ügyészi) kinevezések kapcsán. Az uniós csatlakozási folyamat egyértelműen pozitív szerepet töltött be az érdem alapú elemek erősítésénél. Egyre több helyen jelentek meg a bírák kiválasztásának objektívebb formái. Ám legyen szó minisztériumi igazgatásról, vagy központi Igazságszolgáltatási tanácsról, vagy a helyi bírói önkormányzatok komolyabb szerepéről, a kiválasztási eljárások rendszerének elfogadható mértékű objektivitását mindenhol megkérdőjelezzük, és pártpolitikai vagy a bírósági rendszeren belülről érkező, a szelekciót torzító hatásokról beszélnek. Ott, ahol a versenyvizsga országos, kötelező alkalmazása sincs bevezetve, talán még rosszabb a helyzet. Michal Bobek, a cseh kiválasztási rendszerről írt 2014. évi tanulmányában, mely szerint a versenyvizsga alkalmazása csupán lehetőség, de nem kötelező a jelöltek szelekciójánál, úgy fogalmaz: „Today, the greatest problem still lies in the absence of any open, transparent and clear criteria according to which new candidates will be picked up by the presidents of regional courts [...]”¹⁰⁶ Hiába szerepelnek szépen megfogalmazott követelmények a bírói rekrutációra vonatkozóan a különböző nemzetközi szervezetek ajánlásaiban,¹⁰⁷ kötelező érvényű uniós normák híján az uniós tagállamok is könnyen elkerülhetik az érdem alapú elemek érvényesítését a bírák és a bírósági vezetők szelekciójánál. E sajátos helyzetet érzékeltetik a román bírói függetlenségről írt munkájukban Ramona Coman és Cristina Dallara.¹⁰⁸ Ilyen körülmények között, a jelzett történelmi tradíciók mellett a bírák nyugat-európai kollégáiknál könnyebben kiszolgáltatottá, függővé, opportunistává válhatnak, ami a külső vagy belső befolyásolási kísérleteknek nagyobb teret adhat.

E sajátos kelet-közép-európai háttér talaján indult el Magyarország egy új úton a bíróságok igazgatásának reformjával 2011-ben, ami a nemzetközi vitákat kiváltó Alaptörvény megalkotása után a bíróságok igazgatásának átszervezése mellett a bírói utánpótlás és a bírósági vezetők kinevezése tekintetében is változásokat hozott. A magyar igazságszolgáltatás így 2011-ben a nemzetközi érdeklődés középpontjába került. A jogállam haláláról, a bírói függetlenség végéről szóló cikkektől hemzseg azóta is a magyar és a nemzetközi

¹⁰⁵ BOBEK 2014. 2–12. p.

¹⁰⁶ „A legnagyobb problémát ma is az jelenti, hogy semmilyen nyilvános, átlátható, egyértelmű kritériumrendszer nem létezik arra vonatkozóan, hogy a regionális bíróságok elnökei milyen alapon válogassanak a jelöltek közül”. BOBEK 2014. 12. p.

¹⁰⁷ Például: *Kyiv Recommendations on Judicial Independence in Eastern Europe, South Caucasus and Central Asia*. 2010.

¹⁰⁸ COMAN, Ramona [et al.]: *Judicial Independence in Romania*. In: Seibert-Fohr, Anja (ed.): *Judicial Independence in Transition*. Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2012. (Vol. 233) 835–881. p. KÜHN, Zdenek: *Judicial Independence in Central-Eastern Europe: The experience of the 1990s and 2000s*. In: *The Lawyer Quarterly*, 1/2011. (1). 31–42. p.

sajtó.¹⁰⁹ A magyar igazságszolgáltatási reform sűrűn kritizált elemét jelentik a bírák szelekciójával, kinevezésével és előmenetelével kapcsolatos jogszabályi változások.¹¹⁰ Ahhoz, hogy a kialakult helyzetet értelmezni tudjuk, a hírlapi elemzéseknél mélyebb vizsgálata szükséges a rendszerváltás óta végbemenő folyamatoknak.

A volt népi demokratikus országok egyikében, Magyarországon egy negyed százados „kísérletező” időszakot követően egy új és meglepő fordulattal szembesülhetünk napjainkban. A korábbi bírói többségű, de más hatalmi ágakat, jogász hivatásrendeket is reprezentáló központi igazgatási szervezet kétségtelen problémáit,¹¹¹ a számonkérhetőség sokat kritizált hiányát a magyar kormány nem a központi igazgatást végző szervezet összetételének átalakításával, kiegyensúlyozásával, külső fékek beépítésével kívánta orvosolni, hanem úgy, hogy a hatékonyság megteremtésének túlhangsúlyozásával egy rendkívüli hatalommal felruházott központi bírói adminisztrációt hozott létre, amit sem más hivatásrend vagy hatalmi ág ténylegesen nem ellenőrizhet. Ráadásul úgy, hogy a 2/3-os országgyűlési többségének birtokában annak élére egy hozzá lojálisnak tekintett, nagyhatalmú adminisztratív vezetőt nevezett ki hosszú időre, aki a bírósági vezetők kiválasztása tekintetében szinte teljhatalomhoz jutott.

Hubert Rottluthner 1993-as ismert könyvében mutatja be, hogy radikális politikai változások során a jogalkotók milyen technikákkal tesznek kísérletet a jogalkalmazók lojalitásának megteremtésére. Könyvében a 20. századi Németország 4 olyan időszakát elemzi, amikor a jogalkotó a jogalkalmazók lojalitásának kialakítására törekedett.¹¹² Következtetése szerint voltak sikertelenebb (pl. weimari köztársaság) és sikerebb kísérletek erre (pl. az NDK időszaka), de általános tapasztalat, hogy az ilyen irányú szándékok a bírói kar ethoszán, gyakori ellenállásán bukhathnak meg.

Amennyiben mérlegre kívánjuk tenni azon hipotézist, hogy a magyar kormány a 2011. évi bírósági reformot egy ügyes trükkel, látszólag a bírói hatalom növelésével, valójában az igazságszolgáltatás lojálisabbá tétele érdekében hajtotta végre, érdemes alaposabban megvizsgálni a magyar bírák kiválasztásának elmúlt kétévtizedes gyakorlatát, és a 2011. évi reform óta megfigyelhető változásokat is. Két vonatkozásban lehet értékelni a változásokat: egyrészt a szakbírói rekrutáció, másrészt a bírósági vezetők kiválasztása tekintetében. Korábbi kutatásaink szerint az elmúlt több mint fél évszázadban a magyar bírák szelekcióját az érdem alapú és nepotikus elemek keveredése határozta meg, és sporadikusan, elsősorban a magasabb szintű igazgatási vezetők kinevezésénél játszhattak csupán szerepet pártpolitikai szempontok. Így az ezek arányában bekövetkező változások megbízható tükrét adják a politikai törekvéseknek, és a bíróságok korporatív jellemzőinek.

¹⁰⁹ Például: SCHEPPELE, Kim Lane: *Hungary's Attacks on the Rule of Law and Why They Matter for Business*. 2/5/14, Financial Times, "Beyond Brics" blog: <http://blogs.ft.com/beyond-brics/2014/02/05/guest-post-hungarys-attacks-on-the-rule-of-law-and-why-they-matter-for-business> (2009.03.08.); FLECK Zoltán [et al.]: *Magyarország Alaptörvényéről*. In: Fundamentum 2011/1. 61–77. p.

¹¹⁰ Például: *European Commission for democracy through law: Opinion on the cardinal acts on the judiciary that were amended following the adoption of opinion*. CDL–AD (2102)00–1, Op. number: 683/2012.

¹¹¹ A bírói önigazgatás lehanyatlása nem csupán magyar, de sajátos kelet-közép európai folyamat is: KOSAR, David: *Perils of Judicial Self-Government in Transitional Societies* (Comparative Constitutional Law and Policy). Cambridge University Press, Cambridge, 2016.

¹¹² ROTTLEUTHNER, Hubert: *The Conformity of the Legal Staff*. In: *Rechtstheorie* 1993. Beiheft 15. 441–451. p.

1. A bírói szelekció Magyarországon

A magyar bírák szelekciójának vizsgálatánál az első megállapítás az lehet, hogy Magyarországon, a római-germán jogcsalád országaihoz hasonlóan karrier-bíróági rendszer működik. Ez jelenti mindenekelőtt azt, hogy a bírák kiválasztásának rekrutációs bázisát évtizedek óta azon jogászok biztosítják, akik élethivatásul a bírói szakmát választják, és többnyire a jogi diploma megszerzését követően a bíróságokon járkálják be a kinevezéshez vezető út állomásait. Bírói kinevezésüket követően pedig a ranglétra különböző fokozatain, vagy ezzel párhuzamosan az igazgatási vezető pozíciók különböző szintjein tevékenykednek egészen nyugdíjba vonulásukig. A mobilitás a jogászai szakmákon belül általában alacsony, és kivételszámba megy, ha valaki előzetes bíróági gyakorlat nélkül kinevezést kap. Éppen ezért a szelekciós mechanizmus vizsgálatánál arra is érdemes hangsúlyt fektetni, hogy a magyar jogászság milyen módon, milyen szempontok alapján jutott és juthatott ahhoz a lehetőséghez, hogy a magyar bíróságokon fogalmazói, majd titkári kinevezést kaphasson, ami a bíróvá válás legfontosabb feltételét jelenti mindmáig. Annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy a magyar szelekciós gyakorlat mennyiben tartalmaz érdem alapú, politikai vagy nepotikus elemeket, meg kell vizsgálni, hogy miként folyt az elmúlt évtizedekben a jogászság „újratermelődése” Magyarországon.

2. Szelekció és kontraszelekció a jogászképzésben

Azért különösen fontos a bírák szelekciós rendszerének bemutatását megelőzően a joghallgatókról és a jogi kari képzésről beszélni, mert ellentétben több más európai országgal, a jogi egyetem általában az egyetlen hely, ahol a jogászok, munkába állásukat megelőzően formális képzésben részesülnek. A végzett joghallgatók többsége a graduális diplomával igyekszik minél gyorsabban a bíróságon, az ügyészségen, a közigazgatásban vagy valamelyik ügyvédi irodában elhelyezkedni, hogy a szükséges három éves gyakorlatot követően az egységes jogi szakvizsgát letehesse, amely elvileg bármilyen klasszikus jogászai pálya (bírói, ügyészi, ügyvédi) betöltésének feltétele. A másik ok pedig az, hogy a klasszikus jogi pályák helyzetét az 1990-es fordulat óta alapvetően változtatta meg a jogi egyetemek által kibocsátott diplomás jogászok növekvő száma.

A magyar jogászképzés sajátos fordulatot vett a második világháború után, a kommunista hatalomátvételt követően. Mint más területeken, az állam itt is a szigorú tervgazdálkodás alapján igyekezett a képzést irányítani. Az egész korszakra jellemző törekvés az egyetemi diplomások számának kemény korlátozása. A jogászai hivatás leértékelődése is megfigyelhető volt, egy időre a jogászokat tradicionálisan megillető doktori címet is betöltötték. A magángazdaság visszaszorulása miatt egyébként is egyre kevesebb jogászra mutatkozott igény. Így először három, majd végül négy magyarországi nagyvárosban folytatható képzés (Budapest, Pécs, Szeged, Miskolc), ahol kis létszámban tanulhattak nappali illetve esti tagozaton a hallgatók. Az évfolyamok létszáma a nyolcvanas évek végére is száz fő körül mozgott. A felvett hallgatók kis száma miatt a túljelentkezés a presztízscsökkenés ellenére mindig nagy volt. Hiába mutatta ki a 70-es években végzett szociológiai vizsgálat, hogy a jogászai hivatás „úri” jellege megszűnt, ezért az értelmiség szívesebben orientálta gyer-

mekét az orvosi pálya felé,¹¹³ a jogi karok sohasem szenvedtek jelentkezőkből hiányt. A Kádár-korszakban a jogászai hivatás lassan nyerte vissza presztízsét, bár ez mindenekelőtt a létszámában szigorúan korlátozott és „kasztot” alkotó ügyvédségre igaz, mely az anyagi felemelkedés egyik lehetséges útjává vált. A 90-es évek elejétől, az ügyvédi pálya szabadabbá tételétől, a piacgazdaság bővülésével együtt járó ügyvédi munka szaporodásával a jogászai pálya iránti érdeklődés tovább nőtt. A társadalom a gyors felemelkedés lehetőségét látja az ügyvédi hivatásban, és a létbiztonságot az ügyészi, bírói pályákban. Ezt az igényt az időközben megváltozott állami oktatáspolitikai megpróbálta kielégíteni. Új jogi karok alapítását, az államilag finanszírozott hallgatók létszámának radikális emelését tették a kormányok lehetővé, s ugyancsak szaporodtak a levelezős képzések, ahol a hallgatók tandíja mára a jogi karok jelentős bevételi forrását jelenti. A közgazdászképzés mellett a legkedveltebb felsőfokú képzési formává nőtt a jogászai. A statisztikai hivatal adatai alapján a két évvel 1990 előtt több, mint háromszoros túljelentkezés (3.34) 1997-re majdnem négy és félszeresre növekedett (4.48), miközben a felvehető hallgatók száma majdnem megháromszorozódott. A korábbi néhány ezer joghallgató helyett tízezres nagyságrendről beszélhetünk.

A magyar jogászok szelekciójának első lényeges fázisa a rendszerváltás óta alapjaiban nem, bizonyos részleteiben azonban jelentősen megváltozott.¹¹⁴ A szelekció továbbra is a jogászai pályát választók „önszelekciójával” veszi kezdetét. Vizsgálataink szerint a jelentkezőket elsősorban motiváló tényező a jogászai pálya jövedelmezőségébe, a diploma konvertálhatóságába és a magas társadalmi elismertségébe vetett hit.¹¹⁵ Azt, hogy a jogi karokra jellemzően „racionális beállítottságú” hallgatók jelentkeznek, más országokban – mindenekelőtt az Egyesült Államokban – folytatott kutatások is alátámasztják.¹¹⁶ A magyar jogi karokra történő jelentkezést azonban a pragmatikus szempontok mellett a felvételi rendszer sajátosan módosította. A felvételi tárgyak – irodalom és történelem – gyakran olyan hallgatókat is a pályára irányítottak, akik egyébként nem sok érdeklődést mutattak a jogászai szakma iránt. Ezt jól mutatja egy általunk 1996-ban végzett német-magyar összehasonlító vizsgálat. A német hallgatókhoz képest nagyobb fokú érzelmi attitűd, illetve humán beállítottság volt kimutatható a magyar joghallgatók között, mely véleményünk szerint ennek az európai gyakorlathoz képest sajátos szelekciós formának köszönhető.¹¹⁷

Az, hogy a felvételi vizsgákon a teljesítmény, mint legfontosabb szelekciós szempont mellett hosszú időn keresztül nepotikus elemek is szerephez jutottak, nehezen vitatható. A szóbeli felvételi vizsgák lehetőséget adtak a magyar társadalomban mindig is fontos

¹¹³ Léderer Pál (szerk.): *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja*. O.M., Budapest, 1977. 40. p.

¹¹⁴ Részletesen: NAGY Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013. 223 p.

¹¹⁵ FEITH Helga – BADÓ Attila: *A magyar joghallgatók motivációs vizsgálata*. In: Jogelméleti Szemle, 4/2000. = <http://jesz.ajk.elte.hu/bado4.html> (2013.10.11.)

¹¹⁶ BADÓ Attila – NAGY Tamás: *Attitűd vizsgálat az amerikai joghallgatók körében*. In: Jogelméleti Szemle, 4/2000. = <http://jesz.ajk.elte.hu/bado3.html> (2013.10.11.) ; KAY, Susan Ann: *Socializing the Future Elite: The Nonimpact of Law School*. In: Social Science Quarterly, 1978 (59). 347. p.; HEINS, Marilyn – FAHEY, Shirley Nichols – HENDERSON, Roger C.: *Law Students and Medical Students: A Comparison of Perceived Stress*. In: Journal of Legal Education, 1983. (33). 511. p.; CARRINGTON, Paul D. – JAMES, P. C.: *The Alienation of Law Students*. In: Michigan Law Review, 1977. (75). 887. p.

¹¹⁷ BADÓ Attila – FEITH Helga: *Német-magyar joghallgatók összehasonlító motivációs vizsgálata*. (Kézirat) Szeged, 2000.

szerepet játszó kapcsolati tőke érvényesítésére.¹¹⁸ Azt, hogy mindez milyen mértékű volt, persze nehéz megállapítani, de mindenképpen torzító hatásról beszélhetünk a hallgatók rekrutációja szempontjából. A kilencvenes évek végétől, a szóbeli felvételi vizsgák megszüntetésével¹¹⁹ ennek szerepe radikálisan lecsökken. A felvételt nyert hallgatók további szelekciója az egyetemi vizsgákon folyik. A jogászképzés a 2000-es évek reformtörekvéseinek ellenállva 10 szemeszteres, egységes jogi mester diplomát biztosító képzés. Az ún. bolognai folyamatnak, mely az osztott képzések kialakítását irányozta elő, a magyar jogi karok sikeresen ellenálltak. Jóllehet a BA/MA rendszer az európai közegben számos előnnyel jár a hallgatók számára, a finanszírozási bizonytalanságtól való félelmek miatt, és a képzés sajátos jellegére hivatkozással végül megmaradt a tradicionális, 5 éves képzési struktúra.

Ami első látásra feltűnik annak, aki a magyar jogi karok tanrendjét áttanulmányozza, az az ún. elméleti tárgyak bősége. Az alapkoncepció, az angolszász és néhány kontinentális ország jogász képzésének koncepciójával szemben az, hogy a jogi karok feladata olyan *művelt, sokoldalúan tájékozott, a társadalmi problémákra érzékeny* elit jogalkalmazó réteg kiművelése, amelynek tagjai az igazságszolgáltatás vagy közigazgatás bármelyik területén megállják a helyüket. Ezt az elképzelést még a szaktárgyak oktatási módszere is jól tükrözi, hiszen a különböző jogágak feldolgozása sem nélkülözi a történeti bevezetést, az elméleti alapvetést, s a joggyakorlatra az oktatók viszonylag kevés időt szentelnek. Az előadások törvény centrikusak, sokszor a számonkérés kizárólag a hatályos törvények és az említett elméleti, történeti ismeretek visszakérdezésére szorítkozik. Jóllehet már a 18. században intézkedés történt a „magoltatás”, a szó szerinti visszakérdezés ellen,¹²⁰ ezt a számonkérési formát – szemben a német vagy amerikai gyakorlattal – alapjaiban megőrizte a magyar jogi felsőoktatás.

A tantárgyak többsége „ideológiai” tisztításon átesve a rendszerváltás után is megmaradt, illetve kiegészült újabb, többnyire az adott karon oktatók érdeklődési körétől függően kialakított tárgyakkal. Az ún. elméleti tárgyak bősége ellenére a hallgatókat túlnyomórészt memoriter feladatok elé állítják a vizsgáztatók, így az európai gyakorlattól eltérően Magyarországon a legfontosabb szelekciós szempont az, hogy a gyakran hatalmas adathalmazt ki milyen sikeresen tudja memorizálni és a vizsgákon visszaadni.¹²¹ Ezt a szelekciót meghatározhatatlan mértékben torzíja a „kapcsolati tőke” eseti érvényesítésének

¹¹⁸ A felvételi vizsga tisztán meritokratikus jellegét a rendszerváltás előtt egy másik, a szocialista társadalom felfogásból következő jelenség is torzította. Az egypártrendszer időszakában pl. egészen a Kádár-rendszer utolsó szakaszáig a pozitív diszkrimináció „rendszerspecifikus” formája létezett. A felvételt befolyásolta a származás. Az ún. „munkás származásúak” kifejezett előnyt élveztek a felvételnél, mellyel a hatalom az oktatás osztályjellegét kívánta demonstrálni. A pozitív diszkrimináció ezen formája a monolitikus politikai rendszer és a magyar tradíciók miatt persze korántsem működött kristálytisztán. A politikai vagy személyes kapcsolatok ugyanis gyakran fontosabb szempontnak számítottak a felvételiző származásánál.

¹¹⁹ A felvételi vizsgák hosszu ideig írásbeli és szóbeli részből álltak, melyek a nyolcvanas évektől a középiskolai teljesítményt mutató pontszámmal, illetve az összpontszámot kevésbé befolyásoló tényekkel együttesen határozták meg a felvételi eredményét. A sok vitát kiváltó szóbeli felvételi vizsgákat a kilencvenes években a jogi karok sorban eltörölték.

¹²⁰ ECKHART, Ferenc: *A jog-és államtudományi kar története, 1667–1935*. A Pázmány Péter Tudományegyetem kiadása, Budapest, 1936. 177. p.

¹²¹ Amennyiben a francia, de még inkább a német példát vizsgáljuk meg, a vizsgáztatók a magyar gyakorlattal szemben sokkal inkább arra kíváncsiak, hogy a hallgató mennyiben képes a törvénykönyvek, korábbi bírói ítéletek felhasználásával a jogesetek megoldására.

tradíciója. A magyar társadalomban mélyen beágyazott jelenség a felvételi vizsgák helyett a kollokviumokon, szigorlatokon, a vizsgáztató beállítottságától függően tovább él.

A jogi karokon, a fent vázolt szelekciós mechanizmuson kiválasztódott hallgatók jelentették az igazságszolgáltatás jogász szereplőinek rekrutációs bázisát. Ez a felvételi rendszer módosult a kétezres évek közepén, a helyét átvevő, ún. emelt szintű érettségi pedig ténylegesen nem pótolta azt. A felvételi eljárás így egy tisztán adminisztratív, lényegében beíratkozási műveletté vált általában tandíj fizetése mellett. A jogi diploma most is alapfeltétel ahhoz, hogy valaki bírói pályára lépjen, melynek első lépcsőfoka a fogalmazói kinevezés.¹²²

3. A bíróvá válás tipikus módja Magyarországon

A bíróvá válás tipikus módja Magyarországon, hogy jogi diplomával először fogalmazói kinevezést kap valaki egy bíróságon; 3 év fogalmazói munkát követően, amennyiben sikerül letenni a szakvizgát, akkor titkári állást, 1 év titkári munkát követően pedig bírói állást lehet megpályázni.¹²³ E klasszikus módja a bíróvá válásnak folyamatos tanulást, felkészülést tesz lehetővé a fiatal diplomások számára, mialatt a bírói közösség is képet kap a leendő kolléga képességeiről és alkalmazkodó készségéről. A tanulás, szocializáció mellett az így eltöltött idő azt a célt is szolgálja, hogy a pályázó eldönthesse, milyen területen szeretne a későbbiekben dolgozni. A fogalmazók 2–3 havonta a bírósági szervezet különböző szintjein ügyszakokba vannak beosztva, ahol a bírák munkáját adminisztratív feladatok elvégzésével segítve sajátítják el a különböző jogterületeken való eligazodást. Mindemellett önálló feladatot is végeznek, amikor az ügynevezett „panasznapon” adnak az állampolgárok számára ingyenes jogi tanácsot. A fogalmazói évek a munka mellett az egyetemi évekhez hasonló felkészülést is igényelnek. Rendszeres vizsgákra kell a megszerzett tudásról számot adni, és 2006 óta már országos szervezésű képzésen kell részt vennie a fogalmazóknak. A bírósági titkárok esetében a felkészülésről a hangsúly már az önálló munkavégzésre helyeződik, akik önálló feladatkörük mellett bizonyos ügyekben aláírási joggal rendelkeznek.

A bíróságok elismerten jó képzőhelynek számítanak, és így sokan még akkor is hajlandók ott néhány évet eltölteni, ha később más jogászai munkát képzelnek el maguknak. Azt, hogy fogalmazóvá, titkárrá, majd bíróvá miként válhat valaki, a rendszerváltás óta a meritokratikus és nepotikus elemek aktuális aránya, súlya határozta meg. A fogalmazói és titkári időszak alatt mutatott teljesítmény és adaptációs készség főszabályként szabályozta a szelekciót, amit a kinevezésre jogosultak személyisége, befolyásolhatósága, vagy a pályázó kapcsolati tőkéje torzított. Külön elemzést igénylő kérdés az, hogy a kinevezett bírák miként kerülhettek és kerülhetnek a bíróságok adminisztratív vezető pozícióiba, melynél a jelzettek túl, politikai szempontok is vádként megfogalmazásra kerülnek. Ahhoz, hogy ennek mikéntjét megérthessük, érdemes a bírák helyzetét tágabb összefüggésben is megvizsgálni.

¹²² 2011. évi CLXII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról (=Bjt.) 4. § (1) bek. c) pont.

¹²³ LAMM Vanda – FLECK Zoltán: *Az igazságszolgáltatás újabb 10 éve – Mit akart és mit ért el az igazságszolgáltatási reform?* = [http://netrix.mta.nsd.sztaki.hu/mta_hirei/strategiai-kutatasok-67161/\(2013.10.11.\)](http://netrix.mta.nsd.sztaki.hu/mta_hirei/strategiai-kutatasok-67161/(2013.10.11.))

4. Meritokratikus és nepotista elemek keveredése a magyar bírák szelekciójában

A bírói tevékenység mibenlétét e téma kapcsán nem szükséges mélyen elemezni. Szociológiai értelemben számos különböző felfogással találkozhatunk ebben a tekintetben,¹²⁴ ám azzal senki nem vitatkozik, hogy a bírói tevékenység célja meghatározott, bíróság elé kerülő vitás ügyek eldöntése. Kevésbé akadémikus kérdés lehet, hogy milyen vitás ügyek kerüljenek a bíróságok elé. Miután a szocializmus időszakára a bírói út korlátozása volt jellemző, a rendszerváltás ebben a tekintetben jelentős változást hozott. Jelen pillanatban már inkább az tekinthető problémának, hogy gyakran olyan kérdésekben is a bíróságoknak kell állást foglalniuk, amelynek eldöntését más hatóságokra lehetne bízni a bíróságok terheinek csökkentése érdekében.

A bírák helyzete, ahogy a legtöbb értelmiségi szakmáé, nem volt túl rózsás a szocializmus utolsó évtizedében, illetve a rendszerváltás kezdeti időszakában. Az alacsony fizetések miatt általában az jelentkezett bírósági fogalmazónak, aki nagyjából „depolitizált” közegben kívánt magas szintű jogászai munkát végezni. A zárt kasztot alkotó ügyvédi karba bejutni szinte lehetetlen volt. Márpedig a jogászai hivatások között az ügyvédi karrier jelenthette a társadalmi felemelkedés biztos útját, miután a létszámában limitált ügyvédség viszonylag biztos klientúrára számíthatott. Ugyanakkor a hektikus ügyvédi munkához képest a bírói hivatásban rejlő kiszámíthatóság, a szakmai színvonalba vetett hit sokakat irányított e pályára. Különösen azok a nők részesítették előnyben a bírósági munkát, akik a szakmai kihívást jelentő munka mellett a családot sem kívánták elhanyagolni. Ez persze egyéb „állami” jogászai munkahelyekre is igaz volt, ezért egyáltalán nem számított ritkaságnak, ha valaki minimális fizetésemelésért vagy valamilyen vezető beosztásért közigazgatási hivatali munkára váltott. Mindez a népi demokratikus időszakban a szakma presztízsének csökkenéséhez, jelentős elnőiesedéséhez, és egy korlátozott kontraszelekcióhoz vezetett.

A kontraszelekció azonban *mégsem eredményezte* a szakmai színvonal kritikus szint alá süllyedését. Mindenekelőtt az egyetemi képzés „elitista” jellege biztosította, hogy az a néhány száz jogász, aki évente diplomát kapott, egy viszonylag kiegyensúlyozott színvonalú bírói kar utánpótlását tudta garantálni. Így, ha valaki rosszabb minőségű diplomával jelentkezett is bírósági fogalmazónak, ez nem feltétlenül mutatkozott meg az ítélezés színvonalában. Ráadásul elismerten a bíróság volt a szakmai tudás megszerzésének legjobb helyszíne. Így sokan akkor is a bíróságot választották a szakvizsga megszerzéséig, ha később ügyvédi karriert kívántak befutni. Ezt az elképzelést pedig az 1991-től liberalizált ügyvédi hivatás és az egységes szakvizsga rendszer lehetővé is tette. Így Magyarországon az a helyzet állt elő, hogy egy frissen kinevezett, vagy éppen jelentős szakmai karriert befutó bíró számára a 90-es évek elején az anyagi elismertség és a bizonyos értelemben ezzel összefüggő társadalmi presztízs szempontjából nagyobb lehetőségnek tűnt az ügyvédi pálya, mint a bírói. Ennek következtében sokan hagyták el a bíróságokat és jelentkeztek be az ügyvédi kamarába.¹²⁵

A bírói és ügyészi fizetések radikális megemelésével a rendszerváltás utáni első kormány (1990–94) sokat segített ezen a helyzeten, bár az ügyvédi jövedelmekkel a bírói fizetések

¹²⁴ SHAPIRO, M.: *Courts: Comparative political analysis*. UCPress, Chicago–London, 1981. 256 p.; BECKER, T.: *Political Behavioralism and Modern Jurisprudence*. Rand McNally & Co., Chicago, 1964. 177 p.

¹²⁵ Lásd pl.: Kimutatás az 1995. évi fluktuációról a bírói gyakorlat, a bírák kora és a bírák neme alapján. In: *Bírák Lapja*. 1996/1–2. 271–273. p.

így sem lehettek versenyképesek. A korábban emberhiánnyal küszködő bíróságokra azonban hirtelen megindult a növekvő számban végzett joghallgatók tömege, akik immár anyagi biztonságot is látni véltek e hivatásban. Ez mindenekelőtt a jogi egyetemekkel rendelkező vidéki városokban (Pécs, Miskolc, Szeged) érezte azonnali hatását, ahol már addig sem voltak betöltetlen állások. Itt harc indult az üresedő fogalmazói helyekért, melybe már a legjobb minősítéssel rendelkező diplomás férfiak is beszállnak. Ennek következtében fokozatosan feltöltődött a bírói kar, azzal együtt, hogy több száz új bírói állást létesített az igazgatásért felelős minisztérium. Az állások nagy részét a fiatal jogászok töltötték be.

Az idősebb, de még váltásra képes, elsősorban férfi bírák elvándorlása ezzel párhuzamosan haladt. A felvételnél azonban közismerten nem csupán a diploma minősítése, vagy a jelölt képességei számítottak. Ahhoz, hogy valaki egy sokak által pályázott állást betölthessen, bizonyos minimális minőségi követelményen túl nem ártott, ha a bírósági vezetőkkel közvetve vagy közvetlenül jó kapcsolatokat ápolt. Ez a felvételi rendszer olyanra ismert volt a jogásztársadalomban, hogy a joghallgatók ilyen kapcsolatok híján gyakran kiváló diplomájuk ellenére sem jelentkeztek a bírósági üresedő álláshelyekre.¹²⁶

A fiatal generáció bírósági munka iránti egyre növekvő érdeklődése mellett 1997–98-ra tulajdonképpen országos szinten elérkezett a lehetősége annak, hogy a fogalmazók, titkárok, majd később a bírák kiválasztásnál a legmagasabb minőségi szempontok érvényesüljenek. Ám az érdem alapú kiválasztási szempontok maradéktalan érvényesülésének igénye sem politikai, sem bírósági igazgatási támogatást nem élvezett.

A bírák jogállására és javadalmazására az 1997. évi igazságügyi reform keretében született jelentős újdonságokat tartalmazó szabályozás.¹²⁷ Önmagában az a tény, hogy önálló törvényben szabályozták a bírák jogállására és javadalmazására vonatkozó, korábban alacsonyabb szintű jogszabályokban szétszórta megtalálható és a kor követelményeinek meg nem felelő joganyagot, komoly pozitívumnak tekinthető.

E törvény számos kérdésben jelentett előrelépést a korábbi szabályozáshoz képest. A változtatások indokát a törvényhozó azzal magyarázta, hogy az új szabályok hosszú távon biztosítják a bírói kar állandóságát, a bírákkal szemben támasztott fokozott szakmai és etikai követelmények maradéktalan érvényesülését.

A bíróságok igazgatását végző, többségében bírákból álló *Országos Igazságszolgáltatási Tanács* (OIT) megalakulása azonban inkább a nepotikus elemek felerősödését sejtette az érdem alapúakkal szemben. Az ezt megelőző minisztériumi igazgatás¹²⁸ időszakára elmondható volt, hogy a bíróságok a fogalmazói felvételek, titkári, bírói kinevezések területén a bírósági vezetők és a bírói önkormányzati szervek megerősödése miatt a politikai hatalommal szemben már eleve nagy önállósággal rendelkeztek. Azzal, hogy a kormányzat szinte teljesen elvágta a bíróságok és a végrehajtó hatalom közötti köldökszinórt, áldását is adta az érdem alapú rekrutációt jelentősen torzító nepotista felvételi rendszerre. A bíróságok igazgatását a nélkül adta a bírák kezébe, hogy a szelekciós mechanizmusra vonatkozó részletes jogszabályokkal ellensúlyozta volna a „kapcsolati tőke” érvényesítésének tradicionális módjait a szelekció területén. Az Igazságszolgáltatási Tanács működését egészen annak 2011-ben történt megszüntetéséig végig kísérte a fogalmazói felvételekkel, bírói kinevezésekkel kapcsolatos kritika, mely nem is feltétlenül tükrözte a végzett jogászok

¹²⁶ BADÓ Attila – BÓKA János: *Európa kapujában. Reform, igazság, szolgáltatás*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002.

¹²⁷ Az 1997. évi LXVII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról (=Bjt.).

¹²⁸ A bíróságok igazgatásának fejlődéséről lásd: BESENYEI Beáta: *Az igazságszolgáltatáshoz fűződő jogalkotási problémák a XXI. században* = <http://www.mabie.hu/node/1577> (2013.11.12.)

valós elégedetlenségét. Az elégedetlenség kifejeződésének talán leghathatósabb formája az EU csatlakozást megelőzően az Európai Bizottság által készített monitoring jelentés volt.¹²⁹ Az OIT leginkább ennek hatására tett lépéseket annak érdekében, hogy a kritikákra reagáljon, ám az ilyen kezdeményezések – gyakran maguknak az OIT tagjainak ellenállása miatt – a gyakorlatban csak felemás módon érvényesültek. Ilyen lépésnek számított az, amikor a fogalmazói felvételnél kötelezővé tették a pályáztatást, amit addig meglehetősen abszurd módon nem minden megyében alkalmaztak, és kidolgozták az egységes, országos fogalmazó felvételi versenyvizsga rendszert.¹³⁰ Ezt a kezdeményezést (amit törvényi szabályozás is követett)¹³¹ azzal a furcsasággal alakították ki, hogy a megyei bírósági vezetőknek a versenyvizsga eredményét a felvételnél nem kell figyelembe vennie. Így továbbra is megmaradt a bíróvá válás legfontosabb stációjánál a *bírósági vezetők joga* ahhoz, hogy a kiválasztásban központi szerepet játszanak.

E kiskapu megszüntetését követően egy új kiskapu megnyitása tűnik valószínűnek, ami alapján a fogalmazói versenyvizsga megkerülhető. Ennek lényege az, hogy a kezdő jogász a bíróságra nem fogalmazóként kerül be, hanem jogi végzettséggel rendelkező bírósági ügyintézőként. A bírósági ügyintézők felvétele esetében nincs versenyvizsga, a bírósági vezetőn múlik, hogy kit vesz fel. A felvett személy ügyintézőként tölti el a szakvizsgához szükséges gyakorlati időt, és a szakvizsga után ugyanúgy titkári kinevezést kaphat, mint a szakvizsgázott fogalmazó, és ugyanolyan esélyekkel pályázhat azután bírói tisztségre. Az OBH hivatalos tájékoztatása alapján 2016-ban 84 fő dolgozott a bíróságokon jogász végzettséggel ügyintézőként. Ez több mint egyharmada a 2014. évi tényleges fogalmazói létszámnak. Az is érdekes adat, hogy éppen 84 fogalmazói státusz viszont nincs betöltve. Lehet, hogy az egyezés csupán véletlen, de magától kínálkozik az a magyarázat is, hogy valójában státusz „átcsoportosítás” történt a két alkalmazotti kör között. Ebben a folyamatban esetleg az is szerepet játszhat, hogy az egyetemi végzettségű bírósági ügyintéző fizetése az első szolgálatban töltött év után akár 7%-kal is magasabb lehet, mint a fogalmazói illetmény,¹³² illetve elképzelhető, bár nem túl valószínű, hogy valaki jogász végzettsége ellenére megelégszik bírósági ügyintézői karrierrel. Ezek a lehetséges magyarázatok azonban nem változtatnak azon, hogy az intézményes lehetőség megnyílt a meritokratikus rendszer háttérbe szorítására.

Amennyiben megvizsgáljuk a bírói pályázatoknál alkalmazott eljárást, azt látjuk, hogy a korábbi – szubjektív értékelésnek tág teret biztosító – kinevezési módszerrel szemben mára egy jobban szabályozott, elvileg érdem alapúbb szelekciós rendszer került kialakításra. Ennek az alapjait még az 1997. évi, a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló LXVII. törvény 2010-beli módosítása teremtette meg,¹³³ amit a bírák jogállásáról szóló 2011. évi CLXII törvény fejlesztett tovább. Ennek lényegi tartalmi elemeit a 7/2011. (III. 4.) KIM rendelet és az 1/2012. (X. 15.) OBT ajánlás pontosította, ami a bírói állásra pályázók szakmai tevékenységét egy előre meghatározott objektív kritériumrendszer szerint értékeli. Így pontszámmal jutalmazza a joggyakorlat időtartamát, annak ideje alatt született fogalmazói, titkári értékelések eredményét, a szakvizsga eredményét, az esetleges

¹²⁹ Monitoring report on Hungary's preparations for membership, 2003.

¹³⁰ 2007. évi 5. számú szabályzat a bírósági fogalmazók felvételi versenyvizsgájának részletes szabályairól.

¹³¹ 2007. évi XXV. törvény.

¹³² 1997. évi LXVIII. tv. az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról, 98. § (2) bek. és 99. § (1) bek.

¹³³ 2010. évi CLXXXIII. törvény 54. § (2) bek. Hatályos: 2011. III. 1-től.

szakjogászai vagy munkakörhöz kapcsolódó másoddiplomát, a nyelvvizsgát. Ugyancsak pontot ér a tudományos teljesítmény, ami alatt a tudományos fokozat megszerzése és a tudományos tárgyú publikációk értendők. Értékelik az oktató tevékenységet, és azt is, ha valaki jogszabálytervezetek véleményezésében vagy előkészítésében közreműködött. Az értékelés leginkább szubjektív elemének a bírói állásra pályázó meghallgatása számít, amikor az adott bíróságon felálló bírói tanács bizonyos keretek között egyedi szempontok szerint is befolyásolhatja a rangsor kialakítását. Ezt a rangsort némileg módosíthatják az igazgatási vezetők, végső soron az Országos Bírósági Hivatal (OBH) elnöke, akik az első három helyre rangsorolt személyek között indoklási kötelezettség mellett válogathatnak. (Az OBH e jogköreit a legmagasabb döntéshozatali fórum, a Kúria esetén a Kúria elnöke gyakorolja.¹³⁴)

Nem létezik olyan, objektivitásra törekvő, esélyegyenlőséget tiszteletben tartó értékelési szempontrendszer, ami mindenki egyetértésével találkozhatna. Kétségre lehet vonni a példának okáért a tudományos teljesítmény szerepét az elbírálásnál. A pályázók szemszögéből nézve azonban egy ilyen rendszer legfőbb értéke annak tartóssága, kiszámíthatósága lehet. Amennyiben a bírói pályázatokat azon az alapon bírálják el, hogy ki tud a saját súlyához mérten több súlyt felemelni, akkor arra is elmondható lenne, hogy a személyes kapcsolatokra épülő, netán politikai szempontokat értékelő szelekciós mechanizmushoz képest kevésbé diszkriminatív. Egy ilyen versenyre készülni lehet. (Készülni kissé homályosabb módon egy tisztán nepotista rendszerre is lehet, ám az véleményünk szerint legkevésbé sem a minőségi követelményeknek megfelelő hatékony bírói munkát szolgálja.) A tapasztalatok azt mutatják, hogy a bírói pályázat előtt állók között éles verseny indult, és a minél magasabb pontszámok elérése a szakmai munka minőségi javítása mellett nyelvtanulásra, vagy éppen tudományos aktivitásra sarkallja a bíróságokon dolgozó jogászokat.¹³⁵ Egyértelműen pozitív fejleményként értékelhető e rendszer bevezetése egy karrier-bírói rendszerben, legfőképpen akkor, ha a magyar tradíciók a kiválasztásnál addig a minőségi követelmények mellett, vagy időnként helyett a jelöltek alkalmazkodóképességére, konformitás szintjére és kapcsolati tőkéjének erősségére helyezték a hangsúlyt.

A járásbírói szint feletti bíróságra történő előrelépés esetében a ponttáblázat annyival egészül ki, hogy az összes megszerezhető pontszám 13%-át a felsőbb szintű bíróság érintett kollégiumának véleménye alapján szerezheti meg a pályázó. Ez a rendszer elsősorban a felettes bíróság által már „kiszemelt” jelölt esélyét javítja. A bírói tanács véleményével együtt a maximális pont egynegyedét így a kollégák véleménye alapján kaphatja meg. Mivel a maximális pontszámot viszonylag kevesen érhetik el, ezért a szubjektív pontok jelentősége a 25%-os aránynál is jelentősebb.

A kollégák véleményét súlyozottan figyelembe vevő, de alapvetően meritokratikus rendszer megkerülésének azonban marad egy módja: nevezetesen az, hogy az OBH elnöke nem teljesen konkrétan körülírt feltételek mellett nyilváníthat eredménytelennek egy pályázatot akkor is, ha annak alapján találtak alkalmas jelöltet [2013. évi CCXLIII. évi tv. 12. § (3)].¹³⁶ A veszély nem csupán elméleti jellegű. A közelmúlt médianyilvánosságot kapott eseménye volt, hogy a Szombathelyi Törvényszéken működő bírói tanács kollektíven lemondott,

¹³⁴ 2011. évi CLXII törvény 19. §. Módosította a 2012. évi CXI. törvény 16. § (2) bek. Hatályos: 2012. VII. 17-től.

¹³⁵ BENCZE Mátyás: *A bírósági rendszer átalakításának értékelése*. In: MTA Law Working Papers. 41/2014. http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_41_Bencze.pdf (2013.11.12.)

¹³⁶ Részletesen elemzi a visszaélési lehetőséget SÓLYOM Péter: *„Velencei Bizottság kontra Alkotmánybíróság. A bírósági törvények alkotmányos felülvizsgálata”* Jogesetek Magyarázata 2014/2. 25-26.

mivel az OBH elnöke eredménytelenné nyilvánított egy bírói álláspályázatot, és a kiírt polgári bírói státuszt közigazgatási és munkaügyi bírósági bírói álláshellyé alakította.¹³⁷

5. Bírói szelekció és politika. Vádak és veszélyek.

A magyar bírák szelekcióját a rendszerváltás óta napjainkig az érdem alapú és nepotikus elemek keveredése határozta meg, és sporadikusan, elsősorban a magasabb szintű igazgatási vezetők kinevezésénél játszhattak csupán szerepet pártpolitikai szempontok.¹³⁸ Amíg az igazságügyben minisztériumi igazgatás létezett Magyarországon (1997-ig), gyakran látványos módon,¹³⁹ az Országos Igazságszolgáltatási Tanács működési ideje alatt (1997–2011) pedig csupán a bírósági igazgatási vezetők erőteljes kontrollja mellett kerülhetett sor ilyen típusú befolyásra.

A 2010-ben 2/3-os többséget szerzett kormányzó politikai erő 2011-ben alakította át az igazságszolgáltatás központi igazgatását.¹⁴⁰ A szembenálló politikai erők és nemzetközi szervezetek ezt olyan hatalomkoncentrációs lépésként értékelték, mely a bírói függetlenség sérelmének reális lehetőségét teremti meg. Az érvelésben a bírák, de még inkább a bírósági adminisztratív vezetők kinevezésének gyakorlata kapott hangsúlyos szerepet. Ez mindenekelőtt az OBH elnökének szokatlanul hosszú megbízatását, és a bírósági elnökök kinevezési módját sérelmezte. Ez utóbbi esetben az Országos Bírósági Hivatal elnökének kompetenciái alapozták meg azt a félelmet, hogy valójában egy kormányhoz lojális bírói vezető réteg kialakítása vezérelte a reformot. Amennyiben az országgyűlési 2/3-os többséggel rendelkező kormánypártok által megválasztott, a kormányfőhöz lojális elnök dönthet ténylegesen a bírósági vezetői pályázatokról, akkor a reformot ellenzők szerint egy bírói függetlenséget veszélyeztető, kormányhoz vagy meghatározott párthoz hű bírósági vezető réteg alakulhat ki, mely számos eszközzel befolyásolhatja az ítélkezést. Történhet ez akkor is, ha az Alaptörvény alapján a bíróságok és annak igazgatási vezetése szervezetileg teljesen elkülönül a többi hatalmi ágtól.

E félelmet a bírák *korai nyugdíjazásának elrendelése* már megalapozta 2011-ben.¹⁴¹ A bírák nyugdíjkorhatárát 70-ről váratlanul 62 évre csökkentő törvényi rendelkezés indoklását (például a fiatal jogászok könnyebb munkához jutása) még valószínűleg a kormányzat elkötelezett hívei sem vették komolyan. Sokkal inkább fogadhatták el azt a tényekkel alátámasztott, és hivatalosan ki nem mondott feltételezést, hogy az érintett korosztály bírái pártállásukat tekintve inkább baloldali elkötelezettségűnek számítanak, ezért eltávolításuk szükségyszerű. Az elmaradt rendszerváltás elméletéből, és a kormány forradalmi retorikájából ez a magyarázat egyébként is logikusnak tűnt. Meglepetésre az ellenzék által túlzott lojalitással vádolt alkotmánybíróság is alkotmányellenesnek ítélte a kényszernyugdíjazást,¹⁴² bár ezt a döntését a legszűkebb többséggel, csak az AB elnökének szavazatával

¹³⁷ Lásd blog.atlatszo.hu/2015/09/tiltakozo-talarosok-lemondott-a-vas-megyei-biroi-tanacs/

¹³⁸ A reprezentativitás követelményének érvényesítése sem a szakbírák, sem az ülnökök tekintetében nem kapott mindmáig hangot Magyarországon. Mélyebb elemzés nélkül úgy gondoljuk, hogy ez köszönhető a női többségű bírói karnak, a bevándorlók kis számának, és a nagy létszámú roma közösség erőtlenségének.

¹³⁹ Ilyennek számított Balsai István megyei bírósági elnököket kinevező gyakorlata 1990 és 1994 között.

¹⁴⁰ 2011. évi CLXI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról (=Bsz.).

¹⁴¹ 2011. évi CLXII. törvény 90. §.

¹⁴² 33/2012. (VII. 17.) AB határozat.

sikerült meghoznia. Az AB döntését a kormány látványosan nem vette komolyan, s végül az Európai Bíróság ítélete kellett az új, az Európai Bizottság számára is elfogadható jogszabály megszületéséhez. Az Európai Bíróság 2012 novemberében döntött úgy, hogy a magyar bírák kötelező nyugdíjkorhatárának 70-ről 62 évre történő leszállítása életkoron alapuló, nem igazolható megkülönböztetést jelent, ezért a diszkrimináció uniós tilalmát sérti. Ez után a magyar országgyűlés új törvényt fogadott el. Az új jogszabály értelmében a bírák és ügyészek nyugdíjkorhatára – egy átmeneti időszakot követően – 2023. január 1-jétől csökken 65 évre, miközben az általános nyugdíjkorhatár akkorra szintén 65 évre emelkedik.¹⁴³

A bírák kényszerű nyugdíjazása a kormányzás szemszögéből nézve részleges sikerrel járt. Amennyiben elfogadjuk azt, hogy a cél egy rapid vezetőcsere volt, akkor akár még nagyobb sikerről is beszélni lehet. Az Európai Bizottság és a magyar kormány között a bírósági ítéletről vita alakult ki. Míg a Bizottság úgy értelmezte az Európai Bíróság ítéletét, hogy automatikusan vissza kell helyezni minden bírót az eredeti tisztségbe, addig a kormány különböző lehetőségeket kínált a bírácoknak (kérésre helyezik őket vissza az állományba és nem feltétlenül ugyanabba a pozícióba), és a leváltott vezetők helyét már elfoglalókat nem kívánta elmozdítani. Így a leváltott bírácoknak csak kis része kerülhetett vissza eredeti pozíciójába, míg az új pozíciókat már az új igazgatási vezetés nevezhette ki.

Márpedig a 2011-ben megvalósuló igazságszolgáltatási reform legérzékenyebb és leghevesebben kritizált részét éppen az jelentette, hogy a bíróságok szervezetéről szóló törvény¹⁴⁴ a bíróságok központi igazgatásáért felelős OBH elnök kezébe olyan kinevezési jogosítványokat adott,¹⁴⁵ melyekkel korábban a bírói többségű, 15 fős OIT rendelkezett. Az OBH elnöke az új törvény alapján az igazságszolgáltatás gerincét alkotó bíróságok vezetőiről *egy személyben* dönthet, miközben az elnököt és hivatalát ellenőrizni hivatott, bírákból álló Országos Bírói Tanács csupán véleményezési joggal rendelkezik. Így a törvényhozásban szinte korlátlan hatalmat élvező kormánypárt akarataából 9 évre kinevezett OBH elnök nevezi ki többek között az ítélőtáblák, törvényszékek elnökeit, elnökhelyetteseit, illetve e bíróságok szakmai irányítását végző kollégiumvezetőit.

Az elvi lehetősége annak, hogy a legfőbb igazgatási vezetőhöz és az őt kinevező kormányzathoz lojális bírósági vezető réteg kialakuljon, ezzel tulajdonképpen megteremtődött. Mindez Magyarországon azért lehet problematikus, mert az igazgatási vezetők számos olyan eszközzel rendelkeznek, mellyel az ítélkezést befolyásolhatják. Ezek közül kiemelkedik a szignálás szabályozása, vagy inkább szabályozatlansága. Automatikus szignálás nélkül továbbra is lehetősége van annak, hogy a politikailag szenzitív ügyeket a „megfelelő” bírákra szignálják. A bíróságokon belüli, a törvényes bíróhoz való jogot érintő problémánál politikai szempontból nagyobb jelentőséget kapott a bíróságok közötti ügyáthelyezés lehetőségének megteremtése. A politikai ellenzék ugyanis hátsó szándékokat feltételezett azon, a 2011. évi reformfolyamat fontos elemét jelentő lépés mögött, mellyel az OBH elnököt *ügyáthelyezési jogosítvánnyal* ruházták fel. Az elnöknek joga van arra, hogy egyedi ügyeket más bíróságra tegyen át. Az Országos Bírói Hivatal elnöke a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény alapján¹⁴⁶ jogosult egy ügy elbírálására egy másik, azonos

¹⁴³ VINCZE Attila: *Az Európai Unió Bírósága a bírói nyugdíjazásról*. In: Jogesetek Magyarázata. 2012/4. 65–73. p.

¹⁴⁴ 2011. évi CLXI. törvény (=Bszi.).

¹⁴⁵ Bszi. 76. § (5) bek.

¹⁴⁶ Bszi. 62. §, hatályba lépett 2012. január 1-jén.

hatáskörű bíróságot kijelölni. E kivételes lehetőség alkalmazásához a törvény azt a feltételt szabta, hogy a bíróság elnökének kell ezt a bíróság rendkívüli munkaterhére hivatkozással indítványoznia. Miután az OBH elnöke 2012-ben 42 alkalommal élt ügyáthelyezéssel, mely ügyek között a médiát és a társadalmat élénken érdeklő, megosztó, az ellenzéki pártokhoz tartozó politikusokkal szemben zajló büntetőügyek szerepeltek,¹⁴⁷ ezért az ellenzéki pártok szerint beigazolódott az ügyáthelyezés intézményének kialakítása kapcsán megfogalmazott félelmek. A nemzetközi bírálatok hatására 2012. július 17. napjától hatályba lépett törvénymódosítás megváltoztatta az ügyáthelyezés gyakorlásának módját. A legfontosabb változtatásnak az számít, hogy azóta az ügyáthelyezési határozattal szemben fellebbezni lehet a Kúriához. (Az Alkotmánybíróság a 36/2013. (XII. 5.) AB határozatában foglalkozott e kérdéssel, és utólag több jogszabályhely alkotmányellenességét is megállapította.)

Az igazgatási vezetői posztokat továbbra is csak bírák tölthetik be a bíróságokon, ami fontos korlátja lehet a politikai szempontú kinevezésnek. A minisztériumi igazgatási modellhez képest a pártpolitikai szempontok eleve nehezebben és csupán közvetetten érvényesíthetők. Ugyanakkor a bírói önigazgatási rendszer keretei között is utat találhat magának a pártpolitikai, ideológiai vagy a lojalitást szem előtt tartó kinevezési gyakorlat.

A magyar bíróságokon létezik egy vezető pozíció, melynek az ítékezés szempontjából kitüntetett szerepe van. A több szakbíróból álló bírói tanácsok elnökévé hagyományosan a nagy tapasztalattal rendelkező bírakat nevezik ki. A kinevezési jogot a hatályos törvények a bírósági elnökök (törvényszéki elnök, táblabírószéki elnök, Kúria elnöke) kezébe helyezik. A tanácselnökök kinevezése – szemben az adminisztratív feladatokat ellátó bírósági vezetőkével – mindmáig határozatlan időre szól.¹⁴⁸ Ez a különbségtétel nem véletlen, hiszen e pozíció betöltése a bírói függetlenség kérdését közvetlenül érinti. Amennyiben a tanácselnöknek a saját újráválasztására is tekintettel kell lennie, akkor ez befolyásolhatja ítélező tevékenységét, és egy igazodási kényszert alakíthat ki a bírák egy részében. Egy ilyen, időről időre megújítható kinevezéssel konformitást erősítő folyamatok felerősödhetnek.

Az OBH-ból induló jogszabály változtatási szándék,¹⁴⁹ mely a tanácselnökök kinevezését határozott idejűre módosította volna, már előkészítő szakaszában heves reakciókat váltott ki ellenzéki politikusokból, szakértőkből. Míg a javaslatot az OBH elnöke hatékonysági szempontokkal, a számon kérhetőség megteremtésével indokolta, addig az azt ellenzők szerint a valódi cél a bíró függetlenség utolsó bástyájának ledöntése volt. Egy ellenzéki párt jogpolitikusa egyenesen így fogalmazott: „Az ellenzék, de még inkább a nemzetközi intézmények határozott kiállásának, és elsősorban a bírák állhatatosságának köszönhető, hogy az elmúlt négy évben talán egyedül a bíróságokat nem sikerült ‘bedarálnia’ a kormánynak. Ez irányú terveiket még nem adták fel, így a javaslat ellen a leghatározottabban tiltakozni kell.”¹⁵⁰

A számonkérhetőség és bírói függetlenség feloldhatatlannak látszó ellentéte a magyar politikai környezetben így kap sajátos értelmezést. Azt, hogy a félelmek mennyire megalapozottak, és vajon egy tényleges, a bírói függetlenséget korlátozó kormányzati vízió valósul-e meg lépésről lépésre, a „kulisszatitkok” ismerete nélkül nehéz egzakt módon

¹⁴⁷ Ezek közül a legnagyobb média visszhangot a 2010-es választásokat is befolyásoló, Budapest főpolgármester-helyettesét érintő korrupciós ügy váltotta ki.

¹⁴⁸ Bszi. 127. § (2) bek.

¹⁴⁹ Jegyzőkönyv az Országos Bírói Tanács 2014. szeptember 9. napján megtartott üléséről.

¹⁵⁰ LENCSEK Károly: *Strasbourg: Gyanús a tanácselnökök pályázatása*. Bárándy Gergely nyilatkozata a Népszabadságnak. = <http://nol.hu/belfold/strasbourg-gyanus-a-tanacselnokok-palyazatasa-1483247> (2015.03.11)

bizonyítani. A nemzetközi szervezetek, külföldi és magyar szakértők megnyilatkozásai is csupán a jogszabályok teremtette veszélyhelyzet igazolására szorítkozhatnak.

A bírói szelekcióval kapcsolatos dilemmákra mindenesetre sajátos választ adhat majd azon ügy is, mely 2017-ben jelentős visszhangot váltott ki a magyar bírói karban. Joggal való visszaélés miatt perelte be az OBH elnökét a Pesti Központ Kerületi Bíróság egy bírása, aki szerint az OBH elnöke két alkalommal is önkényes módon minősítette eredménytelennek a fővárosi ítéltáblára kiírt pályázatokat, mely pályázatokon mindkét alkalommal a felperes kapta a legmagasabb pontszámot. A Kúria ítélete érdekes színfoltja lehet a magyar bírói szelekcióra vonatkozó szakmai diskurzusnak is.¹⁵¹

A disszertáció lezárását megelőzően értesültünk arról, hogy az Igazságügyi Minisztérium a bírói álláspályázatok elbírálásának részletes szabályairól és a pályázati rangsor kialakítása során adható pontszámokról szóló 7/2011. (III. 4.) KIM rendelet módosítására készül, és ebben a bírói gyakorlattal nem rendelkező külső pályázók bejutási esélyét kívánják növelni. Bár sejtésünk szerint élénk politikai vitákat indukálhat egy ilyen módosítás, ennek elemzésére még nem tudunk sort keríteni.

¹⁵¹ <https://mno.hu/belfold/visszaeles-miatt-pereltek-be-hando-tundet-2420092>

III. AZ ÜGYELOSZTÁSI AUTOMATIZMUS, MINT A BÍRÓI FÜGGETLENSÉG MODERN GARANCIÁJA

Bármilyen módon történik a szakbírák rekrutációja az egyes jogcsaládokban, jogrendszerekben, egy dolog egészen biztosan változatlan marad: a kiválasztott bírák személyiségében rejlő különbözőségek sehol sem tűnnek el. Az egyes bírák között felfogásbeli, ideológiai, attitűdbeli különbségek mindaddig mutatkozni fognak, amíg emberek végzik az igazságszolgáltatást. Ezek a különbségek azok, melyek eltérő ítélethez vezetnek ugyanazon törvényi és tényállásbeli feltételek mellett. Lehet persze az emberi tényező szerepét túlhangsúlyozni. Sokak szerint a jogi realizmus ezt teszi, mint ahogy mások szerint egyes jogpozitivisták irányzatok elbagatellizálják e kérdés jelentőségét. Ám azt a tényt, hogy a bíró személyisége szerepet játszik az ítélet meghozatalánál, naivitás lenne tagadni.

Ebből a nehezen cáfolható közhelyből kiindulva érdemes megvizsgálni a *törvényes bíróhoz való jog*, pontosabban az abból levezethető, bíróságon belüli szignálási automatizmus elvét a mintaadó jogrendszerekben. Amennyiben a bírák felfogásbeli különbségei ítéleteikből vagy más forrásból a bírósági vezetők, netán a kormányzat, vagy a politikai pártok számára ismertté válnak, nem sok fantáziára van szükség ahhoz, hogy az ebből adódó visszaélési lehetőségekre következtessünk. A bírói hatalom és az egyes bírák befolyásolásának megakadályozását szolgálja az egyre intenzívebb követelés, hogy a bíróságokra kerülő ügyek szignálásánál, konkrét bíróhoz vagy bírói tanácshoz juttatásánál se érvényesülhessenek személyes szempontok, és a kormányzat vagy más külső, netán belső erők ne érthessék el azt, hogy a politikai szempontból fontos ügyek a számukra „megfelelő” bírákhoz kerüljenek. Amennyiben az ügyek elosztása a kormányzattal költségvetési kérdésekben alkudozni kényszerülő, netán a kinevezésük ügyében más hatalmi ágak képviselőitől függő bírósági vezetők kompetenciájába tartozik, az legalábbis bizalmatlanságra adhat okot. Ennek kiküszöbölését szolgálja az egyre több helyen alkalmazott elosztási automatizmus, mely véletlenszerűvé teszi, hogy egy adott ügyet melyik bíró vagy bírói tanács dönthesse el.¹⁵² Ez a törvényes bíróhoz való jog elvébe tartozó, az igazságszolgáltatás függetlenségét biztosító tényezőnek kezd számítani, melynek alkotmányba foglalására is van példa.¹⁵³

Ehelyütt nem elemezzük azt a kérdést, hogy a különböző mintaadó jogrendszerek miként viszonyulnak a hatásköri és illetékességi szabályokhoz, azok áttöréséhez, amit a szakirodalom külső ügyelosztásként tárgyal. Jóllehet Magyarországon ezen a területen történtek az elmúlt években hatékonysági szempontú, ám a törvényes bíróhoz való jog érvényesülését *megkérdőjelező* reformok, úgy gondoljuk, hogy egy bíróságon belüli automatikus szignálási rendszer akár egy ilyen változás esetén is a pártatlanság hatékony védelmét, és ami legalább ennyire fontos, annak látszatát is nyújthatja. Érdekes módon azonban ez a Magyarországon, a 90-es években még kormányprogrammá is emelt téma mára lekerült a terítékről, és ennek hiánya a magyar igazságszolgáltatás 2011. évi megreformálása kapcsán sem szerepelt hangsúlyosan a kritikai észrevételek között.

¹⁵² LONCZAI Zs.: *Vezetők nélkül automatikusan*. In: Bírák Lapja. 1994/2. 109–118. p.

¹⁵³ Osztrák alkotmány, 87. cikk (3) bek. In: Trócsányi – Badó 2005. 71. p.

Ebben a fejezetben amellet érvelünk, hogy a konkrét ügyben ítélező törvényes bíró kijelölésének automatizmuson nyugvó módja a jogállami igazságszolgáltatás fontos feltelete napjainkban, míg ennek hiánya bizonyos szervezeti feltételek és törékeny politikai, jogi kultúra mellett az igazságszolgáltatás függetlensége sérelmének nem csupán elméleti, hanem nagyon is konkrét lehetőségét teremti meg. Különösen fontosnak tartjuk ezen elv maximális érvényesülését ott, ahol az igazságszolgáltatás pártatlanságával, függetlenségével kapcsolatban jelentős kétségek mérhetőek a társadalomban.

Az jól látható, hogy a szignálási automatizmus útjában a legtöbb ellenérv inkább csak a jogalkotó vagy a bírósági vezetők kifogását jelenti, hiszen egészen eltérő bírósági szervezetrendszer és jogi kultúra mellett (amire jó példa a német, olasz vagy akár az Egyesült Államok példájának összehasonlítása) kiválóan működik a diszkrecionális döntést lényegében kizáró szignálás. Nyilvánvaló, hogy Dániában, ahol a bírák egyáltalán nem specializálódnak, és ugyanazon bíró a legváltozatosabb büntető és polgári jogi ügyeket tárgyalja, egyszerűbb a véletlenszerű, ma már általában számítógép segítségével végzett ügyelosztás.¹⁵⁴ Ugyanakkor a nagyfokú specializációt felmutatót német vagy olasz bíróságokon is általános megelégedettség mellett működik az automatikus szignálás. A bírák megelégedettségét persze nem elsősorban a pártatlansági szempontok befolyásolják, hanem leginkább az, hogy a véletlenszerűség nem teremt alkalmat a bírósági vezetők esetleges kivételező, egyeseket jobban, másokat kevésbé leterhelő döntéséhez, ami vezetői szignálás esetén előfordulhat.

Természetesen senki sem állíthatja, hogy ahol nincs kötelezően előírva az alkotmányban, vagy a bírósági szervezeti törvényben, hogy a törvényes bíróhoz való jog *kötelező* tartalmi eleme az előre meghatározott és véletlenszerűségi elemet tartalmazó szignálási rendszer, ott szükségszerűen manipulatív szignálási gyakorlat bontakozik ki, és hogy a külső vagy belső befolyásolási kísérleteknek feltételenül nagyobb tere lenne. Ami állítható, hogy a pártatlanság sérelmének látszata bizonynyal erőteljesebben merülhet fel az igazságszolgáltatás vonatkozásában.

A törvényes bíróhoz való jog első megfogalmazójának számító Franciaországban például továbbra is a bírósági vezetők diszkrecionális joga az ügyelosztásban való döntés, ám a francia igazságszolgáltatás számos reformjának eredményei, a bírák és bírósági vezetők kiválasztásának módja, és az egyéni vagy szervezeti bírói függetlenség jelentős garanciái miatt ma mégsem érzékelhető olyan nyomás a politikusok, ügyfelek vagy a sajtó részéről, mely az automatikus szignálás azonnali kötelező bevezetését indokolná.¹⁵⁵ A gyakorlat számos esetben felül is írja a jogszabályi lehetőségeket. A bírósági elnökök hiába rendelkeznek azzal a joggal, hogy bármilyen ügyben bármelyik tanácsban elnökölhetnek, „lecsérélve” vagy helyettesítve a kijelölt elnököt, ám e hatalommal csak kivételesen, és kényszerű helyzetben élnek a bírósági vezetők. Ugyanakkor egy már kiszignált ügyet akár a bíró kérésére, akár elnöki döntéssel bármikor elvehetnek a bírák referendájából. Ez a Németországban elképzelhetetlen egyszemélyi vezetői hatalom a rendes bíróságokon ráadásul közvetlen testületi kontroll nélkül működik, ám mégsem gerjeszt indulatokat a francia társadalomban, hiszen komoly visszaélések az utóbbi években nem került sor

¹⁵⁴ FABRI, Marco – LANGBROEK, Philip M.: *A Comparison of Case Assignment Systems in Six European Judiciaries: Description and Comparative Grid*. In: Langbroek, Philip M. – Fabri, Marco (szerk.): *The Right Judge for Each Case*. Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2007. 26. p.

¹⁵⁵ Fabri, Marco – Jean, Jean-Paul – Langbroek, Philip M. – Pauliat, Helene (szerk.): *L'administration de la justice en europe et l'évaluation de sa qualité*. Éditions Montchrestien, Párizs, 2005. 450 p.

ezen a területen. Persze hozzá kell tenni, hogy a bírósági vezetők saját meggyőződésük alapján sok helyen alkalmaznak olyan ügyelosztási tervet (*tableau de roulement*), amelyben véletlenszerűségi elemek keverednek a személyi döntésekkel.¹⁵⁶

Az alábbiakban képet kívánunk adni néhány mintaadó vagy jelentős jogrendszer *automatikus szignálási gyakorlatáról*, mely véleményünk szerint a törvényes bíróhoz való jog általános fogalmát tényleges tartalommal megtöltő ügykezelési módszert és követendő megoldást kínálhat más jogrendszerek igazságszolgáltatásának.

1. A német gyakorlat

Szinte minden, a törvényes bíróhoz való jog elvét elemző tanulmány azzal kezdődik, hogy az elv maga az 1791-es francia alkotmányban gyökerezik,¹⁵⁷ amit a német államok többsége később átvett. Az eredetileg a végrehajtó hatalom korlátozását szolgáló elv fokozatosan a törvényhozás korlátjaként, majd később az igazságszolgáltatás önkorlátozása céljából is szerephez jut.¹⁵⁸ Az elv német területen való kiterjesztő értelmezéséhez, mint sok más jogintézmény esetében, mindenekelőtt a hitleri bírósági rendszer okozta sokk vezetett. A weimari alkotmány ugyan szinte szóról szóra a mai alkotmányhoz hasonló módon tartalmazta a törvényes bíróhoz való jog elvét, ám nem kötötte a különbíróságok felállítását törvényhez. Ez pedig a hitleri Németországban azt eredményezte, hogy egyre szaporodó különbíróságok segítségével üldözhatték a nemzetiszocializmus ellenségeit.¹⁵⁹

A mai német, a törvényes bíróhoz való jog elvét kiterjesztő módon értelmező gyakorlat (a rendkívüli bíróságokat tiltó alkotmányos kitétel mellett) erre a fájó történelmi tapasztalatra is reflektálva próbálja megakadályozni, hogy törvényhozói, kormányzati, vagy akár bírói igazgatási önkény beleszólhasson abba, hogy az állampolgárok ügyében melyik bíróság, melyik bíró, vagy milyen összetételű bírói tanács ítélkezhesen.

A törvényes bíróhoz való jog követelményének kibomlása voltaképpen az emberi bizonytalansági tényező felszámolási kísérleteként írható le. Az mindenki számára egyértelmű, hogy az elvnek tökéletesen egy olyan hatásköri, illetékességi, szignálásra vonatkozó szabályozási rendszer felelne meg, ahol a konkrét ügyben eljáró bíró személye vagy a konkrét személyekből álló bírói tanács a hatályos törvényekből, az arra épülő más szabályokból egyéni döntés nélkül előre meghatározottan kiolvasható lenne. Ennek megvalósíthatóságát azonban más, az igazságszolgáltatásra vonatkozó elvek, mint az igazságszolgáltatás működőképessége, hatékonysága akadályozzák, melyre a német alkotmánybíróságnak is tekintettel kellett lennie.

Ezzel kapcsolatos alkotmánybíróági „engedményt” már a látszólag gond nélkül előre meghatározható hatásköri szabályok vonatkozásában, az ún. „mozgó hatáskör” kapcsán is találunk. Az ügyészek bizonyos bűncselekményeknél az ügy különleges jellegére tekintettel dönthetnek arról, hogy alacsonyabb vagy magasabb szintű bíróságnál emeljenek

¹⁵⁶ DIDIER, Marshall – GUYOMAR, Matthias – CADIET, Loïc – JEULAND, Emmanuel: *Case Assignment in French Courts*. In: Langbroek – Fabri 2007. 189–213. p.

¹⁵⁷ RUSZOLY József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2011. 438–439. p.

¹⁵⁸ ESER, Albin: *A „törvényes bíró” és kijelölése a konkrét ügyben*. In: Magyar Jog, 1995. (42). 286–293. p.

¹⁵⁹ ANTAL Tamás: *Árnyékország. A Harmadik Birodalom politika- és alkotmánytörténete*. In: Belvedere Meridionale, 2001. február. (1–2. szám) 104–123. p., különösen: 113–117. p.

vádat. Az alkotmánybíróság szerint ez nem jelenti a törvényes bíró elvének sérelmét, mert a szabályozás azonos súlyú más jogelvek megvalósulása érdekében történt.¹⁶⁰

Ugyancsak találunk más apró engedményeket az előre meghatározottság elve alól, melyek a törvényes bíróhoz való jogot nem sértik. Így pl. az egyszer már adott formában összeülő bírói tanács az 1 évre szóló ügyelosztási tervben megjelölt időn túl is eljárhat egy olyan ügyben, mely már egyszer hozzá került.¹⁶¹

Mindazonáltal elmondható, hogy a törvényes bíróhoz való jog elvét a német jogrendszer kivételesen szigorúan értelmezi, és ennek jogi megjelenési formája az ún. *ügyelosztási terv*, mely a bíróságra érkező ügyeket egyfajta automatizmus alapján rendeli az egyes bírákhoz, bírói tanácsokhoz.

Az előre meghatározottság elve mellett más, az ügyelosztást meghatározó elv stabilizálódott és nyert – mindenekelőtt a szövetségi legfelsőbb bírósági, illetve alkotmánybírósági értelmezésen keresztül – gyakorlati jelentőséget az elmúlt évtizedekben. A *teljesség elve* alapján az automatizmusnak minden bíróra ki kell terjednie, és minden típusú ügyet le kell fedni. Az *absztraktság elve* szerint az ügyelosztási tervet általános módon kell megalkotni úgy, hogy abból egyedi döntés nélkül legyen meghatározható, hogy a beérkező ügyet melyik bírónak vagy bírói tanácsnak kell tárgyalnia. Az ügyelosztási tervet nem lehet oly módon kialakítani, hogy egy adott bíróhoz egyedileg meghatározott esetek kerüljenek. Az egyes ügyeket általános és pontosan megfogalmazott szabályok alapján kiválasztott bírának kell elbírálniuk.¹⁶² Az egyes ügyekben eljáró tanácsok összetételének meghatározásánál az absztraktság mellett az írásba foglalás is kötelező feltétel.¹⁶³ A határozottság elve a lehető legpontosabb fogalmazásra ösztönzi az ügyelosztási tervet megalkotókat. Az állandóság és az évenkéntiség elve az év közbeni változtatás elé állít korlátokat.¹⁶⁴

A bíróságok jogállását szabályozó törvény (*Gerichtsverfassungsgesetz*)¹⁶⁵ a bíróságra érkező konkrét ügyek elosztásának feladatát a minden bíróságon létező elnökségre ruhazza (*Präsidium*), mely a bíróság elnökéből, és a bíróságon dolgozó bírák számától függően 4 és 10 közötti létszámú választott bíróból áll.¹⁶⁶ Ez az alapvetően „önkormányzati” testület végzi a bírói tanácsok felállítását, és határozza meg az éves ügyelosztási tervet, mely az ügyek egyes bírákhoz, tanácsokhoz rendelését előzetesen meghatározza.¹⁶⁷ Ettől, az alapvetően alfabétikus rendszerre alapozott kiosztástól csak kivételesen lehet eltérni, amit a törvényi előírásokon túl a bírósági, alkotmánybírósági döntések határolnak körül. A beérkező ügyek szignálásánál a bíróságok a fent vázolt elvek betartása mellett szabadon határozhatják meg, hogy a vádlottak, felperesek kezdőbetűi segítségével vagy a vádlottak, felperesek lakókörzete alapján biztosítják az automatizmust. Nem csupán a bírói tanácsokhoz kerülése előre meghatározott az ügyeknek, hanem az egyes tanácsokon belül is követelmény, hogy az egyes bírák szerepvállalása (ki pl. az ügy előterjesztője) a tanácshoz kerülő ügyeknél egy

¹⁶⁰ ESER 1995. 287. p.

¹⁶¹ (I ZR 32/96)

¹⁶² BGH 2 Zivilsenat, 259/07.

¹⁶³ VGS 1-4/93.

¹⁶⁴ SCHILKEN, Eberhard: *Gerichtsverfassungsrecht*. Carl Heymanns Verlag, Köln – Berlin – Bonn – München, 2007. 243. p.

¹⁶⁵ A további jegyzetekben röviden: GVG.

¹⁶⁶ GVG. § 21a.

¹⁶⁷ GVG. § 21e.

évre előre eldöntött legyen. Ettől eltérni is csak előre meghatározott módon, helyettesítési rend alapján lehet.¹⁶⁸ Minderről szavazással a tanács tagjai döntenek az adott év elején.

A német jogrendszer különleges hangsúlyt fektet az ügyelosztás szabályozottságára és ezen keresztül a törvényes bíróhoz való jog elvének érvényesítésére. Amennyiben a bíróságok az erre vonatkozó előírásokat akár az ügyelosztási terv elkészítése, akár annak alkalmazása kapcsán nem tartják be, az érintett felek számára alkotmányjogi panaszra adhat alapot.

2. Az osztrák megoldás

A törvényes bíróhoz való jog és a szignálás német felfogásához kísértetiesen hasonlít az osztrák jogrendszer megoldása.

Az osztrák alkotmányban az ügyek elosztásának módja jelenti a függetlenség egyik alkotmányos garanciáját.¹⁶⁹ A szignálás ilyen szintű szabályozása, és magának egy technikai módszernek alkotmányos garanciaként feltüntetése továbbra is ritkaságnak számít a világ jogrendszereiben, és az osztrák alkotmány ráadásul nevesíti azokat a szignálási módszereket, melyeket a törvényes bíróhoz való jog szempontjából alkotmányosnak tart. Itt a leglényegesebb szempont, a némethez hasonlóan, a szabályok előre meghatározottságában rejlik.

A bírósági rendszer első és második szintjén is (*Bezirksgerichte*, *Landesgerichte*) az alapvetően önkormányzati elv alapján működő, személyi kérdésekkel, és az ügyelosztással foglalkozó bírói tanácsok felelősek a bírósági ügyelosztásért. A tanácsban vezetői megbízásuk alapján helyet foglaló bírák számát meghaladja a választott tagok száma. Ez a testület dönt az alkotmány, és a bírósági szervezeti törvény (GOG) alapján a bírói kinevezésektől kezdve a fegyelmi tanács felállításán, és a bírák esetleges áthelyezésén keresztül a szignálásig minden fontosabb kérdésről. A bírósági szervezeti törvény előírja, hogy a tanácsnak egyértelmű és előre meghatározott szignálási tervről kell gondoskodnia a február 1. és január 31. közti időszakra, mégpedig oly módon, hogy az tekintetbe veszi az egyes bírák és bírói tanácsok szakmai kompetenciáit, illetve biztosítsa az egyenletes leterhelésüket. Ugyancsak fontos szempont, hogy a helyettesítési rendről is a tanácsnak kell előre döntést hoznia. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a tanácsnak rendelkeznie kell arról, hogy egy adott bírónak vagy bírói tanácsnak a kérdéses évben pl. a felperesek vagy vádlottak kezdőbetűi alapján A-tól C-ig terjedő ügyekkel kell foglalkoznia. Amennyiben a tanács valamilyen oknál fogva működésképtelen (pl. betegség), akkor ezekben az ügyekben „xy” nevű bíró vagy a kettes számot viselő tanács lesz illetékes. A bírát az előzetes tervről időben (december 15. és január 12. között) tájékoztatni kell, hogy kifogással élhessenek a beosztást illetően. Természetesen az ügyeket a beosztást megelőzően megfelelő módon kategorizálják annak érdekében, hogy az egyes bírákhoz, tanácsokhoz csakis a szaktudásuknak megfelelő ügyek kerülhessenek. Vannak olyan ügycsoportok, melyekhez az adott bíróságon csak egyetlen személy ért. Ilyen esetben csakis a helyettesítés problémája merül

¹⁶⁸ GVG. § 21g.

¹⁶⁹ Az ügyek a bíróság bírái között a német megoldáshoz hasonlóan a bírósági szervezeti szabályzatban meghatározott időtartamra előzetesen kerülnek szétosztásra. Az e beosztás alapján egy adott bírónak jutó ügyet csak a bírósági szervezeti szabályzat alapján e célból összehívott szenátus rendelkezése alapján és csak akadályoztatása esetén vagy abban az esetben lehet tőle elvonni, ha feladatainak nagysága miatt ezeknek egy megfelelő határidőn belül történő teljesítésben akadályoztatva van.

fel, hiszen az ügyek a törvényes bíróhoz való jog elvét nem sértve automatikusan ehhez az egy személyhez vagy tanácshoz kerülnek.

Ami az osztrák rendszert a némettől megkülönbözteti, az a technikai módszerek változatossága az előre meghatározottság biztosítása érdekében. A bevált rendszer mellett ugyanis újabb megoldások is elterjedtek a szignálási automatizmus keretén belül. Így több helyen alkalmazzák a felperes vagy vádlott kezdőbetűi helyett az utcák kezdőbetűit, de az a módszer is terjedőben van, hogy a tanácsok egyszerűen a beérkezési sorrend alapján osztják ki az ügyeket. Vagyis az első beérkező ügyet pl. az egyes tanács, a másodikat a kettes... és így tovább, míg új kör nem kezdődik.

Mind német, mind osztrák területen általános bírói elégedettség mellett működik a szignálási automatizmus, és sem a kormányzat, sem a politikai pártok vagy a sajtó részéről nem érzékelhető komoly kritika. Az Észak-Rajna-Weszfália tartományról készült elemzés szerint egyedül a peres felek kritikai észrevételeiről lehet említést tenni, akik időnként panaszkodnak, ha egy kisebb bíróságon mindig ugyanazzal a bíróval kell konfrontálódniuk, ezért elfogultságra hivatkozva kizárási indítvánnyal élnek.¹⁷⁰

3. Az olasz szignálási automatizmus

A kontinentális jogrendszerek közül talán Olaszországban a leginkább érzékeny kérdés a politika és az igazságszolgáltatás viszonya. A fasiszta rezsimmel kapcsolatos tapasztalatok felerősítették azt a társadalmi igényt, hogy egy a korábbinál függetlenebb, a végrehajtó hatalomtól minél inkább elválasztott igazságszolgáltatás kezdje meg működését. A második világháborút követően a bírói függetlenség garanciáinak erősödésével párhuzamosan az olasz bírák európai kollégáikhoz képest is egyre jelentősebb hatalomra tettek szert.¹⁷¹

Ugyan már 1948-ban alkotmányba foglalták azt a követelményt, hogy egy független, bírák által választott bírából és törvényhozás által választott jogászokból álló igazságszolgáltatási tanácsnak kellene a minisztériumi igazgatást felváltania, ám ennek megvalósítása az 1950-es évek végéig váratott magára. Ezt követően azonban lépésről lépésre bontakozott ki egy jelentős politikai hatalommal bíró, fokozatosan egyre aktivistábbá váló bírói kar képe, melynek érdekérvényesítő képessége más országok bírói karához képest is extrém módon megnőtt a hetvenes évekre.

A bírói (és ezzel együtt az ügyészi) függetlenség és hatalom további erősödése a jelentős alkotmányos és politikai kérdésekben hozott döntések mellett a szervezett bűnözés elleni harc kapcsán mutatkozott meg plasztikusan, amikor különleges hatalmi jogosítványokkal és védelemmel ruházták fel a maffia elleni harcot felvállaló ügyészeket és bírákat.

Ez a növekvő hatalom és függetlenség, mely a külvilág szempontjából a kiugró fizetésekben vagy az automatikus előmenetelben mutatkozott meg,¹⁷² azzal a jelenséggel párosult, hogy maguk a bírák is egyre aktívabb politizálásba kezdtek. Az egyre szaporodó bírói szervezetek nem rejtették véka alá ideológiai hovatartozásukat, ami a bírói

¹⁷⁰ DYRCHS, Peter – FREY, Walter – METZEN, Peter – NAPIERALA, Reiner – RAUSCH, Hans: *Case Assignment in German Courts: North-Rhine-Westphalia*. In: Langbroek – Fabri 2007. 231. p.

¹⁷¹ GUARNIERI, Carlo: *The Judiciary in the Italian Political Crisis* = <http://www.tandfonline.com/loi/fwep20> (2007. 12.03.).

¹⁷² A bírák az idő előrehaladtával automatikusan magasabb bírói címet nyernek el, legtöbbször anélkül, hogy munkakört változtatnának.

kar átpolitizálódásához és ezzel párhuzamosan a bírói függetlenség egy újabb szempontú megkérdőjelezéséhez vezetett az olasz társadalomban. Az, hogy egy bíró a *Magistratura Democratica*, a *Movimento per la Giustizia* vagy netán az *Unita per la Costituzione* tagjaként végzi tevékenységét (melyeknek konkrét pártokhoz vagy legalábbis politikai irányokhoz való kötöttsége közismert), az ideológiai stigmát is jelent egyben, ami bizonyos esetekben a bíró pártatlanságát akkor is megkérdőjelezheti, ha törvényes kizárási ok nem áll fenn.

A fentieket érdemes figyelembe venni akkor, amikor az olasz, szignálással kapcsolatban kialakított rendszert tanulmányozza valaki, mely a német-osztrák példához hasonlóan rendkívüli figyelmet szentel ma már annak, hogy az ügyek elosztását ne határozhassák meg személyes szempontok.

Az olasz igazságszolgáltatás szervezeti és eljárásjogi szempontból is rendkívül bonyolult, és ugyanez mondható el arról a rendszerről is, melyet a bírák beosztása és a szignálás terén kialakítottak annak érdekében, hogy a törvényes bíróhoz való jog és a bírák elmozdíthatatlanságának követelménye megvalósulhasson.

A bíróságok számára az átlagosnál sokkal komolyabb terhet jelent, hogy az igazságszolgáltatási tanács felé a szükséges statisztikai adatokat, jelentéseket elkészítsék, amelyben a bírák beosztásától kezdve az ügyelosztás konkrét módjáig számos adatról kell számot adni. Az Igazságszolgáltatási Tanács és a bíróságok közötti kapcsolat rendkívül szoros és más kontinentális országokkal ellentétben szinte lényegtelennek tekintett kérdésekben is a Tanács jóváhagyására van szükség. Formálisan ugyan a Fellebbezési Bíróságok elnökének a feladata az adatszolgáltatás központi elemét jelentő és minden évben jóváhagyást igénylő szervezeti modellről szóló terv benyújtása, ám valójában az minden bírósági vezetőre, a bíróságokon működő bírói tanácsra, a helyi jogászszövetségre és minden egyes bíróra is adminisztrációs többletterhet rak.¹⁷³ Ez különösen annak fényében tűnhet meglepőnek, hogy a különböző szervezeti reformok központi céljaként rendre az ügymenet felgyorsítása szerepel. Márpedig e terv elkészítése a feltétele annak, hogy a törvényes bíróhoz való jog megvalósulásának végső elemét jelentő automatikus szignálásra sor kerülhessen.

Az olasz bíróságokon az automatizmusnak több mint két évtizedes gyakorlata van, és a kilencvenes években a bírósági vezetők túlzott hatalmának és visszaéléseinek korlátozása érdekében vezették be. Ott, ahol a maffiavezérek ügyeiben döntő bíróságokon a bírósági vezető egyszemélyi döntésén múlhatott, hogy ki tárgyalja az adott büntetőügyet, el lehet képzelni, hogy mekkora terhet vagy hatalmat jelentett mindez az igazgatási vezetőknek. (Bizonyos bíróságokon, ahol az ilyen jellegű ügyek különösen veszélyessé tették vagy teszik a bírói munkát, szinte alig találni bírót, és az Igazságszolgáltatási Tanács különféle kedvezményekkel, magasabb bérrel igyekszik odacsábítani más bíróságokról a bírákat.) Mára ez a helyzet jelentősen megváltozott, hiszen az éves, Igazságszolgáltatási Tanács által jóváhagyott szervezeti modell alapján az ügyek konkrét bíróra szignálása automatizmus alapján, előre meghatározott módon zajlik.

A bírákat a legkisebb bíróságoktól eltekintve polgári és büntető ügyszakokba, azon belül egységekbe csoportosítják, és polgári ügyeknél a bíróság vezetője a német-osztrák megoldásnál ismertetett módon a beérkező ügyeket a felperes kezdőbetűi alapján osztja ki az egyes egységeknek, míg azon belül a véletlenszerűséget és előre meghatározottságot az jelenti, hogy a bírák koruk alapján rendeződnek sorba, és az első ügyet a legidősebb, a másodikat a hozzá korban legközelebb álló kapja, míg a legfiatalabb után újra nem

¹⁷³ CONTINI, Francesco – FABRI, Marco: *Case Assignment in Italian Courts*. In: Langbroek – Fabri 2007. 256. p.

kezdődik a sor. Az egységek az ügyek jellege alapján további alegységekre oszlanak (pl. kereskedelmi, agrár, stb.), melyekbe a szervezeti modell alapján osztják be az alapegységek bírait, és a rájuk szignált ügyeknél az előre meghatározottság elve változatos gyakorlati megvalósítási formában, de ugyanúgy érvényesül. Így bizonyos ügyfajtáknál az ügyszám páros vagy páratlan volta jelenti a megkülönböztetés alapját, míg más ügyeknél az ügyben lefolytatott meghallgatás előre meghatározott napja.

A büntető ügyszakra az elv hasonló szigorúsággal vonatkozik, ám itt az eljárás bizonyultsága a polgári ügyeknél komplexebb megoldást követel, hiszen egy büntető eljárás tipikusan 3 szakaszra osztható, és mindegyiket különböző egyesbíró, illetve a főtárgyalást egyesbíró vagy 3 fős bírói tanács vezeti. Miután alapelv az, hogy az a bíró, aki vizsgálóbíróként tárgyalja az ügyet, nem vezetheti az előzetes meghallgatást vagy a főtárgyalásokat, ezért már önmagában ez a tény jelentős garanciális elemként értékelhető a pártatlanság biztosítása szempontjából. Természetesen a szignálási rendszernek is ezen korlátokat figyelembe véve kell működnie. A bírák beosztását és az éves terv elfogadását követően az előzetes meghatározottság elvét különböző, a polgári ügyeknél bemutatott technikák alkalmazásával biztosítják úgy, hogy a sürgős és nem sürgős ügyeket is megkülönböztetik.

E rendszer működésével kapcsolatos tapasztalatok azt mutatják, hogy mind a bírák egyenetlen leterhelésével, mind a bírák pártatlanságával kapcsolatos kritikák elhaltak a szignálási automatizmus bevezetése óta, és a bírósági vezetők döntéseit sem érheti e téren kritika. Még olyan esetekben sem érte, melyeknél politikusok vagy komoly gazdasági vezetők ügyei kerültek terítékre.¹⁷⁴ E megoldás alapos vizsgálatát elvégző kutatók szerint a bírák törvényes bíróhoz való joggal kapcsolatos felfogása is pozitív irányban változott. Kritika inkább az éves terv elkészítésének nehézségeivel, a szignálást könnyítő számítógépes program hiányával kapcsolatban merül fel, illetve a közigazgatási bíróságok gyakorlatával, ahol az előzetes meghatározottság a büntető és polgári ügyekhez képest lényegesen nagyobb vezetői diszkréció mellett működik.¹⁷⁵

4. Sorsolás az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államokban a véletlenszerű döntési mechanizmusok alkalmazása általános elfogadottságnak örvend, és az államélet legkülönbözőbb területein kerülhet sor arra, hogy e módszer segítségével döntsenek el sorsfordító kérdéseket. Sok külföldi számára ismert a zöld kártyák kiosztásának módja, ahol évente 50.000 embert sorsolnak ki a jelentkezők közül, hogy e kártyával szerezzenek jogot arra, hogy az Egyesült Államokban munkát vállalhassanak vagy tanulhassanak. A véletlenszerűség és az ebből levezetett igazságossági szempont, mely mindenki számára egyenlő, és személyi döntéstől független esélyt biztosít, az igazságszolgáltatás világában sem ismeretlen. A tisztességes eljárást sértő, az ügyek kimenetelét pénzfeldobással eldöntő bírák kirívó esetétől eltekintve, itt is léteznek olyan területek, ahol a véletlenszerűségi elem beiktatása éppen a tisztességes eljárás biztosítását szolgálhatja.

Ebbe a körbe tartozik a bíróságokon belüli szignálási automatizmus, mely a fent vázolt európai mintáktól a jelentős jogi kulturális háttér különbségei ellenére nem tér el

¹⁷⁴ CSM News No. 49 del 3 maggio 2004. Movimento per la giustizia id.: 233–266. p.

¹⁷⁵ Uo. 264. p.

jelentősen, hiszen automatizált, véletlenszerű ügyelosztási folyamatok működnek itt is. Figyelembe véve, hogy az európai mintákhoz képest a kiválasztási eljárás miatt az egyik leginkább „átpolitizált” bíró karról van szó, ezért különösebb magyarázatra nincs szükség annak megértéséhez, hogy miért van szükség a véletlenszerű és előre meghatározott szignálási rendszerek működtetésére a pártatlanság biztosítása céljából. Ott, ahol a tagállami bírák választásánál politikai pártok, gazdasági lobbik nyújthatnak a jelöltnek közvetlen támogatást, különös jelentőséggel bír, hogy a konkrét ügyben eljáró bíró személyének meghatározásánál ne érvényesülhessenek személyes szempontok.

Szövetségi szinten a bírósági ügyek (illetve néhány ítélkezési joggal rendelkező közigazgatási hivatal ügyei) szignálása jól szabályozott sorsolási (*lottery*) rendszerben zajlik. Az automatikus szignálást előíró törvényben felhozott érvek között itt is a pártatlanság védelme, a bírák egyenletes leterhelésének biztosítása és a politikai befolyás kizárása szerepel.¹⁷⁶

A különböző sorsolási rendszerek jelentős szerepet játszanak a szövetségi kerületi bírósági ügyek szignálásában, illetve a szövetségi bevándorlási bírósági, szövetségi fellebbviteli bírósági, állami elsőfokú és fellebbviteli bírósági ügyek elosztásában is.¹⁷⁷

Az Egyesült Államokban szövetségi törvény¹⁷⁸ alapján a szignálási szabályozás kialakítása a kerületi bíróságok feladata. A szabályozás érvényesítése az adott kerület bírósági elnökének (*chief judge of the district*) hatáskörébe tartozik. A szignálási rendszer konkrét működéséről az adott bíróság bírái állapotnak meg, ám ha ez nem sikerül, akkor a szabályozás előkészítéséről, elfogadásáról a körzeti bírói tanács (*judicial council of the circuit*) határoz. A decentralizált rendszer lehetővé teszi, hogy egy adott kerületi bíróság a fent vázolt elvek alapján az ügyek elosztását saját írásos terv (*Assignment Plan*) vagy rendszer alapján hajtsa végre.

A tagállamokat szövetségi szabályozás nem kötelezi az automatikus szignálásra, ám ennek ellenére azt lehet mondani, hogy változatos módszerekkel a tagállami bíróságokon is általánosan elterjedt a szignálási automatizmus a legfelsőbb bíróságoktól (*state superior court*) –, a megyei, városi, municipális (*county, city, municipal*) bíróságokon át a korlátozott hatáskörrel rendelkező bíróságokig (*courts of limited jurisdiction*). Ugyanez vonatkozik tehát a kerületi és csődbíróságokra is, ahol szintén a véletlenszerű szignálás a legelterjedtebb, melynek alkalmazásával biztosítják az ügyek egyenlő elosztását, és csökkentik a bírók „megvásárlásának” (*judge shopping*) lehetőségét.¹⁷⁹

Az alábbiakban néhány általánosan elterjedt, szövetségi és tagállami bíróságokon is előszeretettel alkalmazott szignálási módszert mutatunk be.

A Kaliforniai Kerületi Bíróságon és Kaliforniai Legfelsőbb Bíróságon is az ügyek elosztása a főnaptári rendszer (*master calendar system*) alapján történik.¹⁸⁰ Az adott bírósághoz beérkezett ügyeket egy naptárba tölti az automatikus rendszer. Így nem egy adott bíróra szignálják az ügyet, hanem egy adott napra és időpontra.¹⁸¹ Az ügygel az a bíró foglalkozik, aki az adott napra be van osztva. Amennyiben az ügyben aznap nem születik ítélet, a

¹⁷⁶ HALL, Matthew: *Randomness Reconsidered: Modeling Random Judicial Assignment in the U.S. Court of Appeals*. In: *Journal of Empirical Legal Studies*, 2010. (7). 574–589. p.

¹⁷⁷ SAMAHA, Adam M.: *Randomization in Adjudication*. In: *William and Mary Law Review*, 2009. 51. p.

¹⁷⁸ 28 U.S.C. § 137

¹⁷⁹ Lásd pl: Federal Judicial Centre = <http://www.fjc.gov/federal/courts.nsf/autoframe?OpenForm&nav=menu3c&page=/federal/courts.nsf/page/A783011AF949B6BF85256B35004AD214?opendocument> (2013.11.12.)

¹⁸⁰ SEABOLT, Rick: *Direct Effect*. In: *Los Angeles Daily Journal*, 2008. 6. p.

¹⁸¹ GREG, Galler: *'Calendars' Determine Assignment of Cases*. *Stillwater Gazette*, 2011. 7 p.

következő ügyszakaszt vagy tárgyalást is ezzel a módszerrel szignálja a bíróság. Így kicsi annak a valószínűsége, hogy ugyanahhoz a bíróhoz kerül az ügy minden egyes szakasza. E rendszer a kevésbé komplex ügyeket tárgyaló bíróságok számára a legalkalmasabb.¹⁸² A főnaptári rendszernek módosított, illetve továbbfejlesztett változatai is léteznek,¹⁸³ például a bíróság meghatározhatja, hogy egy bíró folyamatosan egy ügyszakasz vagy ügytípus lefolytatásában vegyen részt, illetve a bírókhoz a szakterületüknek, specializációjuknak megfelelő ügyszakaszok kerüljenek. A bírónak ez esetben „horizontális” felelőssége van, minden esetben csak egy ügyszakasszal foglalkozik.

A blokk vagy független naptári rendszer (*block system, independent calendar system*), alkalmasabb az összetett, bonyolultabb jogesetek szignálására. A beérkezett ügy szintén egy naptár segítségével, véletlenszerű sorsolás útján kerül egy adott bíróhoz. Azonban az ügy minden egyes szakaszát ugyanaz a bíró tárgyalja le,¹⁸⁴ tehát a fő naptári rendszertől eltérően, nincs újraszignálás az egyes ügyszakaszok után. A bírónak ebben az esetben „vertikális” felelőssége¹⁸⁵ van. Ez lehetővé teszi, hogy egy jogesetet a lezárásáig egyetlen bíró kövessen nyomon, ahelyett, hogy a tényeket minden egyes ügyszakasz, vagy újabb tárgyalás alkalmával újra ismertetni kellene.¹⁸⁶ Hátránya azonban, hogy a komplexebb esetek miatt egyes bírókat a rendszer jobban leterhelhet, így az egyenlő tehermegosztás céljait e módszer kevésbé szolgálja, és elvileg ugyancsak kevésbé szolgálhatja az elfogulatlan, pártatlan bírói ítéletek megszületését.

A naptári rendszereket az 1970-s években is a fentiek szerint alkalmazták a bíróságok, azonban a technológia később lehetővé tette a számítógépes szignálást is. A naptári rendszert alkalmazó bíróságok ma már a legtöbb esetben számítógépre bízák az automatikus szignálást, ami a diszkrecionális döntések lehetőségét végképp kizárja.

Egy másik példa a „kártyák és paklik” rendszere (*cards and decks*), melyet többek között a Minnesota Kerületi Bíróság és a Kelet Kaliforniai Kerületi Bíróság szignálási szabályzata rögzít. Elektronikus, számítógépes alkalmazás segítségével történik az ügyek szignálása. Kártyák viselik a bírók neveit. A program annyi paklit generál, ahány ügytípusba az adott bíróság kategorizálja a beérkező ügyeket (pl. büntető, polgári, munkaügyi, stb.) A paklikban valamennyi bíró neve ugyanannyiszor jelenik meg, a kártyapaklikat a számítógép minden egyes ügy szignálása után automatikusan újakeveri.¹⁸⁷

Az Észak Kaliforniai Kerületi Bíróság, és az Észak New York-i Bíróság szignálási tervben rögzített rendszere az automatizált véletlenszerű vak sorsolás (*random blind assignment*). A bírósági titkár (clerk) a beérkező ügyekhez rendel egy sorszámot, majd a

¹⁸² SOLES, Linda Romero: *An Evaluation of the Direct Calendaring System in the Stanislaus County Superior Court*. Institute for Court Management Research Project, 2006.

¹⁸³ Uo. 29. p.

¹⁸⁴ CHURCH, Thomas W.: *Justice Delayed: The Pace of Litigation in Urban Trial Courts*. National Center for State Courts; Individual Case Assignment, 1978. = <http://blog.justiceserved.com/wp-content/uploads/2008/12/individualcalendar1.jpg> (2013.10.11.)

¹⁸⁵ STEELMAN, David C. – GOERDT, John A. – McMILLAN, James E.: *Case Flow Management: The Heart of Court Management in the New Millenium*. The National Center for State Courts, 2004. 309. p.

¹⁸⁶ TAMM, Edward A. – REARDON, Paul C.: *Warren E. Burger and the Administration of Justice*. In: Brigham Young University Law Review, 1981. 465. p.

¹⁸⁷ Lásd pl. U.S. District Court, District of Northern Ohio – Preparation of Assignment Decks = http://www.ohnd.uscourts.gov/assets/Rules_and_Orders/Local_Civil_Rules/Rule_3_4/Rule_3_4.htm (2009.03.08) ; Eastern District of Ohio, General Order on Automated Case Assignment Plan (2002) = <http://www.caed.uscourts.gov/caed/DOCUMENTS/GeneralOrders/410.pdf> (2009.03.08.)

sorszámok kerülnek elosztásra a bírók között. A rendszer általában a büntető és polgári ügyeket külön kezeli, illetve újrászignálást is lehetővé tesz a bírók leterheltsége alapján.¹⁸⁸ Egyes bíróságok a német vagy osztrák rendszernél már ismertetett alfabetikus ügykiosztást is alkalmaznak, amely a véletlenszerű sorsolásának egy egyszerűsített változata. Előre megjósolható, kevésbé véletlenszerű, mégis kizárja a manipuláció lehetőségét. E rendszert alkalmazza többek között Georgia Állam Gordon Megyei Bírósága, ahol egy listán az ábécé előre meghatározott részét (pl. A-tól K-ig, L-től S-ig, stb.) rendelik egy-egy bíró nevéhez, s a beérkező ügyeket az alperes (büntetőügyekben a vádlott) vezetéknevének kezdőbetűje alapján, a lista szerint osztják az adott bíróhoz.¹⁸⁹

Sok esetben fordul elő a fenti szignálási folyamatok hibrid változata is, így bizonyos ügyek kezelésében a bíróság kivételeket is beépíthet a szignálási rendszerébe. Ilyen például a családjogi bíróságok által alkalmazott „egy család, egy bíró” (*one family, one judge*) módszer. Amikor egy család első alkalommal kapcsolatba kerül a bírósággal, az ügy automatikus szignálás útján kerül egy bíróhoz, azonban a családhoz tartozó minden további új ügy (családon belüli erőszak, bontás, gyermekelhelyezés, szülői felügyeleti jogok, tartásdíj ügyek, stb.) ugyanahhoz a bíróhoz kerül, független attól, hogy az új ügy – vagy akár ügyek – között mennyi idő telik el.¹⁹⁰ Ez lehetővé teszi, hogy a véletlenszerűen kiszignált ügy bírója minden szempontból átlássa az adott család problémáit, és nagyobb hozzáértéssel hozhasson döntést.

A bíróságok többsége a bíróság szervezeti törvényébe, eljárási szabályzatába foglalja az ügyek szignálását.¹⁹¹ Azonban maga a szignálási folyamatra és a módszerek részleteire kiterjedő szabályozás hozzáférhetősége bizonyos esetekben legfeljebb a helyi jogászokra és az adott intézménnyel kapcsolatban álló személyekre korlátozódik,¹⁹² mivel a bíróság a szignálási rendszer szabályozását az intézmény belső működési szabályzatába is építheti,¹⁹³ s így a nyilvánosság számára egyáltalán nem hozzáférhető.¹⁹⁴

¹⁸⁸ U.S. District Court, Northern District of California, General Order No. 44 – Assignment Plan = <http://www.cand.uscourts.gov/filelibrary/132/GO%2044.pdf> (2009.03.08.)

¹⁸⁹ Lásd pl. Case Assignment – Superior Court of Gordon County, State of Georgia = http://69.195.68.90/wp-content/uploads/2012/01/departments/superior-court/gordon_local_rules_and_procedures.pdf; (2009.03.08.) Local Rules of Los Angeles Superior Court, Case Assignment Plan for the Northern District of New York, General Order No. 12 (2011) = http://www.nynd.uscourts.gov/documents/GO12_withfillablenoticemtd.pdf (2009.03.08.)

¹⁹⁰ Lásd pl.: Kentucky Court of Justice = <http://courts.ky.gov/circuitcourt/familycourt/> (2009.03.08.)

¹⁹¹ BROWN, R.: *Neutral Assignment of Judges at the Court of Appeals*. In: Texas Law Review, 2000. 78. p.

¹⁹² Uo. 23. p.

¹⁹³ Uo. 38. p.

¹⁹⁴ Uo. 23. p.

IV. A BÍRÁK FEGYELMI FELELŐSSÉGRE VONÁSA ÉS ELTÁVOLÍTÁSA. MAGYAR REFORM A NEMZETKÖZI GYAKORLAT TÜKRÉBEN

A bírói hatalom szervezeti függetlenedésével a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok szerint nő a bírák tevékenységének szakmai felügyelete, amellyel párhuzamosan a bíró személyes függetlenségének garanciái és egyéni autonómiája érzékelhetően csökken. E fejezetben a bírák fegyelmi felelősségre vonásának vizsgálatát végezzük el a *common law* és a kontinentális jogrendszerek mintaadó megoldásainak összehasonlításával, aminek tükrében mutatjuk be és értékeljük a 2011-ben megvalósított magyar szolgálati bírósági reformot.

A bírák személyes függetlenségének talán legfontosabb és legismertebb eleme, hogy más közalkalmazottaktól, köztisztviselőktől eltérő szabályok érvényesek munkaviszonyuk megszűnésére vagy a velük szemben alkalmazható fegyelmi büntetésekre. A bírói tisztség megszüntetésének és a fegyelmi büntetések kiszabásának megnehezítése a bíró befolyásolási esélyét hivatott csökkenteni. Akár belső szervezeti vagy külső, más hatalmi ágak felől érkező befolyásolási szándékról legyen szó, a független, pártatlan döntést megkönnyíti, ha a bíró pozíciójából el nem mozdítható, egy másik bíróságra át nem helyezhető, illetve állásából csak kivételes körülmények között bocsátható el.¹⁹⁵ A *common law* jogrendszerek igazságszolgáltatása ezen a téren általában erősebb garanciák érvényesítését mutatta. Az Act of Settlement rendelkezése, amely az életfogytiglani bírói hivatal megalapozta, min-tát adott az Egyesült Államoknak és más *common law* országoknak. A „jó magaviselet” esetén életfogytig tartó megbízatás megszüntetésének extrém megnehezítése valóban a külső befolyás csökkentésének kiváló eszköze.

Az Egyesült Királyság felső bírósági bírái esetében a Parlament mindkét házának döntése alapján lehet a bírói tisztségétől megfosztani valakit. Erre azonban Angliában még nem volt példa. Ennek megértéséhez az angol jogászság szerkezetének, a bírák kiválasztási módjának, azok morális tartásának és a politikai tradíciónak az ismerete adhat útmutatót.¹⁹⁶ Egy másik *Commonwealth* tagállam példáján is jól látható a *common law* igazságszolgáltatás e jellegzetessége. Ausztráliában csupán egy esetben, 1974-ben indult kísérlet arra, hogy egy felső bírósági bírót elmozdítsanak hivatalából, ám a bíró halála miatt ez az ügy sem végződött visszahívással.¹⁹⁷ Az Egyesült Államokban a szövetségi bírák vonatkozásában hasonlóan körülményes eljárás keretében¹⁹⁸ gyakrabban, ám voltaképpen ott is rendkívü-

¹⁹⁵ KRIEGK, Jean-François: *La culture judiciaire: une contribution au débat démocratique*. In: Recueil Dalloz Sirey, 24/7209, 16 juin 2005. 1592. p.

¹⁹⁶ BADÓ Attila: *Az angol jogászság*. In: Badó – Loss – H. Szilágyi – Zombor (szerk.): Bevezetés a jogszociológiába. Miskolc, Prudentia Juris, 1997. 276. p.

¹⁹⁷ WILLIAMS, J.M.: *Judicial Independence in Australia*. In: Russell, P.H. – O'Brien, D.M. (eds.): *Judicial Independence in the Age of Democracy. Critical Perspectives from Around the World*. Charlottesville, University of Virginia Press, 2001. 181. p.

¹⁹⁸ TUSHNET, Mark: *Judicial Selection, Removal and Discipline in the US*. In: H.P. Lee (eds.): *Judiciaries in Comparative Perspective*. Cambridge, Cambridge University Press, 2011. 141. p.

li esetekben került sor a bíró menesztésére.¹⁹⁹ A *common law* jogrendszereknek a bírák személyes függetlenségét ily módon garantáló gyakorlata azonban megváltozni látszik, és ebben a tekintetben egy erőteljes konvergencia tanúi lehetünk az elmúlt évtizedekben a *common law* és kontinentális jogrendszerek között.²⁰⁰

A római-germán jogcsalád országaiiban a bíró személyes függetlenségének is létezik a *common law* országokhoz hasonló garanciája. Németországban pl. a szövetségi bírók gyakorlatilag az amerikai kollégáikkal azonos alkotmányos védelemben részesülnek és a hatályos alkotmány megszületése óta még szövetségi bírót akarata ellenére nem távolítottak el. Ez a helyzet köszönhető annak, hogy az Egyesült Királysággal vagy az Egyesült Államokkal szemben az önálló szövetségi alkotmánybíróság kezébe helyezték a szövetségi bírák eltávolításáról szóló döntést. A törvényhozás (*Bundestag*) javaslatára, amennyiben egy bíró a tagállami vagy szövetségi alkotmányt megsérti, az alkotmánybírák kétharmadának igenlő döntésével megfosztható bírói hivatalától. Ám az egyre inkább az Igazságszolgáltatási Tanácsok hatáskörébe kerülő fegyelmi eljárások, illetve alkalmatlansági vizsgálatok keretében elsősorban az alsóbb szintű bíróságok bíráinál egyes statisztikák szerint már évtizedek óta egyre sűrűbben kerül sor a bírák akaratuk ellenére történő eltávolítására.²⁰¹

A bírák jogállásáról szóló Európai Karta e vonatkozásban az alábbi kívánalmakat rögzíti az Európa Tanács tagországai számára: „a bírói tisztség megszűnésének feltételei nagyfokú figyelmet követelnek meg. Nagyon fontos korlátozó módon meghatározni a bírói tisztség megszűnésének okait. Ezek a lemondás, a fizikai alkalmatlanságnak orvosi szakvéleményre alapított megállapítása, a korhatár betöltése, a megbízatásnak a törvényileg meghatározott idejének lejárta, végül pedig a visszahívás a fegyelmi felelősség keretében kiszabott fegyelmi büntetesként.”²⁰² „A bírói tisztség megszűnésének minden nehézség nélkül megállapítható okain túli – azaz a korhatár betöltése vagy a megbízatásnak a törvényileg meghatározott határidejének lejárta – a bírói tisztség megszűnésének egyéb okait bekövetkezésükkor” a már korábban említett, legalább fele részben bírákból álló testületnek kell megvizsgálnia.²⁰³

A már jelzett tendenciák tükrében azt a megállapítást tehetjük, hogy a bírói hatalom szervezeti függetlenedésével nő a bírák tevékenységének szakmai felügyelete, mellyel párhuzamosan a bíró személyes függetlenségének garanciái és egyéni autonómiája csökken.

1. Az angol bírák „megfegyelmezése” a 21. században

Ott, ahol a bíró nem leterhelt tisztviselő, perpatvarokat eldöntő jogalkalmazó, hanem jogalkotó és egy erőteljes hatalmi ág jól fizetett, független, megbecsült képviselője, vajon milyen tere van a számonkérhetőségnek? Régóta rejtélye ez a *common law* jogrendsze-

¹⁹⁹ RUSSELL, P. H.: *Judicial Independence in the United States*. In: Russell, P. H. – O’Brien, D. M. (eds.): *Judicial Independence in the Age of Democracy. Critical Perspectives from Around the World*. Charlottesville, University of Virginia Press, 2001. 26. p.

²⁰⁰ BADÓ Attila: *Függetlenség és fegyelmi felelősség. Az Egyesült Államok bíráinak eltávolítása és fegyelmi felelősségre vonása*. In: FORVM: Acta Juridica et Politica. 2015. Tom. 5/1. 5–18. p.

²⁰¹ PECH, J. P.: *Les fonctions du Conseil supérieur de la magistrature*. In: Renoux, T. S. (ed.): *Les Conseils supérieurs de la magistrature en Europe. Actes de la table ronde internationale du 14 septembre 1998*. Paris, La Documentation Française, 1999. 225. p.

²⁰² Európai Karta a bírák jogállásáról. Indoklás, 7/7.1.

²⁰³ Európai Karta a bírák jogállásáról. Indoklás, 7/7.2.

reknek. Jóllehet globális problémának számít a bírói függetlenség és számonkérhetőség egyensúlyának megteremtése, és a kontinentális és common law jogcsalád konvergenciája ezen a területen is szembeötlő, igazán élesen éppen a fenti kérdés miatt az angolszász országokban vetődik ez fel.

1.1. Fegyelmi ügyek a 2005. évi alkotmányügyi reform előtt

Hosszú ideig tabunak számított a kérdés, és a bírák tekintélyének őrzése miatt fel sem merülhetett, hogy egy angol bírót, azon túl, hogy az ítéletét egy felettes bíróság megváltoztatja, felelősségre lehessen vonni valamilyen bírói kötelezettség megszegéséért, netán a peres felekkel szembeni udvariatlan magatartásért. A felettes bíróságok ítéletükben kitérhettek ugyan az ügyet korábban eldöntő bíró vagy bírák tévedéseire, ám ennél súlyosabb „szankciótól” egy *common law* bírónak a 18. század óta nem nagyon kellett tartania.²⁰⁴

Még inkább tabunak vagy inkább szinte megvalósíthatatlannak számított az, ha egy bírót sorozatos hibák vagy alkalmatlanság miatt kollégái – netán az ügyvédek vagy más hatalmi ágak képviselői – igyekeztek volna eltávolítani.

Az angol felsőbírák kapcsán ez a kérdés természetesen egészen más módon jelentkezik, mint pl. az Egyesült Államokban, mely utóbbi jogrendszerben a bírák a szelekció legváltozatosabb módjain nyerik el tisztségüket, és ahol hosszú ideig a szakmai tudás nem a legfontosabb szempont volt a bírák választásánál vagy kinevezésénél. Angol, precedenst alkotó bírónak ezzel szemben főszabály szerint csak megbecsült ügyvéd (*barrister*) válhatott, akinek nem csupán szakmai, hanem bizonyos értelemben egyfajta morális rostán is át kellett esnie ahhoz, hogy kollégái tiszteletét és főleg ennek következményeként a bírói széket elnyerje. Az őket 1701 óta védő rendelkezés szerint csakis a törvényhozás két házának együttes akarata esetén nyílik lehetőség az elmozdításukra, amennyiben nem megfelelő magatartásukkal erre okot adnak. A felsőbírói szervezetirendszer több száz bíróját így olyan védelemben részesült és részesül, ami egyéb garanciákkal együtt a független, pártatlan és nem mellékesen *hangsúlyosan jogfejlesztő* bírói tevékenységet támogatja. Napjainkig egyetlen bírót, Sir Jonathan Barrington-t mozdították el törvényhozási aktussal hivatalából 1830-ban, aki az önmagában nem túl érdekes sikkasztási ügyével így az angol jogtörténetbe írta be magát. Önálló esete ugyan alkalmatlan arra, hogy a „rossz magaviselet” fogalmának pontos jelentéséről képet kapjunk, ám elég általános az a vélekedés, hogy felsőbírói bírót elmozdítására csakis bűncselekmény adhat alapot.

Az alacsonyabb szintű bíróságok bírái, akik kisebb jelentőségű ügyekben, precedenstalkotási lehetőség és többnyire jogi végzettség nélkül hoztak és hoznak ítéletet, nem részesültek és ma sem részesülnek a fentihez hasonló alkotmányos védelemben. A lord-kancellár bírt felettük kizárólagos ellenőrzési joggal egészen 2005-ig, aki évszázadokon át törvényi rendelkezés nélkül, 1971 után²⁰⁵ törvényi rendelkezés alapján mozdíthatott el egy bírót alkalmatlanság vagy „rossz magaviselet” esetén. Az angol sajátosságokat és a politikai önkorlátozás kultúráját azonban mi sem mutatja jobban, mint hogy a kormány-

²⁰⁴Természetesen voltak olyan időszakok, amikor az angol királyi hatalom könnyen megszabadulhatott a neki nem tetsző bíraktól, ám az alkotmányos garanciák erősödésével a 17. század végétől ez a veszély fokozatosan megszűnt, és szép lassan a volt kolóniákban is kialakultak azok a stabil demokráciák, melyek a hatalmi ágak elválasztása talaján a bírói pozíciókat megerősítették.

²⁰⁵Courts Act 1971.

zatban, törvényhozásban és igazságszolgáltatásban is szerepet játszó lordkancellár ezzel a jogával sem élt a bűncselekmény esetét kivéve, és még ilyen esetre is ugyancsak nehéz példát találni az angol jogtörténetben. Egy 1983-as esetet citál rendszeresen a szakirodalom, amikor egy bírót csempészett cigarettá és viszki beszerzéséért akart a lordkancellár megfosztani a hivatalától, ám a bírót ezt megelőzendő, lemondott.²⁰⁶

1.2. Az alkotmányügyi reform következményei a fegyelmi felelősségre vonhatóság terén

A 21. század elején meginduló igazságszolgáltatási reform²⁰⁷ számos ponton hozott nagy jelentőségű változásokat a bírák kinevezése és felelősségre vonása területén. Annak ellenére, hogy az évszázadok óta sok erényt felmutató angol igazságszolgáltatásra sokan irigységgel és csodálattal tekintettek,²⁰⁸ az európai közegben egyre inkább vállalhatatlan szerkezeti sajátosságok, melyek a hatalmi ágak elválasztásának elvét nyilvánvalóan sértették, változásokra kényszerítették a törvényhozást. Hiába lehetett érvelni azzal, hogy az angol politikai és jogi kultúra a hatalmi ágak összefonódása ellenére is erősebben védi a bírák függetlenségét, mint bármely más, a hatalmi ágakat látszólag élesen elválasztó megoldás, a reformoknak már nem lehetett útját állni.

Általánosságban elmondható, hogy a 2005. évi reformig a bírák „ellenőrzésére”, fegyelmi felelősségre vonására mind a felső, mind az alacsonyabb szintű bírák vonatkozásában maximum *informális módon* kerülhetett sor. A bírák, főleg a felső bíróságok bírái, nagyfokú szabadságot élveztek minden tekintetben, így abban is, hogy milyen pervezetési szokásokat alakítanak ki maguknak, és milyen etikai szabályokat tartanak magukra nézve kötelezőnek. Ezen a téren leginkább kollégáik javaslatai, a tőlük ellesett minták adhattak számukra támpontot. Minden külső kritikai észrevétel többnyire lepergett a bíróságokról, vagy a nyilvánosság kizárásával, informális módon intéződött el. Az 1971-es bíróságokról szóló törvény nem is adott más eszközt a lordkancellár kezébe az alsóbb szintű bíróságok bírái tekintetében, mint a legszigorúbb büntetés lehetőségét, a hivataltól való megfosztást, amivel, mint jeleztük, gyakorlatilag sohasem élt egyetlen kancellár sem. Köztudott volt ugyanakkor, hogy a bírákkal kapcsolatos megalapozottnak tartott panaszok tipikus elintézési módját az adott bírót *figyelmeztetésben részesítése* jelentette. A panaszost azonban még értesíteni sem kellett erről.²⁰⁹

Az alacsonyabb szintű bíróságok bíráira vonatkozó fegyelmi jogosítványok a 2005. évi reformot követően részben átkerültek a reform után az igazságszolgáltatás legfőbb méltóságának a kezébe (*Lord Chief Justice*). Volt olyan elképzelés, mely a fegyelmi hatáskört a bírói kinevezések ügyében illetékes új, a törvényhozástól független testületre bízta

²⁰⁶ SHETREET, Shimon – TURENNE, Sophie: *Judges on Trial*. Cambridge University Press, Cambridge, 2013. 287 p.

²⁰⁷ Constitutional Reform Act 2005.

²⁰⁸ Lásd pl.: ATIYAH, Patrick S. – SUMMERS, Robert S.: *Form and Substance in Anglo-American Law: A Comparative Study of Legal Reasoning, Legal Theory, and Legal Institutions*. Clarendon Press, Oxford, 1987. 437. p.

²⁰⁹ MALLESON, Kate: *Fundamental Reform in the United Kingdom*. In: Lee, H.P. (ed.): *Judiciaries in Comparative Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011. 129. p.

volna.²¹⁰ E bizottság helyett (*Judicial Appointment Commission*) végül kompromisszum eredményeként osztozik a lordkancellár és az igazságszolgáltatás új vezetője a fegyelmi hatáskörökben. Pontosabban ezekben a kérdésekben a két méltóságnak egyetértésre kell jutnia. Míg a végső szót az alsóbb bírák felmentése ügyében a főbíró egyetértésével továbbra is a kancellár mondhatja ki, addig az enyhébb súlyú fegyelmi büntetésekről (figyelmeztetés, megrovás) a kancellár egyetértésével a *Lord Chief Justice* dönt. Ugyancsak ő rendelkezik azon bírák felfüggesztéséről, akik ellen büntetőeljárás van folyamatban, vagy akiket már valamilyen vétségért elítéltek. A bírói hivataltól megfosztás vagy a felfüggesztés esetében is fontos feltétel, hogy a fegyelmi eljárás alá vont bíró kérelmére egy bíróság felállításáról is intézkedni kell, amelyik a bíróval szembeni vádakát kivizsgálja. A felülbírálati testület két bíróból és két laikus tagból áll.

1.3. A fegyelmi ügyek új intézményi háttere

Ugyancsak fontos fejlemény, hogy a reformcsomag egy igazságszolgáltatási panasziroda (*Office of Judicial Complaints*) felállításáról is rendelkezett, mely 2006 óta a fegyelmi jogkör fent említett két szereplőjének informálódását segíti, és a peres felektől, vádlottaktól érkező panaszokat kivizsgálja, hogy indokolt esetben a fegyelmi felelősségre vonásra tegyen javaslatot. A bejelentések egy jelentős része a tapasztalatok szerint a bírói ítélet tartalmára vagy az ügykezelésre vonatkozik, ami nem tartozik az iroda hatáskörébe, ám nem csekély mennyiségű a bírák nem megfelelő eljárásával, magatartásával kapcsolatos panaszok száma. 2008-ban a mintegy 1500 panaszból egy hóján ötven esetben került sor valamilyen fegyelmi büntetés kiszabására. A büntetések mintegy fele a bírói kötelezettségek nem teljesítése címén kerül kiszabásra, mintegy negyede a nem megfelelő bírói viselkedés vagy kijelentések miatt, míg a többi a bírói pozícióval visszaélés, diszkriminatív intézkedés és egyéb jogcímeken.²¹¹ Amennyiben az adatokat megvizsgáljuk, látható, hogy mindmáig a benyújtott panaszok száma az első évhez képest nem növekedett radikálisan. A 2010–2011-es időszakról szóló beszámolójában a hivatal pl. az előző évihez képest szerény 4 %-os növekedésről számol be. Ám feltűnő, hogy a szankcióval záruló ügyek száma ehhez képest látványos növekedést mutat. Míg az első, 2006–2007-es időszakban a mintegy 1300 panasz alapján 32 esetben szabtak ki szankciót, addig a 2010–2011-es évben a beérkezett 1638 ügyből 106 zárult ilyen módon. Ez utóbbi időszakban 29 esetben a bírót elmozdították hivatalából, 25 esetben pedig ezt megelőzendő, magától lemondott. Igaz ugyan, hogy a felmentett bírák többsége jogi végzettség nélküli magisztrátus bíró, ám a hivatal működése ezen adatok fényében is jelentős változást hozott az angol igazságszolgáltatásban a reformot megelőző időszakhoz képest.²¹²

Az esetek ugyan továbbra sem kerülnek nyilvánosságra, és csak összesítő adatokat tesznek közzé, az érintett bíró és ügy megnevezése, a tényállás leírása nélkül publikálják őket, ám egyre fokozódik a nyomás a lordkancellárra, hogy az ilyen ügyekről részlete-

²¹⁰ BADÓ Attila: *A bírák kiválasztása, a tisztességes eljárás és a politika. A pártatlanság megdönthető vélelme.* In: Badó Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika.* Gondolat, Budapest, 2011. 42–47. p.

²¹¹ Forrás: www.judicialcomplaints.gov.uk (2013.09.08.)

²¹² Forrás: http://judicialcomplaints.judiciary.gov.uk/docs/OJC_Annual_Report_2010_-_11.pdf (2013.10.25.)

sebb és a peres felek számára is kielégítő tájékoztatást adjon.²¹³ Az iroda tevékenységét folyamatosan ellenőrzi a bírói kinevezéseket és a bírák magatartását, fegyelmi ügyeit figyelő új ombudsman is,²¹⁴ akihez maguk a bírák is fordulhatnak, ha méltánytalan, a bírói függetlenségüket sértő eljárást tapasztalnak.

Az alábbi táblázatokból képet kaphatunk a panaszok és a kiszabott szankciók megoszlásáról a 2010-2011-es év vonatkozásában:²¹⁵

4. táblázat: *A bizottságokhoz beérkező panaszok típusai*

Panasztípus	Panaszok száma
Közlekedési szabálysértés	1
Összeférhetetlenség	8
Bírói státusszal való visszaélés	9
Szakmai magatartás	10
Egyéb	14
Nem részletezett	16
Büntető vagy egyéb bírósági eljárás/ítéletek	24
Diszkrimináció	24
Bírói kötelesség nem teljesítése	30
Helytelen magatartás/megjegyzés	456
Bírósági döntés vagy ügykezelés	1046
Összesen	1.638

5. táblázat: *A beérkező panaszok megoszlása a bizottsági feldolgozás alapján*

Kimenetel	Szám
Mérlegelés alatt álló megnyitott ügyek	233
Jogszabály alapján elutasítva:	
14 (1)(a) a panasz nem megfelelően részletezett	90
14 (1)(b) a panasz bírósági döntéssel vagy ügykezeléssel kapcsolatos	827
14 (1)(c) a panaszolt cselekményt nem bírói tisztséget viselő személy követte el	27
14 (1)(e) a panasz alaptalan vagy bizonyítás esetén nem indokolná a fegyelmi eljárás megindítását	60
14 (1)(f) a panasz hamis, téves vagy félreértésen alapul	116
14 (1)(h) a panasz alanya már nem tölt be bírói tisztséget	7

²¹³ MALLESON 2011. 131. p.

²¹⁴ Judicial Appointment and Conduct Ombudsman.

²¹⁵ Forrás: http://judicialcomplaints.judiciary.gov.uk/docs/OJC_Annual_Report_2010_-_11.pdf (2013.10.25.)

14 (1)(j) a panasz a bírósági tisztségviselő nem bírói feladataival / ítélkezési munkájával kapcsolatban tanúsított szakmai magatartásról szól és ésszerűen nem indokolt, hogy az befolyásolja alkalmasságát a bírósági tisztség betöltésére	3
14 (1)(k) minden egyéb, a rendelet alapján nem a bírósági tisztségviselő magatartásával kapcsolatos panasz	3
Nem alkalmazható	114
Vizsgálatot követően a panasz elutasítása a Lord Chief Justice által	20
5.sz. rendelet alapján elutasítva (panasztételi határidő elmulasztása)	17
Befogadva	121
Összesen	1.638

6. táblázat: Fegyelmi eljárás kimenetele bírósági tisztség szerint

	Rendes bírák	Halottkém (coroner)	Magisztrátus bírák	Közigazgatási bírák	Összesen
Útmutatás kibocsátva	8	1	0	3	12
Figyel-meztetés	0	0	1	0	1
F o r m á l i s ajánlás	4	0	6	1	11
Rendre utasítás	3	0	24	1	28
Eltávolítás	0	1	22	6	29
Lemondás	2	0	18	5	25
Összesen	17	2	71	16	106

1.4. A bírói magatartást irányító szabályok forrásai

Miután a *common law* világtól idegen, formalizált fegyelmi eljárások folyamatos szaporodásáról beszélhetünk, melyek esetében egyre fontosabbá válik, hogy egy bíró mely cselekedete adhat alapot a felelősségre vonásra, ezért nem sokat váratott magára egy bírói magatartási kódex megjelenése sem, melyet az új főbíró segítő Bírói Tanács készített el. Ez részletesen „szabályozza” a bíraktól elvárt magatartást, a médiával, üzleti világgal való kapcsolat korlátait. A forradalminak tekinthető változások ugyanis megkövetelik, hogy a bíró tisztában lehessen azokkal a standardokkal, melyektől, ha eltér, büntetésre tarthat számot. Ugyancsak fontos támpontot jelentenek az egyes bíróságok által megalkotott magatartási, etikai kódexek, melyek gyakran meglepő részletezettséggel elemzik, hogy milyen

ajándék elfogadása alapozhatja meg a pártatlanság látszatának sérelmét vagy, hogy milyen hangnemben kell a tárgyalást vezetni.²¹⁶

Az angol fejlemények megértésénél nem lehet eltekinteni az európai integrációs háttértől, mely az igazságszolgáltatás számos klasszikus vonásának eltűnését eredményezte. Az Emberi Jogi Törvény 1998-beli hatályba lépése s annak nyilvánvaló következményei mellett érdemes e téma kapcsán felhívni a figyelmet egy európai intézmény közvetett hatására is, mely javaslataival minden bizonnyal befolyásolta a reformok irányát az Egyesült Királyságban. Az Európa Tanács európai bírakat képviselő Konzultatív Tanácsa már 2001-ben megfogalmazta véleményét a fegyelmi felelősségre vonás tekintetében, melynek elvei láthatóan tükröződnek az angol megoldásban. A testület elnöke ebben az időszakban ráadásul az Egyesült Királyság képviselőjében Lord Mance volt, ami a vélelmezett ráhatást talán még érthetőbbé teszi.²¹⁷

Ami korábban elképzelhetetlen volt, az mára valóság. A hagyományosan nagy tiszteletnek örvendő angol bírák többé nem érezhetik magukat a megszokott „biztonságban” a tárgyalóteremben, vagy azon kívül sem, hiszen bármilyen rossz megnyilvánulásukat panasz, meghatározott eljárás szerinti vizsgálat, majd hivatalos felelősségre vonás követheti. Ez ráadásul vonatkozik a felsőbbíróságok nagyhatalmú bíraira is (senior judges), akiket elmozdítani ugyan csak a törvényhozás két házának együttes akaratával lehet, de a korábban elképzelhetetlen fegyelmi büntetésnek ma már velük szemben sincs akadály. Fontos, a jogtudomány számára megválaszolandó kérdés, hogy e globális folyamatnak a bírói függetlenségre milyen következményei lehetnek?

Egy elegánsnak és kontinentális szemmel nézve mesésnek, kicsit titokzatosnak tűnő korszak lezárult. A díszletek alig változtak,²¹⁸ ám a 21. századtól az angol bírónak is közelebből kell megismerkedniük az átláthatóság és felelősségre vonás fogalmaival.

2. Az Egyesült Államok bíráinak eltávolítása és fegyelmi felelősségre vonása

A bírák kiválasztása tekintetében különös érdeklődésre tart számot az Egyesült Államok jogrendszere, ahol a kiválasztási módok kavalkádjával szembesülhet a témát kutató. A bírák kiválasztása azért különösen érzékeny kérdés, mert az alkotmányossági, ideológiai, politikai kérdésekben állást foglaló döntéshozók beállítottsága mindig is foglalkoztatta és közvetlenül is súlyosan érintette az aktív politikusokat, a perben álló feleket és tudományos szempontból kíváncsivá tette az igazságszolgáltatás optimális működésért aggódó egyetemi jogászokat.²¹⁹

²¹⁶ United Kingdom Supreme Court, Guide to Judicial Conduct (2009) = http://www.supremecourt.gov.uk/docs/guide_to_judicial_conduct.pdf (2013.10.25.)

²¹⁷ MANCE, Lord: *External Institutional Control Over Judges*. In: Canivet, Guy – Adenas, Mads – Fairgrieve, Duncan. (eds.): *Independence, Accountability, and the Judiciary*. British Institute of International and Comparative Law, London, 2006. 267–275. p.

²¹⁸ 2007-ben a bírói viselet reformjára is sor került. A ruhák egyszerűsödtek, ám továbbra is színesítik az angol igazságszolgáltatás világát.

²¹⁹ WINTERS 1965. 1081–1085. p.; MORAN 2007. 5–20. p.; GUARNIERI – PEDERZOLI 2002. 235. p.; RIEDEL 2005. 69–126. p.; SHACKELFORD – BUTTERFIELD 2010. 73. p.; ASPIN – HALL 1994. 306–312. p.; MCLEOD 2005. 499. p.; PROVIN 1996. 177–249. p.; American Judicature Society, Merit Selection: *The Best Way to Choose the Best Judges* = http://www.judicialselection.us/uploads/documents/ms_descrip_1185462202120.pdf (2016.02.09)

Ám nem pusztán a kiválasztás kérdése okozott és okoz mindmáig fejtörést sokaknak, hanem az is, hogy miként lehet a bírói függetlenség valós sérelme nélkül eltávolítani vagy legalább valamilyen büntetésben részesíteni azokat a bírókat, akik nem megfelelően látják el feladatukat, szakmai etikai szabályokat sértenek vagy a bírói tisztség ellátására alkalmatlanná váltak.

Az Egyesült Államokból természetesen leginkább a szövetségi bírák elmozdításának kérdése jut el a sajtón keresztül a hazai közvéleményhez. Amennyiben megvizsgáljuk a legutóbbi, nagy médiaérdeklődést kiváltó esetet, amikor egy szövetségi bíró eltávolításának ügye szolgáltatott bulvár információt a sajtónak, azonnal láthatóvá válik az amerikai szövetségi igazságszolgáltatás e téren mutatkozó minden problémája. Mark Everett Fuller-t, aki korábban ügyvédként, majd ügyészként szerzett joggyakorlatot, 2002-ben nevezte ki a republikánus Bush-adminisztráció a Szenátus jóváhagyásával szövetségi bírónak.²²⁰ Bár ügyészi tevékenysége is vitatott volt, ám igazából 4 évvel bíróná történő kinevezését követően szerzett „nevet” magának, amikor egy olyan politikai jellegű családi ügyben járt el bíróként, amelynek demokrata vádlottjával szembeni elfogultsága több jel is mutatott. Jóllehet a volt demokrata kormányzó²²¹ ügyében az esküdszék kétszer is döntésképtelen volt, a bíró látványosan kierőszakolta a marasztaló verdiktet, majd ezt követően a szokásosnál jóval komolyabb szankcióval sújtotta az elítéltet.²²² Jóllehet Fuller korábban az általa elítélttel már összetűzésbe is keveredett, nem fogadta el, hogy összeférhetetlenség alapján más bíró járjon el helyette. Pedig az elítélt még kormányzóként kezdeményezett vizsgálatot későbbi bírójával szemben, akinek pénzügyi tranzakcióit kifogásolta vezető ügyészi munkakörével összefüggésben. A politikai (és nyilván személyes) alapú bosszú mindennél jobban megmutatkozott akkor, amikor az elítéltet a tárgyalásról azon nyomban kéz és lábbilincsben vezettette börtönbe a bíró. Az, hogy ennyire szembeötlően elfogult bíró egyáltalán eljárást vezethetett ebben az ügyben, az amerikai törvényes bíróhoz való jog²²³ és az esküdszéki rendszer sajátosságaiból érthető meg csupán. A magát következetesen ártatlannak valló elítéltnek mindenesetre csak azt sikerült elérnie, hogy élénk sajtóvisszhangot váltson ki ügye.

Elmozdításának indítványozásához azonban nem volt elég ez a látványosan etikátlan bírói magatartás. Bár egy gyakorló ügyvéd, egyben jogász professzor még kutatást is folytatott Fuller visszaéléseiről,²²⁴ az *impeachment* eljárás elmaradt. Fuller vesztét végül egy olyan családi konfliktus okozta, ami újságírók szerint még eszkalálódása előtt, már évekkel az *impeachment* eljárást megelőzően komoly válságát tükrözte a szövetségi bíróságok adminisztrációjának.²²⁵ Fuller bíró nyílt titoknak számító, éveken át tartó viszonya az egyik bírósági alkalmazottal ugyanis már a válópert megelőzően felvethette volna a megzsarolhatóság lehetőségét. Ennek ellenére a szövetségi bíró figyelmét a bírósági igaz-

²²⁰District Court for the Middle District of Alabama.

²²¹Don Siegelman: Alabama állam egykori demokrata kormányzója.

²²²Az ítélet 88 hónap börtönben határozta meg a szankciót, amit a kritikusok egy korábban elítélt republikánus kormányzó (H. Guy Hunt) jóval nagyobb súlyú bűncselekményével vetettek össze, akit nem is ítélték szabadságvesztésre.

²²³BADÓ Attila – GUERRE Carine: *Le dispositif de distribution automatique des dossiers: une garantie moderne de l'indépendance des juges*. In: *Revue Internationale de droit comparé*, 2/2015. 567–589. p.

²²⁴Scott Horton: jogász professzor.

²²⁵KREIG, Andrew: *Judicial Scandal Could Taint Many Cases, Not Just Siegelman's*. = <http://www.washingtonsblog.com/2012/05/alabama-judicial-scandal-could-taint-many-cases-not-just-siegelmans.html> (2013.10.26.)

gatásért felelősök sem hívták fel arra, hogy tartózkodjon e magatartásától. A válóper során a feleség részéről elhangzott vádak (drog használat, ittas vezetés) még mindig kevésnek bizonyultak a fegyelmi eljárás elindításához. A 2012-ben kimondott válást követően Fuller elvette azt a bírósági alkalmazottat, akivel felesége szerint házasságuk fennállása alatt szerelmi viszonyt folytatott. Ám éppen az új házasság vezetett Fuller bukásához 2014-ben, miután családon belüli erőszakkal vádolták meg, és tartóztatták le. Az erőszakig fajuló családi perpatvarhoz éppen az vezetett, hogy Fuller második felesége is megvádolta férjét, hogy egy bírósági alkalmazottal csalta meg őt. Fuller ugyan vádalku keretében egy 24 hetes „megelőző nevelő programmal” megúszta az ügyet, és ejtették vele szemben a vádakot,²²⁶ de ekkor már az Igazságszolgáltatási Tanács (*Judicial Conference of the United States*) is vizsgálatot indított a sokat támadott bíróval szemben, és több republikánus és demokrata politikus is az *impeachment* eljárás mellett érvelt.²²⁷ A támadások hatására 2014. október 14-én Fuller benyújtotta Obama elnöknek a lemondását. Ennek ellenére az Igazságszolgáltatási Tanácsot képviselő szövetségi bírákból álló vizsgálóbizottság azt a javaslatot tette, hogy a lemondás ellenére folytassa le a Kongresszus a fegyelmi eljárást, mert olyan súlyos, Fuller magánéleti magatartásával és bírói tevékenységével összefüggő tények kerültek a vizsgálat során a bizottság tudomására, melyek a bíróság iránti közbizalom megrendítésére alkalmasak.²²⁸ A bírák üzenete a törvényhozás számára egyértelmű volt: nem kívánnak hozzájárulni az ügyek eltussolásához, és támogatják a szövetségi bírói szennyes kitergetését, annak ellenére, hogy egy már lemondott bíró elleni fegyelmi eljárás akár az alkotmányellenesség problémáját is felvethetné.²²⁹ A nyilvánvalóan nevelési céllal, a szövetségi bírának szánt figyelmeztetésként megfogalmazott javaslat végül nem érte el célját. A törvényhozás ebben az esetben is ódzkodott attól, hogy a másik hatalmi ág egyik prominensének ügyében bírósági szerepet játsszon, aki ráadásul büntetését lemondásával már elnyerte.

Ez az eset mindenesetre rávilágít arra, hogy a bírói függetlenségnek különös jelentőséget tulajdonító Egyesült Államokban továbbra sem találták meg a nagy önállóságot élvező szövetségi bírák felelősségre vonhatóságának ideális módját, jöllehet az Alkotmány hatályba lépése óta eltelt időben e kérdéssel számtalan konferencia, bírói fórum vagy törvényhozási bizottság foglalkozott. A modern igazságszolgáltató rendszerek számára iránymutató mintákat sokkal inkább találni a tagállamok szintjén, ahol a tagállami bírák kiválasztásának eltérő módozatai mellett a fegyelmi felelősségre vonás ügyében is kreatív megoldásokkal találkozhatunk. Az alábbiakban bemutatjuk a fegyelmi felelősségre vonás területén bekövetkező változásokat a szövetségi és tagállami bírák vonatkozásában, és ráirányítjuk a figyelmet a fegyelmi eljárások számunkra mintaadónak tűnő megoldásaira, egyúttal problémás aspektusaira.

²²⁶FAULK, Kent: *Federal judge Mark Fuller accepts plea deal in domestic violence case; could have arrest record expunged* = http://www.al.com/news/birmingham/index.ssf/2014/09/federal_judge_mark_fuller_acce.html (2015.03.11)

²²⁷TOPAZ, Jonathan: *Rep warns judge of impeachment* = <http://www.politico.com/story/2014/10/terri-sewell-mark-fuller-111988> (2015.10.11)

²²⁸HARMON, Rick: *Report: Fuller physically abused woman 8 times, lied under oath* = <http://www.montgomeryadvertiser.com/story/news/crime/2015/09/18/report-fuller-physically-abused-woman-times-lied-oath/72419036/> (2015.10.11)

²²⁹BLINDER, Alan: *Mark Fuller, Former Federal District Court Judge, Could Be Impeached* = http://www.nytimes.com/2015/09/19/us/mark-e-fuller-former-judge-could-be-impeached.html?_r=0 (2015.03.11)

2.1. A szövetségi bírák elmozdítása, fegyelmi felelősségre vonása

Már elsőéves joghallgatók is pontosan tudják, hogy az amerikai szövetségi bírák függetlenségének két legfontosabb alkotmányos garanciáját az jelenti, hogy kinevezésük „jó magaviselet” esetén élethossziglan szól, és hogy fizetésük hivatali idejük alatt nem csökkenthető. Azt is tudják általában, hogy a jó magaviselet ügyében – mint a *common law* világában általában – a törvényhozás foglalhat állást.

Az alkotmány megalkotása időszakában a ma létező megoldás, miszerint a törvényhozás két háza együttes akarata foszthat meg egy szövetségi bírót tisztségétől (*impeachment*), nem volt magától értetődő. Hosszú viták folytak arról, hogy milyen megoldás lenne kívánatos, mire az alkotmányba került a híres passzus, miszerint a Képviselőház egyszerű és a Szenátus minősített többségének akaratával lehet egy bírót hivatalától megfosztani.

Akárcsak az angol vagy más *common law* országok bírái esetében,²³⁰ az Egyesült Államok bírái kapcsán is elmondható, hogy a visszahívás e módja inkább kivételes lehetőségként, semmint rutin eljárásként lebeg mindmáig a bírák feje felett.

A fenti példához képest a ma már több, mint hetven²³¹ szövetségi fegyelmi indítványával szinte „tömegesnek” tekinthető az Egyesült Államokban a bírák elszámoltatási igénye, pedig ebben az esetben is elmondható, hogy ilyen eszközzel csak rendkívül ritkán él a szövetségi törvényhozás. Ráadásul már az első felmerült eset megmutatta, hogy mennyire nehéz egy ilyen ügyben a két Ház akaratát egységbe kovácsolni, főleg akkor, ha az eltávolítási szándék mögött politikai célok is sejthetők. Samuel Chase bíró ellen a bírói hivatással összeegyeztethetetlen magatartás vádjával indult eljárás, mert egy vádesküdt-széket oly módon tájékoztatott, hogy abból politikai – és nem mellékesen Jefferson elnök véleményével ellentétes – álláspontja világlott ki. Emellett számos egyéb, a bíró szakmai munkáját érintő kifogásra hivatkozott a képviselőházi előterjesztés. Az elnök szándéka azonban, hogy az erőteljesen föderalista álláspontú Legfelsőbb Bírósági bírót kimozdítsa hivatalából, a Szenátus ellenállásán megbukott. Még olyanok is a felmentésre szavaztak, akik az elnök pártján álltak ugyan, de úgy ítélték meg, hogy a megvádolt bíró munkája szakmai szempontból nem kifogásolható. Ez az eset több szempontból is mérföldkővé vált a hatalmi ágak elválasztása, a bírói függetlenség elvének gyakorlati megvalósulása szempontjából.²³² Ez az első és egyetlen kísérlet, hogy egy Szövetségi Legfelsőbb Bírósági bírót – nyilvánvalóan politikai alapon – egy alkotmányos eszközbe burkolva megpróbáljanak eltávolítani, intő példaként szolgált a későbbiekben mind a törvényhozás, mind a bírák számára. A törvényhozás ezt követően nem is próbálkozott ezzel a módszerrel, míg a szövetségi bírák pedig tartózkodtak az eljárás során a politikai szempontból érzékeny megnyilvánulásoktól.

Persze az *impeachment* eljárások eddigi esetei arra is rámutatnak, hogy bírákkal kapcsolatban még mindig könnyebb az elítéléshez szükséges 2/3-ot „összehozni”, mint az Egyesült Államok elnökeivel vagy más politikai tisztséget betöltőkkel szemben. Az eddigi eljárások

²³⁰ BADÓ Attila – HALÁSZ Edina: *Az angol bírák „megfegyelmezése” a 21. században*. In: Pro Futuro, 1/2012. 80–87. p.

²³¹ Ebben a számban nincs benne azon eset, amikor egy republikánus képviselő (Andrew Jacobs, Jr.) 1976-ban egyszerre 140 bíró elleni impeachment-eljárására tett javaslatot.

²³² <https://www.fjc.gov/history/timeline/samuel-chase-impeached> (2015.11.07.)

közül 8 szövetségi bíró esetében zárult teljes „sikerrel” a képviselőházi kezdeményezés.²³³ Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy ezeknél az eseteknél – egyet kivéve – a bírakat olyan bűncselekmény elkövetése miatt távolították el posztjukról, amiről a bíróság már marasztaló ítéletet hozott. Az egyetlen példát arra, hogy a bíróság felmentő ítélete ellenére eltávolítottak egy szövetségi bírót, Alcee Hastings fordultatos vesztegetési ügye szolgáltatta, akit ugyan az esküdszék felmentett a vádak alól, ám a demokrata többségű Szenátus mégis visszahívással büntetett. A Szenátus ugyan megtehetette volna, hogy az érintett bírót eltiltja minden további szövetségi poszt betöltésétől, ám nem tette, és így fordulhatott elő, hogy néhány évvel később az eltávolított bíró immár megválasztott demokrata kongresszusi képviselőként várhatta, hogy másokkal szemben indított eljárásokban szavazhasson.²³⁴

Arra, hogy a Képviselőház egy szövetségi bírót elmozdításra „méltnak” találjon, ám a Szenátus mégis „felmentse”²³⁵ vagy, hogy a bíró a szenátusi döntést megelőzően maga mondjon le,²³⁶ a már bemutatott eseten túl is akadnak példák.

Az elmozdítás esetén kívül a szövetségi bírakkal szemben egészen 1980-ig formális eszköz nem létezett a fegyelmi felelősségre vonásukra. Akárcsak az angol bírák esetében, itt is elmondható volt, hogy maximum informális módon, a belső önszabályozás keretei között kerülhetett sor a bírósági vezetők részéről bizonyos szankciók kiszabására akkor, ha egy bíró az etikai szabályok ellen vétett. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy ugyan az Egyesült Államok szövetségi bírái szakmai kvalitás, morális tartás tekintetében sokáig

²³³ *John Pickering*, U.S. District Court for the District of New Hampshire. Impeached by the U.S. House of Representatives on March 2, 1803, Convicted by the U.S. Senate and removed from office on March 12, 1804.; *West H. Humphreys*, U.S. District Court for the Middle, Eastern, and Western Districts of Tennessee. Impeached by the U.S. House of Representatives, May 6, 1862, Convicted by the U.S. Senate and removed from office, June 26, 1862; *Robert W. Archbald*, U.S. Commerce Court. Impeached by the U.S. House of Representatives, July 11, 1912, Convicted by the U.S. Senate and removed from office, January 13, 1913.; *Halsted L. Ritter*, U.S. District Court for the Southern District of Florida. Impeached by the U.S. House of Representatives, March 2, 1936, Convicted by the U.S. Senate and removed from office, April 17, 1936. *Harry E. Claiborne*, U.S. District Court for the District of Nevada. Impeached by the U.S. House of Representatives, July 22, 1986, Convicted by the U.S. Senate and removed from office, October 9, 1986; *Alcee L. Hastings*, U.S. District Court for the Southern District of Florida. Impeached by the U.S. House of Representatives, August 3, 1988, Convicted by the U.S. Senate and removed from office, October 20, 1989; *Walter L. Nixon*, U.S. District Court for the Southern District of Mississippi. Impeached by the U.S. House of Representatives, May 10, 1989, Convicted by the U.S. Senate and removed from office, November 3, 1989; *G. Thomas Porteous, Jr.*, U.S. District Court for the Eastern District of Louisiana. Impeached by the U.S. House of Representatives, March 11, 2010, Convicted by the U.S. Senate and removed from office, December 8, 2010.

²³⁴ TUSHNET 2011. 141. p.

²³⁵ *Samuel Chase*, Associate Justice, Supreme Court of the United States. Impeached by the U.S. House of Representatives on March 12, 1804, Acquitted by the U.S. Senate on March 1, 1805.; *James H. Peck*, U.S. District Court for the District of Missouri. Impeached by the U.S. House of Representatives on April 24, 1830, Acquitted by the U.S. Senate on January 31, 1831.; *Charles Swayne*, U.S. District Court for the Northern District of Florida. Impeached by the U.S. House of Representatives, December 13, 1904, Acquitted by the U.S. Senate February 27, 1905.; *Harold Louderback*, U.S. District Court for the Northern District of California. Impeached by the U.S. House of Representatives, February 24, 1933, Acquitted by the U.S. Senate on May 24, 1933.

²³⁶ *Mark W. Delahay*, U.S. District Court for the District of Kansas. Impeached by the U.S. House of Representatives, February 28, 1873, Resigned from office, December 12, 1873, before opening of trial in the U.S. Senate; *George W. English*, U.S. District Court for the Eastern District of Illinois. Impeached by the U.S. House of Representatives, April 1, 1926, Resigned from office November 4, 1926; *Samuel B. Kent*, U.S. District Court for the Southern District of Texas. Impeached by the U.S. House of Representatives, June 19, 2009, Resigned from office, June 30, 2009. On July 20, 2009.

elmaradtak és talán még ma is – a kiválasztási eljárás változásai ellenére – elmaradnak angol felsőbírósági kollégáiktól,²³⁷ ám viszonylag kis számuk és az amerikai tagállami bírákhoz képest mutatott színvonalbeli fölényük miatt a formális fegyelmi eljárások hiánya nem okozott komoly problémákat. Volt ugyan olyan, a Legfelsőbb Bíróságot is foglalkoztató „fegyelmi” ügy, amikor egy finoman szólva sajátos szövetségi bírótól elvonták a rá szignált ügyeket,²³⁸ ám a legtöbbször az ilyen problémák házon belül, a nyilvánosság kizárásával elintéződtek.

A Watergate-botrányt követő időszakban, az 1970-es években azonban megszorodtak a szövetségi tisztséget viselők, azon belül a bírák felelősségre vonásának lehetőségét felvető viták a törvényhozásban, amelyek végül egy új szövetségi törvénytervezet megalkotását, majd elfogadását eredményezték.²³⁹ A törvényben figyelemmel voltak a harmadik hatalmi ág függetlenségére, ezért olyan megoldás született, amely a fegyelmi felelősségre vonás kérdését – most már törvényi felhatalmazással – továbbra is a bíróságokra hagyta. A törvény alapján minden, a bírói magatartással kapcsolatos ügyben kérni lehet a bírósági tisztviselő (*clerk*) útján a panasz kivizsgálását, amit a Fellebbezési Bíróság (*Court of Appeals*) korelnöke értékeli, majd szükség esetén gondoskodik egy vizsgálóbizottság felállításáról. A bizottság értékelése alapján az illetékes eljáró és fellebbezési bírákból álló tanács (*Circuit's Judicial Council*) fegyelmi büntetések kiszabására jogosult, vagy felterjesztheti az ügyet a bírói igazgatási ügyekben szövetségi szinten legfőbb szervnek számító Igazságszolgáltatási Tanácsnak (*Judicial Conference*), amely szükség esetén az *impeachment* eljárás megindítását javasolhatja a törvényhozásnak.

A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság bíráit azonban kivették az érintettek köréből, azzal az indoklással, hogy az ő tevékenységük a rájuk irányuló figyelem miatt átlátható és esetükben az elmozdítás hagyományos eszköze képes kezelni a kellemetlen helyzeteket. Ugyancsak megemlítték a törvény indoklásában, hogy a bírói függetlenség szempontjából is fontos, hogy a legfelsőbb bírói fórum bíráit megkíméljék a fegyelmi eljárásoktól.²⁴⁰

A törvény hatályba lépését követően az egyes szövetségi bírósági körzetek az Igazságszolgáltatási Tanács iránymutatása alapján kialakították saját gyakorlatukat fegyelmi ügyekben, aminek látványos eredménye a nyolcvanas években az lett, hogy ötven év szünet után 3 *impeachment* eljárásra és a megvádolt bírák elmozdítására is sor került ezek eredményeként. Ez ráirányította a figyelmet arra, hogy érdemes a fegyelmi eljárásokat komolyan venni, azok esetleges működésbeli hiányosságait megvizsgálni, hiszen az említett 3 eset csupán a jéghegy csúcsát jelentheti. Az 1980. évi törvényt leginkább azért lehetett kritizálni, mert a bírósági vezetők tehetetlenek voltak azokban az esetekben, amikor tudtak ugyan egy problémás bíróról, de hivatalos panasz annak kapcsán nem érkezett be hozzájuk.

A legfontosabb módosítás 1990-ben éppen ezt a helyzetet változtatta meg, és tette lehetővé, hogy a bírósági vezetők hivatalos bejelentés nélkül is eljárást indíthassanak a tudomásukra jutott tények alapján. A módosítások között ugyancsak jelentős fejleménynek számított egy három hatalmi ág képviselőiből összeálló bizottság felállítása (*National Commission on Judicial Discipline and Removal*), amely a fegyelmi ügyek figyelemmel

²³⁷ ATIYAH 1987. 216. p.

²³⁸ *Chandler v. Judicial Council of the Tenth Circuit*, 398 US 74 (1970).

²³⁹ Judicial Councils Reform and Judicial Conduct and Disability Act of 1980.

²⁴⁰ HOLLAND, Randy J. – GRAY, Cynthia: *Judicial Discipline: Independence with Accountability*. Delaware Lawyer, Summer, 2/2011. 22–27. p.

kísérésére és a szükséges törvényhozási javaslatok megfogalmazása céljából jött létre.²⁴¹ Az elnökről csak „Kastenmeier-bizottsággént” elhíresült testület feladata az volt, hogy az életfogytiglan kinevezett szövetségi bírák visszahívására és fegyelmi felelősségre vonására vonatkozó szabályokat, a tényleges gyakorlatot kivizsgálja, és módosító javaslatokat készítsen elő, amennyiben szükségesnek látja. A bizottság a számos módosító javaslata mellett is összességében jónak értékelte azt a gyakorlatot, ami az 1980. évi törvény alapján kialakult. Érzékelte ugyan azt a máig fennálló állapotot, hogy az ügyvédek a későbbi konzekvenciáktól tartva ódzkodnak hivatalos panaszt tenni egy szövetségi bíró ellen, ám ezen a területen nem tartott szükségesnek intézkedéseket.

Egy kizárólag a bírói szervezet részéről, a kongresszusi kritikákra reagáló kezdeményezésként állt fel egy bírálóból álló bizottság a fegyelmi ügyben fennálló állapotok kivizsgálására, hogy 2006 szeptemberében közzétegye álláspontját az 1980-as törvény működéséről és módosító javaslatairól.²⁴² A Stephen Breyer bíró vezetésével elkészített jelentés elutasítja mindazon kongresszusi és a sajtóban megjelenő kritikákat, amelyek véleménye szerint mediatiszt ügyek alapján vontak le téves következtetést, és keltették azt az érzetet, mintha a bíróságok szervezeti érdekre tekintettel tussolnának el ügyeket vagy hoznának helytelen döntéseket.²⁴³

Az adatokkal alaposan alátámasztott jelentés az eljárási hibái mellett is jónak minősíti a rendszert, mely a bírói magatartásbeli hibák feltárását és szankcionálását megfelelően szolgálja. A hibák kiküszöbölésére pedig megoldásokat kínál és egységes össznemzeti szabályozást követel az Igazságszolgáltatási Tanácstól, amelynek azon gyakorlata, hogy csupán ajánlásokat tesz a fegyelmi ügyek kezelésére, szintén hozzájárulhatott a kritizált helyzet kialakulásához. A Breyer-bizottság jelentésével egyetértettek az Igazságszolgáltatási Tanács bírái is, akik 2008 márciusában egy egységes és kötelező érvényű fegyelmi eljárásról szóló szabályzatot fogadtak el.

Összességében elmondható, hogy a szövetségi bírókkal szemben kiszabott fegyelmi büntetések száma továbbra is csekélynek mondható. A Breyer-bizottság jelentéséből kitűnik, hogy 2001 és 2005 között a beérkező mintegy 5000 panasz alapján csupán 32 esetben került sor tényleges intézkedésre, és további 42 esetben egy közbenső esemény miatt (pl. a bíró lemondása miatt) elmaradt a fegyelmi felelősségre vonás.

Ennek hátterében több tényező áll. Azon örömdetes fejlemény, hogy a szövetségi bírák kiválasztásánál évtizedről évtizedre növekszik a szakmai teljesítmény és a bíró jelölt egyéb, a morális tartással összefüggő kvalitásainak szerepe, magától értetődően csökkenti az esélyét a fegyelmi felelősségre vonást megalapozó események előfordulásának.²⁴⁴ Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy mára már több évtizedes gyakorlat alakult ki ezen a területen az Egyesült Államokban, ami alkalmat teremtett arra, hogy maguk a bírák is alkalmazkodjanak mindazon etikai elvekhez, amit a bírói szervezetrendszer a nagyfokú függetlenség mellett is megkövetel tőlük. Ráadásul az egyre inkább karrierbírói tevékenységgé váló hivatást ma már sokkal gyakrabban választja az a felkészült, tagállami

²⁴¹ GRAY, Cynthia: *National Commission on Judicial Discipline and Removal Calls for Moderate Change*. In: *Judicature*, Vol 77, No. 5, 1994. 271–273. p. <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/judica77&div=67&id=&page> (2015.11.08.)

²⁴² BREYER, Stephen [et al.]: *Implementation of the Judicial Conduct and Disability Act of 1980. A Report to the Chief Justice*. The Judicial Conduct and Disability Act Study Committee. 2006. 183 p.

²⁴³ <http://www.supremecourt.gov/publicinfo/breyercommitteereport.pdf> (2015.10.25.)

²⁴⁴ BADÓ 2011. 47–57. p.

bírói tapasztalattal felvértezett fiatal korosztály, akinek döntésénél a hivatástudat legalább olyan szerepet játszik, mint az előrelépés lehetősége. (Érdekes jelenség ugyanakkor, hogy a szövetségi bírói fizetések, mióta annak összegét a kongresszusi képviselői fizetésekhez kötötték, nem követik az inflációt, így egyre többször fordul elő, hogy egy ügyvédből bíróvá kinevezett jogász később ismét a magánpraxist választja.)²⁴⁵

Vannak azonban, akik nem ezekben a tényezőkben látják a fegyelmi felelősségre vonások csekély számának okait. Mindkét fent említett bizottság szólt arról a jelenségről, hogy az eljárásokban rendszeres aktív szerepet játszó ügyvédek, akik a bírakkal kapcsolatban a legtöbb tapasztalatra tehetnek szert, mennyire ritkán élnek a szövetségi bírókkal szembeni panasz lehetőségével.²⁴⁶ Ez pedig – ahogy az egyik kritikus jelzi – nem a bírakkal kapcsolatos általános megelégedettségnek köszönhető, hanem sokkal inkább annak a félelemnek, ami az ügyvédek körében általános. Ki akarja kitenni magát és az ügyfelét annak, hogy egy fegyelmi ügy miatt később az érintett bíró vagy annak kollégái részéről őt valamilyen megfoghatatlan retorzió érje? Márpedig az anonim panasz lehetőségét mind a törvényhozás, mind a problémakört elemző bizottságok elutasították. Mary Allen Keith a bíróságokkal szembeni bizalom helyreállítását kifejezetten abban látná, ha az ügyvédi panaszok anonimitását törvényi eszközökkel biztosítani lehetne.²⁴⁷

2.2 A tagállami bírák elmozdítása és fegyelmi felelősségre vonása

A tagállami sajátosságok a bírósági szervezetrendszer tekintetében olyan jelentős különbségeket mutatnak, ami általában itt is megnehezíti azt a kísérletet, hogy a megoldásokról valamilyen általános képet kapjunk. Az egyes intézmények elnevezése szintén számos problémát és félreértést okoz még az amerikaiak számára is. (Ezt általában azzal a példával szemléltetik, hogy ha valaki New York államban betéved egy bíróságra, aminek az elnevezése „Supreme Court”, akkor még véletlenül se gondolja, hogy a legfelsőbb bírói fórum épületében van. Azt abban az államban „Court of Appel”-nek hívják. Ugyanakkor „Supreme Court”-nak nevezik a Legfelsőbb Bíróságot Massachusetts államban.)

A tagállami bírák változatos módon nyerik el tisztségüket és legalább ennyire változatos azon módszerek száma is, amely fegyelmi felelősségre vonásukat vagy bírói tisztségtől való megfosztásukat rendezi.²⁴⁸

Ami összeköti ebben a tekintetben a tagállamokat, hogy szinte kivétel nélkül van mód az impeachment eljárásra, habár ezt éppoly ritkán alkalmazzák, mint szövetségi szinten. Az eljárás sikerességéhez azonban a szövetségitől eltérő szavazati arányokat követelnek meg az egyes alkotmányok. Van ahol a Szenátus ¾-e, van ahol csupán egyszerű többsége (pl. a fent említett Massachusetts esetében) szükséges egy bíró eltávolításához. Az alkotmányokban általában rögzítik, hogy milyen okok vezethetik a törvényhozást ehhez a megoldáshoz és ezek között olyan fogalmakat találhatunk, mint bűncselekmény elkövetése,

²⁴⁵ TUSHNET 2011. 143. p.

²⁴⁶ 83.000 ügyvéd jut egy ilyen beadványra minden évben.

²⁴⁷ PIMENTEL, David: *The Reluctant Tattletale: Closing the Gap in Federal Judicial Discipline*. In: Tennessee Law Review, 2009. (76). 909–958. p.

²⁴⁸ MCLEOD 2005. 499. p.; MORAN 2007. 5–21. p.; MALLESON, K. – RUSSELL, P.: *Appointing judges in an age of judicial power: Critical perspectives from around the world*. University of Toronto Press, Toronto, 2007.

nagyfokú erkölcselenség, stb.²⁴⁹ Az elmúlt évtizedekben csupán néhány ilyen eljárásra került azonban sor, miután a bírák fegyelmi ügyeit már nem a törvényhozás szintjén kezelik a tagállamok. Az államok mintegy harmadában elvileg más törvényhozási eszköz is rendelkezésre áll az elmozdításhoz (*legislative address*), aminek inkább történeti, mint gyakorlati jelentősége van manapság. Ez ugyan az előbbinél jóval szélesebb lehetőséget biztosíthat a törvényhozásnak, mert gyakorlatilag a bíró betegsége vagy lustasága is alkalmat adhatna az eltávolítására, ám az elmúlt évtizedekben ennek sikeres alkalmazására nem volt példa.

Azon bírót, akik választással, meghatározott időre szereznek bírói pozíciót, elvileg a következő választáson távolíthatják el a legkönnyebben maguk a választók. Ugyanakkor néhány államban arra is megvan az elvi lehetőség, hogy a bírót a ciklus kitöltése előtt visszahívják.²⁵⁰

2.2.1. Fegyelmi bizottságok

Az elvi lehetőségek, és a kivételes jelleggel alkalmazott módszerek helyett a tagállamok már évtizedekkel ezelőtt kialakították azokat az intézményi megoldásokat, amivel a szakirodalomban némi eufemizmusmal változatos színvonalúnak nevezett bírói kar²⁵¹ magatartását a fegyelmi felelősségre vonás eszközével kordában lehet tartani. Ezt a *common law* világtól alapjaiban idegen, a bírói függetlenség határait kritizálhatóan feszegető megoldást a gyakran mediatizált botrányos esetek indukálták, amire a törvényhozás ilyen módon reagált.

Elsőként Kalifornia hozott létre alkotmánya módosításával egy olyan, folyamatosan működő fegyelmi testületet, mely mintául szolgált a többi tagállamnak, hogy a nyolcvanas évekre – különböző elnevezésekkel (*commission, board, council, court, committee*) – már mindenhol létezzen valamilyen azonos céllal működő, a bírakkal kapcsolatos panaszokat kezelő intézmény. Tipikusan laikusokból, ügyvédekből, bírakból, a különböző hatalmi ágakat reprezentáló tagokból összeálló fegyelmi testületekről van szó, akik egy eléjük kerülő fegyelmi ügyben döntést hoznak, és az adott államtól függően marasztaló döntésük a bíróság előtt megtámadható vagy éppen ők maguk csupán javaslatot tesznek a tagállami legfelsőbb bíróságnak a büntetés kiszabására. Egyes államokban a fegyelmi bizottságok az igazságszolgáltatási szervezetrendszer részeként, máshol független intézményként működnek. Van, ahol nem csupán a bírák, hanem más, a bíróságokon dolgozó alkalmazottak fegyelmi ügyeiben is hatáskörrel bír az adott bizottság.²⁵²

A büntetések a figyelmeztetéstől a pénzbüntetésen át a bíró elmozdításáig változatos formát nyernek a tagállami szabályozástól függően.²⁵³ A benyújtott panaszoknak csupán a töredékéből lesz fegyelmi büntetés, és ezen a téren az egyes tagállamok között nagy

²⁴⁹ Malfeasance, misfeasance, gross misconduct, gross immorality, high crimes, habitual intemperance, maladministration.

²⁵⁰ A legutóbbi kudarcba fulladt kísérletre Kaliforniában került sor, ahol az O. J. Simpson gyermek elhelyezési ügyében Simpson javára döntő bírónő visszahívásához gyűjtöttek aláírásokat, ám a szükséges mennyiséget a felháborodott választók nem szerezték meg.

²⁵¹ ATIYAH – SUMMERS 1987. 437. p.

²⁵² HOLLAND – GRAY 2011. 17. p.

²⁵³ Private admonition, reprimand, or censure; public reprimand or censure; suspension; mandatory retirement; and removal from office.

különbségek nem mutatkoznak.²⁵⁴ Akárcsak az Egyesült Királyságban, itt is elmondható, hogy a benyújtott panaszok jelentős része a bírói ítélet tartalmi részét támadja, ami nem képezheti fegyelmi eljárás tárgyát.

Amennyiben a példa kedvéért egy tagállami fegyelmi rendszert megvizsgálunk, akkor láthatóvá válik, miként bontakozik ki egy fegyelmi dogmatika az átgondoltan kialakított fegyelmi bizottsági rendszer talaján.

New York Államban a *New York State Commission on Judicial Conduct* elnevezésű szervezet foglalkozik a bírakkal szembeni panaszokkal. Az aláírt panaszokat formális kötöttségek nélkül, kézzel vagy géppel írva vagy a bizottság munkáját megkönnyítendő formanyomtatványon is be lehet nyújtani.

A Bizottság feladata, hogy a bejelentések alapján vizsgálatot folytasson a bírák magatartásával összefüggő ügyekben, és szükség esetén figyelmeztetésben, megrovásban, vagy a bírák elmozdításában határozza meg az etikátlan magatartást tanúsító bírakat. A Bizottság döntésével szemben fellebbezni a New York állam legfelsőbb bírói fórumát jelentő Fellebbezési Bírósághoz lehet. A Bizottság 4 tagját az állam kormányzója, 3 tagját a Fellebbezési Bizottság elnöke, további 4 tagot pedig a törvényhozás 4 vezető tisztségviselője nevezi ki. A 4 évre kinevezett tagok fizetség nélkül látják el megbízásukat. Az elnököt a bizottság maga választja meg a tagok közül. A bizottság 3 irodát is működtet: New York-ban, Albany-ban és Rochester-ben. A bizottság mellett egy relatíve nagy létszámú professzionális stáb működik, melyben főállású jogászoktól nyomozókon át az adminisztratív ügyekért felelős alkalmazottakig szerepet kapnak az évente ezres nagyságrendű panasz áradat kivizsgálásában. A Bizottság 1978 óta minden évben jelentést készít, amelyben összefoglaló adatokat, a fegyelmi ügyekkel kapcsolatos általános tapasztalatokat tartalmazza. A Bizottság költségvetése azóta jelentősen megnövekedett,²⁵⁵ jóllehet a stáb létszáma csökkent. A kezdeti 63 munkatárs helyett 2015-ben csupán 45 munkatárs végezte a vizsgálatokat, miközben a panaszok száma megháromszorozódott.²⁵⁶

A Bizottság döntéseit megalapozó források ugyan az alkotmánytól kezdve számos törvényig, precedensig terjednek, ám a leglényegesebb és a napi gyakorlatot leginkább megalapozó forrás a bírói magatartást meghatározó, a bíróságok igazgatási vezetése által megalkotott szabályok jelentik.²⁵⁷ E szabályok rögzítik a legfontosabb, bírákra nézve kötelező etikai szabályokat, amit az 1975 óta a bírák nevével közzé tett jogesetek precizíroznak, egy bíró fegyelmi jogi dogmatikát megteremtve. Az 1972-ben hatályba lépett és, azóta többször módosított „etikai kódexben” lefektetett szabályok a részletes terminológiai magyarázatokat követően tartalmazzák azokat a szabályokat, amelyek a bírák felelősségre vonhatóságát megalapozzák. E szabályok többsége nem sokban különbözik a kontinentális jogrendszerekben megtalálható etikai szabályoktól. Ez alól kivételt jelentenek a bírák választásának sajátos jellegéből következő, a választási kampányra és az azzal összefüggő politikai megnyilvánulások korlátaira vonatkozó részletes szabályok.

A Bizottsághoz 2014-ben 1767 panasszal fordultak vádlottak, ügyvédek, peres felek, egyszerű állampolgárok, vagy különböző szervezetek. (Ez a szám átlagosnak tekinthető, az elmúlt években csak 2010-ben haladta meg 2000-et a panaszok száma.) Az előző évből

²⁵⁴ Az 1997–98. évet megnézve pl. az alábbi adatokat találjuk: Texas 6.3%; California 5.1%; New York 3%; Arkansas 5.8%; Wisconsin 5.3%; Michigan 4%, Washington 3.8%.

²⁵⁵ 1978: 1.6 millió, 2015: 5.7 millió dollár.

²⁵⁶ 1978: 641 panasz érkezett be, míg 2014-ben 1767. Forrás: Annual Report 2015

²⁵⁷ 22 NYCRR § 100 et seq.

áthúzódó és a 2014-ben érkezett ügyekből összesen 330 vizsgálatot kezdtek el, amelyek közül 101-et utasítottak el, 28 zárult figyelmeztetéssel, 18 zárult azzal, hogy a bepanaszolt 14 bíró az eljárás alatt lemondott. 11 panasznál, amelynél 9 különböző bíró volt érintett, az ügy lezárult azért, mert az érintett bíró megbízatása az eljárás alatt lejárt. 34 panasznál a 18 érintett bíró kapott fegyelmi büntetést (138 ügy áthúzódott a következő évre). Figyelembe véve, hogy New York Államban alig több mint 3000 bírót tartanak számon, a panaszok, a vizsgálatok és a marasztaló döntések száma figyelemre méltó.

Miután a formális fegyelmi eljárások túlnyomó többségében a bíró olyan jogszabályt sértett, amely abban az esetben is szankcionálandó, ha nem bírói tisztséget tölt be valaki, ezért az etikai keretokről talán megbízhatóbb képet nyújtanak azok az esetek, amikor a vizsgálatot követően nem kerül sor fegyelmi tárgyalásra, ám a bepanaszolt bírót a Bizottság írásbeli figyelmeztetésben részesíti. A 2014. évnél maradva érdemes néhány figyelmeztetést kiragadni, amelyek jól mutatják, hogy egy igen fontos amerikai tagállam bíróinak apróbb kihágásai sem maradnak szó nélkül.

Öt bírót figyelmeztettek azért, mert bíró tisztségüket magánérdekeik céljára használták fel.²⁵⁸ Ketten a bírói tevékenység mellett folytatott ügyvédi praxisuk reklámozására használták fel hivatalukat. Ketten bírói parkoló kártyájukat használták jogtalanul, míg egy bíró egy olyan szervezetben vállalt elnöki funkciót, amely „fund-raising” (adománygyűjtő) tevékenységet folytatott. A bírójelöltek számára, akik megválasztásukért vagy újraválasztásukért küzdenek, a politikai aktivitás csak egy jól behatárolt időszakban lehetséges. Egy bírót figyelmeztettek, mert ezen időszakon (*window-period*) kívül végzett közvetett politikai jellegű tevékenységet újraválasztása érdekében. Az összeférhetlenségi szabályok szerint a bírónak nem szabad elvállalniuk a rájuk szignált (sorsolt) ügyeket, melyeknél érdekeltségük felmerülhet. Ennek megsértéséért 4 bírót figyelmeztettek 2014-ben. Az etikai kódex a vádlottakkal, peres felekkel, ügyvédekkel szemben udvarias, méltányos magatartást vár el a bírótól. E szabály megszegéséért²⁵⁹ 3 bírót részesítettek figyelmeztetésben. Az etikai kódex egy szabálya az ügyek ésszerű határidőn belüli eldöntését írja elő.²⁶⁰ Ennek megsértéséért két bírót figyelmeztettek.

A Bizottság eljárása mind a nyomozati szakban, mind a fegyelmi tárgyaláson zárt. A tagállamok többségével ellentétben 1978 óta csakis a legalább figyelmeztetéssel záruló marasztaló ítélet kerül nyilvánosságra, kivéve, ha a megvádolt bíró maga mond le a titkos eljárásról. A Bizottság a titkosságot megállapító törvény megszületése óta, minden jelentésében jelzi, hogy célszerűbbnek látná, ha a fegyelmi tárgyalások nyilvánossá válnának. Az amerikai jogrendszer általános alapelvein túl rendszeresen hivatkoznak arra, hogy ez elősegítené, hogy az állampolgárok képet kapjanak a fegyelmi eljárások megbízhatóságáról.

A nyilvánosságnak tág teret adó amerikai jogrendszerben jogosan merül fel a kérdés, hogy mi indokolhatja a fegyelmi eljárások titkosságát.

²⁵⁸ Assertion of influence.

²⁵⁹ Inappropriate Demeanor.

²⁶⁰ Section 100.3.(B)(7) Rules Governing Judicial Conduct.

2.3. Fegyelmi ügyek és a nyilvánosság

Az Egyesült Államokban a nyilvánosságra vonatkozó alkotmányos alapjogot mindig is komolyan vették, ami az igazságszolgáltatás területén különös jelentőséggel bír. Közérdekről lévén szó, ez a jog más alkotmányos alapjogokkal is rendre hatékonyan konkurál. A fegyelmi ügyek kapcsán több kérdés is felmerül akkor, ha az eljárás nyilvánosságáról és a kiszabott büntetések közzétételének kérdéséről van szó. Nyilvánvalóan a bírák és rajtuk keresztül az igazságszolgáltatás tekintélye forog kockán akkor, ha egy köztisztviselőben álló és munkakörénél fogva „tekintélyt sugározni köteles” bíró szennyesét kitergetik a nyilvánosság elé. Még egy enyhe fegyelmi büntetéssel a háta mögött is felmerülhet a peres felekben, hogy milyen alapon ítélezhet az adott bíró így mások felett. Annak is van ilyen veszélye, ha valaki ellen súlyos, de alaptalan vádak miatt folytatnak eljárást és felmentése esetén rajta marad ennek bélyege. Érdekes érvként hozza fel az egyik precedens értékű bírói ítélet azt, hogy a nyilvánosságot széles körben támogató amerikai jogrendszeren belül is létezik helye az eljárások titkosításának és a bírák elleni fegyelmi ügyeknél ennek azért is helye van, mert így könnyebb a bírákat lemondásukra rávenni az ügy nyilvánosságra kerülésének megakadályozásáért cserébe.²⁶¹

Más oldalról, joga van tudnia a társadalomnak azt, hogy az adófizetők pénzéből finanszírozott bírák, miként tesznek eleget kötelességeiknek. Akárcsak azt, hogy az ügyükben eljáró bíró ellen milyen fegyelmi eljárás folyik, ami esetleg még őket is érintheti. Ugyanakkor a fegyelmi eljárások hatékonysága szempontjából az is felmerülhet, hogy egy nyilvános tárgyalás mennyiben akadályozza azt, hogy a tipikusan igen kényes ügyben megnyilatkozzanak az ügyvédek, esetleg az érintett bíró közvetlen munkatársai.

Nagyjából ezek a dilemmák övezik e kérdéskört a tagállami fegyelmi bizottságok létrejötte, illetve a szövetségi szintű fegyelmi eljárások elindulása óta. Nagyon sok érv szól a fegyelmi ügyek bizalmas kezelése mellett, ám ezt az érvet a nyilvánosságra vonatkozó alkotmányos követelmények szigorúbb értelmezése több esetben felülírja.

A nyilvánosság ügye három ponton is fejtörést okoz a jogalkotónak. A benyújtott panaszok, az eljárás és a bizottsági döntés nyilvánossága merülhet fel, és mint jeleztük, ebben a kérdésben is igen változatos megoldásokra bukkanhatunk a tagállamokban. Jellemzően az eljárás kezdeti szakaszában bizalmasan kezelik az ügyeket és a legtöbb helyen csak abban az esetben teszik az ügyet nyilvánossá, ha marasztaló ítélet születik. Van azonban arra is példa, ahol, minden bizottsági döntést, a végeredménytől függően közzé tesznek (Arkansas) és sok helyen a fegyelmi tárgyalás is nyilvános. Olyanra is van példa, ahol a kiszabott fegyelmi büntetés egyfajta nyilvános megszégyenítéssel párosul, mert a bizottsági döntést azon bíróság elnökének kell felolvasnia a nyilvánosság és a sajtó jelenlétében, ahol a bíró dolgozik (Mississippi).²⁶²

Ami egészen bizonyos, hogy ott, ahol a fegyelmi döntések teljes terjedelemben hozzáférhetőek, szépen lassan egy „fegyelmi precedensjog” is fejlődni kezd és a bírák már nem csupán a magatartási kódexekből tájékozódhatnak a rájuk vonatkozó jogokról és kötelezettségekről.

A *common law* rendszerek bírái a kontinentális jogrendszerekkel összehasonlítva a függetlenség tekintetében kiemelkedő szabadságot élveznek, és valós ellensúlyát jelentik a

²⁶¹ *Landmark Communications, Inc. v. Virginia*, 435 U.S.829, 835–36 (1979).

²⁶² KEITH, Mary Ellen: *Judicial Discipline: Drawing the Line between Confidentiality and Public Information*. In: *South Texas Law Review*, Fall, 2000. 1–41. p.

törvényhozó vagy kormányzó hatalomnak. Ehhez képest figyelemre méltó, hogy a fegyelmi felelősségre vonás területén az elmúlt évtizedekben az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban is jelentős változásokat tapasztalhatunk. A modern jogrendszerek egyik válasza váro alapkérdése az, hogy miként lehet minőségi igazságszolgáltatást garantálni úgy, hogy a bírói függetlenség sérelme nélkül lehessen a bírákat szankcióval sújtani, végső esetben eltávolítani, ha nem megfelelően látják el feladatukat vagy a bírói tisztség ellátására morális okból alkalmatlanná válnak. A szövetségi és a tagállami fegyelmi rendszerek áttanulmányozása alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az egyik legjelentősebb common law jogrendszer is erős konvergenciát mutat a fegyelmi felelősségre vonás terén a kontinentális jogrendszerekkel. Az elmúlt évtizedek fejleményei ugyan arról tanúskodnak, hogy mindenekelőtt tagállami szinten növekedett látványosan a fegyelmi felelősségre vonások száma és egy fegyelmi jogi dogmatika kialakulása figyelhető meg. Ugyanakkor elmondható, hogy a szövetségi bírák az *impeachment* árnyékában továbbra is erőteljesebb védelmet élveznek és eltávolításuk a központi igazgatásért felelős szervezet erőfeszítései ellenére is kivételesnek számít. A kontinentális, így a magyar igazságszolgáltatás számára is mindenekelőtt az egyes tagállami megoldások adhatnak mintát egy hatalmi ágakat reprezentáló fegyelmi szervezetrendszer és fegyelmi dogmatika kialakítása szempontjából.

3. A bírák eltávolítása és fegyelmi felelősségre vonása a római-germán jogcsaládon belül

Az a kérdés, hogy egy a törvényeket alkalmazó bíró mennyiben vonható szakmai tevékenységéért felelősségre és miként lehet eltávolítani őket, leginkább jelentős társadalmi, politikai változásokat követően kerül az érdeklődés középpontjába. Ilyennek számít a polgári demokráciát „kommunizmusra” vagy a fasizmusból, netán a kommunista egypártrendszerrel polgári demokráciára váltó országok egy meghatározott időszaka, amikor az adott szemszögből, a hatalmat gyakorlók között uralkodó felfogásból nézve az előző korszak bírái a „bűnös” rendszer kiszolgálóinak számítanak. A példákért nem kell a távoli múltba menni.

Azt, hogy egy német bíró, aki saját felfogása szerint a hatályos döntéseknek megfelelően végezte munkáját, mégis felelősségre vonható tevékenységéért, a közelmúlt mediatiszt, nagy vihart kavaro ítéletei bizonyították a német bírák és a közvélemény számára. Jogászai szemmel nézve talán nem a legszerencsésebb szempontból. Olyan konkrét bírói ítéletért voltak felelősségre bírakat, ami erkölcsi szempontból akceptálható, ám jogi megítélése az átlagember jogérzete szempontjából is több, mint problematikus. Ráadásul a bírák elmarasztalása a bírói függetlenség kérdését is egészen új megvilágításba helyezte.

A német egyesület megelőzően is büntette a Német Szövetségi Köztársaság Büntető törvénykönyve a bírói hivattallal való visszaélést, ám éppen a bírói függetlenség széles interpretációja miatt csak rendkívül ritkán alkalmazta a rendőrség és az ügyészség az erre vonatkozó rendelkezéseket, és még ritkábban születtek marasztalo ítéletek. Ennek köszönhetően mentettek fel számos, a nemzetiszocialista korszakban ítélkező bírót, akik a rezsim kiszolgálóiként, de a törvényi előírások keretén belül hoztak ítéleteket. A hetvenes években szigorították is a Büntető törvénykönyv ezen rendelkezését, és ennek esett áldozatául számos, korábban az NDK-ban ítélkező bíró. Az első és talán legismertebb ügyben azt a bírót ítelték el egy év és kilenc hónap végrehajtandó szabadságvesztésre, aki korábban rendszerellenes sajtótermék terjesztéséért 8 éves szabadságvesztésre ítélt egy matematikust úgy, hogy az adott cselekedet büntethetőségi felső határa az NDK Büntető

törvénykönyve alapján 10 év volt. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság jóváhagyó döntését követően a bíró az alkotmánybíróshoz fordult, mely meglepetésre kinyilvánította, hogy a visszamenőleges törvénykezés tilalma azért nem releváns ennél az esetről, mert az ítélet az emberi jogok nyilvánvaló megsértését jelenti. Márpedig a korabeli NDK-ban nem érvényesültek az emberi jogok, így a bírák nem tekinthették a törvényeket jogbiztonságot nyújtó jogforrásnak.²⁶³ Azt nehéz megítélni, hogy mindennek milyen következményei lehetnek a társadalom jogtudatára, és hogy a jelen és jövő bírái milyen tanulságokat vonnak le abból, hogy retrospektív módon, egy teljesen más ideológiai alaphoz kiindulva miként lehet megítélni a munkájukat.

Ami biztos, hogy egy 21. századi bírónak ma már nem csupán attól kell tartania, hogy egy esetleges rendszerváltás miatt kell tevékenységéről számot adnia, bűncselekmény elkövetése esetén neki is bíróság elé kell állnia, vagy esetleg az ítéletével okozott vagyoni kárért is felelnie kell, hanem attól is, hogy egyre fokozottabb figyelem fordul munkája olyan részletei felé is, ami korábban a tárgyalótermi pletykákon kívül visszhang nélkül maradt. Azt, hogy egy vádlottal szembeni udvariatlan, sértő hangnem a bíróval szembeni retorzióval járhat, egy angol bíró néhány éve még elképzelni sem tudta, mint ahogy kontinentális kollégái se nagyon.²⁶⁴

3.1. Jogcsalád és fegyelmi felelősség

Amennyiben a bírák felelősségre vonhatóságát megvizsgáljuk az angolszász és kontinentális jogrendszerekben akkor látható, hogy az elmúlt évtizedek ezen a téren is jelentős konvergenciát mutatnak. Mindkét nagy jogcsalád szakmai diskurzusaiban előtérbe került az a kérdés, hogy miként lehet a bírák felelősségre vonhatóságát erősíteni úgy, hogy közben a bírói függetlenség ne szenvedjen sérelmet. Az angolszász országok közül az Egyesült Királyság példáján látható leginkább, hogy a két védendő érték konfliktusából milyen sokáig a bírák függetlenségének védelme kerül ki győztesen, és csak az ezredforduló után került sor a bírák fegyelmi felelősségre vonását biztosító intézményrendszer kialakítására, amely mára már kontinentális országok gyakorlatát meghaladva, igen nagy intenzitással működik. A bírói hatalom szerepének folyamatos növekedése, amely nem pusztán az állampolgárokra vonatkozó jogok meghatározásának területén, hanem a kormányzati és törvényhozó hatalom korlátozása területén is tetten érhető, szükségszerűen vetette fel a bírák mozgásterének korlátozását.²⁶⁵

A kontinentális jogrendszerekben, ahol a szakbírák pozíciója tradicionálisan gyengébb az angolszász kollégáikéhoz képest, az elmúlt évtizedek a bírói függetlenség garanciáinak erősítésével és a legtöbb országban a bírói öngazgatás szervezeti kereteinek kialakításával teltek. Az öngazgatás megteremtése – talán a korporativizmus vádját elkerülendő vagy a bíróságok hatékonyabb működését követelő társadalmi nyomásra – azzal a következménnyel

²⁶³ A matematikusra kiszabott 8 éves büntetés a kommunista rendszer keretei között is aránytalanul volt tekinthető. A rendszerváltást követő évtizedben több, mint száz ilyen jellegű eljárás indult, amelyek közel egyharmada zárult marasztaló ítélettel.

²⁶⁴ BADÓ – HALÁSZ 2012. 80–87. p.

²⁶⁵ BADÓ Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013. 223. p.

is járt, hogy a fegyelmi ügyek szabályozása és hatékony működtetése is hangsúlyt kapott az igazságszolgáltatási tanácsok politikájában.

Mára mindkét jogcsaládban elfogadott nézetté vált, hogy a bírói függetlenség biztosítása mellett is erősíteni kell a számon kérhetőséget, amit a korábbi büntetőjogi (és polgári jogi) felelősség mellett a fegyelmi felelősséggel kell kiegészíteni. A dilemma általában az, hogy lehet-e fegyelmi ügyekkel kordában tartani a bírakat úgy, hogy eközben ne veszítsék el önérzetüket, önállóságba vetett hitüket, és ha a nyilvánosság iránti követelmények a fegyelmi ügyek nyilvánosságra hozatalát is kikényszerítik, akkor az ügyfelek előtti tekintélyüket.

A fentiekből következő két alapvető kérdés merül fel leginkább minden esetben: 1. Mi képezze a fegyelmi felelősségre vonás alapját, és hol legyenek annak határai? 2. Milyen szervezet végezze a fegyelmi felelősségre vonást?²⁶⁶ Az alábbiakban e két kérdést kívánjuk röviden körbejárni a mintaadó kontinentális jogrendszerek példáján keresztül, hogy azok fényében értékelhessük a fegyelmi felelősségre vonás magyar gyakorlatát. Példáinkat megpróbáljuk a nyugat-európai jogcsaládot formáló két alapvető jogrendszer (francia, német) megoldásaiból meríteni.

3.2. *A bírák jogbiztonsága, avagy a fegyelmi felelősségre vonás forrásai*

A kontinentális jogrendszereket általában úgy jellemzik, mint ahol a jogalkotó arra törekszik, hogy pozitív szabályokkal az életviszonyok lehetőleg minél nagyobb területét lefedje és minél kisebb mozgásteret engedjen a jogalkalmazóknak. Ez a sommás megállapítás a fegyelmi felelősség tekintetében a két, mintaadónak számító kontinentális nemzeti jogrendszerre (Németország, Franciaország) nem jellemző. Ezekben a jogrendszerekben a bírakra vonatkozó fegyelmi szabályokat alapvetően a bírói gyakorlat alakította és alakítja ki. Az alkotmányban és a törvényekben megtalálható, a bírák tevékenységét vezérlő általános elveken túl a fegyelmi hatásköröket gyakorlók alakították ki a felelősségre vonást megalapozó előírásokat. E látszólag jogbizonytalanságot jelentő megoldás jelenleg is háborítatlanul, különösebb problémák nélkül működik mindkét jogrendszerben, amire legfőbb magyarázatként az szolgál, hogy a jogesetek megismerhetők, a döntéseket többségében bírák hozzák, és az évek során kialakított gyakorlat részletekbe menő jogszabály vagy etikai kódex nélkül is megteremtette azokat a legfontosabb mércéket, amelyek a bírák tevékenységét orientálhatják. A két mintaadó jogrendszer ebben a tekintetben valójában már nem számít mintaadónak, hiszen a kontinentális országokban is elindult azon folyamat, amely a bírák számára precízebb iránymutatást adó jogszabályokkal vagy magatartási kódexekkel kívánja azokat a bírói magatartásmintákat meghatározni, amiktől eltérve a bírák fegyelmi büntetésre tarthatnak számot.²⁶⁷ A folyamat megállíthatatlannak tűnik és minden valószínűség szerint a szakmai szervezetek nyomására előbb vagy utóbb mindenhol megteremtődnek a fegyelmi büntetéseket megalapozó precízebb jogforrási feltételek. Jól látszanak azok a törekvések, amelyek túl akarnak lépni a „bíróhoz méltatlan magatartás”

²⁶⁶E két alapkérdésen túl még a fegyelmi ügyek nyilvánossága okoz fejtörést a jogalkotónak, amit elemzésünkben röviden érintünk.

²⁶⁷COORAY, Anton: *Standards of Judicial Behaviour and the impact of codes of conduct*. In: Shetreet, Shimon – Forsyth, Christopher (eds.): *Culture of judicial independence*. Martinus Nijhoff, Leiden, Boston, 2012. 349–360. p.

fogalmának jogszabályi rögzítésén, amelynek talaján a fegyelmi büntetésre feljogosított speciális intézmény vagy bíróság gyakorlatilag azt minősít etikátlannak, amit jónak tart.

- a.) Az önszerveződő bírói szervezetek minden országban élen járnak a magatartási kódexek kialakításánál, és még Németországban is léteznek ilyen irányú kísérletek. Az ilyen bírói egyesületek által megalkotott, a bírói magatartásra vonatkozó önkorlátozó etikai normákat rögzítő kódexek a fegyelmi döntésekre gyakorolt hatás szempontjából a kódexek első szintjét jelentik. (Érdekes megoldásnak számít pl. a 2006 óta „Schleswig kerekasztal” néven működő bírói szervezet által kidolgozott dokumentum, amely a bírák félelmeire hivatkozva nem újabb, felelősségre vonást megalapozó etikai szabályok kidolgozásával, hanem egy kérdéssor megfogalmazásával kíván iránymutatást adni. A kérdések, mint pl.: „hogyan szeretném, hogy bánjanak velem ügyfélként a bíróságon?”, a bírákat egzakt szabályok rögzítése nélkül is orientálhatja.)²⁶⁸
- b.) A bírói szervezetek által kidolgozott és a tagok számára (és nem kötelezően a fegyelmi testületeket is befolyásoló) iránymutató előírásokhoz képest minőségi ugrást jelent az, amikor a fegyelmi eljárásra és büntetésre is okot adó magatartási szabályokat egy országban bírói magatartási kódexben rögzítik a bíróságok vezetői, a felső bíróságok adminisztrációja vagy az Igazságszolgáltatási Tanácsok. A kódexekben rögzített előírások innentől kezdve a bíró mozgásterét meghatározó, korlátozó és a fegyelmi testületeket is orientáló jogforrássá válnak, és nyújtanak egyben nagyobb biztonságot a nehéz terepen dolgozó bírák számára.
- c.) A következő szintet az jelenti, amikor a jogalkotó jogszabályban részletekbe menően határozza meg a felelősségre vonhatóság kereteit. Erre a mediterrán kontinentális jogrendszerek jelenthetnek jó példát, mint Spanyolország vagy Olaszország. Talán nem véletlen, hogy ilyen jogszabályi előírások azokban az országokban léptek hatályba, ahol a bírói önkormányzatiság magas szintet ért el, és ahol a jogalkotó jónak látta azt, ha a „bírói önregulázás” helyett törvényhozóként maga precizírozza a felelősségre vonhatóság határait. Olaszországot több szempontból is érdemes kiemelni, mely véleményünk szerint ebben a kérdésben igen messzire ment és ahol egy 2006. évi reform keretében alakították át a bírák (és ezzel együtt a közös kasztba tartozó ügyészek) fegyelmi felelősségre vonásának szabályait. Ezek a szabályok több szempontból is tanulságosak. A korábbi néhány mondatos, homályosnak számító fogalmakat használó (pl. a bíróság tekintélye) törvényi rendelkezések helyébe kifejezetten részletezett szabályok léptek, amelyek a fegyelmi bizottság diszkrecionális jogkörét kívánták korlátozni. Ugyanakkor szándékai szerint a törvény a kifejezetten aprólékos szabályozással a bíró személyes függetlenségét kívánta erősíteni, hiszen a homályos fogalmakat kerülve ki akarta zárni, hogy a fegyelmi szabályzatban rögzítetteken túl bármilyen megfoghatatlan cselekedetért eljárást indíthassanak egy bíró ellen. Így korábban a bizottság gyakorlatában használt, nehezen értelmezhető fogalmak, mint a „bírói presztízs” bele sem kerültek a jogszabályba. Ugyanakkor a bírói függetlenség alapjait feszegető elemek is bekerültek a kódexbe, amelyek a fegyelmi bizottság számára továbbra is lehetőséget adnak, hogy egy ingoványos terepen a bírói függetlenség és a bírói felelősség között egyensúlyozzanak. A törvény

²⁶⁸ Schleswig Ethics Roundtable, *Pillars of Judicial Ethics (Reflections on the Ethics of Judicial Conduct)* = <http://www.judicial-ethics.umontreal.ca/en/codes%20enonces%20deonto/documents/PillarsofJudicialEthics-Germany.pdf> (2016.02.24.).

ugyanis az alkotmányra építve kimondja, hogy a bírák szabadok a jog és a tények értelmezése területén és e körben fegyelmi felelősségre vonásuk kizárt. Ezt a védelmet viszont egy határon túl már nem garantálja, mert kivételként rögzíti azokat az eseteket, amikor súlyosan jogsértő és a tényeket félreértelmező bírói döntések mégis fegyelmi büntetést alapozhatnak meg. Ezeket a bíró akár szándékosan, akár megbocsáthatatlan hanyagságból hozza, büntetést vonhat maga után. Hasonlóan sajátos – és csakis a kontinentális hagyományokból értelmezhető – kivételnek számít, hogy azon döntésekért is felelősségre vonható egy bíró, amely döntések ellentmondásosak vagy nincs jogszabályi alapjuk.²⁶⁹

A szabályozás hiányosságai és vitatható jellege ellenére kétségtelenül véget vethet egy bizonytalan, a bírói magatartás mikéntjét időnként nehezen behatárolható állapotnak, és véleményünk szerint a jogbiztonság elvének talaján a kontinentális országok többsége is erre az útra térhet a jövőben és rigorózus szabályozással váltja fel azon kivételes területét a kontinentális jogrendszereknek, amit nem jogszabályok, hanem a bírói jog uralt.

3.3. Intézményi háttér

Arra a kérdésre, hogy ki végezze a bírák fegyelmi felelősségre vonását, a kontinentális jogrendszerek ma már nagyjából egységes választ adnak. A végrehajtó hatalom jogosítványait ebben a tekintetben kellőképpen megkurtították, és szinte mindenhol az igazságszolgáltató hatalmi ágon belül kell keresni a fegyelmi jogosítványokat és azokat a testületeket, amelyek a bírákat fegyelmi szempontból számon kérhetik. A végrehajtó hatalom csak áttételesen, az önkormányzati testületekbe delegált tagokon keresztül vagy pl. Németországban, a kisebb súlyú ügyekben illetékes bírósági vezetők igazgatási feletteseként rendelkeznek befolyással vagy rálátással a fegyelmi ügyekre. Azt lehet mondani, hogy ez a fejlemény a kontinentális bírák függetlenségének egyik legjelentősebb stabilitást szolgáló intézményének tekinthető, ami ugyanakkor a szervezeten belüli függetlenség sérelmét, a konformitásra hajlamos bírói kar kialakulását is megalapozhatja.

Két mintatípusról beszélhetünk: a fegyelmi ügyekben illetékes *szolgálati bíróságokról* és az igazságszolgáltatási tanácsok által létrehozott *fegyelmi bizottságokról*.

3.3.1. Szolgálati bíróságok, fegyelmi bizottságok

Az előbbire példát Németország jogrendszere szolgáltat, ahol a bírák fegyelmi ügyeiben is illetékes szolgálati bíróságok (*Dienstgerichte*) alakították ki több évtizedes gyakorlatukkal a bírói fegyelmi jog dogmatikáját. E szövetségi és tagállami szinten is megtalálható bíróságok illetékesek számos olyan, bírakat érintő ügyekben is dönteni, amiről máshol a bírósági igazgatási vezetők vagy az igazságszolgáltatási tanácsok döntenek. Így a bírák áthelyezésétől kezdve, a mellékfoglalkozás engedélyezésén át a bírák felmentéséig jelentős hatásköröket birtokolnak és szinte minden jelentős, a bíró státuszát érintő ügyben döntenek.

²⁶⁹CAVALLINI, Daniela: *Independence and judicial discipline: The Italian Code of Judicial Conduct*. In: Shetreet, Shimon – Forsyth, Christopher (eds.): *Culture of Judicial Independence*. Martinus Nijhoff, Leiden, Boston, 2012. 329–338. p.

úgy, hogy főszabály szerint a testületben csak szakbírák kapnak helyet.²⁷⁰ Ez az intézményi megoldás nagymértékben képes kifogni a szelet azok vitorlájából, akik a minisztériumi igazgatás fennmaradása ellen érvelnek.

A Legfelsőbb Bíróságon megalakított szövetségi szolgálati bírói tanácsnak az elnökkel együtt 3 állandó és két alkalmi bíró tagja van, amely tanács a szövetségi bírák fegyelmi ügyein túl a tartományi fegyelmi bíróságok fellebbviteli fórumaként is szolgál. A kizárólagos szakbírói tagság sem maradt azonban kritika nélkül és meglepő módon éppen egy bírósági elnök tollából származik az a megállapítás, hogy a bírói függetlenséget veszélyezteti az a tény, hogy kizárólag szakbírák gyakorolnak fegyelmi jogköröket kollégáik felett.²⁷¹ A kollegialitás – akárcsak más területeken – megértővé és elnézővé teheti a fegyelmi ügyekben illetékes bírakat, ami a szélesebb szakma és a közvélemény rosszsallását és adott esetben törvényhozási reakciókat is kiválthat. Így történt ez 2004-ben, amikor éppen a kollegialitás szempontját kiemelve nyitotta meg a törvényhozás az utat a tartományi fegyelmi bíróságok előtt, hogy a szakbírók mellett egy az ügyvédi kamara által megválasztott ügyvéd is helyet kaphasson a testületben.²⁷² A német tagállami szolgálati bíróságok összetételében ez nem feltétlenül jelent változást, ám a lehetőségét megteremti annak, hogy egy szervezeten kívüli tag jelenlétével erősítsék a társadalmi kontrollt. Természetesen az ezzel kapcsolatos aggályok – amelyek többek között a legitimációs lánc sérelmét is felvetik – a szakirodalomban is hangot kaptak²⁷³ ám különösebb gyakorlati jelentőség nélkül, hiszen a bírói többség a testületben megkérdőjelezhetetlenül megmaradt, ráadásul a változtatás nem érintette a bírakkal kapcsolatos fegyelmi ügyekben eljáró végső fórum összetételét.

Érdemes megemlíteni, hogy a tagállami és a szövetségi bíróságokhoz nem csupán a peres felek fordulhatnak panasszal, hanem maguk a bírák is, ha úgy érzik, hogy valamilyen intézkedés, személyükkel kapcsolatos eljárás bírói függetlenségüket sérti.

3.3.2. Fegyelmi ügyek és igazságszolgáltatási tanácsok

A kontinentális jogrendszerekben elenyésző kisebbségnek tekinthetők ma már azon országok, ahol a külső igazgatást nem az igazságszolgáltatási tanácsok látják el. E tanácsok összetételükben és hatáskörükben változatos képet mutatnak, ám ahol létrejöttek, ott részben

²⁷⁰ 1. In Disziplinarsachen, auch der Richter im Ruhestand; 2. über die Versetzung im Interesse der Rechtspflege; 3. bei Richtern auf Lebenszeit oder auf Zeit über die a) Nichtigkeit einer Ernennung, b) Rücknahme einer Ernennung, c) Entlassung, d) Versetzung in den Ruhestand wegen Dienstunfähigkeit, e) eingeschränkte Verwendung wegen begrenzter Dienstfähigkeit; 4. bei Anfechtung a) einer Maßnahme wegen Veränderung der Gerichtsorganisation, b) der Abordnung eines Richters gemäß § 37 Abs. 3, c) einer Verfügung, durch die ein Richter auf Probe oder kraft Auftrags entlassen, durch die seine Ernennung zurückgenommen oder die Nichtigkeit seiner Ernennung festgestellt oder durch die er wegen Dienstunfähigkeit in den Ruhestand versetzt wird, d) der Heranziehung zu einer Nebentätigkeit, e) einer Maßnahme der Dienstaufsicht aus den Gründen des § 26 Abs. 3, f) einer Verfügung über Ermäßigung des Dienstes oder Beurlaubung nach §§ 48a bis 48c. (2) Das Dienstgericht des Bundes entscheidet auch über die Revision gegen Urteile der Dienstgerichte der Länder.

²⁷¹ Wiesen, Vortrag vor der Arbeitsgemeinschaft sozialdemokratischer Juristen Düsseldorf am 28.4.1986, Ms. S. 28; id. Wittreck, Fabian: *Anwälte als Richter? Anmerkungen zur jüngsten Novellierung des Richtergesetzes und der Neubesetzung der Richterdienstgerichte*. In: Neue Juristische Wochenschrift. 2004. 3011–3015. p.

²⁷² Durch Landesgesetz kann abweichend von Absatz 2 Satz 2 bestimmt werden, dass ehrenamtliche Richter aus der Rechtsanwaltschaft als ständige Beisitzer mitwirken. Zum Mitglied des Dienstgerichts kann nur ein Rechtsanwalt ernannt werden, der in den Vorstand der Rechtsanwaltskammer gewählt werden kann. DRig § 77 (4).

²⁷³ WITTECK: 2004. 3011–3015. p.

vagy egészben átvették a korábban a kormányzati hatalomhoz tartozó külső igazgatási jogosítványokat, amelybe a fegyelmi ügyek is egyre inkább beletartoznak.

Ahol a fegyelmi ügyeket az igazságszolgáltatási tanácsok gyakorolják, ott vagy a Tanácson belül jön létre egy önálló bizottság, amely ezekben a kérdésekben illetékes (lásd Olaszország példáját) vagy maga a Tanács dönt a bírakkal szemben indított fegyelmi kérdésekben. Ez utóbbira találunk példát Franciaországban, ahol az 1883 óta számos átalakulást megélt, és fegyelmi ügyekben nagyon hosszú gyakorlattal rendelkező Igazságszolgáltatási Tanács (*Conseil Supérieur de la Magistrature*)²⁷⁴ legutóbbi reformja nem csupán az összetételét érintette. A reformnak köszönhetően a peres felek is lehetőséget kaptak arra, hogy közvetlenül a Tanácshoz forduljanak, amennyiben úgy érzik, hogy az ügyükben eljáró bíró megszegte a rá vonatkozó magatartási szabályokat.²⁷⁵ Ez a fejlemény várhatóan szaporítani fogja az eddig ritkának számító fegyelmi eljárásokat. A Tanács fegyelmi ügyekben hozott döntései anonimizált formában megtalálhatók a Tanács honlapján, amelyből a peres felek és a bírák is képet kaphatnak a magukra vonatkozó fegyelmi jog dogmatikájáról. A fegyelmi eljárások speciális, bírói függetlenséget érintő jellegét jól mutatja, hogy az igazságügy miniszter – aki a tanács ülésén egyébként bármikor részt vehet – ma már ki van zárva a fegyelmi eljárásokból. Mindez a Tanács korporatív jellegét domboríthatná ki, ha a legutóbbi reform nem szüntette volna meg a bírói többséget. A Tanács által kialakított fegyelmi dogmatika a közzétett határozatok alapján jól követhető. Természetesen a ritkának számító fegyelmi ügyek között is vannak olyanok, amelyek a Tanács számára komoly fejtörést okoznak, a francia társadalmat pedig képesek lázba hozni és a bírák magatartására, etikai normáira vonatkozó társadalmi vitát indukálni. Ilyennek számított például Philippe Zamour ügye, aki bíróként 2003-ban azzal lepte meg egy bírósági eljárás résztvevőit, hogy a tárgyalás alatt láthatóan önkielégítést végzett, amiből büntetőügy kerekedett. Tekintettel arra, hogy a bíró igazolhatóan pszichés kezelés alatt állt, felmentő ítélet született az ügyben. A fegyelmi testületként működő Igazságszolgáltatási Tanács azzal szembesült, hogy a felmentő ítélet után szabhat-e ki fegyelmi büntetést, valamint mit tehet annak megakadályozására, hogy ez a bíró tovább végezze a munkáját, mintha mi sem történt volna, kitéve ezzel magát és a testületet a gúnyolódásoknak és veszélyeztetve az igazságszolgáltatás jó hírét. Hosszas viták után végül nem szabott ki büntetést a testület. Megoldás az ügyben – mint más esetekben is – csak adminisztratív eszközökkel született, mert a bírót, fizetése megtartása mellett, otthoni „munkavégzésre” kötelezték annak ellenére, hogy az orvosi bizottság munkavégzésre alkalmasnak találta őt.²⁷⁶

Nem a jogösszehasonlítás tudományának fejlesztése céljából, sokkal inkább az újságolvasók érdeklődésének kiváltására állították ezen esettel párhuzamba Donald Thompson ügyét, aki az Egyesült Államokban egy tárgyaláson a talárja alatt szexuális segédeszközzel játszadozott, amiért nem csupán 20 hónap letöltendő börtönbüntetésre ítélték, de később még nyugdíjától is megfosztotta a bíróság arra tekintettel, hogy bírói esküjét megszegte.²⁷⁷ Az újságírói következtetés, miszerint inkább Franciaországban „érdemes” szexuális játékot

²⁷⁴ Conseil supérieur de la magistrature. = <http://www.conseil-superieur-magistrature.fr/> (2016. 02. 25.)

²⁷⁵ La loi n°2008-274 du 23 juillet 2008.

²⁷⁶ Juge onaniste: pas de sanction. L'obs 2005. 09. 30. = <http://tempsreel.nouvelobs.com/societe/20050928.OBS0487/juge-onaniste-pas-de-sanction.html> (2016. 02. 25.)

²⁷⁷ Donald Thompson, Former Oklahoma Judge, Won't Receive Pension After Penis Pump Incident. Huffpost crime. (2011.10.27.) = http://www.huffingtonpost.com/2011/10/27/donald-thompson-penis-pump-judge_n_1035274.html (2016. 02. 25.)

üzni a tárgyalóteremben, csupán azt a tényt felejtí el, hogy ez utóbbi esetben semmilyen mentális zavarra nem hivatkozhatott a rajtakapott bíró. Amióta a francia Igazságszolgáltatási Tanács dönthet a bírák fegyelmi ügyeiben, a döntéseivel szembeni felülvizsgálati lehetőség hiánya sokáig problémát okozott a bírának. (Ennek hagyománya is volt már, hiszen a 19. század végétől, amikor a Kasszációs Bíróság működött fegyelmi testületként, ugyancsak nem fellebbezhettek a bírák a döntés ellen.)²⁷⁸ Bár a törvény úgy fogalmazott, hogy a felülvizsgálat kizárt, a francia államtanács a döntések feletti kasszációs jogkörre igényt tartott, azt állítván, hogy a törvény ezt *expressis verbis* nem zárja ki. Ez a vitatható értelmezés állandósította azt a gyakorlatot, hogy az államtanács a bírák fegyelmi büntetését meg nem változtathatta, csupán megsemmisíthette, új eljárásra kötelezve így az Igazságszolgáltatási Tanácsot.²⁷⁹ A bírói felülvizsgálat lehetőségét az államtanácson belül csak 2001-től garantálja törvény,²⁸⁰ ami az európai emberi jogi egyezmény előírásainak is köszönhető. A bíró méltóságának megőrzése miatt egy elemi igazságszolgáltatási érdek ütközik a gyakran kényes részleteket feltáró fegyelmi eljárások nyilvánosságával szemben. A francia igazságszolgáltatás – szemben például az angollal – ma már relatíve nagy teret ad a nyilvánosságnak, miközben az erre vonatkozó szabályok tekintettel vannak a bíró személyiségi jogaira és az igazságszolgáltatás érdekeire is. Egészen 2001-ig az Igazságszolgáltatási Tanács fegyelmi eljárásai a nyilvánosság teljes kizárásával, zárt ajtók mögött zajlottak. E helyzet megváltoztatását az emberi jogi egyezmény előírásain túl éppen azon igény eredményezte, hogy a bírák ügyeiben ítélkező bírák tevékenységét a korporativizmus vádja ne lenghesse körül. Senki ne mondhasa, hogy valamely ügyet a kollégák zárt ajtók mögött eltussoltak. A fegyelmi tanács ülései éppen ezért nyilvánosak. Zárt ülés (amely az eljárás egészére vagy egy részére vonatkozhat) csak törvényben meghatározott esetekben engedélyezhető. Ma már csupán a döntéshozatalra elvonuló tanácsülés titkos, ám magát a döntést és annak indoklását nyilvánosan ki kell hirdetni.²⁸¹ A határozatok évtizedekre visszamenően, anonimizált formában megtalálhatók a Tanács honlapján.²⁸²

4. A magyar reform értékelése a nemzetközi gyakorlat tükrében

A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény a bírák fegyelmi felelősségre vonásának rendszerét átalakította és a szolgálati bírósági rendszert *centralizálta*.

„A bírák fegyelmi és az ezzel összefüggő kártérítési ügyeiben, továbbá a bíró munkájának szakmai értékeléséből és vezetői munkájának értékeléséből eredő jogvitákban 2011. július 1. napjától a Budapest területén működő Ítéltábla mellett elsőfokú szolgálati bíróság, a Kúria mellett másodfokú szolgálati bíróság jár el.”²⁸³

Míg korábban a megyei bíróságokon és az ítéltáblákon megalakuló „fegyelmi bíróságok” és a Legfelsőbb Bíróság látta el a fegyelmi ügyek elbírálásának feladatát, ma már egyetlen kijelölt táblán és a Kúrián folyik a fegyelmi bíráskodás Magyarországon.

²⁷⁸ Loi du 30 aout 1883.

²⁷⁹ CANIVET, Guy – JOLY-HURARD, Julie: *La discipline des juges*. Litec, Paris, 2007. 68. p.

²⁸⁰ 539 du 25 Juin 2001.

²⁸¹ Loi organique du 25 juin 2001.

²⁸² Recueil des décisions et avis disciplinaires. = <http://www.conseil-superieur-magistrature.fr/discipline-des-magistrats> (2016. 02. 25.)

²⁸³ Szolgálati Bíróság. = <http://birosag.hu/obt/szolgalati-birosag> (2016. 02. 25.)

2014-ben törvényi felhatalmazás alapján az Országos Bírói Tanács (OBT) a nemzetközi trendeknek megfelelően egy a jogszabályokban és nemzetközi megállapodásokban foglalt szabályokat kiegészítő *etikai kódexet* fogadott el. E nemzetközi összehasonlításban lakonikusnak számító kódex a szokásos jogszabályokban, nemzetközi megállapodásokban is fellelhető előírásokhoz képest néhány ponton új elemeket hozott a bírói magatartást meghatározó előírások területén. Ráadásul a korábbi, a Magyar Bíró Egyesület által megalkotott etikai kódexhez képest egy jogforrási szempontból erőteljesebb dokumentum jött ezzel létre.

Mindezek olyan fejlemények, amelyek a bírák fegyelmi felelősségre vonására komoly hatást gyakorolhatnak. Érdemes megvizsgálni, hogy a nemzetközi trendekbe hogyan illeszkedik a magyar szabályozás, és a centralizált szolgálati bírósági rendszer milyen dogmatikai alapokat teremtett a kibontakozó esetjogában.

A bírák fegyelmi s az ezzel összefüggő kártérítési és személyiségi jogsértés miatti ügyeiben, továbbá a bíró munkájának szakmai értékeléséből és vezetői munkájának értékeléséből eredő jogvitákban, valamint az összeférhetlenségi eljárásban tehát a Budapest területén működő ítéltábla mellett elsőfokú szolgálati bíróság, a Kúria mellett másodfokú szolgálati bíróság jár el.²⁸⁴ A szolgálati bíróság eljárását a Bszi. és a Bjt., valamint az első- és másodfokú szolgálati bíróság tagjai által elfogadott és az OBT által jóváhagyott ügyrend (=Ügyrend) határozza meg.

A szolgálati bíróság elnökét és tagjait a Kúria, az ítéltáblák, valamint a törvényszékek illetékességi területén működő bírák közül az OBT nevezi ki. A szolgálati bíróság elnökhelyettesét az adott szolgálati bíróság elnöke nevezi ki. A szolgálati bíróság bírójának megbízatása a kinevezéstől számított 6 évre szól.²⁸⁵ Fegyelmi vétséget követ el a bíró, ha vétkezen a) a szolgálati viszonyával kapcsolatos kötelezettségeit megszegi, avagy b) az életmódjával, magatartásával a bírói hivatás tekintélyét sérti vagy veszélyezteti.²⁸⁶

A fegyelmi eljárás megindítására a jogalkotó kizárólag a kinevezési jogkör gyakorlóját és a bíróságok igazgatási vezetőit jogosítja fel.²⁸⁷ Míg számos jogrendszerben a fegyelmi ügyekben illetékes szervekhez a peres felek, ügyvédek is közvetlenül fordulhatnak panaszukkal, Magyarországon a bírósági vezetők egyfajta szűrő szerepet gyakorolnak. E megoldás mellett szólhatnak érvek (a fegyelmi testületek tehermentesítése, a panaszok kivizsgálásának gyorsasága, helyismeret, stb.), másrészt viszont felmerülhetnek olyan ellenérvek, amelyek a kollegialitás, a bírósági vezetők helyi beágyazottsága, a „mundér” becsületének védelme miatt az ügyek elfogulatlan elbírálását megkérdőjelezhetik.

Arra a nemzetközi példánál fent már elemzett kérdésre, hogy ki látja el a fegyelmi bírói tevékenységet, a magyar jogrendszer világos választ ad. Csak hivatásos bírákból álló, 3 tagú fegyelmi bíróság ítélkezik, amelynek „keze alá” egy ugyancsak hivatásos bírók közül kiválasztott vizsgálóbiztos dolgozik, aki a fegyelmi eljárások előkészítésével és az

²⁸⁴ 2011. évi CLXII. tv. 101. §.

²⁸⁵ 2011. évi CLXII. tv. 102. §.

²⁸⁶ 2011. évi CLXII. tv. 105. §.

²⁸⁷ (1) Ha a fegyelmi vétség elkövetésének gyanúja bírósági vezetővel szemben merül fel, a fegyelmi eljárás megindítását a kinevezési jogkör gyakorlója kezdeményezi az elsőfokú szolgálati bíróság elnökénél. (2) Ha a fegyelmi vétség elkövetésének gyanúja vezetői kinevezéssel nem rendelkező bíróval szemben merül fel, a fegyelmi eljárás megindítását a) kúriai bíró esetén a Kúria elnöke, b) az ítéltábla bírójánál az ítéltábla elnöke, c) a törvényszéki bíró, a járásbírósági bíró, továbbá a közigazgatási és munkaügyi bírósági bíró esetén a törvényszék elnöke, kezdeményezi az elsőfokú szolgálati bíróság elnökénél. (3) Az OBH elnöke kizárólag az általa kinevezett bírósági vezetők, valamint az OBH-ba beosztott bíró ellen kezdeményezheti a fegyelmi eljárás megindítását.

előzetes vizsgálat lefolytatásával van megbízva. A vizsgálóbiztos esetében ráadásul megkötést jelent, hogy vizsgálóbiztosként nem járhat el az érintett bíró beosztásának megfelelő szintnél alacsonyabb szintű bíróság bírója.²⁸⁸ A szolgálati bíróság(ok) kialakításának e módja hazánkban jogtörténeti hagyományokkal bír,²⁸⁹ és a bírói függetlenség garanciájaként is felfogható. Ugyanakkor, ahogyan azt a német szolgálati bíróságoknál is láthattuk, olyan támadási felületet nyújthat a bíróság e formája, ami egy egyszerű, más hivatásrendeknek is képviselőt adó összetétellel megelőzhető. Ellentétben más hivatásrendekkel (például orvosok), amelyek kapcsán jelenleg is éles kritikát fogalmaznak meg az ügyvédek a szakmai összetartás szakértői véleményeket torzító hatása miatt, a bírák fegyelmi felelősségre vonása tekintetében ilyen észrevételekről nem tudunk. Ugyanakkor nem nehéz megjósolni, hogy előbb vagy utóbb a németországi tartományi szolgálati bíróságok mintájára nálunk is felmerülhet azon igény, hogy a hivatásos bírák mellett a tanács más jogász hivatásrendek képviselőivel egészülhessen ki.

A pusztán hivatásos bírákból álló tanácsok érdekes módon egy szakmai anomáliát azonban még így is felvetnek, hiszen nincs arra vonatkozó szabály, hogy egy büntető ügyszakos bíróval szembeni fegyelmi eljárás során ne járhatna el egy olyan összetételű tanács, amelyben egyetlen büntető ügyszakos bíró sem kap helyet. Ennek különösen a szakmai jellegű szabálysértések elbírálásakor van jelentősége, aminek szerepe – mint látni fogjuk – egyre inkább növekszik, és a számon kérhetőség sokat emlegetett fogalma egyre inkább e kérdések elbírálásában nyilvánul meg.

4.1. A bírói magatartást meghatározó új etikai kódex

Az Alaptörvényben és a sarkalatos törvényekben lefektetett szabályokon túl egy új, az OBT által elfogadott etikai kódex egészíti ki a bírák magatartását meghatározó normákat. Bár etikai kódex korábban is létezett, ám azt a bírák egy részét tömörítő Magyar Bírói Egyesület fogadta el 2005-ben. Az egyesület etikai tanácsa a konkrét ügyek kapcsán kiadott, mindenki által hozzáférhető állásfoglalások kötelező érvény nélkül igyekeztek a magyar bírák magatartásának mikéntjéhez kapaszkodót nyújtani. Az új, OBT által elfogadott etikai kódex egy „Etikai kódex” címmel ellátott kötetben jelenik meg, amelyben a 2014. november 10-i OBT ülésen elfogadott és 2015. január 1. napján hatályba lépett rövid dokumentumon túl az Országos Bírói Tanács 2012. március 23-i ünnepélyes ülése alkalmából kiadott nyilatkozatot, a bírói eskü szövegét, a Bírói Magatartás Bangalorei alapelveit és a magyar Alaptörvényt tartalmazza. Az etikai kódex más országok hasonló jellegű dokumentumaihoz képest rendkívül tömör és sok esetben csak a jogszabályokban vagy éppen a kötetben szereplő Bangalorei alapelvekben rögzített normákat ismétli meg némi fogalmazásbeli különbséggel.

Amíg a kódex úgy fogalmaz, hogy „a bíró nem teszi lehetővé, hogy lakásán más jogi hivatást gyakorló személy ügyfeleket vagy jogi képviselőket fogadjon”,²⁹⁰ addig a bangalorei alapelvben ez úgy jelenik meg, hogy „a bíró nem bocsáthatja ügyvédek vagy más jogi

²⁸⁸ 2011. évi CLXII. tv. 113. §.

²⁸⁹ ANTAL Tamás: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1914 és 1921 között* = Bírágtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből II. Szegedi Ítéltábla, Budapest–Szeged, 2015. 100–101. p., 146–149. p.

²⁹⁰ Etikai kódex, 5. cikk (3) bek. = http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/stat-tart-file/3_etikai_kodex.pdf (2016. 02. 26.)

foglalkozásokat űző személyek számára lakóhelyét ügyfelek fogadása céljából”.²⁹¹ Az etikai kódex szerint „a bíró tisztségét nem használja fel személyes előnyök szerzésére”,²⁹² a bangalorei elv szerint „a bíró nem használhatja fel hivatása presztízsét saját, családtagjai vagy más személyes érdekei érvényesítésére.”

Úgy tűnik, hogy az OBT a törvényi felhatalmazás ellenére nem kívánt élni azon jogával, hogy részletekbe menő etikai kódexet alkosson, megkötve ezzel a bírák, bírósági vezetők, egyben a fegyelmi bíróság kezét. Jóllehet a kódexben néhány ponton fellelhetők újdonságok, a normák általánosságának szintje a fegyelmi bíróságok erőteljes dogmatikai munkáját igényli konkrét esetekben.

A kódex tartalmazza például azt az előírást, hogy „a bíró a világháló használata során kellő körültekintéssel jár el. A személyére és hozzátartozóira vonatkozóan kizárólag olyan információt, hang- és képfelvételt oszt meg, amely a bírói méltóságot nem csorbítja. A világhálón történő véleménynyilvánítása nem sértheti a bíróság tekintélyét, a bírói hivatás méltóságát, illetve a nyilatkozattételre irányadó szabályokat.” A bírói méltóság vagy a bíróság tekintélye azonban olyan meghatározások, amelyek önmagukban alkalmatlanok arra, hogy egy bíró számára egyértelművé tegyék, vajon egy magukról vagy családtagjukról a Facebook-ra kitett fürdőruhás kép miképpen értékelendő. Ennek tisztázásához csakis egy német vagy francia mintára kibontakozó esetjog nyújthat segítséget.

4.2. Az ügyek megoszlása

A szolgálati bíróságok jelentéseiből kitűnik, hogy a centralizált szolgálati bírósági rendszer kialakítása óta jelentős ügyszámnövekedés figyelhető meg. Míg 2011-ben 10, 2012-ben 15, 2013-ban már 33 ügy érkezett az elsőfokú szolgálati bíróságra és a 2014-ben ez utóbbi szám megismétlődött.²⁹³

Az ügyek egy nagyon kis része nem fegyelmi ügy, hanem a szolgálati bíróság hatáskörébe tartozó, a bírák értékelésével, mentesítésével összefüggő kérdések elbírálására vonatkozik.

Az ügyek megoszlása azt mutatja, hogy a bírósági vezetők és ennek nyomán a szolgálati bíróságok (az OBH erőfeszítésével összhangban) egyre nagyobb hangsúlyt helyeznek a *késedelmes ügyintézés* fegyelmi szankcionálására, ami a számokból jól kiolvasható. Míg 2011-ben 4, 2012-ben 5, addig 2013-ban már 23, 2014-ben 15 ügy (bírói késedelem, késedelmes írásba foglalás, ügyintézés) miatt került sor eljárásra. Egyértelműen az ilyen ügyek okozzák a bíróság ügyterhének növekedését. A bíróhoz méltatlan magatartás miatt indított fegyelmi eljárások meglepő módon minden évben azonos számot mutatnak. Mind a 4 vizsgált évben 3 ilyen eljárásra került sor. Kevésbé meglepő, hogy a bíró ellen indított büntetőeljárások miatt induló fegyelmi eljárások száma is nagyjából konstans, 5 alatti számot mutat. A bírák függetlenségét a kontinentális országokban leginkább érzékenyen

²⁹¹ A bírói magatartás bangalorei alapelvei. 4.5. = http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/kozadatok/obh/a_biroi_magartas_bangalorei_alapelvei_tel_jes_1.pdf (2016. 02. 25.)

²⁹² Etikai kódex, 5. cikk (1) bek.

²⁹³ Beszámoló a Budapest területén működő ítélőtábla mellett eljáró elsőfokú szolgálati bíróság 2013. évi ügyforgalmáról, valamint ítélkezési gyakorlatáról = http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/kozadatok/obh/beszamolo_elfokuszolgbirosag.pdf (2016. 02. 25.)

érintő, nyilvánvalóan az eltávolításukra törekvő alkalmatlansági eljárásra először 2014-ben került sor.²⁹⁴ (2015-ben 6, 2016-ban 3 alkalmatlansági eljárásra került sor.)

4.3. Fegyelmi eljárás és nyilvánosság

A magyar törvények szerint az előzetes vizsgálat és a fegyelmi eljárás is a nyilvánosság kizárásával zajlik.²⁹⁵ A nyilvánosság ügye több szempontból is eldöntendő jogalkotási kérdés. A benyújtott panaszok, az eljárás és a bírósági döntés nyilvánossága merülhet fel, és mint jeleztük, ebben a kérdésben változatos megoldásokra bukkanhatunk a kontinentális és *common law* jogrendszerekben. A nyilvánosság biztosítása mellett szóló érveket Magyarországon felülírja a bíróság tekintélyének megőrzésére vonatkozó igény.

Jelenleg a fegyelmi ügyek anonimizált formában (intraneten) csak a bírák számára hozzáférhetők. Az OBH honlapján csak a szolgálati bírósági beszámolók érhetők el, amelyek összefoglaló adatokat tartalmaznak. A másodfokú ügyekről ugyan található részletesebb esetismertetés a beszámolókból, ám ez csak az ügyek töredékét teszi mindenki számára megismerhetővé. Az általunk 2015-ben benyújtott, a fegyelmi eljárásokat vizsgálni kívánó kutatási kérelmet az adott törvényszék azzal utasította el, hogy a bírásról vezetett személyi nyilvántartás olyan adatokat tartalmaz, amelyek kutatás céljára sem szolgáltatathatók ki. A nyilvánosságra vonatkozó magyar szabályozás nemzetközi összehasonlításban rendkívül szigorúnak számít, aminek enyhítésére feltétlenül szükség lenne a korporációs vádak elkerülése érdekében. A fegyelmi eljárások keretében kiszabott fegyelmi büntetések²⁹⁶ súlya indokoltá teszi, hogy a bírói fegyelmi dogmatikáról is széleskörű szakmai-tudományos vita folyjon.

²⁹⁴ A Budapest területén működő ítélőtábla mellett eljáró elsőfokú szolgálati bíróság 2014. évi tevékenységéről készült beszámolója = http://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/kozadatok/obh/3_napirend_beszamolo_a_2014._evrol_1_0.pdf (2016. 02. 25.)

²⁹⁵ 2011. évi CLXII. tv. 119. §.

²⁹⁶ 2011. évi CLXII. tv. 124. § (1) bek.: A fegyelmi vétséget elkövető bíróval szemben kiszabható fegyelmi büntetések: *a)* feddés, *b)* megrovás, *c)* egy fizetési fokozattal való visszavetés, *d)* két fizetési fokozattal való visszavetés, *e)* vezetői tisztségből való felmentés, *f)* bírói tisztségből való felmentés indítványozása.

V. A LAIKUS BÍRÓK FÜGGETLENSÉGÉNEK ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGI VIZSGÁLATA

Laikus bíró felfogásunk szerint a jogviták eldöntésében döntési joggal felruházott, a szakbíróvá váláshoz szükséges képzettséggel nem rendelkező személy, aki tevékenységét saját igazságérzete vagy valamilyen speciális, nem jogi szakismeret ítékezésbe integrálása érdekében végzi. Ez a meghatározás a laikus bírósági formák többségét magában foglalja ugyan, ám kizárja azon különös eseteket, amikor például egy nyugdíjba vonuló bíró, vagy a szakbíróvá váláshoz szükséges képzettséggel rendelkező jogász lát el esküdti vagy éppen békebírói tevékenységet. Felfogásunk szerint a díjazás (azaz hogy a laikus bíró fizetést, tiszteletdíjat vagy csupán költségtérítést kap) nem tartozik azon kérdések közé, amely alapján a laikus és szakbírák közötti határvonalat meghúzhatnák, ahogyan azt a *laikus bírák európai kartája* teszi.²⁹⁷ A határvonalat az jelenti, hogy a laikus bírákat eredendően azzal a céllal alkalmazzák, miszerint a szakbíráktól eltérően ne jogi ismereteiket, hanem józan eszüket, igazságérzetüket vagy éppen valamilyen speciális, nem jogi szakismeretüket használják a jogviták eldöntésénél. Ahogyan az rövid etimológiai kutatás alapján is világossá válik (akár a görög „laikos” szót vagy a laikus kifejezés egyházi jelentését megvizsgáljuk), a lényeg a laikus bírák nem hivatásos minőségére helyezhető, akik szerepüket a legtöbb esetben éppen jogi szakismereteik hiányának, másként kifejezve „hozzá nem értésüknek” köszönhetik.

A laikusok szerepéről folytatott vitákban a minőség, a hatékonyság egészen más értelemben vetődik fel, mint általában az igazságszolgáltatással hivatásszerűen foglalkozók szakbírák tevékenységére fókuszáló diskurzusban. Amikor az igazságszolgáltatás igazgatásával foglalkozó gyakorló bírák, akadémiai kutatók az európai tagállamok igazságszolgáltatásának minőségfejlesztéséről gondolkodnak, a laikusok szerepe, a minőségi igazságszolgáltatás szempontjából marginális módon vetődik fel csupán. Talán joggal. Jóllehet Hollandiát és Lettországot kivéve minden uniós tagállamban létezik a laikus bíráskodás valamilyen klasszikus formában, a bírói ítélet meghozatalában szerepet vállaló laikusok kevés kivételtől eltekintve ma már marginális szerepet játszanak a jogviták eldöntésében. A kevés kivételt azok a jogrendszerek jelentik, ahol az önállóan eljáró laikusok – legyenek békebírák vagy tiszteletbeli bírák – a végzettségen, a tiszteletdíjon és az ügyek súlyán túl szinte alig különböztethetők meg a szakbíráktól. Kisebb súlyú ügyekben, a bírósági szervezet legalacsonyabb szintjén ők ugyanazt a feladatot látják el, mint hivatásos társaik. Kicsit más módon, ám ugyancsak kivételt jelenthetnek még azok a laikusok, akik esküdtként vesznek részt a büntetőeljárásokban. Az ő helyzetüket éppen ezért a minőség javítását célul tűző igazságszolgáltatási reformok is rendre érintik. Ezzel szemben mindazon tagállamokban, ahol a laikusok tipikusan a szakbírák oldalán,²⁹⁸ „népképviselői színfoltként” vesznek részt az eljárásban, az igazságszolgáltatás minőségfejlesztését nem igazán a laikusok szerepének átalakításában látják a reformerek. Jóllehet gyakran kerül sor arra, hogy az ülnökök helyzetét érintő változtatási javaslatok kerülnek a törvényhozások elé, amelyek esetenként növelik, de inkább csökkentik a laikus bírák kompetenciáit, ezeknek kevés közük van a

²⁹⁷ European Charter of Lay Judges, Brussels, 11 May, 2012.

²⁹⁸ KUTNJAK, Ivkovic Sanja: *An Inside View: Professional Judges' and Lay Judges' Support for Mixed Tribunals*. In: Law and Policy, April, 2003. 93–122. p.

minőségbiztosításhoz. Pontosabban inkább azt lehet mondani, hogy az ilyen jellegű változtatásokat az a szemlélet indukálja, hogy a laikusok se nem tesznek hozzá, se nem vesznek el az igazságszolgáltatás szakmai minőségéből, legfeljebb más, legfőképpen a társadalom demokratikus vonásait erősíthetik. A laikus bíraskodás bevezetését vagy reformját indokoló törvényekben persze nem hiányozhat a minőségi igazságszolgáltatás szempontja, ám ez jobbra „kötelező gyakorlatnak” számít, mint minden egyéb igazságügyet érintő törvényjavaslat esetében.

E helyen azt vizsgáljuk, hogy a modern jogrendszereket mi vezeti arra, hogy fenntartsák, netán bevezessék a népképviselőt e sajátos formáit. Vajon csupán megszokásból, a hangzatos demokratikus díszlet kedvéért, vagy valami másért alkalmaznak laikusokat ahhoz, hogy állampolgáraik ügyeiről döntsenek? Vajon igazolhatók azok az érvek, melyekkel a néprészvétel különböző formáit a törvényhozók megalapozták? Ahhoz, hogy a laikus bíraskodást mérlegre telessük, a szokványos törvényi indokolásokon túl érdemes azokat az érveket is górcső alá venni, amelyek a laikusok részvételét az igazságszolgáltatásban a tudományos diskurzus alapján meghatározzák. Ugyancsak érdemes számot adni arról is, hogy az ilyen jellegű intézményeket megalapozó érvek a tapasztalatok és a tudományos eredmények fényében mennyire helytállóak. Elemzésünk során szándékosan nem érintünk olyan kimondott vagy ki nem mondott érveket, amelyek az igazságszolgáltatás minőségének javítási szándékával nyilvánvalóan nem állnak összefüggésben. Így azokat a nem jogállami, rossz szándékú jogpolitikai intézkedéseket nem elemezzük, amelyek a laikus bíraskodás intézményét valamilyen konkrét hatalmpolitikai cél elérésének szolgálatába állítják.²⁹⁹ Ahogyan azt sem, amikor az intézmény bevezetését költséghatékonysági szempontok vezérlik. Bár az, hogy a laikus bíraskodás melyik formája milyen ráfordításokkal vagy megtakarításokkal járhat, értelmes kutatási témát jelenthet, ám jelen fejezet érdeklődési körén kívül esik.

Érdekes, innovatív munkának tartjuk az utóbbi évek egyik átfogó európai kutatását, mely a laikus bíraskodás értelmét az emberi jogok felől közelíti meg, azt állítva, hogy a laikusok a büntetőeljárásokban e jogok hatékonyabb védelméhez járulnak hozzá.³⁰⁰ Itt azonban szándékosan azt a néhány, ma már klasszikusnak számító érvet kívánjuk a valósággal szembesíteni, melyek a néprészvétel mai formáit általában megalapozták.

1. A laikus részvétel jelentősége a 21. században

Az igazságszolgáltatás ma is igényt tart olyanok részvételére a bíróság elé kerülő jogesetek eldöntésénél, akik nem élethivatászerűen végeznek bírói tevékenységet.³⁰¹ E szereplői a

²⁹⁹ BADÓ Attila – BENCZE Mátyás: *Reforming the Hungarian Lay Justice System*. In: Cserne Péter [et al.] (szerk.): *Theatrum legale mundi: symbola Cs. Varga oblata*. Szt. István Társulat, Budapest, 2007. 1–13. p.

³⁰⁰ JACKSON, John – KOVALEV, Nikolay Pavlovich: *Lay adjudication and human rights in Europe*. In: Colum. J. Eur. L. winter 2006/2007. 83. p.

³⁰¹ DEVLIN, Patrick: *Trial by Jury*. Stevens & Sons Limited, London, 1956. 164. p.; GOLDBACH, Toby Susan – HANS, Valerie: *Juries, Lay Judges, and Trials*. In: Bruinsma, Gerben and Weisburd, David (eds.): *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* = Cornell Legal Studies Research Paper, 2013. 13–87. p.; MACHURA, Stefan: *Fairness und Legitimität*. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001. 385. p.; SIMON, Rita James – MARSHALL, Prentice: *The jury system*. In: Nagel, Stuart S.: *The Rights of the Accused in Law and Action*. Sage Publications, Beverly Hills CA, 1972. 211–233. p.; ANTAL Tamás: *Az angliai esküdtzéki rendszer kritikája és reformja a 19. század elején*. In: Jogtudományi Közlöny, 2/2015. 79–89. p.; ANTAL Tamás: *Az angol*

jogrendszereknek jogszabály által előírt állampolgári kötelezettség vagy érdeklődés, esetleg némi kereset-kiegészítés okán látják el a döntőbíró szerepét. Vannak, akik megtszítettetésnek érzik azt, hogy mások életét meghatározó szerepkörbe kerülhetnek, amit talán a német laikus bírák elnevezése tükröz leginkább (*Ehrenamtliche Richter*). A modern jogrendszerekben furcsának és érthetetlennek tűnhet sokak számára a jelenség, hogy egy erőteljesen specializálódott jogász professzió mellett vagy helyett miként juthatnak szerephez a döntéshozatalban azok, akik szakirányú képesítéssel nem rendelkeznek. Amennyiben a jogesetek eldöntéséhez a jogtudomány szolgáltató megalapozást, akkor miként lehet egy szakkérdéseket felvető ügyet a jogtudományban járatlan laikusokra bízni, hiszen senkinek nem jutna eszébe egy sebész mellé hozzá nem értő állampolgárokat állítani, akik arról döntenének, hogy a beteg gyógyulásához milyen beavatkozásra van szükség. A választ nyilvánvalóan a jogtudomány és az igazságszolgáltatás világának specifikuma szolgáltatathatja, mely a fenti analógiát eleve elhibáztatta és értelmetlenné teszi. Ott, ahol a szakkérdések mellett óhatatlanul alapvető morális problémák és a mindennapokból ismert helyzetek megoldási módjai merülnek fel, jogos felvetésnek tűnhet a laikusok szerepeltetése. Ráadásul nem kell sokat keresgélni ahhoz, hogy az igazságszolgáltatáshoz hasonló terepen leljük meg a megfelelő párhuzamot. Egyelőre még minden demokratikus jogrendszerben elfogadottnak számít a laikusok képviselő útján történő bevonása a jogalkotás folyamatába, akik a legfontosabb törvényjavaslatokról a végső döntést meghozzák, és akik többek között arról is döntenek, szükség van-e a laikusok szerepeltetésére az igazságszolgáltatásban.

Túl egyszerű lenne persze, ha valaki csupán erre a tényre vezetné vissza a laikus bíráskodás fennmaradását vagy időnkénti reneszánszát.³⁰² A globális társadalmi igényt igazolja, hogy a jogrendszerek többsége, az Európa Tanács országainak mintegy ¾-e alkalmaz valamilyen formában laikusokat az igazságszolgáltatásban.³⁰³ Mindez akkor is meggyőző, ha időről időre komoly és nem csupán a jogászok érdeklődésére számot tartó, a laikus bíráskodás alapjait feszegető viták támadnak fel azokban az országokban is, ahol évszázadok óta működnek ilyen bíróságok.³⁰⁴ Az intézmény elterjedtsége miatt nem nehéz felsorolni azokat a közismert érveket, melyek a laikusok szerepét alátámasztani igyekeznek, amint azokat sem, melyek hol vehemenssen, hol árnyaltabban a laikus bíróságok vagy laikus bírák alkalmazását támadják. A támogató érvek többsége közvetve vagy közvetlenül, az igazságszolgáltatás minőségének javításával vagy az igazságszolgáltatás hatékonyságával mutat összefüggést, azt állítván, hogy a laikusok szerepeltetése a döntéshozatalban egy jobb, demokratikusabb, megfelelőbb, hatékonyabb igazságszolgáltatáshoz járul hozzá. Az ellenérvek pedig éppen azt kívánják igazolni, hogy sem a minőség, sem a hatékonyság

esküdtészek történetének rövid foglalata. In: Acta Jur. et Pol. Szeged, FORVM Szeged, 2/2013. 5–29. p., különösen 21–26. p.; ANTAL Tamás: *A 19. századi brit laikus bíráskodás magyar szemmel: Szilágyi Dezső az angol esküdtészekről*. In: Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. 78. 2015. 339–353. p.; ANTAL Tamás: *Szilágyi Dezső és műve* = Jogtörténeti Tár 4. Pólay E. Alapítvány: Jurisperitus K., Szeged, 2016. 87–109. p.

³⁰² THAMAN, Stephen C.: *Europe's New Jury Systems: The Cases of Spain and Russia*. In: Law and Contemporary Problems, Spring, 2/1999. 233–260. p.; THAMAN, Stephen C.: *Spain returns to Trial by Jury*. In: Hastings Intland Comp. L. Rev. 21/1997–1998. 241. p.; ANTAL Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Héltáblák, bírói jogviszony, esküdtészek* = Dél-alföldi évszázadok 23. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006. 219–222. p., 259–261. p.

³⁰³ JACKSON – KOVALEV 2006/2007. 6. p.

³⁰⁴ MALSCH, Marijke: *Democracy in the Courts: Lay Participation in European Criminal Justice Systems*. Ashgate Publishing, Farnham, 2009.

szempontjából nincs hozadéka a laikusok szerepeltetésének.³⁰⁵ A törvényi indokolások és a szakirodalmi források áttanulmányozása alapján egy jól körülhatárolható listát kapunk tehát arról, hogy milyen szempontok indokolják a laikusok alkalmazását, és hogy azok milyen módon járulnak hozzá az igazságszolgáltatás minőségének fejlesztéséhez. Nem kimerítő jelleggel, de a legfontosabbakat megpróbáljuk számba venni, s az ezekkel kapcsolatos észrevételeinket összegezni.

A laikus bírászkodás, mint a demokratikus társadalmak öngazgatásának eszköze

Képes-e demokratikusabbá tenni az igazságszolgáltatást és összességében a társadalmat az, ha a professzionális bírák mellett laikusok is szerepet kapnak a jogalkalmazásban? Az öngazgatás eszközeként ábrázolt esküdszék az amerikai történelemkönyvek kedvelt szereplője. Ám joggal merül fel a kérdés, hogy mennyi igazságtartalma van ennek, ha akár az amerikai esküdszék, akár a más formában működő laikus bíróságok tényleges jellemzőit figyelembe vesszük.

A demokrácia kifejezés több szempontból is szerepet kap a laikus bírászkodást megalapozó érvelésben. Bár semmi nem igazolja, hogy a szakképzett bírák kevésbé alkalmasak a népképviselőt eszméjének megfelelő működésre, mégis szinte minden ezzel kapcsolatos törvény magyarázatánál találkozhatunk azzal az indoklással, hogy a laikusok szerepeltetése a döntéshozatalban a népképviselőt megnyilvánulása, és ezzel a demokráciát erősíti.³⁰⁶ A demokráciát azzal erősíti, mert a „nép képviselői” is beleszólást nyerhetnek abba, hogy az általuk a törvényhozásba megválasztott képviselők alkotta jogszabályokat miként kell alkalmazni. Tocqueville³⁰⁷ vagy Lord Devlin nézetei közismertek arról, hogy miért tekintik az esküdszéket a demokratikus társadalmak nélkülözhetetlen tartozékának és a demokrácia alappilléreinek. Lord Devlin egyenesen a Parlament jelentőségével azonosítja az esküdszék jelentőségét, és az intézményt a szabadság biztosítékának tartja, aminek megszüntetése minden zsarnok elsődleges célja lenne.³⁰⁸ A szakirodalomban továbbra is szereplő felfogás, amely a laikus bíróságot egy, a népképviselővel analóg demokratikus alapintézményként kezeli.³⁰⁹ E felfogások esetében a megoldás részvételi, képviselői és deliberatív jellege is hangsúlyozásra kerül.

1.1.1. Részvételi demokráciát erősítő jegyek

A demokrácia *részvételi jellegét* erősíti, hogy az állampolgárok közvetlenül vehetnek részt a döntéshozatalban az intézményen keresztül, és lehetőséget kapnak arra, hogy embertársaik sorsáról döntsenek. Ám a történelmi tapasztalatok fényében felvethető, hogy valóban döntési pozícióban vannak-e a laikusok? Valóban lehetőséget kapnak arra, hogy beleszóljanak abba, mi legyen a bírói ítélet? A laikus részvételi formák egy meghatározott változatában ez úgy tűnik, mintha nem is lehetne kérdés. Azokban az esetekben, amikor a laikusok ön-

³⁰⁵BADÓ Attila: *Az angolszász típusú esküdszék kritikai elemzése*. In: Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. 50., Fasc. 1. Szeged, 1996. 52. p.

³⁰⁶E kérdés részletes elemzéséhez lásd: IONTCHEVA, Jenia: *Jury Sentencing as Democratic Practice*. In: Virginia Law Review, 2/2003. 311–383. p.

³⁰⁷TOCQUEVILLE, Alexis de: *A demokrácia Amerikában* [ford. Frémer Jusstina]. Gondolat, Budapest, 1983. 23–246. p.

³⁰⁸Lásd DEVLIN 1956. 164. p.; BADÓ Attila: *A laikus bírászkodás*. In: Badó Attila [et al.]: Bevezetés a jogszociológiába. Prudentia Iuris, Miskolc, 1997. 185. p.

³⁰⁹Lásd: BADÓ: 1996. 52. p.

állóan, professzionális bírói közreműködés nélkül ítélkeznek, inkább a szakmai támogatás igénye lehet kérdéses.³¹⁰ Az általában meghatározott értékhatárig és büntetési mértékig illetékes békebírák elvileg teljes döntési szabadságot élveznek. Ez a jogilag teljesnek tűnő szabadság azonban a gyakorlatban nem érvényesül maradéktalanul. Egyfelől a laikusok jogi képzettségének hiányából következik, hogy a szakmai jogi érvelések, mindenekelőtt az ügyészség oldaláról, erőteljesebben hatnak a békebírákra, ami látványosan megmutatkozik az átlagosnál nagyobb elítélési mutatókban.³¹¹ Másrészt ugyancsak a döntési szabadságot korlátozza a jogi szaktanácsadók szerepeltetése, akiknek jelentősége az indokolási kötelezettséget előíró európai normák következtében ma a korábbinál is fontosabb. Bár látható, hogy a szaktanácsadók túlsúlyával szemben például a békebírói rendszer őshazájában, az angol jogrendszerben is komolyan küzdenek,³¹² a bírói ítélkezés modern szakmai követelményei miatt a szaktanácsadók jelentőségét naivitás lenne alábecsülni. Hiába mondhatjuk azt, hogy ezeknél a laikus bírósági formáknál a laikusok teljes szabadságot élveznek, ha éppen a döntéshez szükséges szaktudás hiánya miatt kénytelenek másokra hagyatkozni a döntés meghozatalánál.

Teljesen más megközelítést igényelnek azok a bíróságok, ahol a laikusok törvényi szinten azonos, a gyakorlatban viszont általában jóval kisebb súllyal vesznek részt az ítélelhozatalban. A kevert bíróságokhoz (*mixed tribunals*) sorolható bírói tanácsok eleve azt az elképzelést tükrözik, hogy a döntési jogosultság és a felelősség a professzionális és laikus bírák között megoszlik. Általánosságban elmondható, hogy e formációknál (pl. német, magyar, horvát) a laikusok marginalizálódása figyelhető meg, akiknek a szerepe többnyire formálissá válik. Kivételt ez alól az olyan laikusokból és professzionális bírákból összeállított esküdszékek jelenthetnek, melyeknél a professzionális főlénye a szakbíráknak kevésbé érvényesülhet. Ilyen például a francia esküdszék, ahol a 3 szakbíró mellett 9 laikus tagja annak a tanácsnak, mely a tény és jogkérdésekről és a szankcióról is azonos szavazati joggal dönt.³¹³

Összességében elmondható, hogy a demokrácia részvételi jellegét (vagy részvételi érzetét) a laikus bírósági formák többé vagy kevésbé erősíthetik ugyan, ám ezt a fent jelzett korlátok figyelembe vétele mellett teszik ma már, általában sokkal messzebb attól, mint ahogy az a bevezetésüket indokoló törvényjavaslatokból kiolvasható.

1.1.2. Képviselési demokráciát erősítő jellemzők

A demokrácia és az igazságszolgáltatás képviselési jegyeit erősítő laikus bíráskodás képe, mely a szakirodalomban ugyancsak hangot kap,³¹⁴ szintén árnyalásra szorul. A ma létező

³¹⁰ Franciaországban juges de proximité, Angliában, Walesben és Észak-Írországon magistrates, Olaszországban Giudici di Pace, Skóciában Justices of the Peace, Scotland.

³¹¹ DARBYSHIRE, Penny: *An Essay on the Importance and Neglect of the Magistracy*. In: Criminal Law Review, Sep. 1997. 627. p., 633–640. p.

³¹² *R v Birmingham Magistrates ex parte Ahmed*, 1995, R v Eccles Justices, ex parte Farrelly, 1992.; jogtörténeti elemzést ad STIPTA István: *A 19. századi angol közigazgatási jogvédelem és a magyar közigazgatási bíráskodás*. In: Emlékkönyv Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Homoki-Nagy Mária, Balogh Elemér. =: Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. 73. Szeged, 2010. 793–810. p.

³¹³ BADÓ Attila: *A francia esküdszékekkel kapcsolatos dilemmák*. In: Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. 57., Fasc. 1. Szeged, 1999. 3–26. p.

³¹⁴ Lásd GOLDBACH – HANS 2013. 13–87. p.; ANTAL, Tamás: *The Codification of the Jury Procedure in Hungary*. In: The Journal of Legal History, 3/2009. 279–297. p.; ANTAL, Tamás: *The Jury in Hungary*. In: Збірник

laikus bírósági formák esetében a képviselet közvetett formájáról leginkább akkor beszélhetünk, ha a laikusokat valamilyen politikai választás eredményeképpen megalakuló testület (pl. önkormányzat) választja. A kiválasztás e módja azonban a pártatlanság szempontjából legalább annyi problémát vet fel, mint a szakbírák esetében a politikai jellegű kinevezés vagy választás. A véletlenszerű sorsolás útján kiválasztott laikusok esetében viszont a népképviselet eszméje sérül.

A képviselet eszméje a laikusok kapcsán földrajzi képviselet formájában is felmerül, hiszen a kezdeti formák esetében különös jelentőséggel bírt a helyi közösség (*local community*) szempontjainak ismerete és érvényesítése az ítéletben, mi több: az angol vidéki esküdtszékek létrejötteként éppen ez volt az egyik történeti alapja.³¹⁵ Korunkban ez utóbbi szempont ugyan a jogbiztonság eszméje ellen hat, s bizonyos helyzetekben összeférhetlenségi problémákhoz vezet, ám a gyakorlatban mindennek már csak kevés jelentőséget tulajdoníthatunk.

A laikus bírák, az esküdtek esetében úgy tűnik, hogy a véletlenszerű, egyúttal a reprezentativitást más úton megteremtő kiválasztási módszer tekinthető olyan világtrendnek, ami előbb vagy utóbb az esküdteken túl az egyéb laikus bírakat is el kell, hogy érje. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága által kidolgozott és dogmatikailag fokozatosan fejlesztett *fair cross section-doktrína*³¹⁶ lényegében azt tűzi ki célul, hogy egyetlen megkülönböztethető társadalmi csoport se legyen kizárható a véletlenszerű kiválasztásból, és hogy a kiválasztási eljárás egy kiegyensúlyozott összetételű esküdtbíróság kialakítására adjon esélyt. Európában ennek közvetlen hatását az angol békebírói rendszer esetében érezhetjük. A békebírói pártatlanság érdekében az angol igazságszolgáltatás a reprezentativitás biztosítását az utóbbi évtizedekben egyre komolyabban veszi.³¹⁷ Ez arra a meggyőződésre épül, hogy amennyiben a magisztrátus bírói kar összetétele megközelítőleg tükrözi a társadalom összetételét, akkor nagyobb az esélye annak, hogy az állampolgárok problémáira érzékenyebb, egyben pártatlanabb igazságszolgáltató rendszer működjön. Bizonyos kisebbségi csoportok megjelenése a bírói karban esélyt ad arra, hogy a többi bíró esetleges előítéletei e csoporttal kapcsolatban mérséklődjenek, de akár arra is, hogy maguk a kisebbséget megjelenítő bírák ítélkezzenek az adott kisebbségi csoport ügyeiben. Hosszú évszázadokon át – akárcsak az angol szakbírák esetében – egy meghatározott társadalmi csoport felülreprezentáltsága egyértelmű volt. Nőként, alacsony társadalmi státusszal vagy valamely kisebbségi csoport tagjaként esélytelenül „pályázott” volna bárki a békebírói posztra, amit egészen a 20. század végéig a fehér középosztály és a társadalmi elit reprezentánsai töltöttek be a kiválasztási eljárás sajátosságai miatt.³¹⁸

Радова (Collected Papers), 1–2/2008. Novi Sad, 2008. 927–939. p.; ANTAL, Tamás: *Lessons and Criticism of the Criminal Jury in the History of Hungary*. In: Canadian Social Science, 6/2015. 215–220. p.; ANTAL Tamás: *A bírói hatalom gyakorlásának jogszabályi változásai a dualizmus korában (1890–1914)*. In: Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról. Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2011. 9–21. p.; Antal 2006, 171–278. p.

³¹⁵ ANTAL 2013, 8–14. p.; ANTAL Tamás: *Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdtszék felemelkedése*. In: Jogtudományi Közlöny, 2014/9. 401–410. p.

³¹⁶ BADÓ Attila: *Laikus bíráskodás és reprezentativitás: a „fair cross section” doktrína*. In: Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. 58., Fasc.1. Szeged, 2000. 7–14. p.

³¹⁷ MAUTE, Judith L.: *English Reforms to Judicial Selection. Comparative Lessons for American States?* In: Fordham Urban Law Journal, 1/2006. (34). Article 13. 387–423. p.

³¹⁸ BADÓ 2013. 119–153. p.

Az első komoly lépést ebbe az irányba egy 1999-es kampány jelentett, amit Lord Irvine lordkancellárként indított. Ennek célja mindazon kisebbségi csoportok jelentkezési aktivitásának erősítése volt, melyek a magisztrátusi karban alulreprezentáltak voltak.³¹⁹ (Nem csupán a kisebbségi csoportok alulreprezentáltsága, hanem a politikai kiegyensúlyozatlanság enyhítése is a lordkancellár céljai között szerepelt, miután a felmérések a magisztrátusok között konzervatív eltolódásra hívták fel a figyelmet).³²⁰ Elmondható, hogy mára a békebírák közötti arányok nagyjából megfelelnek a kisebbségi csoportok arányainak, még ha ez csupán az országos átlag szempontjából igaz is: a londoni körzetben élő kisebbségek arányától például messze elmarad az ott szolgálatot teljesítő békebírák között ugyanazon kisebbségek aránya. (Ahol az eltérés megmarad, az nem az igazgatást végzők akaratának hiányára, hanem valamilyen objektív akadálnak köszönhető).³²¹ A korcsoportok közötti aránytalanság természetesnek számít, hiszen főleg az idősebb korosztály engedheti meg magának a békebíráskodás „luxusát”. A politikai nézetek társadalmi arányait pedig azért képtelenség tükrözni a békebírák összetételében, mert annak pontos mérését az interjúk végző bizottságok nem tudják elvégezni. Az angol eset jól példázza, hogy a politikai jellegű képviselő helyett milyen úton érdemes elindulni az igazságszolgáltatás világában akkor, ha az intézmény reprezentativitását biztosítani kívánjuk.

1.1.3. Deliberatív jellemzők

A deliberatív jellemzői a laikus bíráskodás egyes formáinak szinte mintaszerűnek tekinthetők. A japán esküdtszék bevezetését Zachary Corey például éppen e fogalommal társítja.³²² Ott, ahol esküdtszék működik, vagy ahol a fenti módon biztosított a laikus bírák reprezentativitása, a legváltozatosabb társadalmi csoportok képviselői folytathatnak eszmecserét a döntést megelőzően. Amikor megnézzük a *12 dühös ember* című filmet (rend.: Sidney Lumet, 1957), szinte tankönyvszerű bemutatását kapjuk annak, hogy miként kell működniük a deliberatív jegyeket magán viselő demokratikus intézményeknek. A döntéshozatalban részt

³¹⁹ MALLESON 2006, 119–133.; MALLESON, Kate – RUSSEL, Peter: *Rethinking the merit principle in judicial selection*. In: *Journal of Law and Society*, 33/2007. 126–140. p.

³²⁰ E kampány óta a békebírák kiválasztásánál fokozott figyelemmel kísérik azt, hogy az egyes társadalmi csoportok arányuknak megfelelő képviselőhöz jussanak a bírói karban. Jóllehet mindenki tisztában van azzal, hogy a teljes megfelelőség elérése képtelenség, a cél megközelítését mégis a pártatlan igazságszolgáltatás biztosításának tekintik. Az igyekezet a statisztikai adatok alapján nagyjából eléri célját. Amennyiben a szakbírák 2012. évi adatait összevetjük a békebírák adataival, akkor láthatóvá válik a különbség. Amennyiben például a nemek arányát vetjük össze, durva eltérésre bukkanunk. A mintegy 3500 szakbíró között mindössze 807 nőt találunk, miközben a békebírák esetében a nők néhány százalékkal meg is haladják a férfiak arányát.

³²¹ Érdemes idézni itt a magisztrátusok jelentkezési felhívásában rögzítetteket. A Bíróügyi Hivatal (*Judicial Office*) hivatalos kiadványában rögzítik, hogy a békebírákat kizárólag érdem alapon választják. A következő mondatban ugyanakkor jelzik, hogy különösen bátorítják azokat a jelentkezőket, akik valamely, a társadalomban alulreprezentált csoportból érkeznek: „Applications are welcome from any person who meets the eligibility criteria for appointment and who believes they have the necessary qualities. Applications are particularly welcome from members of groups currently under-represented amongst the magistracy. That includes members of Black and Minority Ethnic communities, people under the age of 50, people from non-managerial or professional occupations, and people with a disability who are able, either unassisted or with the benefit of reasonable adjustments, to carry out the full range of a magistrate’s duties.” *Becoming Magistrate in England and Wales. Guidance for Prospective Applicants*. Magistrates HR, Judicial Office, May 2015. 36. p.

³²² COREY, Zachary – HANS, Valeria P.: *Japan’s New Lay Judge System: Deliberative Democracy in Action?* In: Cornell Law Faculty Publications, 2010. Paper 636.

vevők egyenlők, és a döntés meghozatala érdekében fejtik ki véleményüket. Önmagukról, egymásról és az ügyről alkotott véleményük, preferenciáik fokozatosan módosulnak a vita során, és e változás okait is feltárják egymás előtt. Keresik az egymás meggyőzésére alkalmas érveket a konszenzusra jutás érdekében. Egyetlen hiányérzetünk maradhat csupán. A vita ugyanis zárt ajtók között zajlik, és csak a filmet nézők kiváltsága, hogy a fiktív tanácskozás kulisszatitkait megismerhetik. A valós tanácskozás köztudottan a nyilvánosságtól hermetikusan elzárva történik, ahova még a kíváncsi kutatók sem nyerhetnek bepillantást. Jóllehet számos kutatás foglalkozott különböző, a tanácskozást szimuláló módszerek segítségével azzal a kérdéssel, hogy miként jut döntésre az esküdtszék, a valósághoz közeli képhez leginkább az utólagos, a tanácskozásban részt vevők véleményét kérdező vizsgálatokból kapunk. E vizsgálatok jól feltárják a tisztán laikusokból álló testületek „hatalmi viszonyait”, és rámutatnak azon jelenségekre, melyek az intézmény deliberatív jellegét torzíthatják.³²³

Az esküdtszéken túl a kérdés szempontjából sokkal érdekesebb az, hogy a kevert tanácsok (*mixed tribunals*) esetében hogyan alakul a szakszabírák és laikus bírák belső viszonya. Az erre vonatkozó kutatások képesek bemutatni, hogy a törvényi szinten azonos jogokkal felruházott laikus és szakszabírák között kialakul-e hierarchikus viszony. A vizsgálatok általában megerősítik azt, amit az intézmény részvételi jellegénél már hangsúlyoztunk, hogy a szakszabírák dominanciája – főképpen egy kis létszámú testület esetében – szükségszerűen kialakul, legfőképpen akkor, ha autoriter személyiségű szakszabíró szerepel a testületben. Tanulságosak Ekkehard Klausa vizsgálatai, melyek a német ülnökrendszerben mutattak rá e jelenségre.³²⁴ A vizsgálatok általánosságban is megerősítik azonban, hogy a szakszabíró szakmai fölényéből származó dominanciája autoriter személyiség nélkül is megmutatkozik, és a laikusok befolyása a döntésre igen gyenge.³²⁵ Mindez ama következtetésre vezethet bennünket, hogy az intézmény deliberatív jegyei is csak igen erős korlátok között érvényesülnek kevert bíróságok esetében.

1.2. A laikus bíráskodás, mint az igazságszolgáltatás legitimitását erősítő eszköz

A legitimitás biztosítása, mint intézményt megalapozó érvelés, ugyancsak rendre megtalálható a laikusok szerepeltetését alátámasztó törvényekben,³²⁶ törvényi indoklásokban vagy a szakirodalomban.³²⁷ A legátfogóbb, a témakört e fogalom köré felépítő monográfiát Stefan

³²³ BADÓ Attila: *Társadalomtudósok a bíróságon*. In: Jogtudományi Közlöny, 1994/1. 35. p.

³²⁴ KLAUSA, Ekkehard: *Ehrenamtliche Richter. Ihre Auswahl und Funktion, empirisch untersucht*. Athenäum, Frankfurt am Main, 1972. 235. p.

³²⁵ CASPER, Gerhard – ZEISEL, Hans: *Der Laienrichter im Strafprozess. Vier empirische Studien Zur Rechtsvergleichung*. C. F. Müller Juristischen Verlag, Karlsruhe, 1979. 81. p.; RENNING, Christoph: *Die Entscheidungsfindung durch Schöffen und Berufsrichter in rechtlicher und psychologischer Sicht. Empirische, rechtsdogmatische und psychologisch-theoretische Untersuchungen zur Laienbeteiligung an der Strafgerichtsbarkeit*. N. G. Elwert, Marburg, 1993. 724. p.; KULCSÁR Kálmán: *A népi ülnök a bíróságon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 124. p.

³²⁶ Egyértelmű hivatkozást találhatunk az intézmény legitimitációs funkciójára például a német ülnökök szerepére vonatkozó meghatározásban, amit a német bírák jogállására vonatkozó törvény tartalmaz (DRiG): „ein Symbol darstellten, das verdeutlicht, dass das Recht im Namen des Volkes, durch seine Legitimation getragen, gesprochen wird”.

³²⁷ BURGESS, Pete W. – CORBY, Susan – LATREILLE, Paul L.: *Lay Judges and Labor Courts: A Question of Legitimacy*. In: *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 35/2014. 191. p.

Machura készítette el,³²⁸ aki könyve bevezetőjében jelzi, hogy Weber, Rawls és Luhmann nyomán megállapítható: az állami stabilitáshoz elengedhetetlen a társadalom által elfogadott értékek megjelenése az állami döntésekben.³²⁹ Az e cél szolgálatában álló laikus bírászkodás oly módon töltheti be funkcióját, hogy a jogi szaktudással nem rendelkező, akár alacsony státuszú társadalmi csoportok is képviseltetik magukat az igazságszolgáltatásban, ahol saját morális értékeik megjelenítésével a bírászkodás társadalmi elfogadottságát erősítik. Ezt az elképzelést a fent leírt, részvételi vagy deliberatívus jellemzők ismeretében eleve erős fenntartásokkal kezelhetjük. Ám még erőteljesebb kétségeket támaszthat bennünk az, hogy az igazságszolgáltatás bizalmi indexe és a laikus részvételi formák jelenléte között semmilyen összefüggésre nem találtunk. Ugyan a felmérések szerint, ha megkérdezzük valakit arról, hogy támogatná-e azt, hogy ügyében a szakbíró mellett laikusok is döntsenek, akkor nagy többséggel támogatják az elképzelést,³³⁰ ám az igazságszolgáltatás bizalmi indexe nem magasabb azokban az országokban, ahol erőteljes laikus részvétel létezik, mint ahol egyáltalán nincs ilyen. Az össztársadalmi szintű mérhető hatás elmaradása ellenére nem tagadható, hogy azoknál, akik laikusként közreműködnek a jogviták eldöntésében, ne lehetne bizonyos jogrendszerekben kimutatható bizalomnövekedés.³³¹ Az igazságszolgáltatás iránti bizalom nyilvánvalóan olyan komplex tényezőktől függ, mely tényezők között szinte elvész a laikus részvétel szerepe. Akárcsak az a multiplikátor hatás, melyet az intézménynek tulajdonít a szakirodalom,³³² és mely szerint az igazságszolgáltatás elfogadottsága nem pusztán a laikus bírásban közvetlenül, hanem azokban is növekedhet, akikkel a laikusok élményeiket megosztják.

Mindehhez szorosan kapcsolódik még a „pedagógiai” érv, ami a társadalom jogismeretének, jogtudatának erősítésében és egyfajta népnevelő funkcióban találja meg ezen intézmény lényegét. Tocqueville kijelentése fémjelzi leginkább a gondolatot, aki szerint az esküdtszék talán nem a leghatékonyabb intézmény, ám a nép nevelésére a legalkalmasabb.³³³ Véleményünk szerint még azokban az országokban is, ahol nagy tömegű laikus bírót alkalmaznak, annak pedagógiai jelentősége messze alulmarad a média vagy a közoktatás jogismeretre, jogtudatra gyakorolt hatásához képest.

1.3. A laikusok, mint ténytalálók

Érdemes röviden említést tenni a laikus bírászkodás tényfeltáró hatékonyságával kapcsolatos problémáról is.³³⁴ A laikusok alkalmazása melletti érv lehet az is, hogy a laikus bírászkodás

³²⁸ MACHURA, Stefan: *Eine Kultur der Kooperation zwischen Schöffen und Berufsrichtern*. In: Richter ohne Robe, 12/2000. 111–116. p.

³²⁹ Lásd: MACHURA, Stefan: *Fairness und Legitimität*. Nomos, Baden-Baden, 2001. 9. p.

³³⁰ VILLMOV, Bernhard [et al.]: *Die Mitwirkung von Laien in der (Jugend-) Strafrechtsbarkeit. Rechtsprechung zwischen Professionalität und Bürgernähe*. In: Ostendorf, Heribert: *Integration von Strafrechts- und Sozialwissenschaften*. Festschrift für Lieselotte Pongrats. J. Schweitzer, München, 1986. 306–361. p.

³³¹ BADÓ Attila: *Hungarian Mixed Court without Representativity: An Empirical Research*. In: Zbornik Radova. 2016. 50/4. 1415–1436.

³³² Lásd: MACHURA 2001. 40. p.

³³³ Lásd: TOCQUEVILLE 1983. 23–246. p.

³³⁴ BALDWIN, John – MCCONVILLE, Michael: *Jury trials*. In: *The Modern Law Review*, 42/6/1983. 726–727. p.; CLERMONT, Kevin M. – EISENBERG, Theodore: *Trial by Jury or Judge: Transcending Empiricism*. In: Cornell

általában társas bíráskodással és tipikusan nagyobb létszámú döntéshozói testületek létrejöttével is jár, ami a hatékonyságot is fokozza. A „több szem többet lát” egyszerűségére építő érveléssel szemben persze számos, sokszor empirikus vizsgálatokra építő ellenérv is felhozható, ám ezek máig sem voltak képesek elhomályosítani a laikusok éleslátásába vetett mítoszt, mely azon az elképzelésen is alapul, hogy a munkájába belefásult szakbírák sérült percepciójához képest a laikusok az új élménytől éberebben figyelhetik egy jogeset tényeit. Az, hogy a ténytaláláshoz is szaktudás, de legalábbis tapasztalat szükséges, nehezen vonható kétségbe. Lehet, hogy a tanúk szavahihetőségének megállapításához több „érzékre”, mint tapasztalatra van szükség, ám a tényfeltárás bizonyos elemeit és a tények értékelésének módját a szakbíró csak hosszú gyakorlat után képes elsajátítani. (E körből ki kell emelni azokat a laikus bíróságokat, ahol a ténytalálás színvonalának emelése érdekében kifejezetten ügyspecifikus tudással rendelkezőkből áll össze az ítélő testület.)³³⁵ A hosszú rutintól mintegy „megfáradt” szakbíró s az ügy tényeit éles szemmel figyelő laikus bírótárs nem újkeletű szembeállítás³³⁶ azt sejteti, hogy a ténykérdések feltárását és megítélését tanulás nélkül is bárki könnyedén elvégezhetné. Meglátásunk szerint, főleg bonyolultabb ügyeknél a hangsúlyt inkább a társas bíráskodásból fakadó előnyökre érdemes helyezni. Miután a nagy létszámú, csak szakbírákból álló tanácsok folyamatos, a bírósági rendszer minden szintjén való működtetésére annak költségessége miatt nem lehet számítani, ezért a laikusokkal kiegészített tanácsok egyik legfőbb előnyét ez jelentheti.

1.4. Kontroll funkció

Az „ellenőrzés” kifejezés furcsa emlékeket ébreszthet azokban, akik a „posztszocialista” országok második világháborút követő gyakorlatát ismerik a laikus bíráskodás területén. E történelmi szituációban (mint pl. 1949-től Magyarországon) a bírák ellenőrzése vagy inkább sakkban tartása a szovjet típusú ülnök bíráskodás kialakításának fő indoka volt. A kommunista hatalomátvételt megelőző időszakban szocializálódott bírákat a „dolgozó osztályt” és a kommunista eszméket képviselő ülnököknek kellett felügyelni a „helyes” döntések megszületése érdekében.³³⁷ A demokratikus társadalmakban az ellenőrző funkciónak egészen mást illik szolgálnia. A kontroll funkció több értelemben is gazdagítja a laikus bíráskodás apologetikus irodalmát. Az érvelés egyfelől, mint az igazságszolgáltatás egészét népi kontroll alá helyező intézményről szól, mely a „népi igazságérzet” hatékony becsatornázását teszi lehetővé a jogrendszerbe. Ahogyan korábban jeleztük, ez a kontroll a laikus bíráskodás különböző formáitól függően igen széles skálán mozog. A híres Kalven–Zeisel vizsgálat is az esetek csupán 6 százalékában talált a szakbírák és az

Law Review, 77/5/1992. 1124. p.; VIDMAR, Neil: *The Performance of the American Civil Jury: An Empirical Perspective*. In: Arizona Law Review 40/1998. 849. p.; WAYE, Vicki: *Judicial Fact-Finding: Trial By Judge Alone In Serious Criminal Cases*. In: Melbourne University Law Review, 27/2003. 1-35. ; ANTAL Tamás: *A bírák helyzete a középkori német jogkönyvekben és az angol szokásjogban*. In: Jogtudományi Közlöny, 5/2012. 233–239. p.; ANTAL, Tamás: *The Legal Status of Judges in the German 'Spiegels' and in the Medieval English Common Law*. In: Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet. Hrsg.: Balogh, Elemér. = Ius Saxonico-Maiburgense in Oriente 4. Berlin, 2015. 73–83. p.; ANTAL Tamás: *Az angol esküdtzék fejlődése a középkor és a korai újkorban – a Magna Chartától Morus Tamás peréig*. In: Jogtudományi Közlöny, 10/2015. 477–486. p.

³³⁵ Special jury, tiszteletbeli bírák; lásd ANTAL 2013. 20–23. p.

³³⁶ ANTAL 2006. 255–258. p.

³³⁷ Lásd: BADÓ – BENCZE 2007. 1–13. p.

esküdtek véleménye között a bűnösségre vonatkozó egyértelmű különbséget, melyen belül is elkülöníthetők azon esetek, ahol a tényeket és ahol a morális tartalmat rögzítő jogszabályokat illetően mutatkozott véleménykülönbség.³³⁸ Talán a komoly vitát kiváltó Diamond vizsgálat³³⁹ az, amely a békebírói rendszer jellemzőinek köszönhetően alkalmas arra, hogy a laikusok „kontroll szerepét” a büntetéskiszabás területén plasztikusan megmutassa. Diamond empirikus vizsgálata³⁴⁰ arra mutat rá, hogy a jogi végzettséggel rendelkező békebírók (*stipendiary*) és a klasszikus laikus bírók gyakorlata a szankció tekintetében eltér. A „kvázi szakbírók” szignifikánsan szigorúbb büntetéseket szabnak ki, mint laikus társaik. Ez a számos előfeltevést cáfolni igyekvő tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy generál prevenció szempontra szocializáló jogászképzés a társadalmi igazságérzettől eltávolítja a jogászokat, amit a laikus bírák ítéleteikkel korrigálhatnak.

A tisztán laikus békebírói ítéletekhez képest a kevert bíróságoknál nehezebb e korrekciós szerepről világos képet kapni, ám ezen a téren is jelentős ismeretanyaggal rendelkezünk. Ami meglátásunk szerint a laikus testületek kontroll szerepének legfontosabb elemét jelenti, az éppen a kevert bíróságok működésénél mutatkozik meg leginkább. A túlbürokratizált igazságszolgáltatás humanizálásának eszközeként is felfogható ugyanis a laikus intézmények szerepe egy adott jogrendszerben. A kontroll e téren akkor a legszembeötlőbb, ha a laikusok jelenléte a tárgyalások lefolyásának módjára is hatni képes. A tárgyalási stílus megváltozására több vizsgálat is rámutatott, amikor a szakbírák a laikusok jelenlétében más hangnemben, udvariasabban tárgyaltak.³⁴¹ Miután a hasonló hatást kiváltó médiajelenlét csak az esetek töredékénél jut szerephez, így a laikusok szervezett jelenlétének biztosítása már e hatás miatt is megfontolásra érdemes.

³³⁸ KALVEN, Harry – ZEISEL, Hans: *The American jury*. Little Brown and Company, Boston, 1966.

³³⁹ WALKER, Monica: *Sentencing Studies: Comment on Diamond*. In: *Law and Social Inquiry*, 1/1992. (17). 109–113. p.

³⁴⁰ DIAMOND, Shari Seidman: *Revising Images of Public Punitiveness: Sentencing by Lay and Professional Magistrates*. In: *Law and Social Inquiry*. 2/1990. (15). 191. p., DIAMOND, Shari Seidman – VIDMAR, Neil: *Jury Room Ruminations on Forbidden Topics*. In: *Virginia Law Review*, 87/2001. 1857–1915. p.

³⁴¹ PETERS, Karl: *Fehlerquellen im Strafprozeß*, Band 2. C. F. Müller, Karlsruhe, 1972. 371. p.; TAUSCH, Anne M. – LANGER, Inghard: *Soziales Verhalten von Richtern gegenüber Angeklagten. Merkmale, Auswirkungen sowie Änderungen durch ein Selbst-Training*. In: *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie*, 4/1971 (3). 283–303. p.; ANDERSON, Stanley: *Lay Judges and Jurors in Denmark*. In: *The American Journal of Comparative Law*, 38/1990. 839–864. p.

VI. ÜLNÖKÖK, ESKÜDTEK, BÉKEBÍRÁK. KIVÁLASZTÁS, REPREZENTATIVITÁS ÉS KÖZREMŰKÖDÉS AZ ÍTÉLETHOZATALBAN

1. Bevezető gondolatok

A jogi végzettséggel nem rendelkező laikus bírák közreműködésére a bírói ítélet megszületése kapcsán számos változatban kerülhet sor. Egy 1999-ben, a laikus részvétélről rendezett nemzetközi összehasonlító jogi konferencián hangzott el, hogy „úgy tűnik, mintha a világ egy gigantikus laboratórium lenne”, hiszen ahány ország, szinte annyi féle laikus részvételi forma létezik az igazságszolgáltatásban. Úgy tűnik, mintha a jogi transzplantok jogrendszerbe illesztésének korlátaira vonatkozó szakirodalmat ebben a tekintetben minden ország figyelembe vette volna. Ennek ellenére nincs akadálya annak, hogy a megjelenési formák változatossága mellett az alapvető sajátosságok mentén világos csoportosítást végezzünk el.

A jogi végzettséggel nem rendelkező laikus részvételi formák klasszifikációjára és elnevezésére vonatkozó szakirodalom – ellentétben például a jogrendszerek klasszifikációjával – nagyjából egységesnek tekinthető.

A korai, csakis a laikus bíróság konkrét működési helyének (pl. angol, francia esküdtszék) megjelölésére alapító „rendszerkezéseket” követően viszonylag gyorsan stabilizálódott egy nagyjából egységes meghatározása és elnevezése a legalapvetőbb laikus bírósági formáknak. Jóllehet az utóbbi évek monografikus kísérletei között ma is találunk olyat,³⁴² melynél a tipizálás alapját a mintaadó jogrendszerek konkrét megnevezése segítségével végzik el,³⁴³ a téma elismert szakértői ma általában néhány, a különböző laikus részvételi formák általános jellemzőire építő csoportot határoznak meg. Ilyennek tekinthető John D. Jackson és Nikolay P. Kovalev klasszifikációs megoldása, akik a klasszikus angolszász esküdtszéken túl 5 modelljét különítik el az európai laikus bíráskodásnak: Az angolszász alapokon nyugvó, úgynevezett kontinentális esküdtszék mellett elemzik a német típusú kollaboratív és a francia típusú kollaboratív bírósági rendszereket, a szakértő ülnöki rendszereket és a csak laikusokból álló bíróságokat. A kollaboratív jelző viszonylag újdonságnak számít,³⁴⁴ hiszen az angol nyelvű szakirodalomban, a szakbírákból és laikusokból összeálló bírói tanácsokra általában a „kevert bíróság” (*mixed court/tribunal*) kifejezést használják.³⁴⁵ A jelző megváltoztatását azzal indokolják, hogy egy középkori esküdtszéki eljárás esetén a *mixed juries* kifejezést már lefoglalták akkor, ha két különböző helyről származó esküdtekből állt össze az esküdtszék.³⁴⁶ A szerzők szerint a laikus bíróságokra

³⁴² MALSCH 2009. 65. p.

³⁴³ MALSCH az alábbi formákat különbözteti meg: 1. klasszikus esküdtszék, 2. belga esküdtszék, 3. svájci esküdtszék, 4. francia és olasz esküdtszék, 5. dán és norvég esküdtszék, 6. német típusú laikus bíróság (Schöffen), 7. angol, wales-i és skót békebírói rendszer, 8. tiszteletbeli bírák.

³⁴⁴ DUBBER, Markus – PIHLAJAMÄKI, Heikki: *Introduction: Lay Participation in Modern Law: A Comparative Historical Analysis*. In: *Comparative Legal History*, 2/2015. (3). 230. p.

³⁴⁵ Lásd pl. KUTNIAK, Ivkovic Sanja: *An Inside View: Professional Judges' and Lay Judges' Support for Mixed Tribunals*. In: *Law and Policy*, April, 2003. 93–122. p

³⁴⁶ ANTAL 2013. 17. p.

vonatkozó szakirodalomban szerencsésebb egy másik fogalmat használni, mely nem okozhat zavart.³⁴⁷ Véleményünk szerint a *collaborative* kifejezés hasonló módon megtévesztő lehet, hiszen azt a képzetet is keltheti a szakirodalomban el nem mélyedt olvasóban (amit joghallgatókkal folytatott munka során magunk is megtapasztaltunk), mintha több bíróság együttműködéséről lenne szó.³⁴⁸

A fenti tipizálást mindenekelőtt a laikusok bevonásával működő bírói tanácsok összetétele és a belső feladatmegoszlás határozza meg. Ugyanakkor a laikusok közreműködésével működő testületek feladataik alapján is csoportosíthatók. (Léteznek polgári vagy büntető ügyekben eljáró esküdtszékek, békebíróságok, katonai büntetőeljárásokban vagy fiatalok ügyében eljáró ülnökbíróságok.)

Miután szándékunk szerint mindenekelőtt a bírói függetlenség szempontjából lényeges kérdéssel, a laikus bírák szelekciójával és a laikusok közreműködésével kívánunk foglalkozni, ezért elemzésünkhöz a rekrutáció és a közreműködés módját is általában meghatározó klasszifikációt alakítottunk ki. Az összehasonlító jogi kutatások alapján szerzett ismereteink szerint a testületek összetétele, a laikusok részvételi módja általában a kiválasztás mikéntjére is hatást gyakorol. Meglátásunk szerint minél nagyobb szerepet játszanak a laikusok a bírói ítélet megszületése szempontjából, annál nagyobb hangsúlyt helyez a törvényhozó a kiválasztás módjára. Az alábbiakban, az általunk választott tipizálás segítségével kívánunk képet adni a laikusok kiválasztási módjáról, és a laikusok közreműködéséről:

1. *Önállóan ítélkező laikus (béke-)bírói rendszerről* van szó, ha egy jogrendszerben jogi végzettség nélküli állampolgárok is lehetőséget kapnak arra, hogy bíróként polgári vagy büntető ügyben szakbírói közreműködés nélkül is önálló bírói döntést hozzanak tény és jogkérdésekben. Ilyen laikus bírósági forma működik az angol jogrendszerben a magisztrátusi bíróságokon (*Magistrate Court*), ahol a békebírák egyedül vagy hármas tanácsban ítélkeznek kisebb tárgyi súlyú büntető és polgári ügyekben. Hasonló rendszer működik Skóciában. Ugyancsak létezik ilyen laikus bírósági forma Franciaországban (*juges de proximité*) és Olaszországban (*Giudici di Pace*) vagy Spanyolországban (*Justicia de Paz*) és Portugáliában (*Juiz de Paz*).
2. *Önálló esküdtzékről* akkor beszélhetünk, ha a laikus bírákat önálló testületként, mindenekelőtt a polgári vagy büntető ügyekben felmerülő ténykérdések megítélésére, esetleg a szankció meghatározására alkalmazzák. Ebben az esetben a tény és jogkérdések megítélése elválik, és az utóbbi kérdésben szakbíró, míg az előzőben a jogi végzettséggel nem (vagy csak véletlenszerűen) rendelkező esküdtszék hozhat döntést. Az angol gyökerű intézmény mindenekelőtt a *common law* világában elterjedt, melynek legkiterjedtebb alkalmazására az Egyesült Államokban kerül sor, ahol mind a vádesküdtszék, a polgári és büntető ügyekben eljáró ítélő esküdtszék is szerves része az igazságszolgáltatásnak. Létezik továbbá a 18. századtól szakértői esküdtszék (*special jury*) is, melynél meghatározott ügyeknél különös szakértelemmel rendelkező esküdteket alkalmaznak. A kontinentális jogrendszerekben is megtaláljuk e formát, hiszen többek között Dániában,³⁴⁹ Ausztriában, Norvégiában,

³⁴⁷ JACKSON – KOVALEV 2006/2007. 7. p.

³⁴⁸ Amennyiben újszerű angol elnevezéssel szeretnénk kísérletezni, szóba jöhetne még a „Joint Tribunals” elnevezés, ám nem gondoljuk, hogy ezzel egy jótányit is előmozdítanánk a laikus bíráskodásra vonatkozó kutatásokat.

³⁴⁹ ANDERSON 1990. 839. p.; GARDE, Peter: *The Danish Jury*. In: 72 INT'L REV. PENAL L. 87 (2001.).

Belgiumban, Máltán, újabban Oroszországban és Spanyolországban³⁵⁰ is működik esküdtszék, mindenekelőtt a legsúlyosabb bűncselekmények vagy néhány országban a sajtóperek elbírálására.

3. *Kevert esküdtszékről* akkor beszélhetünk, ha az esküdtszék mind a tény mind a jogkérdések megítélésében illetékes, és a (relatív) nagyobb létszámú testületben több szakbíró és a szakbírák számát jelentősen meghaladó laikus foglal helyet. Az esküdtszék ezen formáját alkalmazzák Franciaországban (*Cour d'assise*³⁵¹), illetve Olaszországban (*Corte di assize*), ahol az esküdtek egy tanácsban kapnak helyet a szakbírákkal, akikkel minden kérdésben (a titkos szavazás módszerének alkalmazásával is) együtt döntenek.
4. *Ülnök rendszert* akkor működtet egy igazságszolgáltatás, ha tény és jogkérdésben egy testületet alkotó, relatív kis létszámú bírói testület hoz döntést. Ebben az esetben a kevert esküdtszékhez képest látszólag csupán nominális eltérésről van szó, ám az ülnökrendszer működési mechanizmusa az esküdtszéktől a laikusok és szakbírák aránya miatt olyan mértékben eltér, hogy emiatt önálló típusként határozható meg. Ilyen rendszer működik többek között Németországban,³⁵² Ausztriában, Finnországban,³⁵³ Norvégiában,³⁵⁴ Svédországban,³⁵⁵ általában a volt szocialista országokban vagy *common law* rendszerben Észak-Írországon, illetve az Apartheid bukása óta Dél-Afrikában.³⁵⁶ (Ez utóbbi esetben a létrehozásának céljaként a fehér bírói kart e rendszerrel kívánták fekete ülnökökkel ellensúlyozni.)³⁵⁷ Az ülnök rendszeren belül elkülöníthető még a szakülnői rendszer, ahol az ülnökök speciális tudását igyekeznek a jogalkotó integrálni a döntéshozatal folyamatába. Így a fiatalok ellen indított büntetőeljárásoknál pedagógus vagy pszichológus ülnökök, az orvosi műhibaperek-nél pedig orvosok alkalmazására kerül sor, akik a tanács munkáját szakértelmükkel is segítik. Ilyen rendszer működik többek között Norvégiában, Franciaországban, Németországban, Magyarországon vagy Horvátországban.

Vannak jogrendszerek, ahol a fenti formákból többet is alkalmaznak. Franciaországban például az önálló esküdtszéken kívül mindegyik típusra találunk példát. A csoportosítást megalapozó tényeken túl (létszám, arányok, hatáskör) természetesen más szempontok

³⁵⁰ THAMAN, Stephen C.: *The Resurrection of Trial by Jury in Russia*. In: 31 STAN. J. INT'L L. 61 (1995); THAMAN 1999. 233–260. p.

³⁵¹ BONNIEU, Michel: *The Presumption of Innocence and The Cour d'Assises: Is France Ready for Adversarial Procedure?* In: 72 INT'L REV. PENAL L. 559 (2001)..

³⁵² MACHURA, Stefan: *Interaction Between Lay Assessors and Professional Judges in German Mixed Courts*. In: Revue Internationale de Droit Pénal, 1/2001. 451–479. p. (A továbbiakban: MACHURA 2001/A.)

³⁵³ PIHLAJAMÄKI, Heikki: *From Compurgators to Mixed Courts: Reflections on the Historical Development of Finnish Evidence Law and Court Structure*. In: 72 INT'L REV. PENAL L. 159 (2001.).

³⁵⁴ STRANDBAKKEN, Asbjørn: *Lay Participation in Norway*. In: 72 INT'L REV. PENAL L. 225 (2001.)

³⁵⁵ DIESEN, Christian: *Lay Judges in Sweden: A Short Introduction*. In: 72 INT'L REV. PENAL L. 313 (2001.).

³⁵⁶ SELIGSON, Milton: *Lay Participation in South Africa from Apartheid to Majority Rule*. In: 72 INT'L REV. PENAL L. 273 (2001.).

³⁵⁷ KUTNJAK, Ivkovic: *Exploring Lay Participation in Legal Decision Making: Lessons from Mixed Tribunals*. In: Cornell International Law Journal, 2/2007. 441. p. Idézi: SELIGSON 2001. 273. p.; THAMAN, Stephen C.: *Japan's New System of Mixed Courts: Some Suggestions Regarding Their Future Form and Procedures*. In: St. Louis – Warsaw Transatlantic L.J. 89 (2001.); LEMPERT, Richard: *Citizen Participation in Judicial Decision Making: Juries, Lay Judges and Japan*. St. Louis – Warsaw Transatlantic L.J. 1 (2001.).

alapján is elvégezhető lenne a rendszerezés. Hiszen léteznek olyan rendszerek, melyeknél a vádlottnak vagy peres feleknek lehetőségük van választani a professzionális (*bench*) és a laikus bíróság között.

Röviden említjük meg, hogy Magyarországon az esküdtbíráskodás 1848-ban, majd 1867 és 1900 között csak a sajtódeliktumokra korlátozódott, ám az eljárásban mind a tény-, mind a jogkérdésekben az esküdtek *önállóan* döntöttek a hivatásos bírák szakmai irányítása nélkül, a századfordulótól 1914-ig ugyanezen processzussal, de már lényegesen kibővített hatáskörben, míg néhány hónappal a világháború kitörése előtt lényegében a francia mintájú, kevert esküdtszéket rendszeresítette (volna) a jogalkotó a bűnvádi eljárásban. Az esküdtszékek működését azonban 1914 őszén területileg kényszerűen megszorították, 1918-ban pedig végleg megszűnt a laikus bíráskodás e formája hazánkban.³⁵⁸

2. Kiválasztás és közreműködés

Ami a fenti típusokat és az egyes jogrendszerekben megjelenő különböző variánsokat összeköti, az mindenféleképpen a laikus bírák megválasztásával kapcsolatos dilemma. A szakbírák szelekciójánál látható, hogy a modern jogrendszerekben a bírák kiválasztását egyre inkább a jogászai szakmai szempontok előtérbe állítása jellemzi, miközben a reprezentativitás követelménye jobbára csak a szakirodalomban jelenik meg. A laikusok esetében a szakmaiságnak csak kivételes esetben van jelentősége (pl. *special jury*), hiszen a szerepük a modernkori igazságszolgáltatásban általában éppen arra vezethető vissza, hogy jogi szaktudással nem rendelkeznek. Annál inkább hangsúlyt kap esetükben az, hogy az igazságszolgáltatásban a társadalom minél szélesebb képviselője valósuljon meg az intézményen keresztül, vagyis a laikus bírák összetételénél az elkülöníthető társadalmi csoportokat megfelelően tükröződjének. Ugyancsak megfigyelhető, hogy a laikusok pártatlanságának biztosítására időnként a szakbírák pártatlanságánál is nagyobb figyelmet szentelnek bizonyos jogrendszerekben.

Az európai sztenderdek a pártatlanság kérdésében nem túl szigorúak. A pártatlanság kiküszöbölésére kialakított összeférhetlenségi szabályokon túl a bírák esetleges előítéleteinek kiszűrésére nem léteznek intézményesített mechanizmusok. Többnyire a bírákra van bízva, hogy elfogultnak ítélik-e meg saját magukat, és ezért nem vállalnak szerepet az adott ügy elbírálásában. A bíróság „pártossá”, elfogulttá nyilvánításának lehetősége azonban erős korlátokba ütközik. Azokban az esetekben, amikor valamely más hatalmi ág befolyása nyilvánvaló, vagy a bíró korábbi funkciójából fakadóan, esetleg más okból, az adott ügyvel kapcsolatos közvetlen érintettsége, érdekelttsége valószínű, az európai követelmények kellő védelmet biztosítanak.³⁵⁹ Más a helyzet a bírák egyéni nézeteiből, meggyőződéséből fakadó elfogultság megítélésével. A magyar szabályozás európai viszonylatban sok szempontból szigorúnak számít, hiszen még a pártatlanságot szembetűnő módon megkérdőjelező párt-

³⁵⁸ A hazai esküdtszék történetét részletesen bemutatja: ANTAL 2006. 171–278. p., ANTAL 2016. 20–28. p. Lásd még BOTH Ödön: *Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet.* In: Üő.: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből, 1790–1849.* Szerk.: Ruzsoly József, Antal Tamás. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 26. Pólay E. Alapítvány, Szeged, 2009. 83–131. p.

³⁵⁹ Lásd pl. *Sovtransatvo Holding v. Ukraine*, 2002, n°. 48553/99; *Kyprianou v. Cyprus*, 2004, n°. 73797/01. In: GRÁD A. – WELLER M.: *Strasbourgi Emberi Jogi Bíráskodás Kézikönyve.* HVG-ORAC, Budapest, 2011. 252. p.

tagság sincs mindenhol megtiltva a bírák számára. Németországban nem csupán arra van lehetőségük, hogy belépjenek valamely pártba, de vezető funkciót is betölthetnek abban vagy valamilyen más politikai célú szervezetben.³⁶⁰ Ugyanez elmondható a laikus bírák pártatlanságának követelményeire is. Az Európai Bíróság ugyan elmarasztalta Svédországot abban az ügyben, amikor az esküdtek többsége ahhoz a párthoz tartozott, mely az adott ügy kapcsán érintett volt,³⁶¹ ám az esetleges mélyebb elfogultságok mérésére a laikus bírák kapcsán sem nagyon találunk európai példát.

A kivételek között az angol jogrendszert érdemes megemlíteni, ahol mind az esküdtek, mind a békebírák kiválasztásánál a szokásos összeférhetetlenségi szabályokon túl szerephez jutnak azon megoldások is, melyek az elfogulatlan, pártatlan laikus bírák kiválasztását hivatottak megalapozni. Míg a békebírák esetében ez mindenekelőtt a „repräsentativitás” szempontjának beemelését jelenti a békebírák kiválasztására vonatkozó szabályokba, addig a büntető ügyek egy részében továbbra is fontos szerepet játszó esküdtek esetében az adott ügghöz rendelhető esküdtek kiválasztási technikáit is jelenti.³⁶² Az ősi, esküdt jelöltek közötti válogatást biztosító módok (*propter honoris respectum, propter defectum and propter affectum*) továbbéléseként a vád vagy a védelem ma is lehetőséget kap arra, hogy a számára alkalmatlannak, elfogultnak számító jelölt kizárását kezdeményezze.

Jóllehet a laikus bírák szerepeltetése az igazságszolgáltatásban tényleges, effektív közreműködés nélkül is értelmes célokat szolgálna,³⁶³ a téma iránti tudományos érdeklődés azt mutatja, hogy a laikus bírák pusztá jelenléténél többet vár el a jogalkotó és a jogalkotókat megválasztó társadalom. A gyakorlat alapján is egyértelmű, hogy ennél többről van szó. Nem létezik olyan laikus bírósági forma, ahol egyedi ügyektől eltekintve, a rendszert általában vizsgálva, valamilyen aktív közreműködés a laikusok részéről ne lenne kimutatható. A kérdés csupán az, hogy e közreműködés milyen mértékű és jellegű?

A kisebb polgári és büntetőügyekben illetékes angol, skót vagy francia laikus bírák elvileg teljes döntési szabadságot élveznek, ami a gyakorlatban természetesen nem mindig érvényesülhet maradéktalanul.³⁶⁴ Az angolszász típusú esküdtszék esetében, ahol általában a ténykérdések megítélésében, esetleg a szankció meghatározásában illetékesek a laikus esküdtek, szintén teljesnek mondható a döntési szabadság. Ebben az esetben az esküdtszék működési mechanizmusának megértésénél nem elsősorban a professzionális bíraktól való függőség, sokkal inkább a döntéshozatali csoportra gyakorolt egyéb külső hatások (ügyvédek, ügyészek, média, a vádlottak attraktivitása, stb.) ösztönzik vizsgálatra a kutatókat.³⁶⁵ A ma már klasszikusnak számító Kalven és Zeisel vizsgálat, melynél 3576 eljárást tanulmányoztak a kutatók, az esküdtszék tényleges és a hivatásos bíró hipotetikus döntése közötti különbséget vizsgálták, miután az esküdtszék és a bíró döntési jogosultságai elválnak egymástól. Amiről az esküdtek döntenek, arról a bírónak csupán véleménye lehet.³⁶⁶

³⁶⁰ KOMMERS, P. D.: *Judicial Independence under the Basic Law*. In: Russell, P. H. – O’Brien, D. M. (eds.): *Judicial Independence in the Age of Democracy. Critical Perspectives Around the World*. University Press of Virginia, Charlottesville – London, 2001. 137. p.

³⁶¹ *Holm v. Sweden*, 1993, n°. 279-A.

³⁶² SPRACK, J.: *A Practical Approach to Criminal Procedure*. Oxford University Press, Oxford, 2006. (11th ed.)

³⁶³ ANDERSON 1990. 839–864. p.

³⁶⁴ DARBYSHIRE 1997. 627. p., 633–640. p.

³⁶⁵ BADÓ Attila: *Pszichológiai vizsgálatok az esküdtszékek kapcsolatban: Hogyan dönt 12 dühös ember?* In: Magyar Jog, 8/1998. 479–481. p.

³⁶⁶ KALVEN, Harry – ZEISEL, Hans: *The American Jury*. Little Brown and Company, Boston, 1966. 559. p.

Más a helyzet a *kevert bíróságok* esetében, ahol a bíróval a döntéshozatal során elvileg azonos kompetenciával felruházott laikusok általában azzal a helyzettel szembesülhetnek, hogy – miként említettük – a bírói tanácsban elnöki jogkörrel felruházott szakbíró olyan kompetenciabeli fölényrel rendelkezik, mely természetes korlátját jelenti annak, hogy a laikusok egyenrangú tagként működjenek közre az eljárásban. A nemzetközi kutatások azt igazolják, miszerint a laikusok közreműködése a *Schöff*en típusú bíróságokon általában csekélynek mondható.³⁶⁷ Úgy gondoljuk azonban, hogy e csekély közreműködés mértéke és jellege egyáltalán nem lényegtelen akkor, ha azon érvekre gondolunk, melyek a társadalom igazságérzetének becsatornázásában, az ülnökök ellenőrző szerepében vagy épp a demokrácia deliberatív eleminek bővítésében látják az ülnökrendszer alkalmazásának fő célját.³⁶⁸

Az alábbiakban négy, az általunk tipizált laikus bírósági formákat reprezentáló jogrendszer kiválasztási módszereit, reprezentativitását, továbbá a laikusok közreműködésének módját vizsgáljuk meg. Mindegyik esetben olyan, mintaadónak számító jogrendszer megoldását elemezzük, melyek az adott laikus bírósági forma alapvető jellemzőit tükrözik, s amelyek más jogrendszerekre is hatással voltak, vagy a jövőben hatással lehetnek.

E laikus bírósági formák bemutatásánál két olyan problémakörre koncentrálnunk, mely a néprészvétel alapvető dilemmáit tükrözi. Vizsgáljuk, hogy miként választják ki az adott típus laikus bírát, továbbá azt, hogy a megválasztott, kinevezett, adott ügyhöz beosztott laikus bíró mennyiben járul hozzá a jogeset megoldásához. Miután a mintaadó jogrendszerek vizsgálatánál a magyar laikus részvétel problémáinak megértéséhez kívánunk hozzájárulni, ezért legbehatóbban a magyar ülnökrendszerhez legközelebb álló, német rendszert elemezzük.

2.1. Szelekció, reprezentativitás és hatáskör az angol békebírói rendszerben

Az önállóan ítélező laikus bíróság prototípusának tekinthető a békebírói rendszer. Az Európában az angol-wales-i, skót vagy francia igazságszolgáltatásban is helyet kapó modell sajátossága, hogy a nem hivatásos szakbírák önállóan ítélezhetnek egyes vagy hármas bírói tanácsban kisebb pertárgyértékű polgári és kisebb súlyú büntető ügyekben. (Skóciában ez maximum 60 nap elzárással vagy 2500 font pénzbüntetéssel, Franciaországban 750 eurós maximális pénzbüntetéssel³⁶⁹ járó büntetőügyeket jelent.) E sokakat megdöbbentő, valójában a kései középkor óta létező laikus bírósági forma³⁷⁰ a szakbírákat hivatott tehermentesíteni, egyúttal igyekszik a túlbürokratizálódott igazságszolgáltató rendszerbe a társadalmi

³⁶⁷ KUBICKI, Leszek: *Udział Lawników w Orzekaniu*. In: Kubicki, Leszek – Zawadzki, Sylwester (red.): *Udział lawników w poste powaniu karnym: opinie a rzeczywistość: studium prawnoempiryczne*. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1970. 68. p., 97–111. p.; KLAMI, Hannu Tapani – HÄMÄLÄINEN, Merva: *Lawyers and laymen on the bench: a study of comparative legal sociology*. Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki, 1966. 559. p.; KUTNJAK, Ivko: *Lay Participation in Criminal Trials: the Case of Croatia*. Austin & Winfield, Lanham, Md., 1999.; PERRON, Walter: *Lay Participation in Germany*. In: *Revue Internationale de Droit Pénal*, 1/2001. 181. p.; RENNIG, Christoph: *Influence of lay assessors and giving reasons for the judgement in German mixed courts*. In: *Revue Internationale de Droit Pénal*, 1/2001. 481. p.; KUTNJAK 2007. 441. p.; MACHURA 2001. 385. p.; DIESEN 2001.

³⁶⁸ BADÓ Attila: *A laikus bíráskodás létjogosultságának korlátairól a tudományos vizsgálatok tükrében*. In: *Állam- és Jogtudomány*, 57/2016. 3–15. p.

³⁶⁹ Les contraventions de la 4. classe.

³⁷⁰ CARTER, A. T.: *A History of the English Courts*. Butterworth & Co., London, 1944. 122–125. p.; ANTAL 2016. 289–290. p.; STIPTA 2010. 797–801. p.

igazságosság szempontjait is integrálni. Az új keletű francia rendszer, melyet 2002-ben hoztak létre, egyéb, lényeges indokait is meghatározza a laikus bíraskodás e formájának.

A laikus bírák kiválasztásánál a *reprezentativitás* egyre gyakrabban megjelenő követelmény, mely mindenekelőtt az Egyesült Államok esküdtszéki rendszerének tapasztalatai alapján kerül alkalmazásra. (Az esküdtek pártatlanságának biztosítására kidolgozott amerikai rendszer több lépcsőben igyekszik a reprezentativitást, majd a konkrét ügygel kapcsolatban kialakuló esküdtszék összetételénél a kiegyensúlyozottságot és az ebből elvileg következő pártatlanságot biztosítani.) Különösen érezhető ez a hatás az angol igazságszolgáltatás kapcsán, ahol laikusok alkalmazására több formában is sor kerül. Különlegességnek számít, hogy az igazságszolgáltatás ítélkező feladatainak nagyobb részét jogi végzettséggel nem rendelkező magisztrátus vagy más néven békebírók látják el. A sok évszázados múlttal működő magisztrátusi rendszer békebírái (*justices of the peace*) a világon egyedülálló módon a büntetőügyek több, mint 90 százalékát kezelik, és e békebírók több mint 90 százaléka jogi végzettséggel nem rendelkezik.³⁷¹

Annak érdekében, hogy az angol igazságszolgáltatás e különleges intézményéről általános képet kapjunk, érdemes az alábbi táblázatot áttekinteni:³⁷²

7. táblázat: A magisztrátusi rendszerre vonatkozó alapvető információk

Magisztrátusok: kiválasztás és kinevezés	
A magisztrátusokról általában	A magisztrátusok jogilag általában nem képzettek, de megfelelő instrukciókkal vannak ellátva, hogy megfelelően teljesíthessék kötelezettségeiket. Legtöbbször hármas tanácsokban járnak el, s jogilag képzett hivatalnokok látják el őket tanácsokkal. A büntetőügyek több mint 95 %-ával foglalkoznak laikus bírák. Sok polgári ügyben is eljárnak, különösen családi jogi ügyekben, licenstkérelmeket hallgatnak meg s házkutatáshoz, illetve elfogáshoz szükséges engedélyek (warrant) tárgyában döntenek.
Tanácsadó bizottságok	A kinevezésekben a tanácsadó bizottságok segítenek, amelyek illetékessége általában megyére vagy városi területre terjed ki. Minden bizottságot a lord hadnagy (Lord Lieutenant) vagy egy fellebbviteli bírósági elnök vezet. A tanács magisztrátusokból és magisztrátusi tisztséget nem viselő helyiekből áll össze 2:1 arányban. Körülbelül 90 tanácsadó bizottság létezik. A tanácsadó testület felelős a jelöltekkel történő interjúk lebonyolításáért.

³⁷¹ DARBYSHIRE 1997. 627. p., 633–640. p.

³⁷² Forrás: http://sixthformlaw.info/01_modules/mod1/1_5_lay_people/1_5_1_magistrates/01_mags_selection_app.htm (2016.02.08.)

A magisztrátusok személyi tulajdonságai A kulcstulajdonságok (1998. évi útmutatás)	Ahhoz, hogy valaki magisztrátus lehessen, az alábbi feltételeknek kell megfelelnie: kor 18 (eredetileg 27) – 65 között; jó egészség, megfelelő hallás; megfelelő anyagi helyzet (nincs anyagi összeomlás közelében); jó kiállás; nincs köze az igazságszolgáltatás igazgatásához, nem rendőr; nincs ellene jelentős bírósági eljárás folyamatban; a jelentkezőnek az alábbi „hat tulajdonsággal” kell rendelkeznie: megfelelő karakter: integritás, mások tisztelete és bizalom mások iránt; megértés és kommunikáció: a dokumentumok megértésének képessége, releváns tények azonosításának képessége, bizonyítékok értékelésének képessége és hatékony kommunikáció társadalmi tudatosság: a joguralom elfogadása és tiszteletben tartása; érettség és tiszta temperamentum: az emberek és az igazságosság iránti tudatosság és megértés; tiszta ítélőképesség: a logikus gondolkodásra való képesség, illetve az arra való készség, hogy az illető mérlegelje az érveket és tiszta konklúzióra jusson; határozottság és megbízhatóság, a közösség szolgálata iránti eltökéltség, s hajlandóság az idő erre történő feláldozására, s megfelelő egészségi állapot a kötelezettségei rendszeres ellátására; a brit állampolgárság már nem követelmény; a 15 mérfölden belüli lakóhely már nem követelmény.
Fiatal magisztrátusok	Nagy-Britannia legfiatalabb magisztrátusa a húsz éves Annand Limbachia volt Crawleyből. A kinevezése nem volt vitáktól mentes.
Vak magisztrátus	1998 novemberében ötven év után újra kineveztek egy vak magisztrátust (a süketek nem felelnek meg a kiválasztási feltételeknek).
Jelentkezés	A jelöltek általában vagy egy hirdetésre válaszolva jelentkeznek, vagy közvetlenül a helyi Tanácsadó Bizottsághoz (lásd fentebb), avagy az alkotmányügyi osztályhoz. Ezt legalább két interjú követi a Tanácsadó Bizottság előtt.
Kinevezés	A kinevezés a személyes tulajdonságokon, illetve azon a szemponton is múlik, hogy a magisztrátusi kar kiegyensúlyozott legyen (férfi/nő arány, etnikai kisebbségek, politikai irányultság szempontjából). A magisztrátusokat a lordkancellár nevezi ki a Királynő nevében.
Egyszeri kinevezés	Körülbelül 30400 magisztrátus tevékenykedik. A kinevezés után a magisztrátust egy adott „igazságszolgáltatási helyi egységekbe” osztják be, de a 2003. évi bírósági törvény alapján az egész országban illetékességgel rendelkezik. Minden magisztrátusnak évi 26 teljes és 35 fél ítélkezési napra készenlétben kell állnia.
Elmozdítás	
A lordkancellár és az igazságügyi államtitkár által történő elmozdítás	Hivatali kötelezettségzegés vagy alkalmatlanság miatt a magisztrátusokat elég könnyű elmozdítani. Az aktív tevékenységből 70 éves korukban vagy előbb vonulnak vissza.

Igazgatás	
Alkotmányügyi osztály Őfelsége Bírósági Szolgálat	A magisztrátusokat az alkotmányügyi osztály felügyeli. Megfelelő alkotmányos okokból a kinevezéseket elkülönítve kezelik a bírósági igazgatástól. A bírósági adminisztrációt Őfelsége Bírósági Szolgálat végzi.
Igazságszolgáltatási helyi egységek	A fogalmat a 2003-as bírósági törvény vezette be. A főbírákat, akik az adott egységben tevékeny-kednek, főbírói karnak nevezik. 2001 áprilisa óta Angliát és Wales-t 42 egységre osztották, melynek határai megegyeznek az igazságszolgáltatási helyi egységek határaival. 2005-ig a magisztrátusi bíróságokat saját önkormányzatuk igazgatta.
Őfelsége Bírósági Szolgálat felelős a magisztrátusi bíróságokért	Az önigazgatás 2005. április 1-jén megszűnt. A magisztrátusi önigazgató testületeket 1949-ben hozták létre. Mint menedzsment-testületek a legutóbbi időig számos kritikát kaptak a szűk látókörű attitűd miatt. Helyüket Őfelsége Bírósági Szolgálat vette át. A helyi konzultációt a bírósági testület végzi.
Bírói Kinevezések Bizottsága	A Bírói Kinevezések Bizottsága nem felelős a magisztrátusi kinevezések kapcsán tett ajánlásokért, amíg nem készült fel arra.
A magisztrátusokkal kapcsolatban felmerülő költségek	
Munkaszünet; fizetés és juttatások	Az 1996. évi Munkavállalók jogairól szóló törvény deklarálja a magisztrátus e tevékenységével összefüggő szabadságot. A munkaadó dönt, hogy a bíróságon töltött időt kifizeti-e. Ha a munkaadó nem tudja kifizetni a távollétet, akkor a magisztrátus egy állami alapból igényelhet kompenzációt. A magisztrátusok utazási költségtámogatásért is pályázhatnak.

Amint a táblázatból látható, az angol békebírák kiválasztását – szemben az angol, francia vagy amerikai esküdtszéki rendszerrel – az önkéntesség alapozza meg, így a rekrutációnál a véletlenszerűség helyett az állampolgári hajlandóság az első szelekciós lépcsőfok. Abból lehet ma békebíró, aki pályázik erre a posztra, és a helyi Tanácsadó Bizottságok az interjú alapján javasolják kinevezését a lordkancellárnak. A békebírák kinevezésüket követően meghatározott polgári vagy büntető eljárásokban önállóan vagy hármas békebírói tanácsban hozhatnak döntést, amit csak tanácsaival befolyásolhat a bíróság alkalmazásában álló jogász szakértő. Ez a rendszer furcsának tűnhet a szakbírákra épülő igazságszolgáltatási rendszerben szocializálódott jogászoknak, hiszen a tény és jogkérdések megítélését az ügyek jelentős többségénél laikusokra bízta.

A békebírói pártatlanság érdekében az angol igazságszolgáltatás a reprezentativitás biztosítását az utóbbi évtizedekben egyre komolyabban veszi. Hosszú ideig egy meghatározott társadalmi csoport felülreprezentáltsága volt megfigyelhető a békebírák között. Tipikusan jelentős szakmai karriert befutott bankárok, üzletemberek vállaltak ilyen szerepet nyugdíjba vonulásuk után. Miután semmi és senki nem követelte meg, hogy a kiválasztásnál a reprezentativitást figyelembe kell venni, és a kiválasztásnál maguk a békebírák kaptak központi szerepet, ennek logikus módon egy társadalmi csoport „újratemelődése” lehetett

a következménye. A korábban már ismertetett amerikai szabályozás hatására és az angol társadalom közfelfogásának változásai miatt azonban a 20. század végére megjelent az igény arra, hogy a laikus bíraskodás ezen formájánál a reprezentativitást a pártatlanság biztosítása céljából megköveteljék.

Lord Irvine 1999-es kampánya óta a békebírák kiválasztásánál fokozott figyelemmel kísérik azt, hogy az egyes társadalmi csoportok arányuknak megfelelő képviselőhöz jussanak a bírói karban. Jóllehet mindenki tisztában van azzal, hogy a teljes megfelelés elérése képtelenség, a cél megközelítését mégis a pártatlan igazságszolgáltatás biztosítékának tekintik. Az igyekezet a statisztikai adatok alapján nagyjából eléri célját. Amennyiben a szakbírák 2012-es adatait összevetjük a békebírák adataival, akkor láthatóvá válik a különbség. Amennyiben például a nemek arányát vetjük össze, durva eltérésre bukkanunk. A mintegy 3500 szakbíró között mindössze 807 nőt találunk, miközben a békebírák esetében a nők néhány százalékkal meg is haladják a férfiak arányát. A kisebbségi csoportok társadalmi arányai ugyancsak tükröződnek a békebírói testületben.

Az is érzékelhető, hogy a reprezentativitás igénye a laikusokról fokozatosan a szakbírákra is kiterjed, még ha ennek megvalósíthatósága a korábban már jelzett akadályokba ütközik is. Az amerikai minta terjedése a reprezentativitás vonatkozásában kétségtelen, még ha ez nem is egészül egyelőre ki azzal a bonyolult procedúrával, amely az amerikai esküdtek konkrét ügyhöz válogatásánál megfigyelhető.

Az alábbi táblázat a magisztrátusok egyes jellemzők alapján történő megoszlását szemlélteti:

8. táblázat: Magisztrátusok megoszlása

Magisztrátusok 7fősége Birósági Szolgáltatának Régiói szerinti megoszlásban, Anglia és Wales, 2012. március 31.

		Nem	Kor	Etnikai hovatartozás								Fogyatékoság					
Régió	Tanácsadó Bizottság	Összesen	Férfi	Nő 60 alatt	40-49	50-59	60 vagy afölött	Fehér	Kévert	Fekete	Ázsiai	Kínai	Más	Ismeretlen	Igen	Nem	
London																	
	London központ és Dél-London	897	388	509	72	141	288	396	714	7	52	100	8	16	0	31	866
	Észak- és Kelet-London	963	447	516	82	193	277	411	706	13	93	141	*	9	0	40	923
	Nyugat-London	1040	446	594	50	185	326	479	813	15	119	76	*	16	0	34	1006
London összesen		2 900	1 281	1 619	204	519	891	1 286	2 233	35	264	317	8	41	0	105	2 795
A középs? vidékek																	
	Birmingham és Anglia Szíve	798	384	414	27	106	253	412	665	7	77	44	*	*	0	36	762
	Black Country	558	276	282	16	81	183	278	463	*	69	20	*	*	0	31	527
	Derbyshire	411	208	203	18	49	108	236	382	*	18	7	0	*	0	22	389
	Leicestershire és Rutland	393	191	202	16	58	111	208	330	*	41	13	0	8	0	20	373
	Lincolnshire	305	145	160	*	35	79	189	297	*	*	*	0	*	0	8	297
	Northamptonshire	341	152	189	11	46	114	170	317	*	14	8	0	0	0	9	332
	Nottinghamshire	583	291	292	16	64	161	342	544	*	18	12	*	*	0	31	552
	Staffordshire	438	209	229	13	60	137	226	409	*	18	9	0	*	0	24	414
	Warwickshire	204	97	107	6	21	54	123	188	0	12	*	0	0	0	10	194
	Nyugat-Mercia	684	337	347	15	84	189	396	658	*	10	*	*	*	0	29	655
A középs? vidékek összesen		4 715	2 290	2 425	138	604	1 389	2 582	4 253	7	277	113	0	8	0	220	4 495
Északkelet																	
	Cleveland	346	179	167	12	41	100	193	329	*	12	0	0	*	0	17	329
	Durham	272	133	139	*	37	87	146	267	0	*	*	0	0	0	23	249
	Humber	410	216	194	12	49	120	229	402	0	6	0	*	*	0	22	388
	Northumbria	901	443	458	35	121	264	481	877	6	11	*	*	*	0	41	880
	Észak-Yorkshire	344	180	164	11	44	116	173	336	*	*	*	0	*	0	15	329
	Dél-Yorkshire	628	335	293	27	78	177	346	589	*	25	7	*	*	0	29	599
	Nyugat-Yorkshire	1177	580	597	61	174	349	593	1046	*	82	32	*	10	0	48	1129
Északkelet összesen		4 078	2 066	2 012	158	544	1 213	2 161	3 846	6	136	39	0	10	0	195	3 883
Északnyugat																	
	Cheshire	452	231	221	11	70	130	241	440	*	6	*	*	*	0	23	429
	Cumbria	230	121	109	6	17	56	151	226	0	*	*	0	0	0	6	224
	Nagy-Manchester	1612	786	826	54	184	458	916	1486	*	80	34	*	*	0	87	1525
	Lancashire	1080	530	550	54	121	311	594	1013	8	56	*	0	*	0	67	1013
	Merseyside	769	384	385	10	94	222	443	748	*	8	*	*	*	0	45	724
Északnyugat összesen		4 143	2 052	2 091	135	486	1 177	2 345	3 913	8	150	34	0	0	0	228	3 915
Délkelet																	
	Bedfordshire	248	125	123	11	44	75	118	215	*	17	12	*	*	0	11	237
	Berkshire	333	138	195	10	69	99	155	292	*	20	11	*	*	0	12	321
	Buckinghamshire & Oxfordshire	541	252	289	14	75	153	299	498	*	24	16	*	0	0	16	525
	Cambridgeshire	267	125	142	*	28	80	157	257	0	*	*	0	*	0	10	257
	Essex	518	275	243	11	59	141	307	497	0	9	11	0	*	0	24	494
	Hertfordshire	446	221	225	10	103	133	200	414	0	19	8	*	*	0	14	432
	Kent	828	415	413	25	91	248	464	782	7	16	16	*	*	0	26	802
	Norfolk	353	195	158	7	30	88	228	344	*	*	0	*	*	0	22	331
	Suffolk	223	101	124	*	24	64	136	219	*	*	*	*	*	0	11	214
	Surrey	340	154	186	10	43	104	183	319	6	7	6	0	*	0	11	329
	Sussex	664	320	344	17	75	189	383	644	0	10	*	*	*	0	17	647
Délkelet összesen		4 763	2 321	2 442	115	641	1 374	2 630	4 481	13	122	80	0	0	0	174	4 589
Délnyugat																	
	Avon & Somerset	837	386	451	25	106	248	458	795	*	14	21	*	*	*	42	795
	Devon & Cornwall	603	280	323	14	67	154	368	595	*	0	0	0	*	0	32	571
	Dorset	286	149	137	*	27	74	180	279	*	*	*	*	*	0	17	269
	Gloucestershire	220	105	115	6	34	71	109	209	*	6	*	0	*	0	*	216
	Hampshire & Isle of Wight	723	357	366	18	86	218	401	698	*	11	*	*	7	0	33	690
	Wiltshire	242	119	123	6	38	81	117	231	*	*	*	*	0	0	10	232
Délnyugat összesen		2 911	1 396	1 515	69	358	846	1 633	2 807	0	31	21	0	7	0	134	2 773
Wales																	
	Dyfed Powys	273	135	138	*	16	89	164	269	0	*	0	0	0	0	13	260
	Gwent	291	157	134	7	29	71	184	280	*	7	*	0	0	0	14	277
	Közép- és Dél-Glamorgan	488	254	235	18	71	152	246	466	6	9	7	0	*	0	29	460
	Észak-Wales	397	198	199	8	45	118	226	387	*	*	0	0	6	0	11	386
	Nyugat-Glamorgan	210	102	108	*	33	70	102	201	0	7	0	*	*	0	7	203
Wales összesen		1 660	846	814	33	194	500	924	1 603	6	23	7	0	6	0	74	1 586
Anglia és Wales																	
		25 170	12 252	12 918	873	3 346	7 390	13 561	23 136	135	1 039	662	46	151	*	1 134	24 036
Százalékos arány		100,0%	48,7%	51,3%	3,5%	13,3%	29,3%	53,9%	91,9%	0,5%	4,1%	2,7%	0,2%	0,6%	0,0%	4,5%	95,5%

Source: Central database at the Judicial Office.

Miután a békebírák a jogszabály szerint önállóan hoznak döntést, ezért esetükben az ítélezésben való közreműködés – ellentétben a kevert bíróságokkal – elvileg teljesnek mondható. Így náluk (hasonlóan az esküdtekhez), a közreműködés mértéke helyett inkább az őket befolyásoló, az ítélezésben hivatalosan részt nem vállaló jogi szakértők és más külső tényezők (pl. ügyészség) befolyásának szerepét szokták hangsúlyozni. Ugyancsak vizsgálat tárgya általában az, hogy milyen eltérések mutathatók ki a laikus békebírák és a jogi végzettséggel rendelkező laikusok ítélezési szokásai között.

A *békebírák ítélezési szokásaival* foglalkozó vizsgálatok eredményei közül két tényezőre érdemes felhívni a figyelmet. Az első egy közkeletű vélekedést cáfol, mely szerint a jogász szakbírákhoz képest a laikusok szigorúbban büntetnek, hiszen a társadalom általában elégedetlen az enyhének tartott bírói ítéletekkel. Ezt – mindenekelőtt Dimond vizsgálatai – erőteljesen megkérdőjelezzik, és éppen az enyhébb ítélezési gyakorlatra mutatnak rá. Vizsgálatai alapján arra a következtetésre jut, hogy minél nagyobb jogismerettel rendelkezik egy békebíró, annál szigorúbb ítékezés felé hajlik, amit a vizsgálatot végzők azzal magyaráznak, hogy az ügyekkel megismerkedő laikusok véleménye általában megváltozik azokhoz képest, akik a média híradásai alapján követelnek súlyosabb büntetéseket, másrészt hogy a jogásképzés erősíti a generálprevenációs gondolkodást.

Ugyanakkor más vizsgálatok azt igazolták, hogy a magas elítélési mutatói a magisztrátusi bíróságoknak arra utalnak, mintha a vádhatóság felé nagyobb mértékű elfogultságot mutatnának a békebírák. Ehhez egy mediatizált ügy is jelentősen hozzájárult, melynél egy gyorshajítás tárgyalása során, ahol csupán egy rendőri és egy vádlotti tanúvallomás állt szemben egymással, a békebíró kijelentette, hogy ilyen ügyekben ő a rendőröknek szokott hinni.³⁷³

Ami ezen túl ezt a beállítódását a békebíráknak igazolhatná, az a kétségtelen különbség az esküdtbíróságok és a magisztrátusi bíróságok elítélési mutatói között. Az esküdtszékek sokkal több esetben hoznak felmentő ítéletet, mint a békebírák, jóllehet mindkét esetben laikusok döntenek. Nehezen igazolható magyarázat lehetne erre az, hogy az esküdteket véletlenszerűen választják, és részvételük az eljárásban állampolgári kötelezettség, vagy, hogy a békebíráknak 2008 óta (a *Human Rights Act* előírásai miatt) az esküdtekkel ellentétben indoklási kötelezettségük van. Sokkal valószínűbb az, hogy a két eljárás jellegében megmutatkozó különbségre vezethető vissza az eltérés. Az esküdtszéki eljárás például jóval nagyobb teret ad arra, hogy a védelem az ügyészi tanúk szavahihetőségét megkérdőjelezze.

Ami az elítélési mutatók fényében érdekes, az a békebírák döntéseivel szemben tapasztalható igen alacsony fellebbezési hajlandóság, ami az intézménnyel kapcsolatos általános elégedettségre világít rá. Az ügyeknek mindössze 1 százalékánál fellebbeznek az elítéltek, ami megdöbbentően kevés. Még érdekesebb, hogy a jogkérdésre vonatkozó csekély számú kifogásnak szinte érzékelhetetlenül kevés esetben adnak helyt a szakbírákból álló felettes bíróságok.

³⁷³ MALLESON 2006. 151. p.

2.2 Reprezentativitás, pártatlanság, esküdti függetlenség az Egyesült Államokban

Az Egyesült Államok a laikus bírói pártatlanság biztosítására egészen sajátos eljárást alakított ki. Miután ezt számos korábbi tanulmányunkban elemeztük,³⁷⁴ ehelyütt csak a rendszer leglényegesebb sajátosságaira utalunk.

Az Egyesült Államok Alkotmánya érdekes módon csupán az esküdtszék pártatlanságáról szól kifejezetten, ami ezen angolszász eredetű laikus testület különleges helyzetéből fakad. A függetlenségi mozgalom során komoly szerephez jutó esküdtszék az amerikai demokrácia alapintézményévé nőtte ki magát, és szerepét az alkotmányozók is az egyéni szabadság védelmezésében látták, akár még az államhatalmat képviselő bíróval szemben is.³⁷⁵ Ez persze nem jelenti azt, hogy az eljárást vezető vagy adott esetben önállóan ítélező bíró pártatlansága ne lenne alkotmányos és az európainál bizonyos tekintetben szigorúbb³⁷⁶ követelmény, ám kétségtelen, hogy erről nem rendelkezik az Alkotmány, és az erre vonatkozó törvények és más jogforrások³⁷⁷ is csak jóval később és szerényebb elvárásokat támasztva születtek meg.³⁷⁸ (A professzionális bírák politikai kötődése pl. sokszor köztudott, ám ez általában nem eredményezi pártatlanságuk megkérdőjelezését. Az is igaz, hogy a német példával ellentétben a bírák kinevezésüket követően aktív politikai szerepet nem vállalhatnak, és politikai nézeteiknek sem adhatnak hangot.) Feltűnő továbbá, hogy a tisztességes eljárás követelménye is legtöbbször az esküdtszékkel összefüggő kérdések kapcsán jelenik meg a bírói ítéletekben.

Mint az eddigi fejezetekben bemutattuk, a laikusok részvételére az igazságszolgáltatásban szinte minden jogrendszerben találunk példát. Arra azonban alig, hogy a nem hivatásos bírák személyét vagy az esküdtszék egészét olyan végletekig menő vizsgálatoknak tegyék ki, mint az Egyesült Államokban. Az Alkotmányt értelmező bírósági döntések, majd az abból kiinduló törvényhozási munkálatok az európai jogász számára megdöbbentő pártatlanságra vonatkozó kritériumrendszert alakítottak ki az esküdtszékre nézve. Ilyen kritériumoknak sem hivatásos, sem laikus bírának nem kell máshol megfelelniük.

Az első, talán legsúlyosabb követelmény, hogy az esküdtszék összetételének a társadalom megfelelő keresztmetszetét kell mutatnia. A reprezentativitás kérdését az a feltevés állította előtérbe, hogy a társadalom különböző csoportjai pozitív előítéllettel rendelkeznek saját csoportjuk tagjaival szemben. Ez a feltevés bírói ítéletekben is hangot kapott,³⁷⁹ és voltaképpen emiatt kap hangsúlyos szerepet annak a kérdésnek az eldöntése, hogy az esküdteket vajon a közösség megfelelő keresztmetszetét (*fair cross section of the community*) jelentő részéből választották-e ki? Az alkotmányos követelményből, mely a pártatlan esküdtszékhez való jogot garantálja, persze nem következik szükségszerűen az, hogy a reprezentativitás is előfeltétele legyen a pártatlanságnak. Ez a feltétel a Legfelsőbb Bíróság értelmező tevékenységének köszönhetően kapcsolódott az alkotmányos követelményhez.³⁸⁰ A faji és

³⁷⁴ BADÓ 2000. 7–14. p.

³⁷⁵ HYMAN, H.M. – TARRANT, C.M.: *Aspects of American Trial Jury History*. In: Simon, R.J (ed.): *The Jury System in America: A Critical Overview*. Sage Publications, Beverly Hills, London, 1973. 134. p.

³⁷⁶ Lásd pl. *Rapp v. Van Dusen*, 350 F.2d 806, 814 (3d Cir. 1965.)

³⁷⁷ 28 U.S.C. § 144 and 455.

³⁷⁸ THOMSON, W.: *Disqualification of Judges and Justices in the Federal Courts*. In: *Harvard Law Review*, 1973. 736. p.

³⁷⁹ *Powers v. Ohio*, 499 U.S. 400, 424, 1991.; *People v. Wheeler*, 583 P.2d 748, 755, 1978.

³⁸⁰ ZUKLIE, M. S.: *Rethinking the Fair Cross-Section Requirement*. In: *California Law Review*, 1996. 101. p.

gazdasági egyenlenségek kiküszöbölését, illetve az esküdszék kiválasztási eljárásának egységesítését megcélzó szövetségi törvény mindezek alapján már konkrétan fogalmaz, amikor kimondja, hogy az állampolgároknak szövetségi szinten joguk van olyan vád-, illetve ítélő esküdszékhez, melyet a társadalom megfelelő keresztmetszetét nyújtó részéből véletlenszerű választással állítottak össze. Előírja továbbá, hogy senkit sem lehet kizárni neme, színe, faji hovatartozása, vallása, származása, gazdasági helyzete alapján és megköveteli, hogy mindezek érvényesítése érdekében a bíróságok dolgozzanak ki egy írott kiválasztási tervet részletes eljárási szabályokkal.

E törvény bizonyos vonatkozásokban túlmegy a Legfelsőbb Bíróság döntéseinek kodifikálásán. E döntések egyrészt csupán büntetőügyek vonatkozásában követelik meg a reprezentativitást, míg a törvény ezt polgári ügyekre is kiterjeszti, másrészt a törvény pontosítja, hogy milyen módon lehet bizonyos esetekben a reprezentativitást biztosítani. A Legfelsőbb Bíróság ezt követően egy ítéletében általános érvénnyel, a vád- és az ítélő esküdszékek vonatkozásában mondta ki mindennek szükségességét.³⁸¹ E nagy jelentőségű ügyben a felperes azért fordult bírósághoz, mert úgy vélte, hogy az államában működő kiválasztási eljárás sérti az alkotmányt, amikor a nők bekerülési esélyeit az esküdszékbe alig biztosítja. Míg az esküdti feltételeknek megfelelő nők aránya a lakosságon belül több, mint ötven, addig bekerülési esélyük az esküdszéki panelbe csak tíz százalék volt. A bíróság döntésében kimondta, hogy a kiválasztási eljárás során nem lehet szisztematikusan kizárni a társadalom megkülönböztethető csoportjait. E döntés után már csak azt kellett tisztázni, hogy mit kell érteni ezen kifejezéseken. A szisztematikus kifejezés a *Duren v. Missouri* döntésben nyerte el értelmét, ahol a bíróság az *alkotmányellenesség megállapítását* a következő pontok alapján határozta meg: 1. A kizárt csoport a társadalmon belül megkülönböztethető csoportot alkot. 2. E megkülönböztethető csoportok aránya a kiválasztás alapjául szolgáló listákon nem ésszerű és megfelelő a társadalmon belüli arányokhoz képest. 3. Az alulreprezentáltság oka a szisztematikus kizárás. E későbbiekben is iránymutató teszt első két pontjánál a bíróság a konkrét eset kapcsán egy pillanatig sem hezitált, hiszen a nők megkülönböztethető csoport jellege, illetve a listákon és a társadalmon belüli aránya közötti különbség nyilvánvalónak tűnt. A szisztematikus kizárás megállapításához azonban egy újabb formula szükségeltetett, ami úgy szólt, hogy a kizárás csak akkor szisztematikus, ha az a kiválasztási rendszer lényegéből fakad, vagyis ha a megkülönböztethető csoport kizárása az eljárás miatt szükségszerűen bekövetkezik. Elképzelhető ugyanis, hogy egy a reprezentáltságot tökéletesen biztosító rendszer mellett is kialakulhat olyan esküdszék, amelyben egyetlen nő vagy afro-amerikai sem kap helyet. Ez azonban nem jelenti feltétlenül, hogy ebben az esetben szisztematikusan zárnák ki e csoport tagjait. Ha viszont a rendszer olyan, hogy hétről hétre nem kerül be egyetlen afro-amerikai sem az esküdszékbe, akkor a következetes kizárás és ezzel együtt az alkotmányvétség ténye megállapítást nyerhet.

Ami ennél egy kicsit problematikusabb, az annak meghatározása, hogy mikor minősül egy csoport különállónak vagy megkülönböztethetőnek (*distinctive*). E fogalom bevezetését követően ugyanis szükségszerűen vetődött fel a kérdés, hogy – mondjuk – a tanárok szisztematikus kizárása esetén sérül-e az alkotmányos követelmény? Annak ellenére, hogy a Legfelsőbb Bíróság egy döntésénél hangsúlyozta, hogy e kérdés összefüggésben áll a *fair cross section* követelmény céljaival, itt egy máig is vitatott doktrínával szembesülhetünk. Nehéz ugyanis megindokolni azt, hogy az amerikai magyarok kizárása miért nem sérti az

³⁸¹ *Taylor v. Louisiana*, 419 U.S. 522, 528, 1975.

alkotmányt, ha az afro-amerikaiak kizárása megsérti azt. *A Lockhart v. McCree* ügy indoklásában pl. elhangzik, hogy a nők és egyéb társadalmi csoportok mellett az afro-amerikaiak, mexicói amerikaiak kizárása többek között etnikai sajátosságok alapján történt, s ennek következményeként a vádlott nem rendelkezik a közösség általános vélekedését tükröző bíráskodás előnyeivel. Azt is hozzátesszik, hogy e történelmi okok miatt hátrányos helyzetű csoportok kizárása megfosztja e csoport tagjait állampolgári jogaik gyakorlásától.³⁸²

A téma több szakértője támadja a *fair cross section* kérdésével kapcsolatos bírói magatartást. M. Zuklie szerint az egész kérdést helyesebb lenne szociális alapra helyezni, mert ez könnyebb helyzetbe hozná a bíróságokat az ügyek megítélésénél.³⁸³ Mellette még számosan támadják a reprezentativitás biztosításának érvényes doktrínáit, és alternatív megoldásokat kínálnak munkáikban.³⁸⁴

Amennyiben az esküdtek kiválasztása a reprezentativitás biztosítása mellett történik, a perbeli felek további alkotmányos joga, hogy az esküdtek előítélettől, befolyástól, kényszertől mentesen végezzék feladatukat. Ennek eljárásjogi garanciájaként alakult ki az úgynevezett *voir dire* eljárás,³⁸⁵ melyre az esküdtek kiválasztásának végső szakaszában kerül sor, amikor a szemben álló felek képviselői megpróbálnak meggyőződni arról, hogy a leendő esküdteknél kimutatható-e valamilyen fokú elfogultság. Az eljárás során bizonyos korlátok között lehetőség nyílik arra, hogy az elfogult vagy az ügyvédeknek csupán „nem tetsző” személyek ne kerüljenek be az esküdtszékekbe. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az amerikai eljárás alapfilozófiája már az eljárás ezen szakaszában megmutatkozik, amely az igazságos ítélet előfeltételének a szabályokkal körülbástyázott csatát tekinti.³⁸⁶ Ez itt konkrétan azt jelenti, hogy a vád és a védelem vagy az alperes és felperes képviselői megpróbálják a nekik megfelelő, azaz legjobb esetben számukra kedvezően elfogult esküdtszék felállítását elérni, s e „csata” végeredménye – e felfogás szerint – a lehető legpártatlanabb esküdtszék lesz majd, amely biztosítja az alperes vagy a vádlott alkotmányos jogait és az igazságos ítéletet.

A *voir dire* eljárás során az esküdtek elutasításának több módja is ismeretes. Az egyik az, amikor a felek valamilyen konkrét indok alapján utasítanak el egy személyt (*challenge for cause*). Ebben az esetben az ellenérdekű felek kifejtik véleményüket a konkrét személlyel kapcsolatban, és elmondják, hogy szerintük alkalmas lehet-e az adott személy az elfogulatlan, pártatlan ítélethozatalra. Amennyiben sikeresen meggyőzi valamelyik fél a bírót arról, hogy a kérdéses személy a válaszai vagy egyéb körülmény miatt erre nem alkalmas, a bíró elutasító határozatot hoz. Egy másik lehetőség egy nem tetsző személy kizárására az indok nélküli elutasítás (*peremptory challenges*), amikor az ügyvédeknek nem kell megindokolniuk, hogy miért tartanak valakit elfogultnak vagy az ügyfelük számára hátrányosnak. Ez a kizárási lehetőség jónéhány alkotmányjogi problémát felvetett. A legnagyobb horderejű bírósági döntés ezzel kapcsolatban az volt, mely alkotmányel-

³⁸² *Lockhart v. McCree*, 476 U.S. 162, 1986.

³⁸³ ZUKLIE 1996. 78. p.

³⁸⁴ KAIRYS, D. – KADANE, J. P.: *Jury Representativeness: A Mandate for Multiple Source Lists*. In: *California Law Review*, 65. 776. p.; ALKER, H. R. – HOSTICKA, H. – MITCHELL, M.: *Jury Selection as a Biased Social Process*. In: *Law and Society*, 1976. 11. p.

³⁸⁵ *Lewis v. United States*, 98 U.S. 145, 1879.

³⁸⁶ UVILLER, R. H.: *The Advocate, the Truth, and Judicial Hackles: A Reaction to Judge Frankel's Idea*. In: *University of Pennsylvania Law Review*, 1975. 1067–1082. p.

lenesnek nyilvánította a kizárás ezen módját akkor, ha azt valamelyik fél következetesen egy népcsoport kizárására használja fel.³⁸⁷

Mindezek mellett létezik még egy harmadik lehetőség is esküdtek elutasítására, amikor az esküdtszéklet egészében utasítják el (*challenge to the array*). Erre akkor kerülhet sor, ha pl. az ügyvéd észleli, hogy az esküdtek kiválasztására szolgáló listáról bizonyos népesség csoport hiányzik, és így a korábban már elemzett okok folytán sérül a pártatlan esküdtszékhez való jog.³⁸⁸

A pártatlanság biztosítására a törvényhozás és a bíróságok által kialakított jogintézmények egy egészen új „iparág” kialakulását eredményezték az Egyesült Államokban. Az esküdtek kiválasztásának jelentősebb ügyeknél akár hónapokig is eltartó eljárását nem csupán ügyvédi, hanem gyakran szociológusi, pszichológusi segédlettel kívánják a felek eredményesebbé tenni. Általános meggyőződés ugyanis, hogy az esküdtszék kiválasztása sokszor meghatározó a per kimenetele szempontjából.

Az esküdti közreműködés mértékét az angolszász típusú laikus bíróság esetében nem abban a formában érdemes vizsgálni, mint a kevert bíróságoknál. Az esküdtek teljes döntési szabadságot élveznek, és döntésüket minden külső hatástól függetlenül hozhatják meg, ami az angolszász típusú esküdtszék legfőbb erénye. Mellettük nincs jogi szaktanácsadó, hiszen elvileg nem is jogkérdésekben döntenek. Ez persze nem jelenti azt, hogy a participációhoz áttételesen kapcsolódó területeken ne folynának az esküdtekre irányuló tudományos kutatások.

Ami az esküdtek esetében tipikusan vizsgálatra ad okot e területen, az a belső, az eljárásban szereplő személyek, illetve a társadalom vagy a média felől érkező nyomásgyakorlás hatásának mérése. A jogász (ügyvédi, bírói, ügyészi) befolyás mellett a tanúk illetve maguknak az esküdteknek egymásra gyakorolt befolyása is a tudományos vizsgálatok rendszeres tárgya.³⁸⁹ Ugyancsak vizsgálják azt a kérdést, hogy az ügy megítélésénél milyen markáns, lényeges véleménykülönbségek mutathatók ki az indokolási kötelezettséggel nem rendelkező esküdtek és az indokolási kötelezettséggel bíró s elvileg jogkérdésekben kizárólagos hatáskörrel felruházott hivatásos bírák között. E tekintetben az 1960-as években elvégzett, a Kalven–Zeisel szerzőpáros nevével fémjelzett átfogó empirikus kutatás tekinthető egy olyan kiindulópontnak,³⁹⁰ mely az ilyen jellegű vizsgálatok sorát megindította, s aminek legfőbb állításai (miszerint például a szakbíró és az esküdtszék véleményeltérése kicsi, egyben társadalmilag hasznos) ma is viták keresztjében állnak.³⁹¹ Az akadémikus, alapkutatás jellegű vizsgálatoknál nagyobb társadalmi és politikai érdeklődést kiváltó eleme a kérdéskörnek az úgynevezett nullifikáció problémája, amikor az esküdtek a hatályos joganyagot szándékosan hagyják figyelmen kívül azért, mert morális felfogásukkal, igazságérzetükkel az nem összeegyeztethető.³⁹²

Az esküdti befolyás mértékének értékelésénél ugyanakkor a fenti vizsgálatok eredményeitől függetlenül is elmondható, hogy az angolszász típusú esküdtszék az Egyesült Álla-

³⁸⁷ *Swain v. Alabama*, 380 U.S. 202, 1965.

³⁸⁸ U.S.C. par.1867. d) e).

³⁸⁹ BADÓ 1994. 35. p.

³⁹⁰ KALVEN – ZEISEL 1966. 559. p.

³⁹¹ BADÓ 1996. 52. p.

³⁹² BUTLER, Paul: *In Defense of Jury Nullification*. In: *Litigation*, Fall 2004. 46–49., 69. p.

mokban máig őrzi azt a sajátosságát, hogy az esküdtek a bűnösségre (esetleg a szankcióra) vonatkozó döntésüket a hivatásos bírótól elkülönülten, önállóan hozzák meg.

3. Az esküdtszék, mint kevert bíróság. A francia *Cour d'assise*

Arra is találunk példát, hogy az amerikai, a pártatlanság megvalósítását minden eszközzel, aprólékos szabályozással elérni kívánt szisztémánál éppen egy jóval egyszerűbb megoldás lehet célravezető. Erre jó példa a francia esküdtszéki rendszer, ahol a laikusok pártatlanságának biztosítására léteznek ugyan garanciális megoldások, ám ezek egyszerűségük miatt a tapasztalatok fényében nem lassítják lényegesen az eljárást, és diszfunkcionális következményeikről is alig lehet olvasni a szakirodalomban.

Az angolszász típusú esküdtszéket sok oldalról érték támadások. A kifogások mindegyikét az esküdtek túlzott aktivitására, „hozzá nem értésére” irányították a figyelmet, és e közérthető ellenérvek adtak alapot ahhoz, hogy az esküdtszék szerepét több országban korlátozzák vagy bevezetését megakadályozzák. A tény és jogkérdések elkülönült kezelése, mely az angolszász esküdtszék alapvető jellemzője, az esküdtszékkel szembeni ellenérzéseket erősítheti. Az esküdtek a klasszikus, de nem kizárólagos esetekben elvileg nem foglalkoznak mással, csak az úgynevezett tények megállapításával, míg az esetre irányadó jog mibenlétére a hivatásos bíró ad eligazítást. A közhelyszerű jogelméleti tételt, hogy e két kérdéskör szorosan összetartozik, gyakorlati, jogesetknél felmerülő példák igazolják, amikor az esküdtek – nullifikációs szándék nélkül is – jogkérdésekben is szükségszerűen állást foglalnak, ahol hozzáértésük erősen kétséges.

A franciák igyekeztek elkerülni e problémát, és olyan megoldásra törekedve alakították ki esküdtszéki rendszerüket, hogy a laikus részvétel mégse halványuljon el. A laikus bíráskodás francia formájának alapjait még az 1789-ben kezdődött francia forradalom teremtette meg. Gyökerei a felvilágosodás gondolkodóinak az igazságszolgáltatás megreformálását célzó eszmei megalapozásában, és be nem vallottan, az angol mintában keresendők.

Már a forradalom elején, meglehetősen korán felvetődött az esküdtszék bevezetésének gondolata. Egy lyon-i képviselő volt az első, aki az alkotmányozó nemzetgyűlésben először hangot adott e követelésnek, azt állítva, hogy miután a szuverenitás a királyról a nemzetre szállt, így az igazságügy letéteményesévé is a népnek kell válnia. A Nemzetgyűlés némi vita után 1790. április 30-án határozott az esküdtszék jövőbeni bevezetéséről büntető ügyekben, egyben elutasítva a polgári ügyekben döntő esküdtszékre vonatkozó javaslatot. A francia esküdtszék azóta több, mint kétszáz éves utat tett meg, s jóllehet sok tekintetben megváltozott, alapjait tekintve megőrizte a forradalmi gondolatot: a laikus esküdtek kiemelkedő szerepet kapnak a súlyos bűncselekmények elkövetésével megvádoltak sorsának meghatározásánál. Az 1791. évi Bűnvádi perrendtartástól kezdve az eljárás szóbeli, nyilvános és a döntést nem kell megindokolni, az esküdtképesség viszont sokáig censusos volt.³⁹³ A ma hatályos eljárásjogi törvény részletesen rendelkezik az esküdtszékéről, melynél a kiválasztási szabályok eltérnek az ülnök típusú kevert bíróságoknál általában alkalmazott módszerektől. Azt lehet mondani, hogy a kiválasztás módja inkább hasonlít az angolszász típusú esküdtszékéhez. Az állampolgári kötelezettségen alapuló rendszer több lépcsős, véletlenszerűségi elemeket is tartalmazó metódus útján választja ki az esküdteket.

³⁹³ RUSZOLY 2011. 438. p., 450. p.

A súlyosabb bűncselekmények esetében a Párizsban, illetve megyénként felállított *Cour d'Assises* (a továbbiakban: esküdtszék) ítélkezik. A többnyire megyeszékhelyeken működő bíróság három szakbíróból és kilenc laikus bíróból áll. A szakbírákat a fellebbviteli bíróság elnöke nevezi ki egy-egy negyedévre. Ezek egyike tölti be az elnöki tisztséget, akit általában a büntetőtanácsok elnökei közül választanak. Jóllehet az esküdtbíróság különlegessége, hogy a három szakbíró és a 6 esküdt együttesen dönt, a törvény (*Procédure Pénale*) külön rendelkezik a bíróságról, illetve az esküdtszékről (*La cour proprement dite et le jury*).

Az esküdteket azon francia állampolgárok közül választják, akik 23. évüket betöltötték, franciául tudnak írni és olvasni, gyakorolhatják politikai jogait, jogképességükben nincsenek korlátozva, nem esnek a kizárási feltételek alá, illetve nem töltenek be olyan funkciót, melyet a törvény az esküdti feladattal összeférhetetlennek minősít.³⁹⁴ A törvény taxatív felsorolja a kizáró okokat, illetve az ilyen funkciókat.

Az esküdtek megválasztása egy többfordulós eljárás során történik, melynek legfőbb jellemzője a *véletlenszerűség*. Az eljárás mai formája majd két évszázados fejlődési folyamat eredményeként született meg. Az első fordulót a területi előkészítő lista összeállítása jelenti (*liste préparatoire*), melyet polgármesteri felügyelet mellett a választólístából állítanak össze, amit a felálló esküdtbíróságon egy második sorshúzással egy szűkebb, ún. éves lista elkészítése követ (*liste annuelle*). Az éves listán Párizsban egy személyre 1800 lakosnak kell jutnia, míg más körzetekben 1300-nak. Az esküdtszék ülőszakának megkezdése előtt harminc nappal, attól függően, hogy mely bíróságon kap az esküdtszék helyet, a fellebbviteli bíróság vagy az első fokú bíróság (*Tribunal de Grande Instance*) elnökének vezetésével egy bizottság jön létre a harmadik forduló sorshúzás lebonyolítására. A törvényi feltételeknek nem megfelelő személyek kihúzását követően 35 nevet sorsolnak ki, melyhez egy speciális, 10 főből álló listát is elkészítenek abból a célból, hogy az esetlegesen kieső esküdteket különösebb gond nélkül pótolni tudják az ülőszak során. A kiválasztott 35 (+10) személy képezi az adott ülőszak konkrét esküdtzékeinek bázisát.

Ebből a listából kerül kisorsolásra egy ülőszakon belül, az adott büntetőügy 6 esküdtje, akik a 3 szakbírával együtt alkotják az esküdtbíróságot.³⁹⁵ 2011-ig az első fokon eljáró bíróságon is 9 esküdt és 3 szakbíró alkotott tanácsot, ám azóta az esküdtek számát hatra csökkentették és csupán a fellebbviteli fórumként eljáró tanácsban maradt meg az eredeti, 9 esküdtből és 3 hivatásos bíróból álló formáció.³⁹⁶

A 6 (illetve fellebbviteli fórumon 9) esküdt kiválasztásának módja ebben a szakaszban alig módosult a kezdetekhez képest. A tárgyalás megkezdését megelőzően a vád és a védelem képviselőinek jelenlétében egyenként hívják be az esküdt jelölteket, akik ekkor terjeszthetnek elő kérelmet felmentésükre. A törvény tág teret ad a tanácselnöknek arra, hogy az előadott indokok alapján felmentsen valakit az állampolgári kötelezettség alól. Így amennyiben az esküdtjelölt elfogadható családi, orvosi vagy szakmai indokokra hivatkozva felmentést kap, akkor a következő jelöltet hívják be. Miután az eljárás ezen szakasza lezárul, a felmentésben nem részesülők neveit egy urnába teszik, és egyenként, véletlenszerűen húzzák ki a neveket. A vád és védelem meghatározott számban (a védelem 5, a vád 4) tehet javaslatot valamely személy kizárására a nélkül, hogy a kizárás indokát megjelölje.

³⁹⁴ Article 255 du Code de procédure pénale.

³⁹⁵ Az esküdtszék összetételéről szóló vitáról lásd: BADÓ Attila: *Nép szava Isten szava. A francia esküdtszék dilemmái*. In: Jogelméleti Szemle, 1/2000. 1–7. p. = <http://jesz.ajk.elte.hu/bado1.html> (2015.10.21.)

³⁹⁶ Loi du 10 août 2011, entrée en vigueur le 1er janvier 2012.

A francia szabályozás is azon előfeltevésből indul ki, hogy az ellenérdekű felek által nem kívánatos személyek kiszórása a lehető legpártatlanabb esküdszék eredményezi.

E megoldás tulajdonképpen az USA-ban is alkalmazott *voir dire* eljárás francia változata, mely elsősorban abban különbözik a tengerentúli megoldástól, hogy itt nincs mód a leendő esküdtek attitűdjének alapos kivizsgálására. Miután azon kívül, hogy az esküdt jelölt milyen nemű, foglalkozású, hány éves, nem sokat tudhat a vád és a védelem, ezért jogosan merülhet fel a kérdés, hogy milyen alapon történik a szelektálás? Az esküdteknek nem lehet kérdéseket feltenni, hogy válaszaikból későbbi döntésükre vonatkozó következményeket vonjanak le az ügyvédek. Az esküdtek kinézetén, szakmáján, nevén, életkorán túl maximum abból vonhatnak le az esküdti kedvezőségre nézve következtetést az ellenérdekű felek, hogy miként kérte a bíróságtól a felmentését. Persze jelentősége ennek is csak akkor lehet, ha a felmentési kérelmet a bíró elutasította.

Érdekes módon mégis elmondható, hogy a francia megoldás gyorsabb, egyszerűbb és felháborodást, erős kritikát kevésbé kiváltó, mint az Egyesült Államokban működő változat. Nem is bukkantunk a szakirodalomban vagy a napi sajtóban az eljárás ezen szakaszára vonatkozó kritikai irodalomra, s a bírakkal folytatott személyes konzultáció is arról győzi meg a kutatót, hogy a francia változat kevesebb zajjal, de kiegyenlítettebben, az elfogulatlan esküdszék ideájának megfelelőbben működik.

A többszörös véletlenszerűségi elem és a *voir dire* eljárás alkalmazása miatt az angolszász típusú esküdszékhez hasonlóan a reprezentativitás problémája mindenekelőtt a kiválasztás bázisát jelentő lista megválasztásánál merül fel. Miután a franciáknál a választásokhoz is alkalmazott lista elvileg minden választójoggal rendelkező társadalmi csoport bekerülési lehetőségét biztosítja, ezért e tekintetben sincsenek reformtörekvések. Más a helyzet a konkrét esküdszék kialakulásával, amikor a reprezentativitás követelményének érvényesítésére elvileg lehetőség adódna. Azt, hogy e területen a reprezentativitás érvényesítésének igénye nagyobb hangsúllyal még nem merült fel, nehezen magyarázható. A szomszédos belga esküdszékénél már 2009-ben bevezették, hogy csak abban az esetben tekinthető érvényesen megalakítottnak az esküdszék, ha az azonos neműek száma nem haladja meg az esküdszék 2/3-át.³⁹⁷ A női egyenjogúságra, a nők és férfiak arányaira más területeken rendkívül érzékeny francia társadalomban csak idő kérdése, hogy ez mikor kerül terítékre.

Miután a *cour d'assise* egy kevert bíróságnak tekinthető, melyben az esküdtek és bírák azonos döntési kompetenciával rendelkeznek minden kérdésben (tény, jog, szankció), ezért itt joggal merül fel a kérdés, hogy a 3 szakbíróból és 6 vagy 9 ülnökből álló testület miként hozza meg döntését? Vajon esetükben is érvényesül a hivatásos bírák szakmai túlsúlya, vagy a háromszoros létszámfölénnyel rendelkező esküdtek esetében a kisebb létszámú ülnök bíróságoknál tapasztalható szervezetszociológiai nyomás enyhülni képes?

Azt, hogy e szervezetszociológiai problémát a hatékonysággal összefüggésben a kevert bíróság vonatkozásában a francia törvényhozás komolyan veszi, az összetételre vonatkozó – szinte mulatságosnak is tekinthető – kísérletek bizonyítják. Az eredetileg 9+3-as felállást 1941-ben módosították úgy, hogy csökkentették az esküdtek számát 6-ra. 1945-ben a számukat felemelték 7-re, amit az 1958-as büntető eljárásjogi törvény 9-re emelt, hogy a már említett 2011-es módosítással az első fokon eljáró esküdszék összetétele ismét visszaálljon 6+3-ra, míg a fellebbezési fórumon a 9+3 maradjon.

³⁹⁷La loi du 21 décembre 2009 relative à la réforme de la cour d'assises.

A költségvetési szempontokon túl az összetételre irányuló próbálkozások azt – a kevert bíróságoknál logikusan felmerülő – problémát kerülgetik, hogy mikor alakul ki a szakbírák és a laikusok között olyan egyensúly, amikor a laikusok részvételét megalapozó szempontok és a bírák szakértelme együttesen érvényesülhet, és igazságos, jogszerű ítélet születhet az együttműködésből. Az látható, hogy a próbálkozások az esküdtek látványos kiszorítására nem törekedtek egyetlen esetben sem. Létszámukat nem kívánták az ülnök rendszerekre jellemzően leredukálni, ahol a laikusok száma ugyan meghaladja a hivatásos bírákét, ám a tanács, azon belül a laikusok kis létszáma a hivatásos bírói dominanciát fenntartani képes.

A francia esküdtszék, mely máig büszkén hangoztatja népi jellegét (*jury populaire*) valóban azt az elképzelést kívánja érvényesíteni, hogy a legsúlyosabb bűncselekmények megítélésénél a társadalmi morál és igazságérzet ne csupán a törvényhozáson keresztül áttételesen, hanem az esküdtek ítéletével közvetlenül is meghatározza az ügyek kimenetét. Viszont ez olyan módon történjen, hogy az angolszász típusú esküdtszékhez képest a hivatásos bírói kontroll is jelen legyen, és a szakbírák a tanácskozáson is érvelhessenek álláspontjuk mellett anélkül, hogy a nagyobb létszámú esküdteket „el tudnák nyomni”.

Ezt a kötelező, titkos szavazati rendszer is garantálja, ahol a szavazati arányok a fenti célnak megfelelően kerültek kialakításra.³⁹⁸ A jelenlegi szabályok alapján, ami a 2011. évi reform óta van hatályban, a vádlottnak kedvezőtlen, a bűnösség kérdését érintő döntésekhez a 9 tagú tanácsból 6 szavazat szükséges, ami pontosan egyezik az esküdtek tagjainak számával.³⁹⁹ A büntetés mértékének meghatározásánál ugyanakkor az egyszerű többség is elegendő. A fellebbviteli eljárás során a kedvezőtlen döntéshez már a 12 szavazatból 8 is elég.

Az esküdtszéki rendszerek között egy szerkezetében, alapfelfogásában különböző néprészvételi formával szembesülhetünk a *Cour d'assise* esetében, melynek kiválasztási eljárása, a laikusok közreműködési módja – az alapvető jellemzők megtartása mellett – egy hosszú fejlődési folyamat során nyerte el mai formáját. E rendszer megpróbálja kiküszöbölni az angolszász esküdtszék hibáit és egy kevert bíróság működtetésével egy kiegyensúlyozott, alapjaiban ritkán támadott, szakmailag részben irányítható laikus bírói formával gazdagítja a francia igazságszolgáltatás változatos döntéshozó fórumait.

Ez nem jelenti, hogy a tudományos kutatások ne foglalkoznának az intézmény esetleges gyenge pontjaival. 2016-ban például az amerikai esküdtekre irányuló kutatások mintájára, egy olyan vizsgálatot végeztek el francia kutatók, hogy a mediatizált, a tv-ben, rádióban megjelenő ügyspecifikus hírek mennyiben képesek befolyásolni a *cour d'assise* ítéleteit. Eredményeik szerint nagyon, és a kutatók azzal a konklúzióval zárják kutatásukat, hogy a csupán hivatásos bírákból álló bíróságok alkalmasabbak lehetnének a média káros befolyásának kiküszöbölésére.⁴⁰⁰

³⁹⁸ <http://www.maitre-eolas.fr/post/2007/01/19/517-petit-vademecum-a-l-usage-des-jures-d-assises-3> (2016.02.13.)

³⁹⁹ L'article 359 du Code de procédure pénale.

⁴⁰⁰ <http://www.ipp.eu/wp-content/uploads/2016/01/n22-notesIPP-janv2016.pdf> (2016.02.13.)

4. Kiválasztás és közreműködés a német ülnökrendszerben

4.1. Laikus bírák a Német Szövetségi Köztársaságban

A német jogrendszerben a laikus bírák igen kiterjedt alkalmazásának lehetünk tanúi. Jelenleg megközelítőleg 100.000 német állampolgárt ér az a megtiszteltetés, hogy az 5 éves választási cikluson belül laikus vagy német elnevezéssel tiszteletbeli bírónak (*Ehrenrichter*) választják. E laikusok a hivatásos bírók mellett teljesíthetnek szolgálatot, ami a legelfogadottabb érv szerint az igazságszolgáltatás legitimitásának erősítését célozza.⁴⁰¹

A laikus bíróságok alkalmazása a jogtalálásban (*Rechtsfindung*) évezredes múltra tekint vissza a germán típusú bírósági szervezet történetében. A jelenlegi rendszer modern gyökereit a 19. század közepén találjuk meg, amikor a hannoveri királyságban, a német területeken – főleg 1848 után – előszeretettel alkalmazott esküdtzéki rendszer lecserélésére tettek kísérletet. Mégpedig úgy, hogy a hivatásos jogászok mellett a bírói ítéletek meghozatalában az esküdtzéknél hatékonyabban működjenek közre jogi végzettséggel nem rendelkező laikusok. A cél az volt, hogy az esküdtzék és a szakbíró elkülönültségéből adódó anomáliáit a laikus bíróságnak kiküszöböljék anélkül, hogy a néprészvétel megszűnne. Így jött létre egy olyan kevert bírósági forma, amely mára nem csupán Németországban, de a világ számos jogrendszerében elterjedt.⁴⁰²

Az ügyszakok és a bírósági szervezet⁴⁰³ különböző szintjein szerepet kapnak a laikus bírák, akik ügyszaktól függően eltérő elnevezéssel⁴⁰⁴ teljesítik bírói feladatukat a szakbírákkal együtt felálló bírói tanácsokban. A munkaügyi, szociális, közigazgatási, adó- vagy éppen büntető ügyekben eljáró bírói tanácsokban szerephez jutó laikusok hivatottak arra, hogy a képzett jogászok mellett a tény és jogkérdések eldöntésénél a „népi igazságérzetet” becsatornázzák az ítélethozatalba.⁴⁰⁵ A büntető ügyekben eljáró, mintegy 60.000 német állampolgár közreműködése mellett működő *Schöff*en-bíróságok (*Schöffengerichte*) talán a legismertebbek, amelyek tipikusan a bírósági rendszer legalsó szintjén, a két évnél súlyosabb szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmények esetében illetékesek.⁴⁰⁶ A szövetségi törvényi szabályozáson túl a tartományi sajátosságok is bonyolítják a laikus részvétel áttekintését, amely akár abban is megmutatkozik, hogy egy tartományban olyan célra is alkalmaznak laikus bírákat, amire más tartományokban egyáltalán nem (ilyen Bajorországban a tisztviselők fegyelmi ügyeinél igénybe vett laikusok példája).

⁴⁰¹ VOSSKUHL, Andreas – SYDOW, Gernot: *Die demokratische Legitimation des Richters*. In: JuristenZeitung, 14/2002. (19. Juli 2002). 673–682. p.

⁴⁰² CASPER, Gerhard – ZEISEL, Hans: *Lay judges in the german criminal court*. In: Journal of Legal Studies, Vol. 1, n. 1. 1972. 135–191. p.; RUSZOLY 2011. 505–507. p.

⁴⁰³ Mindenekelőtt az alsóbb szintű bíróságok jelentik a laikusok alkalmazásának fő színterét [Munkaügyi bíróság, Szociális Bíróság, Közigazgatási bíróság, Adóügyi Bíróság, Katonai bíróság, a rendes bíróság első szintje (Amtsgericht), a Tartományi Bíróság], ám bizonyos ügyeknél a hierarchia legmagasabb szintjein is szerepet kapnak.

⁴⁰⁴ Handelsrichter, Schöffengerichter, összefoglaló elnevezéssel: *Ehrensamtlicher Richter*.

⁴⁰⁵ Az ezekre vonatkozó legfontosabb szabályok ágazati törvényekben kapnak helyet: Zivilprozessverfahren im § 79. Abs. 4. ZPO; Arbeitsgerichtsverfahren im § 11. Abs. 5. ArbGG; Sozialgerichtsverfahren im § 73. Abs. 5. SGG; Verwaltungsgerichtsverfahren im § 67. Abs. 5. VwGO; Finanzgerichtsverfahren im § 62. Abs. 5. FGO.

⁴⁰⁶ GVG § 28. Vierter Titel.

A német bírák jogállására vonatkozó törvény,⁴⁰⁷ illetve részletesebben a német bírósági szervezeti törvény⁴⁰⁸ rendelkezik a laikus bírakra vonatkozó legalapvetőbb szabályokról. Ez utóbbiban rendezi a jogalkotó az „ülönkbíróságok” helyét, szerepét, illetékességét és a kiválasztásra vonatkozó legfontosabb szabályokat. Miután a laikus részvétel leghangsúlyosabb eleme a német jogrendszerben a büntető ügyekben eljáró ülönkbíróság, így érdemes az ülnök bírák (*Schöffengerichter*) kiválasztásával és szerepével foglalkozni ahhoz, hogy megértsük: a német jogrendszer miként reagál a laikus bírósági rendszereket érő 21. századi kihívásokra.

4.2. Kiválasztás és reprezentativitás

A kiválasztásra vonatkozó szűkszavú rendelkezések dogmatikai kibontása, bírósági precizizálása az 1950-es évektől napjainkig tart, amiben jól nyomon követhető a laikus bírakkal kapcsolatban a nemzetközi példák, mindenekelőtt az Egyesült Államok gyakorlatának moderált átvétele is.⁴⁰⁹

A német ülönkök választására 5 évente kerül sor, hogy megválasztásukat követően egy elnöklő szakbíró mellett a klasszikus ülnök bíróság vagy a fiatakorúak ülnök bírósága⁴¹⁰ keretében vehessenek részt a döntéshozatalban.⁴¹¹ Ülnök kizárólag német állampolgár lehet, aki már betöltötte 25. életévét és még nem múlt el 70 éves. A különböző egészségügyi vagy feddhetetlenséggel összefüggő alkalmatlansági okok mellett lényeges azon személyek alkalmatlanná nyilvánítása, akik állami hivatalnokként, a klasszikus jogász hivatásrendek tagjaként (ügyész, bírói ügyvédi, közjegyzői), avagy rendőrként a laikus bírói szerepet szakmai képzettségük okán nem tudnák „eljátszani”.

Hangsúlyozni kell, hogy szemben sok más ülönki vagy békebírói rendszerrel (többek között a magyarral is) Németországban az ülönki tevékenység állampolgári kötelezettség. Amennyiben valaki ajánlása vagy jelentkezése alapján felkerül a kiválasztási eljárás első lépcsőfokát jelentő javaslati listára, és megválasztásának nincs törvényi akadálya, csak pontosan meghatározott esetekben mentesülhet az ülönki feladat ellátásától. A *Bundestag*, a *Bundesrat*, az Európa Parlament képviselői vagy a tartományi képviselők mellett azok mondhatnak nemet az ülönki tevékenységre, akik már meghatározott ideig ellátták e funkciót, vagy például az egészségügyben dolgozók, illetve azok, akik be tudják bizonyítani, hogy a feladat ellátása számukra vagy másnak rendkívüli kárral járna.⁴¹²

Amennyiben ilyen mentesítő körülmény nem áll fenn, és az ülönki tevékenységre nincs elég jelölt vagy önként jelentkező, akkor a listán akarata ellenére is bárki szerepelhet. Az

⁴⁰⁷DRiG § 44., § 45. Sechster Abschnitt.

⁴⁰⁸Gerichtsverfassungsgesetz; rövidítve: GVG.

⁴⁰⁹Lásd pl.: ANDOOR, George: *Laien in der Strafrechtsprechung. Eine vergleichende Betrachtung der Laienbeteiligung an deutschen und englischen Strafgerichten*. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2013. 124. p.; LIEBER, Hasso – SENS, Ursula: *Fit fürs Schöffenamtsamt. Eine Orientierungshilfe zur gleichberechtigten Teilnahme an der Hauptverhandlung*. Band 1: Aufgaben, Rechte und Pflichten der Schöffen. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2013. 152. p., Band 2: Das Strafverfahren: Grundlagen, Beweisaufnahme, Strafen. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2014. 156. p.

⁴¹⁰Jugendschöffengericht, GVG. § 26.

⁴¹¹GVG. § 29.

⁴¹²GVG. § 35.

ülnök javaslati listára azok neve kerülhet fel, akit a jelenlévő önkormányzati képviselők 2/3-a megszavaz.⁴¹³

Azon túl, hogy a megfelelő ülnöki létszám e rendszer mellett folyamatosan biztosítható, még azzal az előnnyel is jár e megoldás, hogy a reprezentativitás igényének kielégítése is elvileg lehetővé válik. A törvény a reprezentativitás kérdését egyértelműen rögzíti. Míg a bírák jogállásáról szóló törvény a laikus bírók választása, behívása vonatkozásában csupán a nők és férfiak „egyenlő alkalmasságára” figyelmeztet, addig a bírói szervezeti törvényben gyakorlatilag a társadalmi reprezentativitás követelményét pontosítja akkor, amikor előírja, hogy a javaslati listán a társadalom nem, kor, foglalkozás és társadalmi helyzete szerint megkülönböztethető csoportjának meg kell jelennie.⁴¹⁴ E követelmény azonban (amely követelmény megfogalmazásánál az amerikai hatás letagadhatatlan) korántsem érvényesül maradéktalanul. Ez leginkább azzal magyarázható, hogy az ülnökök túlnyomó többsége a pártok, egyházak, civil szervezetek javaslatára vagy saját elhatározásból, önkéntes alapon kerül fel az ülnök listára. A pártok a jelölésnél a kutatások alapján⁴¹⁵ a hozzájuk közelállókot részesítik előnyben, amelynél a reprezentativitás marginális szerepet játszik. A szakirodalomban e jelenség értékelése kapcsán olyan vélemények is megfogalmazást nyertek, hogy e törvényi előírással szemben tapasztalható jelenség az igazságszolgáltatás előnyére válik, hiszen így a társadalmi reprezentativitás erőltetése helyett olyan személyek kerülnek a bírói székbe, akiket az ítékezés valóban érdekel.⁴¹⁶

A politikai kötődés – főleg a kiegyenlített német pártpolitikai térben – nem okozhatna önmagában jelentős torzulást a reprezentativitás terén. Ugyanakkor az ilyen jellegű „merítés” szükségszerűen együtt jár a magasabb státuszú állampolgárok felülreprezentálásával. Ezt igazolják Franz Rudolph Kronenberger kutatási eredményei, aki 114 ülnök társadalmi státuszát vizsgálta meg.⁴¹⁷

Hivatalos adatok a reprezentativitás állapotáról sem a jelölőlista, sem a végül megválasztott ülnökök tekintetében nem állnak rendelkezésre. A szövetségi igazságügyi minisztérium csupán a nők és férfiak arányát mutató statisztikai adatokat közöl, így sem a gazdagok-szegények, idősek-fiatalok vagy a kisebbségi csoportok részvételi arányairól lehetetlen pontos képet kapni. Ugyanakkor több kutatás rámutat az idősek, vagy az állami alkalmazottak jelentős felülreprezentáltságára.⁴¹⁸

Amely területen jelentős fejlődés mutatható ki, és egyértelműen egy igazságügy-politikai törekvés eredménye, az a nők és férfiak reprezentativitása a megválasztott ülnökök csoportjában. Míg 1975-ben 30 százalékkal meghaladta a férfi ülnökök száma a nőket, addig mára szinte hajszálpontosan megfelel a nő-férfi megoszlás a lakosság nemi megoszlásának. Bár a kutatók e tekintetben is jelentős tartományi különbségekre hívják fel a figyelmet

⁴¹³ GVG. § 36. Abs. 3.

⁴¹⁴ GVG. § 36. Abs. 2.

⁴¹⁵ MACHURA 2001. 38. p.

⁴¹⁶ LANGBEIN, John H.: *Mixed Court and Jury Court: Could the Continental Alternative Fill the American Need?* In: Faculty Scholarship Series, 1981. Paper 535. 208. p. = http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/535 (2016. 02. 12.)

⁴¹⁷ KRONENBERGER, Franz Rudolph: *Laien in der Strafrechtspflege?* In: Jung, Heike (Hrsg.): *Alternativen zur Strafsjustiz*. Verlag Forum, Bonn, 1989. 189–191. p.

⁴¹⁸ MALSCH 2009. 137. p.

(és hiányolják a reprezentativitásra vonatkozó egyéb adatokat),⁴¹⁹ az nem állítható, hogy a nőket e tekintetben diszkrimináció érné.

A *javaslati listát* (amelyen kétszer annyi személynek kell szerepelnie, mint amennyire ténylegesen szükség van) az önkormányzatok megküldik a területileg illetékes bíróság (*Amtsgericht*) ülnökökkel foglalkozó bírójának. A kiválasztási eljárás második része ugyanis már a bíróságok irányítása mellett zajlik, ahol ötévente egy választási bizottság áll fel, amelyben helyet kap a bíróság egy kijelölt bírója, egy a tartományi kormányzat által kijelölt köztisztviselő, és 7, az önkormányzatok által (a képviselők 2/3-ának szavazatával megválasztott) delegált helyi lakos.⁴²⁰ E testület (amelyben a delegált tagok kiválasztásánál a már jelzett problémák hasonló módon fennállhatnak) egyszerű többséggel dönt a jelöltekkel szembeni kifogásokról és minősített többséggel az ülnökök és a pótülnökök 5 évre történő megválasztásáról.

A német ülnökrendszer esetében a kiválasztási eljárás harmadik szakasza, a *konkrét bírósági ügyelosztás* is jól szabályozott módon történik. Miután a törvényes bíróhoz való jog a függetlenség garanciális elemeként rendkívüli szerepet kap a német igazságszolgáltatásban,⁴²¹ nem meglepő, hogy a szakbírákhoz hasonlóan a laikusok beosztása is sorsolás útján előre meghatározottan, illetve pótlás esetén az ülnöki névsor rendjének megfelelően történik. Év közben az ülnök nem osztható be az előre meghatározotton kívül másik ügyszakba vagy másik tanácsba, hiszen az sértené a törvényes bíróhoz való jogot. Főszabályként egy ülnöknek lehetőleg csupán 12 tárgyalási napot kell a bíróságon eltölteni, amely szabály egy elhúzódó ügy esetében áttörhető. Hiszen az is fontos, hogy az ülnök végig jelen legyen a tárgyaláson, személyében ne következzen be jogszabályellenesen változás, hiszen az hatályon kívül helyezési ok. A jogszabályok komoly szankcióval fenyegetik azokat, akik az elfogadott indokon túl (pl súlyos betegség, közeli hozzátartozó halála) igazolatlanul hiányoznak egy tárgyalási napról. Ilyenkor nem csupán jelentős pénzbüntetésre, hanem a hiányzásból, annak következményeként a tárgyalás elmaradásából bekövetkező károk (tanúk, ügyvédek útiköltsége stb.) megfizetésére is kötelezhetők.

Azt, hogy a német bíróságok az ülnökök jelenlétét mennyire komolyan veszik, az ülnöki fizikai jelenlétén túli szempontokat komolyan kezelő bírói dogmatika fejlődése is igazolja.

A német alkotmánybíróság már 2004-ben úgy döntött, hogy nem sérti az alkotmányt az, ha egy személyt vaksága okán húznak ki az ülnökjelölő listáról,⁴²² hiszen az ülnöknek, aki a hivatásos bíróval azonos döntési jogokat élvez, a látás képességével is rendelkeznie kell a ténymegállapításhoz.

Többek között erre az alkotmánybírósági ítéletre és a tárgyalások szóbeliségének elvére hivatkozva a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság ítéletben mondta ki, hogy kifejezett törvényi rendelkezés hiányában⁴²³ is hatályon kívül helyezési oknak tekinti azt, amikor egy olyan ülnök részvételével mondta ki az egyik tartományi bíróság a vádlott bűnösségét,

⁴¹⁹ LIEBER, HASSO: *Die Anteile von Frauen und Männer an den gewählten Hauptschöffen der Amtsperiode 2009 bis 2013*. RohR 1/11. 3–5. p.

⁴²⁰ GVG. § 40.

⁴²¹ BADÓ Attila – SZARVAS Kata: *As luck would have it... Fairness in the distribution of cases and judicial independence*. In: Badó Attila (ed.): *Fair Trial and Judicial Independence: Hungarian Perspectives*. Springer, Berlin – Heidelberg – New York, 2013. 52–62. p.

⁴²² BVerG NJW 2004, 2150.

⁴²³ 2010-ig a törvény pusztán azt írta elő, hogy az ülnöknek német állampolgársággal kell rendelkeznie, de nem tett említést a nyelvismeretről.

aki „törte” a németet. Az ügy azon túl, hogy példát mutat arra, amikor valakit jelentkezés, jelölés nélkül, pusztán az állampolgári kötelességre alapozva választanak meg ülnöknek, az ülnökök pusztán formális szerepeltetésével szembeni legfelsőbb bírósági felfogást is jól tükrözi. A szóban forgó ülnök behívásakor hiába jelezte a tanácselnöknek, hogy nem ért és nem beszél jól németül, az elnök mégis úgy döntött – nyilván a tárgyalás elhalasztását megelőzendő – hogy köteles megjelenni és bíróként tevékenykedni.⁴²⁴

Annak érdekében, hogy az ülnökbíróságok munkája gördülékenyen folyhasson, a törvény a megválasztott és az adott évre előre meghatározottan tanácsba osztott ülnök (*Hauptschöffen*) mellett segédülnöki (*Hilfsschöffen*) és pótülnöki (*Ergänzungsschöffen*) tisztségekről is rendelkezik. Az elfogadható indokkal tevékenységet ellátni képtelen ülnök helyére a segédülnökök közül rendelnek be személyeket a bíróságok, akik az adott évre nem kerültek beosztásra, ám ülnökké választásuk már korábban megtörtént.⁴²⁵ Bonyolultabb, láthatóan hosszabb ideig elhúzódó tárgyalássorozat esetén pedig arra is lehetőség nyílik, hogy a bíróságok pótülnököt vagy amerikai fogalomhasználatlalt „árnyékülnököt” alkalmazzanak. Ilyenkor a pótülnök a teljes tárgyalási szakaszban jelen van, és a nélkül üli végig a tárgyalásokat, hogy a bírói tanács tényleges tagja lenne. Abban az esetben, ha egy ülnök valamilyen oknál fogva kiesne, akkor a nélkül „ugorhat be” a tanácsba, hogy újra kellene kezdeni a tárgyalássorozatot.⁴²⁶ Míg Magyarországon e probléma elkerülése érdekében úgy módosult a büntető eljárásjogi törvény 2011-ben, hogy a bírói tanácsban bekövetkező személyi változás esetén a tárgyalás anyagának ismertetésével is megismételhető a tárgyalás,⁴²⁷ a németek a bonyolultabb, körülményesebb, ám a német alkotmányos követelményeknek megfelelőbb megoldást választották.

Ami a hivatásos bírakat az ülnököktől a tárgyalás során szembeötlően elválasztja, az a talárviselés, hiszen az ülnökök nem viselnek egyenruhát. A „bírák talár nélkül” (*Richter ohne Robe*) elnevezés rögzült a német jogászok köztudatában és ezzel a névvel 1989 óta folyóirat is létezik, amelyben a laikus bírák mindennapi problémáitól kezdve az ülnökökkel kapcsolatos tudományos kutatásokig jelentős írások kapnak helyet.⁴²⁸

Ugyancsak fontos különbség, hogy tevékenységüket csakis szakszabíró elnöklete mellett látják el, továbbá az is, hogy a tiszteletbeli tevékenységükért – ellentétben a magyar ülnökökkel – díjazást nem kapnak. Ezzel szemben minden olyan kiadás megtérítésére igényt tarthatnak, amely az ülnöki tevékenységből következik. Így az útiköltség, telefonköltség megtérítése mellett akár a bébiszitter igazolt költségét is elszámolhatják.

Érdemes említést tenni arról is, hogy az ülnökök képzését, továbbképzését a jól szervezett ülnöki egyesületek bonyolítják, amelyek a szövetségi ernyőszervezet alatt tartományonként, a népfőiskolákkal együttműködve gondoskodnak arról, hogy az ülnökök a feladatuk ellátásához szükséges ismeretekre szert tehessenek.⁴²⁹ A képzés szintje változatos. Van, ahol komoly munka zajlik, van ahol csupán az ülnöki tevékenységre vonatkozó alapismeretekre, brosrák kiosztására szorítkozik a felkészítés.⁴³⁰

⁴²⁴ BGH 2 StR 338/10 – Urteil vom 26. Januar 2011.

⁴²⁵ GVG. § 42.

⁴²⁶ GVG. § 192.

⁴²⁷ 2011. évi LXXXIX. törvény 17. §.

⁴²⁸ <https://www.bvv-verlag.de/digibib/bvv/apply/content/opus/200213/> (2016. 02. 12.)

⁴²⁹ <http://www.schoeffen.de/seminare.html> (2016.02.09.)

⁴³⁰ MALSCH 2009. 137. p.

4.3. Ülnöki közreműködés

Az ülnökök, a magyar rendszerhez hasonlóan az ítélethozatal tekintetében azonos jogokkal rendelkeznek. Függetlenségük a szakbírókhoz hasonlóan garantált, az ítélet tekintetében nem utasíthatók, az ítélettel okozott károkért nem tartoznak felelősséggel a szándékos jogszabálysértés esetét kivéve.⁴³¹ A tárgyalás során az ülnökök – a szakbírókhoz hasonlóan – kérdéseket tehetnek fel a vádlottnak, tanúnak, amivel egy 1972-es kutatás szerint az ülnök bírák élnek is, hiszen a vizsgálatot végzők úgy találták, hogy a tárgyalások több mint felénél az ülnökök is kérdeznek. Ugyanakkor a kutatások azt is igazolták, hogy az ülnökök által feltett kérdéseket a bírók igen sokszor lényegtelennek tekintik. Ez gyakran arra ösztönzi az elnöklő hivatásos bírót, hogy az ülnöki kérdésfeltevést megpróbálja minimalizálni.⁴³²

Az ülnökök közreműködésének módját, mértékét, hatását az ítéletre számos kutatás vizsgálta. Ezek – akárcsak a magyar ülnökökre irányuló korábbi magyar,⁴³³ illetve az általunk 2015–16-ban lefolytatott kutatások⁴³⁴ – az ülnökök viszonylag szerény közrehatását igazolták.

Az angol békebírásgokkal kapcsolatos kutatásokkal ellentétben⁴³⁵ a német ülnökök esetében nincs kimutatható lényegi különbség a szankció súlyosságának megítélését illetően. Bliesner vizsgálatai szerint nem állítható – szemben a híres békebírói vizsgálattal – hogy a laikusok enyhébb ítéletet követelnének.⁴³⁶

E jelenségre elég egyértelmű választ találhatunk akkor, ha a két bíróság alapvetően eltérő jellemzőjére gondolunk. Míg az angol békebírák szakbírói jelenlét nélkül, teljesen önállóan ítélezhetnek, addig a német ülnökök, a sajátos szociálpszichológiai helyzet nyomására a jogilag képzett hivatásos bíró befolyása mellett mondanak ítéletet. Machura 2001-es vizsgálatának egyik legfontosabb megállapítása talán az, hogy az ülnöki időtartam növekedésével csökken az egyet nem értés esetszáma.⁴³⁷

Kulcsár és a saját, magyar ülnökökkel folytatott kutatásainkkal egybevágóan, a német ülnökök esetében is kivételes jelenségnek számít különvélemény megfogalmazása a hivatásos bíró véleményével szemben. Akárcsak az, hogy a hivatásos bírót az ülnökök leszavaznák.⁴³⁸ Arra azonban, hogy a két ülnök sikeresen meggyőzze a hivatásos bírót az igazáról, a magyar eredményekhez képest már jóval több a példa Machura kérdőíves felmérése szerint.⁴³⁹

Az ülnökök ítéletre gyakorolt hatásának egyik kulcsmomentumával a leghíresebb és legalaposabb német „ülnökkutatás” foglalkozott. Klaus – más országok ülnökrendszerére

⁴³¹ StGB. § 339.

⁴³² RENNIG, Christoph: *Die Entscheidungsfindung durch Schöffen und Berufsrichter in rechtlicher und psychologischer Sicht: empirische, rechtsdogmatische und psychologisch-theoretische Untersuchungen zur Laienbeteiligung an der Strafgerichtsbarkeit*. N. G. Elwert, Marburg, 1993. 724. p.

⁴³³ KULCSÁR 1971. 127. p.

⁴³⁴ BADÓ Attila – FELEKY Gábor – LÖRINCZI János: *Reprezentativitás a magyar ülnökrendszerben (2016). Egy empirikus vizsgálat alapkérdése I.* = MTA Law working papers 16. Budapest, 2016. 1–18. p.

⁴³⁵ DIAMOND 1990. 191. p.; DIAMOND – VIDMAR 2001. 1857. p.

⁴³⁶ MALSCH 2009. 137. p.

⁴³⁷ MACHURA 2001. 240. p.

⁴³⁸ KLAUS 1972. 72. p.

⁴³⁹ MACHURA 2001. 236. p.

irányuló kutatásokkal összhangban⁴⁴⁰ – abban foglalja össze a kevert bíróság optimális működésének kulcsát, hogy a hivatásos bíró *egyenrangú partnerként* tekint az ülnökre, és olyan atmoszférát teremt, amelyben az ülnök szabadon fejtheti ki véleményét, és ahol a szakbíró a laikus bíróval képes kompromisszumot kötni az igazságos, méltányos döntés érdekében.⁴⁴¹

Az ülnökök közrehatásának vizsgálata mellett érdemes említést tenni egy olyan kutatásról is, amelynél az ülnökök viselkedésének sajátosságaira és a rájuk ható külső tényezőkre próbálnak rávilágítani a kutatók. Az ülnökök kockázatvállaló képességétől kezdve a média általi befolyásolhatóságon át számos olyan, az esküdtek esetében rendre elemzett jelenségre fókuszálnak tanulmányukban a német szerzők, amire a kevert bíróságok szakirodalmában alig találni példát. Tanulságosak azok a megállapítások, amelyek az ülnöki feladatot teljesítők átlagnál jóval magasabb igazságérzetéről, korrektségéről tanúskodnak.⁴⁴²

⁴⁴⁰MACHURA 2001. 128. p.

⁴⁴¹KLAUSA 1972. 72. p.

⁴⁴²GLÖCKNER, Andreas – DICKERT, Stephan – LANDSBERG, Marie – SCHOLZ, Selina – SCHÖNFELDT, Kristina: *Entscheidungsverhalten von Schöffen: Forschungsbericht*. Max-Planck-Institut zur Erforschung von Gemeinschaftsgütern, Bonn Forschungsgruppe Intuitive Experten. 33. p.; <https://www.coll.mpg.de/Download/IntuitiveExperts/Schoeffenbericht.pdf> (2016.02.08.)

VII. REPREZENTATIVITÁS ÉS KÖZREMŰKÖDÉS A MAGYAR ÜLNÖKRENDSZERBEN. EGY EMPIRIKUS VIZSGÁLAT TANULSÁGAI

1. Bevezetés

2016-ban a magyar laikus bírósági rendszer átalakítására tett az Igazságügyi Minisztérium javaslatot a büntetőeljárás reform keretében.⁴⁴³ A szándék, mely 2018-tól jelentősen csökkentené a jogi végzettséggel nem rendelkező laikusok szerepét az igazságszolgáltatásban, beleillik abba a folyamatba, mely a volt szocialista országokat az 1990-es évek óta jellemzi. Az egypártrendszer időszakában a szovjet mintára kialakított ülnökbíróságok korántsem erősítették a jogászokban azt a hitet, hogy a néprészvétel bármilyen értelmes célt szolgálna.⁴⁴⁴ Jackson és Kovalev cikkében felvetődik, hogy az Európa Tanácsot alkotó országokban a legszegényebb, vagy az emberi jogokat a legkevésbé tiszteletben tartó jogrendszerekben szerény a laikus közreműködés vagy egyáltalán nem létezik.⁴⁴⁵ Emellett kiemelik, hogy a volt népi demokratikus jogrendszerekben a régi rendszer negatív tapasztalatai okán került sor a laikus részvétel csökkentésére, és példáik alapján jól látszik, hogy a fenti szempontok időnként átfedésben lehetnek. Michael Bobek a 2011-ben publikált, cseh laikus bíráskodást érintő reformról is szóló írásában⁴⁴⁶ a laikus elem csökkentésére irányuló törvényhozói indokokat is felsorakoztatja, melyek a laikusok passzivitása, szerény közreműködése mellett az ülnökrendszer működtetésével járó technikai nehézségeket is jelenti.

A magyar ülnöki rendszer átalakításánál, a részvétel csökkentésénél a törvényhozó a korábbi – meg nem nevezett – negatív tapasztalatokra, az ülnökrendszer nem jogállami múltjára és a más országokban is megfigyelhető tendenciákra hivatkozik.⁴⁴⁷ Ülnöki részvétel csak a katonai büntetőeljárásokban és a fiatalokúakkal szembeni büntetőeljárásokban maradt. Az időközben megvalósuló reform gyakorlatilag azzal a következménnyel jár, hogy a törvényhozó a büntető ítélezésben a továbbiakban a laikusok speciális (katonai, pedagógiai, pszichológiai) ismeretét, és nem az általános élettapasztalatát kívánja „kihasználni”. Bár

⁴⁴³ Be. tervezet, ME/163/2015. Előterjesztés a Kormány részére az új büntetőeljárás törvény szabályozási elveiről. Készült: 2015. január 30. Budapest: Igazságügyi Minisztérium, 2015. 32 p.. Elérhető az interneten: <http://www.kormany.hu/download/1/21/40000/20150219%20IM%20el%20terjeszt%C3%A9s%20az%20%C3%BAj%20b%C3%BCntet%C5%91elj%C3%A1r%C3%A1si%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20elveir%C5%91.pdf> (2016. 10. 10.).

⁴⁴⁴ KULCSÁR 1971. 127. p.

⁴⁴⁵ JACKSON, J. D. – KOVALEV, N. P.: *Lay Adjudication in Europe: The Rise and Fall of the Traditional Jury*. (2016) 6. p. = <http://ssrn.com/abstract=2782413> (2016. 10. 10.).

⁴⁴⁶ BOBEK 2014. 12. p.

⁴⁴⁷ „A büntetőügyekben 1949-ben általánossá tett ülnöki rendszer ennek megfelelően abból a megfontolásból fakadt, hogy a totalitárius államrendszerek a független igazságszolgáltatást is teljesen maga alá akarta gyúrni. Eredeti rendeltetése miatt ezért jogállami keretek közt – az Alaptörvény U) cikk (1) bekezdés első mondatára és az R) cikk (3) bekezdésére figyelemmel – változatlan formában nem tartható fenn. Az ülnökök általános körben történő igénybevétele helyett azon ügytípusok meghatározása szükséges, amelyekben a hatékony és igazságos ítélezést egy speciális szempontok alapján körülhatárolt társadalmi szerepvállalás valóban elősegíti.”

a laikus részvétel jelentős korlátozását alátámasztó érvek meglehetősen bizonytalannak tűnnek, és a történelmi gyökerekre hivatkozás a számos demokratikus államban hasonló módon működő kevert bírósági rendszer miatt erőltetettnek tűnik, kétségtelenül a magyar jogásztársadalom jelentős részének elvárásait követi. Nyitott kérdés, hogy a laikusok szerepének csökkentése összefüggésben áll-e a független intézmények korlátozására irányuló kormányzati szándékokkal, vagy inkább annak lehetünk tanúi, hogy a jogász lobbi miként érvényesíti akaratát a törvényhozásban?

Kutatócsoportunk még e reform szándékának ismerete előtt határozta el, hogy egy átfogó, az ülnökök és a szakszabírák véleményét feltáró empirikus kutatást végez Magyarországon. Vizsgálatunkkal az ülnökrendszerről kívántunk képet kapni, miután több mint ötven éve nem került sor ilyen kutatásra. Úgy éreztük, hogy az ülnökök tevékenységének gyakran negatív megítélését sokkal inkább a mítoszok, a jogász szakmai fölény indukálta, más országokban is hasonló formában elhangzó negatív kijelentések alakították ki, sem mint azok véleménye, akik akár laikusként, akár hivatásos bíróként valóban beleláltak a rendszer tényleges működésébe. A kutatás célkitűzése az volt, hogy a szakirodalmi források, jogszabályok elemzése s az ülnökök és bírák véleményének megismerése alapján, az ülnökrendszer aktuális állapotát megismerjük, és igény esetén a jogalkotó számára is *de leg ferenda* javaslatokat készítsünk. Jelen fejezetben a laikus bíráskodás lényegét érintő két alapkérdésre keressük a választ:

1. A magyar ülnökök rekrutációja során a reprezentativitás követelménye mennyiben érvényesül, és milyenek a kiválasztásra vonatkozó ülnöki és bírói vélemények?
2. Az ülnöki tevékenység szerepe és súlya az eljárásokban az ülnöki és hivatásos bírói értékelések alapján.

Bár komplex vizsgálatunk számos kérdésre koncentrált, e két problémakör vizsgálata jelentette kutatásunk súlyponti elemét, miután az ülnökök tevékenységének hazai negatív értékelése is nagyjából e problémákon nyugszik. A jogászok körében ma is elterjedt az a nézet, hogy a nyugdíjas korosztályt reprezentáló ülnökök gyakorlatilag semmilyen szerepet nem játszanak azon eljárásokban, ahol törvény alapján szerepeltetésük kötelező. Márpedig a kevert bírósági rendszerekkel kapcsolatos nemzetközi kutatások⁴⁴⁸ ennél jóval pozitívabb képet mutatnak. Okkal feltételezhető, hogy a magyar laikus bírák sem csupán „szobadíszek”, ahogyan az ügyvédek általában maguk között nevezik őket.

A laikusok kiválasztásának módja a laikus bíráskodás alapvető célja szempontjából érdemel különös figyelmet. Attól függően, hogy a törvényhozó milyen célból kíván laikusokat alkalmazni, eltérő lehet a kiválasztási módszer. Amennyiben például az igazságszolgáltatás legitimitásának erősítése, a társadalom jogismereti szintjének emelése, és az igazságszolgáltatás külső ellenőrzésének biztosítása a legfontosabb cél, akkor a laikus bírói tevékenységet érdemes állampolgári kötelezettséggé tenni, és egy véletlenszerű kiválasztás talaján a reprezentativitás biztosítására is koncentrálni. Amennyiben valamilyen speciális szakismeret integrálása a cél a döntési folyamatba, akkor a kiválasztás bázisát természetszerűleg a

⁴⁴⁸Például: DUBBER – PIHLAJAMÄKI 2015. 230. p.; KUTNJAK, Ivkovic Sanja: *Ears of The Deaf: The theory and reality of Lay judges in Mixed Tribunals*. In: Chicago-Kent Law Review, 2015. 1031. p.; RENNIG, Christoph – MACHURA, Stefan: *Die Zusammenarbeit zwischen Schöffen und Berufsrichtern*. In: Lieber, Hasso – Sens, Ulla (eds.): *Ehrenamtliche Richter – Demokratie oder Dekoration am Richtertisch?* Kommunal- und Schul-Verlag, Wiesbaden, 1999. 65–70 p. (The Cooperation between Lay Assessors and Professional Judges.); MACHURA 2000. 111–116. p.; CASPER – ZEISEL 1979. 81. p.; MALSCH 2009.; MACHURA 2001. 38. p.; RENNIG 1993. 724.p.

speciális tudással rendelkező társadalmi csoportnak kell jelentenie. Amikor Goldbach és Hans megpróbálják a kevert bírósági rendszerek kiválasztási mechanizmusait bemutatni, leginkább annak hangsúlyozására tudnak szorítkozni, hogy az esküdtek kiválasztásához hasonlóan, manapság számtalan különböző változata ismert az ülnökök rekrutációjának.⁴⁴⁹ Kovalev és Jackson tanulmánya szintén utal a rendkívüli változatosságra.⁴⁵⁰ A politikai jellegű kiválasztástól kezdve a reprezentativitás követelményének érvényesítésén keresztül a speciális szakismeret szempontjának előtérbe állításáig számos változat létezik.

A különböző kiválasztási módszerek és az e módszerekre irányuló empirikus kutatások összehasonlító elemzése alapján hangsúlyozni kell, hogy a professzionális bírák szelekciójának globális trendjétől eltérően – a laikus bíraskodás lényegéből következően – a 20–21. században egyre hangsúlyosabb szerephez jut a néprésztétel reprezentativitásának kérdése. Ennek legfőbb indoka az, hogy megfelelő reprezentativitás mellett a bíraskodásban résztvevő laikusok érvényesíthetik a saját csoportjuk értékeit, normáit, igazságérzetét, és a bíróságok működésének társadalmi legitimitását is növelik azzal, ha az ülnökökön keresztül a társadalmi kontroll is érvényesül. Míg a szakbírák kiválasztásánál az érdem alapú rendszerek erősödésének lehetünk tanúi, és a reprezentativitás igénye csak halványan s főképpen a szakirodalomban jelenik meg,⁴⁵¹ addig a laikus bírák esetében ez utóbbi szempont jelentőségének fokozatos erősödését figyelhetjük meg a gyakorlatban. Mindezt a néprésztétel tipikus törvényhozói céljainak,⁴⁵² másrészt a pártatlan, elfogulatlan bíraskodás biztosítása érdekében veszik az utóbbi évtizedekben egyre komolyabban.⁴⁵³ A társadalmi reprezentativitás kérdése a békebírói, az esküdtzéki és a „kevert bírósági” rendszerek vonatkozásában is növekvő jelentőséggel bír. A kevert bíróságok esetében ugyancsak érzékelhető a törekvés, hogy véletlenszerűségeen alapuló kiválasztással és esetenként egyéb eszközökkel próbálják meg a reprezentativitás követelményét érvényesíteni.

Az angolszász típusú esküdtszék esetében, ahol általában a ténykérdések megítélésében, esetleg a szankció meghatározásában illetékesek a laikus esküdtek, szintén csaknem teljesnek mondható a döntési szabadság. Ebben az esetben az esküdtszék működési mechanizmusának megértésénél nem elsősorban a professzionális bíraktól való függőség, sokkal inkább a döntéshozatali csoportra gyakorolt egyéb külső hatások (ügyvédek, ügyészek, média, a vádlottak attraktivitása, stb.) ösztönzik vizsgálatra a kutatókat.⁴⁵⁴ A korábbi fejezetben már részletezett, klasszikusnak számító Kalven és Zeisel vizsgálat, melynél 3576 eljárást tanulmányoztak a kutatók, az esküdtszék tényleges és a hivatásos bíró hipotetikus döntése közötti különbséget vizsgálták, miután az esküdtszék s a bíró döntési jogosultságai elválnak egymástól.

Más a helyzet a kevert bíróságok esetében, ahol a bíróval a döntéshozatal során elvileg azonos döntési kompetenciával felruházott laikusok általában azzal a helyzettel szembe-sülhetnek, hogy a bírói tanácsban elnöki jogkörrel felruházott szakbíró olyan kompetenciabeli fölényrel rendelkezik, mely természetes korlátját jelenti annak, hogy a laikusok egyenrangú tagként működjenek közre az eljárásban. Amint azt korábban már jeleztük,

⁴⁴⁹ GOLDBACH – HANS 2013. 13–87. p.

⁴⁵⁰ KOVALEV – JACKSON 2006/2007. 9. p.

⁴⁵¹ Lásd: MALLESON 2006. 151 p.; MALLESON – RUSSEL 2007. 126–140. p.

⁴⁵² BADÓ 2016. 3–15. p.

⁴⁵³ MAUTE 2006. 387–423. p.

⁴⁵⁴ BADÓ 1998. 479–481. p.

a nemzetközi kutatások is igazolják, hogy a laikusok közreműködése az ülnök típusú bíróságokon általában csekélynek mondható.⁴⁵⁵ Úgy gondoljuk azonban, hogy e csekély közreműködés mértéke s jellege egyáltalán nem lényegtelen, ha azon érvekre gondolunk, melyek a társadalom „igazságérzetének” becsatornázásában, az ülnökök ellenőrző szerepében vagy éppen a demokrácia deliberatív elemeinek bővítésében látják az ülnökrendszer alkalmazásának fő célját.⁴⁵⁶

Laikusokat a magyar igazságszolgáltatásban már hosszú évtizedek óta (beleértve az egypártrendszer időszakát) kizárólag a szakirodalomban kevert bíróságként jelölt bírói tanács részeként alkalmaznak. Az 1960-as években Magyarországon lezajlott, Kulcsár Kálmán vezette, a maga nemében egyedülálló jogszociológiai felmérésre pártállami keretek között került sor. Hipotézisünk az volt, hogy a jelentős társadalmi változások miatt az ekkor szerzett ismereteknek csupán kis töredéke lehet érvényes ma. Jóllehet az empirikus felméréshez e korábbi kutatás során feltett kérdések egy részét, némileg módosított formában, a most szolgálatot teljesítő ülnökök lekérdezésénél is felhasználtuk, a kérdőív kidolgozása során sokkal inkább a nemzetközi kutatások tapasztalataira építettünk.

Inspiráló erővel bírt számunkra és kiindulási pontnak tekintettük Sanja Kutnjak Ivkovic, illetve Stephan Machura horvát, illetve német kevert bírósági rendszerekre irányuló kutatásait. Sanja Kutnjak Ivkovic azért is volt meghatározó e tekintetben, mert a kevert bírósági rendszerekre vonatkozó empirikus kutatások számára meggyőző elméleti megalapozást adott, amikor a státusz-karakterisztika (*Status Characteristics*) elméletet alkalmazta e problémamegoldó csoport (*Task Oriented Group*) tevékenységének értelmezéséhez.⁴⁵⁷

A státusz-karakterisztika elmélet kevert bíróságokra történő alkalmazásának kiindulópontja az, hogy e bíróságok is olyan kis létszámú, heterogén döntéshozatali csoportok, melyeknél a csoport tagjai között egy – a feladat szempontjából lényeges – jellemzőbeli különbség mutatkozik. A specifikus mellett természetesen egyéb diffúz jellemzők is különbözhetnek, mint a nem, kor, faj, stb., ám a csoport döntéshozatali mechanizmusát, a tagok interakcióit, egymással szembeni elvárásait alapjaiban a specifikus jellemzőbeli különbség határozza meg. A kevert bíróságok esetében a specifikus jellemzőbeli különbség természetesen abban a tudásbeli fölényben található meg, amivel egy képzett bíró a jogi végzettséggel vagy korábbi bírói gyakorlattal nem rendelkező laikusokhoz képest rendelkezik.

Azt, hogy a törvényi szinten azonos jogokkal felruházott laikus és szakbírák között hierarchikus viszony jön létre, már korábban is számos vizsgálat kimutatta.⁴⁵⁸ A magyar rendszerhez legközelebb álló és legnagyobb múltú kevert bírósági rendszer a német. A német ülnökökre irányuló vizsgálatok is igazolják, hogy a szakbírák szakmai fölényéből származó dominanciája autoriter személyiség nélkül is megmutatkozik, és a laikusok befolyása a döntésre általában gyenge.⁴⁵⁹ E tényt Kulcsárnak a magyar ülnökökkel végzett vizsgálatai is megerősítették, aki az ülnökök passzivitását, marginalizálódását tapasztalta a korábbi, politikai célok vezérelte aktív korszakkal összehasonlítva.⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ KUBICKI 1970.; KLAMI – HÄMÄLÄINEN 1966.; KUTNJAK 1999.; MACHURA 2001.; PERRON 2001.

⁴⁵⁶ BADÓ 2016. 3–15. p.

⁴⁵⁷ KUTNJAK 2015. 1031. p.

⁴⁵⁸ KLAUSA 1972. 235. p.

⁴⁵⁹ CASPER – ZEISEL 1979. 81. p.; KULCSÁR 1971. 127. p.

⁴⁶⁰ KULCSÁR 1971. 127. p.

Empirikus kutatásunkban az intézmény reprezentativitásának mérése mellett kísérletet teszünk arra, hogy a magyar laikus bírák tényleges közreműködésének mértékét meghatározzuk a korábbi, pártállami keretek között működő ülnökbíróságokhoz képest.⁴⁶¹ Hipotézisünk az volt, hogy egy piacgazdaságra, többpártrendszerre épülő politikai berendezkedés ülnökrendszere nagyobb mértékű ülnöki közreműködést eredményez, mint egy diktatórikus rendszerben konszolidálódott, eredeti politikai funkcióját már elvesztett ülnökrendszer, amelyre Kulcsár vizsgálata irányult az 1960-as években. E hipotézisünk még akkor is valószínűnek tűnt, ha azóta tulajdonképpen semmilyen lényeges jogszabályi változás nem történt az ülnökök kiválasztása és funkciója tekintetében.

Arra is kísérletet tettünk, hogy a laikus bírók és a hivatásos bírák viszonyában a hivatásos bírói attitűd típusok meghatározásával járjunk hozzá a kevert bírósági rendszerek alaposabb megértéséhez. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a kutatásban nem vizsgáltuk a laikus bírók közötti viszonyt, amire a német ülnökrendszer esetében többek között Machura vizsgálataiban sor került.⁴⁶²

2. A laikus részvétel gyökerei a magyar igazságszolgáltatás rendszerében

2.1. Jogtörténeti távlatokban

Magyarországon már a 19. században kialakított esküdtszék kapcsán lezajlottak azok a viták, amelyek a legismertebb érveket és ellenérveket felsorakoztatták a laikus bírák szükségessége mellett és ellen. Miként Antal Tamás több helyen megállapította: míg az elméleti jogászok inkább támogatták, addig a gyakorló jogászok általában elleneztek, de legalábbis erőteljesen opponáltak azt.⁴⁶³

A rövid életű magyar esküdtszék tulajdonképpen német közvetítéssel a francia esküdtszéki rendszert vette alapul, amit leginkább annak összetétele s a kiválasztási eljárás mutat. Az esküdtbíróság három szakbíróból és 12 esküdtből állt, az őslajstromról szolgálatra behívott esküdtek kiválasztását követően a vád és a védelem visszautasíthatott egyenlő számban neki nem tetsző személyeket. Ami a korabeli francia rendszertől különbözött, az a kiválasztás alapját jelentő populáció volt: Magyarországon mind a vonatkozó 1848. és 1867. évi igazságügy-miniszteri rendeletek, mind az 1897. évi XXXIII. tc. alapján szélesebb kör szorult ki az esküdtté válás lehetőségéből, mint a korabeli Franciaországban,⁴⁶⁴ de a szolgálatba beemelt rétegek alkamasságát is sokan megkérdőjelezték, bár abban egyetértés mutatkozott, hogy a felmerült anomáliák részben az 1896. évi Bűnvádi perrendtartás nem szerencsés kérdésfeltevési szabályaira voltak visszavezethetők. A hazai esküdtszék normatív reformjára 1914-ben került sor, azonban ez a történetének mintegy huszonne-

⁴⁶¹ KULCSÁR 1971., 127. p.

⁴⁶² MACHURA 2001/A.

⁴⁶³ ANTAL 2006. 253–278. p.; ANTAL Tamás: *Szilágyi Dezső igazságügyi reformjairól (1890–1900)*. In: Jogtörténeti tanulmányok VIII. Szerk.: Kajtár István, et al. Pécs, 2005. 9–28. p.; ANTAL Tamás: *Hírhedt vádlottak a szegedi esküdtbíróság előtt*. In: A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület évkönyve, 2013–2015. Szerk.: Pálné Szabó Zsuzsanna. Szeged, 2015. 241–249. p.

⁴⁶⁴ BADÓ 2000.; BADÓ Attila: *A francia esküdtszékekkel kapcsolatos dilemmák*. In: Acta Jur. et Pol. Szeged, Tomus 57., Fasc. 1. Szeged, 1999. 3–26. p.

gyedik órájára esett, mert a magyar esküdtszéki rendszert az első világháború a szabadelvű államkonceptióval együtt elsöpörte. A népköztársaság még fenntartotta volna, ezt követően azonban a közbiztonsági provizórium konzervatív kormányzatának sosem állt érdekében egy olyan bírósági forma, amely adott esetben a jogszabályokat sem veszi figyelembe, ha valami az igazságérzetét súlyosan sérti. Így sem 1919-ben, sem a kivételes hatalom megszüntetése után nem aktiválták. Érdekes, hogy a Horthy-korszakban jogtechnikailag valójában csak „felfüggesztették” az esküdtszék intézményét, ami ráadásul nem is törvényi, hanem kormányrendeleti szinten valósult meg.⁴⁶⁵ A német ülönkrendszerű bíráskodás Magyarországon a dualizmus alatt nem létezett, a két világháború között pedig csak a kialakuló munkaügyi bíráskodás részeként volt nyoma.⁴⁶⁶

A II. világháború után azonban a laikus bírák ismét komoly szerephez jutottak. Még a kommunista hatalomátvételt megelőzően megkezdődött ugyanis a magyar igazságszolgáltatás átpolitizálása, s e korábban a viszonylag depolitizált szféra az ideológiai harc színterévé vált. A laikus bírák az ideológiai harc egyik hatékony fegyverének tűntek a kommunista párt számára. Alkalmazásukra több fórumon is sor került.⁴⁶⁷ Ezek közül a legismertebbek a háborús bűnök kivizsgálására létrejött népbíróóságok,⁴⁶⁸ másrészt pedig a rendes bíróságok keretében megalakuló népi ülnöki rendszer. 1948/1949-ben megtörtént a szocialista fordulat, amikor a kommunista párt hatalomátvétele a szovjet típusú állambe rendezkedés alapjait lerakta. Ekkor vált határozottabbá az új rendszer igazságszolgáltatást átszervező igénye, és ekkortól kezdődött a népi demokratikus jogalkotás korszaka. A jogalkotási folyamat az anyagi és eljárási jog területén a szovjet mintát alapul véve kezdődött meg. Fokozatosan cserélték le a polgári kor idején született modern kódexeinket. Az igen differenciált, négy szintű igazságszolgáltatási szervezetrendszer leépítése is kezdetét vette, hogy kialakulhasson a pártszervezethez és a közigazgatási szervezetrendszerhez igazodó, szovjet mintájú igazságszolgáltatási fórumrendszer.

Az 1949. évi XI. törvény, amely büntető ügyekben a fellebbviteli lehetőségeket korlátozta, egyben a *népi ülnöki rendszer* bevezetéséről is rendelkezett. Ettől kezdve meghatározott ügyekben a szakbírák a népi ülnökökkel együtt alkottak bírói tanácsot a bírósági fórumrendszer különböző szintjein úgy, hogy az általában egy szakbíróból és két népi ülnökből álló tanácsban a bírák teljesen azonos jogokat élveztek. Ez voltaképpen a német és más európai országokban honos vegyes bíráskodás adaptálása volt a magyar jogrendszerre. Érdekes módon, ez a sokat kritizált intézmény tartósabbnak bizonyult, mint azt bárki gondolhatta volna, hiszen lényegét tekintve máig fennmaradt. A népi ülnökökről rendel-

⁴⁶⁵ BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. (2. bőv. kiad.) Zala M. Bíróság, Zalaegerszeg, 1996. 245–252. p.; STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. 133–138. p.; CSIZMADIA Andor: *Az esküdtszék Magyarországon a dualizmus korában*. In: Csizmadia Andor (Szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 131–147. p.*

⁴⁶⁶ ANTAL Tamás: *A munkaügyi bíráskodás történetének kezdetei Szegeden (1918–1920)*. In: Ünnepi kötet Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Hajdú József. = *Acta Jur. et Pol.* Szeged. Tomus 79. Szeged, 2016. 13–19. p.

⁴⁶⁷ Lásd pl. Fleck 2001. 176–214. p.

⁴⁶⁸ Pl. az első népbíróági rendeletről ír RUSZOLY József: *A Szegedi Nemzeti Bizottság részvétele a demokratikus államhatalom gyakorlásában (1944. december – 1945. január)*. In: Uő.: „és így is a mi korunk”. Írások és források Magyarország alkotmánytörténetéhez, 1944–1949. Püski, Budapest, 2006. 11–31. p., ide: 21–31. p.; lásd még LUKÁCS Tibor: *A magyar népbíróági jog és a népbíróóságok, 1945–1950*. Közgazdasági és Jogi K., Budapest, 1979.

kező első törvény szerint a bíráskodás e formájának kialakítására azért került sor, hogy a tárgyalás során és az ítélezésben biztosított legyen a „dolgozó nép” meggyőződése, józan életfelfogása, természetes igazságérzete, és hogy lehetővé váljon a bíró „demokratikus” ellenőrzése. Nem nehéz kitalálni, hogy az adott politikai kontextust figyelembe véve ezen utóbbi feladat milyen célokat szolgálhatott. Semmi estre sem azt, hogy a laikusok a bíró befolyásolhatatlanságát vagy megvesztegethetetlenségét ellenőrizzék, sokkal inkább a régi rendszerben szocializálódott bírák sakkban tartását. A kommunista hatalomátvételt követően ugyanis megindult a régi rendszer által kinevezett bírák megfélemlítése vagy eltávolítása. Ennek egyik formája az volt, hogy a pártvezetés által jól kiképzett laikus bírákat osztottak a szakbíró mellé, akik a szakbíró tevékenységéről beszámoltak, illetve annak munkáját ellehetetlenítették. Erre lehetőséget adott az a tény, hogy a népi ülnök kezdettől fogva a törvény szerint azonos jogokat élvezett a tanács vezetésével megbízott szakbíróval, s ahol a törvény a népi ülnök közreműködését írta elő, ott az ítélezést a szakbírák és a laikus bírók az eljárás minden szakaszában – a tények és jogkérdések megítélésétől egészen a szankció kiszabásáig – együtt végezték. A sztálinista időszakot követően azonban az intézmény kezdte elveszíteni politikai jelentőségét, és a szakbírák dominanciája egyre érezhetőbbé vált. Ez azt jelentette, hogy a hatvanas évektől, a kommunista rezsim stabilizálódásával, a bírói kar fokozatos kicserélődésével, megszűnt a laikus bírák politikai célú felhasználásának szükségessége. Az egyre inkább technokrata szemléletű, lojális bírói kar mellett az ülnökök háttérbe szorulnak.⁴⁶⁹

A Kulcsár Kálmán által még a hatvanas évek végén végzett jogszociológiai vizsgálatok már a fent jelzett folyamatról tanúskodnak. A máig is egyetlen, a magyar laikus bírakra vonatkozó *empirikus jogszociológiai vizsgálat* átfogó képet szeretett volna kapni az ülnökök tevékenységéről. A több mint 1000 fős mintán elvégzett kutatás során a foglalkozás szerinti megoszlástól kezdve a demográfiai jellemzőkön, nemek arányán, a kiválasztás és behívás jelenségén, az ülnökök aktivitásán, jogtudatán, jogismeretén keresztül számos tényezőt vizsgáltak a kutatók. Az eredmények szerint az ülnökök aktivitása igen szerény, a közreműködésük az ítélet meghozatalában inkább kivételes jelenség volt.⁴⁷⁰ Bár ennek számos okát tárta fel e vizsgálat, az egyik legfontosabb a kiválasztási eljárásban volt tetten érhető. Ülnöki tevékenységre általában azok kerültek „megválasztásra”, mégpedig az idősebb nyugdíjas rétegből, akik a bírói munkát lehetőleg nem „zavarták”. A szovjet blokk más országaiban, a szovjet mintára kialakított ülnökbíráskodásra irányuló vizsgálatok eredményei nagyjából azonos képet mutattak a magyarral,⁴⁷¹ és a szakbírák jelentős dominanciáját, az ülnökök marginális szerepét igazolták. E felemás helyzet az ülnökökre aggatott ironikus elnevezésekben is megmutatkozott és megmutatkozik ma is.⁴⁷²

⁴⁶⁹ BADÓ – BENCZE 2007. 1–13. p.

⁴⁷⁰ KULCSÁR 1971. 127. p.

⁴⁷¹ Lásd pl.: POMORSKI, Stanisław: *Lay judges in the Polish Criminal Courts*. 1975. (E kutatás szerint az ülnökök saját szerepüket ugyan jelentősen felértékelték, az ügyvédek bírák véleménye szerint az ülnöki közreműködés csekélynek volt tekinthető.)

⁴⁷² A volt Szovjetunióban, illetve később Oroszországban a „bírák testőreinek”, Horvátországban „fejleskáposztáknak”, Kínában a „süket füleinek” hívták, illetve hívják őket. Lásd: KUTNJAK 2015. 1. p.

2.2. Ülnökrendszer a rendszerváltás után

Az 1990-ben megtartott szabad választásokat követően szinte azonnal megjelent a laikus bírászkodás reformjára vonatkozó követelés, amely mindenekelőtt az esküdtszék bevezetését tekintette fő céljának.⁴⁷³ E követelés a diktatúra után tulajdonképpen logikusnak tűnt sokak számára, és az érvelés ismét csak azokat a politikai előnyöket hangsúlyozta, amit Lord Devlin-től⁴⁷⁴ kezdve rendszeresen hangoztatni szoktak az esküdtszék apologetikus irodalmában. Ám az esküdtszék bevezetésére vonatkozó elképzelések a történelmi tradíciók ellenére egy idő után lekerültek a napirendről. Bár volt még egy népszavazási kezdeményezés a 2000-es években, amit egy magánszemély indított, ám az OVB, majd az alkotmánybíróság döntése e kísérletet megakadályozta.⁴⁷⁵

A magyar igazságszolgáltatás első átfogó reformjára a fordulat után ismeretesen 1997-ben került sor. A reform az ülnöki rendszerre vonatkozó változtatásokat is tartalmazott, mely szabályok többsége ma is hatályban van. A törvény szerint az ítélezésben továbbra is közreműködnek az ülnökök,⁴⁷⁶ akik megbízatásukat a népszuverenitás elve alapján választással nyerik el. A törvény az ülnökké választathatósághoz a 24. életév helyett a 30. életév betöltését írta elő. Ez a bírói kinevezéshez szükséges idő felemelésével párhuzamos változtatás volt. Az ülnökök választása lényegében a korábbi szabályozásnak megfelelően történt és történik ma is. Az ülnököket a bíróság illetékességi területén lakóhellyel és választójoggal rendelkező magyar állampolgárok, a bíróság illetékességi területén működő helyi önkormányzatok és a társadalmi szervezetek – kivéve a pártokat – jelölik, és attól függően, hogy melyik bírósági szintre kerül az ülnök beosztásra, az önkormányzati képviselőtestületek választják meg. A törvény nem változtatott azon, hogy az ülnökök megbízatása négy évre szól. A választás előkészítése, továbbá annak megállapítása, hogy a választó szerv melyik bírósághoz hány ülnököt válasszon, a bíróságok igazgatását ellátó Országos Igazságszolgáltatási Tanács, ma pedig az Országos Bírósági Hivatal jogkörébe tartozik. Az ülnökök választásának időpontját a köztársasági elnök tűzi ki. Az ülnököket az ítélező tanácsokba a bíróság elnöke osztja be.

A törvény a korábbi szabályozáshoz képest részletesen rendelkezik arról, hogy az ülnök megbízatása mikor és hogyan szűnik meg. Az ülnökre is vonatkozik az, hogy ilyen tisztséget a 70. életév betöltéséig láthat el. Az ítélezésben az ülnököket a hivatásos bírákkal továbbra is azonos jogok illetik meg.⁴⁷⁷ Az 1997-ben elfogadott törvény szerint az addig méltatlanul alacsony összegű díjazás növekedett, igazodva a bírói tisztséggel együtt

⁴⁷³ BOTOS Gábor: *Az esküdtszék újraelvezetése*. In: *Rendészeti Szemle*, 2/1992. 11–51. p.

⁴⁷⁴ DEVLIN 1956. 164. p.

⁴⁷⁵ 30/2007. (V.24.) AB határozat.

⁴⁷⁶ A szocialista időszakra emlékeztető népi ülnökből az elnevezés „ülnök”-re változik.

⁴⁷⁷ Az azonos jogok azonban nem párosulnak azonos kötelezettségekkel. Az ülnök lehet párttag is, amit az Alkotmánybíróság egyik döntése is alátámasztott: „A bírák közjogi státusa az igazságszolgáltatásban való hivatásterületű közreműködés, az ítélezés hivatásterületű gyakorlása. Ez a közjogi státus parancsolóan írja elő a politikai függetlenséget. A hatalommegosztás alkotmányos elve, az elkülönült bírászkodási hatalom az egzisztenciális-közjogi státusban is megköveteli a politikai függetlenséget. A népi ülnökök nem élethivatásterületűen, hanem időlegesen és megbízatásuk időtartamára vesznek részt az igazságszolgáltatásban. Időleges részvételük alkotmányos indoka a laikus elem bevonása a bírászkodásba. Közjogi státusuk tehát a bírászkodásban való időleges és nem élethivatás-szerű közreműködés. Alkotmányos alapjogaiknak – így különösen az Alkotmány 70. § (4) bekezdésben foglalt, a közügyek vitelében való részvétel jogának – korlátozása csak addig terjedhet, amíg az időleges részvételükkel arányos. Az igazságszolgáltatásban való közreműködésük céljával, nevezete-

járó felelősséghez.⁴⁷⁸ A reform óta lényegi változás az ülnökök kapcsán nem történt. A pártatlanság szempontjából egyetlen lényeges változásról beszélhetünk: míg az 1997. évi LXVII. tv. nem zárta ki a párttagokat az ülnökké választás lehetőségéből, addig a 2011. évi CLXII. tv. ezt a szakbírákhoz hasonló módon kizárja. Egyebekben apróbb módosításokról beszélhetünk csupán, ami az intézmény alapvonásait nem érinti. Az 1997-es reform az egyik legfontosabb gyakorlati problémát, a „krónikus” ülnökhányt sikeresen megszüntette.

3. A kutatás módszertani korlátai

Eredeti elképzelésünk az volt, hogy a mintegy 5000 fős aktív ülnöki társadalomról a szakirodalmi, jogszabályi források elemzésén túl egy lényegében teljes körű lekérdezéssel kapjunk képet. A lekérdezésnél papíralapú kérdőíves (PAPI) technikát kívántunk alkalmazni, feltételezván, hogy a döntően idősebb korosztályból kikerülő ülnökök esetében kevésbé jöhet szóba az online kérdőíves (CAWI) változat. Ezzel párhuzamosan azt terveztük, hogy a számítógépet napi szinten használó bírákat online kérdőívvel keressük meg.

A kutatáshoz meg kellett kérnünk a bíróságok igazgatását 2011-től ellátó új, centralizált szervezet (az OBH) engedélyét. E tekintetben különösen biztató volt számunkra a Hivatal által meghirdetett *Nyitott Bíróság Program*, mely többek között az igazságszolgáltatás kutathatóságának bővítésével kecsegtetett. A vázolt kutatási terv és a megküldött kérdőív alapján megkaptuk az ülnökkutatás elvégzéséhez szükséges engedélyt. Adatfelvételi elképzelésünk arra épült, hogy a bíróságokon megjelenő ülnökök a helyszínen átvehetik a kérdőíveket, amelyeket egyénileg vagy csoportosan kitöltenek, s a kitöltött kérdőíveket munkatársaink begyűjtik. Az adatfelvétel szervezése a megyei bíróságokon keresztül indult el. Néhány megyében még csak az előkészületek folytak, néhány megyében ugyanakkor csaknem teljes körű lekérdezésre került sor. A kutatás ezen fázisában az OBH elnöke váratlanul leállította az adatfelvételt, hivatkozással arra, hogy a kérdőívekben szereplő kérdésekről az OBH vezetése nem rendelkezett ismerettel.

Miután jeleztük, hogy a jelentős költséggel járó előkészületi munkák e döntés miatt kárba vesznek, az OBH engedélyt adott a kérdőív online változatban történő kitöltésére. Ez azonban a várakozásnak megfelelően csak csekély eredményt hozott, így meghíúsult az az elképzelésünk, hogy teljes értékű összehasonlítást tudjunk végezni a Kulcsár-féle kutatással: ott ugyanis egy 1223 fős⁴⁷⁹ (ún. többlépcsős mintavételre épülő) adatbázis állt rendelkezésre, eközben mi egy mindössze 348 fős mintára támaszkodhatunk.

Ugyanakkor lehetőséget kaptunk arra, hogy a laikus részvétel értékelése tárgyában online kérdőív kitöltésére kérhessük meg a szakbírákat. Mintegy száz (109) hivatásos bírótól kaptunk kitöltött kérdőívet. Számos bíró az ülnöki intézménnyel kapcsolatos részletező véleményét is megosztotta velünk, mely önmagában jelentős értéket jelent.

Empirikus társadalomkutatóként természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy következtetési lehetőségei tekintetében mi az esszenciális módszertani különbség az alapsokaságot

sen a laikus elem ítélkezésbe való bevonásával ellentétes volna olyan aránytalan jogkorlátozás, amely „laikus életvitelük” státusát szükségtelenül megváltoztatná.” [51/ 1992. (X. 22.) AB hat.]

⁴⁷⁸ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (=Bjt.) 122–128. §§.

⁴⁷⁹ A mintába a fővárosban és tíz kiválasztott megyében tevékenykedő ülnökök közül azok kerültek be, akik 1968 októberében szolgálatot teljesítettek (KULCSÁR 1971. 10–12. p.)

jól képviselő, illetve az abból esetleges módon kialakuló⁴⁸⁰ mintára támaszkodó adatelemzés között. Éppen ezért komolyan felmerült részünkről az az alternatíva is, hogy a részleges magyarázóerő miatt veszni hagyjuk a kutatás során megszerzett adatainkat, lemondunk azok elemzéséről. Végezetül mégis arra a következtetésre jutottunk, hogy módszertani korlátai ellenére elvégezzük a laikus részvétel ezen archívumának – mint egy korszakdokumentumának – elemzését. Időközben ugyanis megindult a laikus részvétel rendszerének leépítése a magyar igazságszolgáltatásban (nézőpont kérdése, hogy ezt a folyamatot „erőteljes szűkítésnek” vagy „kivezetésnek” nevezzük). Ez pedig azt jelentette számunkra, hogy kutatásunk lehet az utolsó híradás a „posztoszocialista korszak” ülnökrendszeréről.

4. A magyar ülnökök társadalmi reprezentációja

A magyar ülnöki rendszer esetében leszögezhetjük, hogy a reprezentativitásra törekvésnek nyomát sem találhatjuk meg a kiválasztásra vonatkozó jogszabályokban annak ellenére, hogy a jelenlegi ülnöki rendszer kifejezetten a társadalmi kontroll biztosítása céljából került kialakításra. A civil szervezetek és az önkormányzatok szerepe a kiválasztásban ugyan megalapozhatna egyfajta reprezentativitást, ám annak érvényesítésére nem léteznek technikai megoldások. A Kulcsár Kálmán által elvégzett vizsgálat óta gyakorlatilag nem is folytak kutatások ebben a tekintetben, aminek ehelyütt a pótlására vállalkozunk.

A reprezentativitás általánosságban természetesen nehezen értelmezhető, és hangsúlyozni kell, hogy minden szempontból reprezentatív képviseletet lehetetlen biztosítani. Ahogy Kulcsár fogalmaz: „a bírói tanácsban helyet foglaló népi ülnök nem a társadalmat képviseli, hanem többféle dimenzióban is a társadalom valamely rétegét”.⁴⁸¹ Ennek megfelelően az ülnökök társadalmi reprezentativitásának vizsgálatakor meg kell határoznunk a laikus bírászkodás szempontjából fontos jellemzőket, amelyek szerint a reprezentativitást vizsgáljuk. Ezek a szempontok többnyire illeszkednek a Kulcsár által is vizsgáltakhoz, így az ülnökök nemek szerinti, életkor szerinti, iskolázottság szerinti, foglalkozás szerinti, aktív-inaktív munkastátusz szerinti, valamint a nemzeti vagy etnikai csoporthoz tartozás szerinti összetétele szempontjából vizsgáljuk meg azt, hogy ezen szempontok mennyire tükrözik vissza a társadalmi összetételt a megválasztott ülnökök.

4.1. Az életkor szerinti reprezentativitás

Ma Magyarországon ülnök az a 30. életévét betöltött, de 70. életévét be nem töltött, büntetlen előéletű, cselekvőképes magyar állampolgár lehet, aki közügyektől eltiltás hatálya alatt

⁴⁸⁰ A főként az arányos területi reprezentációt nélkülöző kapott minta ugyanakkor azt mutatja, hogy igen nagy a hasonlóság a mintában szereplő megyék között az életkori sajátosság, a nemek szerinti összetétel, az iskolázottság és a munkaaktivitási státusz (a hatvan év fölöttiek, a nők, a diplomások és a nyugdíjasok-inaktívak látványos felülreprezentáltsága). Ennek ismeretében úgy véljük, hogy a kutatásunk – ha pontos arányok, adatok bemutatására nem is – de a főbb összefüggések bemutatására alkalmas lehet, tehát nem tekinthető pusztán tentatív jellegű válaszkérésnek.

⁴⁸¹ KULCSÁR 1971. 127. p.

nem áll, bírói esküt tett és büntetlen előéletét hatósági erkölcsi bizonyítvánnyal igazolta.⁴⁸² Ez a szabályozás az életkor szerinti reprezentativitást eleve szűkíti azzal, hogy kizárja a 18–29 éveseket és a 70 évesnél idősebbeket az ülnökké válás lehetőségéből, tehát ebből a szempontból eleve csak „korlátozott” társadalmi reprezentativitásról beszélhetünk. Természetesen van indoka annak, hogy a szabályozás így történt, ezt már Kulcsár is említi, hogy „a népi ülnöki funkció megfelelő ellátásához bizonyos kor betöltése is kívánatos. A népi ülnököktől a bíraskodásban való közreműködésben éppen a laikus jellegű tapasztalatot várjuk a jogászai szaktudással szemben, ennek megszerzése pedig önmagában is időhöz kötött.”⁴⁸³ Tehát az élettapasztalat megléte fontos a laikus bírók esetében, ami magasabb életkort feltételez, de ennek ellenére Kulcsár már az 1966-os vizsgálat eredményei alapján is megjegyzi, hogy „a kormegoszlás mégis túlságosan eltolódik a legidősebb korcsoportok felé”. Pontos adatot nem közölt, csak azt, hogy az 50 éven felüliek aránya nagyobb, mint az 50 év alattiaké. 2016-ban, ötven év elteltével, ha nem is állíthatjuk azt, hogy az ülnökök életkor csoport szerinti eloszlása pontosan megegyezik a vizsgálatunk adataival (a vizsgálat reprezentativitásának hiánya miatt), azt azonban igen, hogy az eltelt idő alatt nem fiatalodott az „ülnöki kar”, sőt talán még az a megállapítás sem túl kockázatos, hogy még az 1966-os helyzethez képest idősödött is. Bár az ülnökké választás alsó életkori határa 30 év, nem válaszolt egyetlen 35 év alatti ülnök sem a kérdőívünkre, ami valószínűsíti azt, hogy kevesen lehetnek ilyen fiatalok közöttük. Az 50 év alattiak aránya mindösszesen 6,4%, a 60 év felettieké pedig 72,5%, ami erőteljes eltolódást mutat még akkor is, ha azt feltételezzük, hogy az idősebbek (nyugdíjas korúak) több szabadidővel rendelkeznek, így nagyobb hajlandóságot mutattak a válaszolásra.

9. táblázat: Az ülnökök életkor-csoport szerinti eloszlása

Melyik korcsoportba tartozik Ön?		Esetszám	%	Érvényes %	Összevont %
Érvényes	35-39 éves	3	0,9	0,9	27,5
	40-44 éves	6	1,7	1,8	
	45-49 éves	13	3,7	3,8	
	50-54 éves	21	6,0	6,1	
	55-59 éves	51	14,7	14,9	
	60-64 éves	130	37,4	38,0	72,5
	65 éves vagy idősebb	118	33,9	34,5	
	Összesen	342	98,3	100,0	
Hiányzó	Hiányzó adat	6	1,7		
Összesen		348	100,0		

A 2011. évi népszámlálás adatai⁴⁸⁴ alapján a 60–69 éves korcsoport népességén belüli aránya 11,8%, tehát jóval alacsonyabb, mint a vizsgálatunkban tapasztalt arány, így az

⁴⁸² A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (=Bjt.) 212. § (1) bek., 214. § (3) bek., 18. § (1) bek., 220. § (1) bek. d) pont.

⁴⁸³ KULCSÁR 1971., 127. p.

⁴⁸⁴ 2011. évi népszámlálás, országos adatok. KSH, Budapest, 2013. (<http://mek.oszk.hu/11500/11517/11517.pdf>)

ülők életkor-összetételével kapcsolatban bátran megfogalmazható, hogy a társadalmi reprezentativitás szempontjából erős torzulás jellemzi, ami a fiatalabb korcsoportok alul- és az idősebb korcsoportok felülreprezentáltságát mutatja.

4.2. Munkaerőpiaci státusz, aktív-inaktív ülek

Az ülek életkor-összetétele (a 60 éven felüliek magas aránya) már előre jelzi, hogy az aktív-inaktív arány is eltolódik körükben az inaktív irányába. A kérdőívre válaszoló ülek 74,2%-a nyugdíjas, 16,9%-a aktív – teljes vagy részmunkaidőben dolgozó, illetve vállalkozó –, 1,8%-a alkalmi munkavállaló, 1,5%-a munkanélküli, 5,6%-ukról pedig nincs információ, de valószínű, hogy ők is inkább az inaktív csoportjába tartoznak (háztartásbeliek, kisegítő családtagok, stb.).

10. táblázat: Az ülek munkastátusz szerinti összetétele

		Esetszám	%	Érvényes %	Összevont %
Érvényes	teljes munkaidőben dolgozik	41	11,8	12,1	16,9
	részmunkaidőben dolgozik	10	2,9	3,0	
	saját vállalkozásában dolgozik	6	1,7	1,8	
	nyugdíj mellett dolgozik	40	11,5	11,8	74,2
	saját jogú (öregségi) nyugdíjas	187	53,7	55,3	
	özvegyi nyugdíjas	5	1,4	1,5	
	leszázálekolt, rokkantnyugdíjas	19	5,5	5,6	
	megbízási díjas vagy alkalmi munkákat végez	6	1,7	1,8	3,3
	munkanélküli	5	1,4	1,5	
	egyéb	19	5,5	5,6	5,6
	Összesen	338	97,1	100,0	
Hiányzó	Hiányzó adat	10	2,9		
Összesen		348	100,0		

Ha figyelembe vesszük azt is, hogy vannak olyanok, akik a nyugdíj mellett dolgoznak, tehát nem tekinthetők „klasszikus inaktívnak”, az inaktív aránya – a munkanélküliekkel együtt – akkor is 62,4%. Kulcsár Kálmán két okból tartja problematikusnak a nyugdíjasok magas arányát az üleki munkában. Egyrészt „a nyugdíjas ülek által hordozott értékrend, társadalomfelfogás, stb. ugyanis már csak generációs okokból is különbözhet a társadalom más rétegeitől. A különbség önmagában természetesen még nem probléma, de az arány már igen, mert azt jelenti, hogy a nyugdíjas üleknek [...] a szemlélete jelenik meg a társadalmi környezet felfogásaként a bíróságon.”⁴⁸⁵ Kulcsár tehát már a hatvanas évek végén figyelmeztetett a fiatalabb és idősebb generációk értékeinek, normáinak, isme-

⁴⁸⁵ KULCSÁR 1971. 127. p.

reteinek, világlátásának különbségeire, s veszélyesnek tartotta azt, ha valamelyik – jelen esetben a nyugdíjasok csoportja – a társadalmi arányainál lényegesen nagyobb arányban képviseli és érvényesíti azt a bírósági döntésekben.

Ha napjainkban vizsgáljuk a generációs különbségeket, akkor nyugodtan kijelenthetjük, hogy a hatvanas évek közepéhez, végéhez képest sokkal nagyobb a különbség a nyugdíjas és fiatalabb generáció között, sőt azt is állíthatjuk, hogy erőteljes differenciálódás is bekövetkezett a generációk között, ma már Y generációról, Z generációról, stb. beszélünk. Ezeknek a generációknak a világlátása, értékeik, normáik, ismereteik is különböznek egymástól, így a társadalmi reprezentativitás problémája még élesebben vetődik fel napjainkban, mint a hatvanas évek végén.

Kulcsár másik felvetése az ülnökök közötti magas nyugdíjas aránnyal kapcsolatban az, hogy „az ülnökök ‘előregedése’ vagy ‘nyugdíjassá’ válása nem használ a népi ülnöki funkció társadalmi presztízisének sem, s befolyásolja a bírósági munka ‘visszacsatolását’ is e társadalmi környezet felé”. Ha elfogadjuk Kulcsár érvelését, hogy a magas nyugdíjas arány az ülnöki presztízis csökkenéséhez vezet, és megvizsgáljuk az ülnökök közötti nyugdíjas arány változását, akkor azt mondhatjuk: a nyugdíjasok aránya az ülnökök közt az 1966. évi állapothoz képest (46–47%) tovább nőtt, így a további ülnöki presztízisvesztés is reális veszély lehet.

4.3 Iskolai végzettség

Az 1966-os vizsgálatból az ülnökök iskolai végzettségére vonatkozóan nincsenek adataink, de a foglalkozási adatokból következtethetünk rá, ugyanis a fővárosban az ipari és mezőgazdasági dolgozók aránya az ülnökök között 51,8%, vidéken pedig 63,9% volt, akiknek a többsége valószínűleg szakképzetlen illetve szakmunkás képzettségű volt. Az ülnökök között a szellemi dolgozók arányát Kulcsár Kálmán Budapesten 38,4%-ban, vidéken pedig 19,7%-ban határozta meg, azonban a szellemi foglalkozásaikkal kapcsolatban sem lehetünk teljesen biztosak abban, hogy ez egyben magasabb iskolai végzettséget is takar, lévén ebben az időszakban még sokan úgy töltötték be szellemi foglalkozásokat – adott esetben vezetői pozíciót –, hogy nem rendelkeztek a megfelelő iskolai végzettséggel. Az iskolai végzettség reprezentativitásának szempontjából a jelenlegi országos adatok lehetnek mérvadóak számunkra, amelyek 2015-ben a következő összetételt mutatták:⁴⁸⁶ a szakképzetlenek (8. általános vagy 8. általánosnál kevesebb iskolai végzettségűek) aránya a 15 évesnél idősebbek között 23,77%, a szakképzettek (szakiskolai vagy szakmunkásképzőt végzetek) 23,98%, az érettségizettek 32,02%, a diplomásoké pedig 20,23% volt országosan. A vizsgálatunkban válaszoló ülnökök az országos adatokhoz viszonyítva egyetlen iskolai végzettség kategóriában közelítenek az országos adatokhoz – az érettségivel rendelkezők aránya 31,5%, ami nem tér el a tényleges 32,02%-os országos adattól –, de a másik két iskolai végzettség kategóriában lényeges eltérések tapasztalhatók az országos adatokhoz képest. A nem érettségizettek aránya (szakképzetlenek és szakképzettek) országosan 47,75%, (ami a felnőtt lakosság körében a valóságban kevesebb, mert a 18 év alatti középiskolába járók még 8 általános iskolai végzettséggel szerepelnek), de így is lényeges különbség van az országos helyzet és az ülnökök tekintetében, hiszen a válaszoló ülnököknek mindössze

⁴⁸⁶ www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_q1015.html (2015.12.11.)

4,4%-a nem rendelkezik érettségivel. A diplomával rendelkezők esetében pedig az országos 20,23%-hoz képest (ami a valóságban a felnőtt lakosság körében több lehet, mert az egyetemre járók iskolai végzettsége még érettségi volt) a válaszoló ülnökök 64,1%-a diplomás.

Az iskolai végzettség tekintetében tehát a „közepe” reprezentatív, de a két „széle” erős torzulást mutat, a nem érettségizettek aránya lényegesen alacsonyabb, a diplomások aránya pedig kb. háromszor akkora, mint az országos arány. Ha az életkor kapcsán megfogalmazódott az az álláspont, hogy az élettapasztalat okán valamennyire indokolt az ülnökök magasabb életkora, akkor az iskolai végzettség kapcsán is jogos lehet a *magasabb iskolai végzettség irányába* való „torzulás”, hiszen az ülnöki munka érdemi végzéséhez ismeretekre, az ok-okozati viszonyok megértésére, tudásra és tájékozottságra van szükség, amit a magasabb iskolai végzettség, az iskolázottság talán jobban biztosít.

11. táblázat: Az ülnökök iskolai végzettsége

Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?						
		Eset-szám	%	Érvényes %	Összevont %	
Érvényes	8 általános	3	0,9	0,9	4,4	nem érettségizett
	szakiskola, szakmunkásképző	3	0,9	0,9		
	szakmunkásképző	9	2,6	2,6		
	szakközépiskolai érettségi	50	14,4	14,7	31,5	érettségizett
	gimnáziumi érettségi	57	16,4	16,8		
	főiskolai diploma vagy felsőfokú technikum/képzés	147	42,2	43,2	64,1	diplomás
	egyetemi diploma	71	20,4	20,9		
	Összesen	340	97,7	100,0		
Hiányzó	Hiányzó adat	8	2,3			
Összesen		348	100,0			

4.4. Jelenlegi – nyugdíjasok esetén legutolsó – munkamegosztási státusz

Az iskolai végzettségi adatok (diplomások aránya 64,1%, érettségizetteké 31,5%) előrevetíti, hogy a foglalkozás tekintetében a szellemi foglalkozásúak lesznek erős többségben a fizikai dolgozókkal szemben. Kulcsár Kálmán az 1966-os vizsgálatban már azt tapasztalta, hogy a fizikai dolgozók a fővárosban és vidéken is a tényleges arányukhoz képest kevesebben voltak az ülnökök között, a szellemi foglalkozásúak pedig Budapesten és vidéken is felülreprezentáltak voltak. A torzulások azonban közel sem voltak olyan mértékűek, mint napjainkban, Budapesten a fizikai dolgozók aránya 59% volt, a megválasztott ülnökök körében 51,8%, vidéken pedig 82,2%-os arányukhoz képest a megválasztott ülnökök körében csak 63,9%. A szellemi foglalkozásúaknál mindkét esetben többen voltak a megválasztott ülnökök között, mint azt a tényleges társadalmi arányaik indokolták volna; Budapesten

a szellemi dolgozó aránya 27,3% volt, a megválasztott ülnökök között 38,4%, vidéken pedig a 11,1% tényleges arányhoz képest a megválasztott ülnökök között 19,7%. Kétségtelenül figyelembe kell vennünk azokat a változásokat, amelyek azóta bekövetkeztek a foglalkozási szerkezetben, hiszen 1966 óta jelentős átrendeződés következett be a fizikai és szellemi foglalkozások arányában Magyarországon is, a fizikai munkát végzők aránya csökkent, a szellemi foglalkozásúaké nőtt, de közel sem olyan arányban, mint amit az ülnökök esetében tapasztalhatunk. A válaszolók foglalkozását tekintve 73,2%-uk tekinthető szellemi foglalkozásúnak, közöttük a többség valamilyen vezető beosztást tölt be – felső, illetve középvezető 28,9%, alsó vezető, irányító 17,3% – a fizikai dolgozók aránya pedig mindössze 4,5%. Ez az arány még akkor is nagyon alacsony, ha azt feltételezzük, hogy az egyéb választ adók mindegyike fizikai dolgozó, ami azonban bizonyára nincs így, mert közöttük is vannak szellemi foglalkozásúak.

12. táblázat: *Az ülnökök foglalkozása, beosztása*

Mi (volt) az Ön jelenlegi (legutolsó) foglalkozása, beosztása?					
		Eset-szám	%	Érvé	Összevont %
Érvényes	felsővezető vagy középvezető	97	27,9	28,9	73,2
	alsó vezető, irányító	58	16,7	17,3	
	beosztott ügyintéző	67	19,3	19,9	
	ügyviteli-adminisztratív dolgozó	24	6,9	7,1	
	szakmunkás	13	3,7	3,9	4,5
	betanított vagy segédmunkás	2	0,6	0,6	
	egyéb	75	21,6	22,3	22,3
	Összesen	336	96,6	100,0	
Hiányzó	Hiányzó adat	12	3,4		
Összesen		348	100,0		

A foglalkozás tekintetében az a tendencia, amit Kulcsár Kálmán leírt az 1966-ban végzett vizsgálatuk kapcsán, hogy már akkor is többen voltak szellemi foglalkozásúak az ülnökök között, mint azt a tényleges arányuk indokolta volna – pedig abban az időben politikai okok miatt a munkás-paraszt részvétel nagyon fontos szempont volt –, napjainkra tovább folytatódott. Ha az arányok nem is pontosan olyanok, mint azt a vizsgálatunk mutatja – mivel a vizsgálatunk nem tekinthető reprezentatívnak –, az több mint valószínű, hogy a szellemi foglalkozásúak a tényleges arányukhoz képest lényegesen nagyobb, a fizikai dolgozók pedig lényegesebb kisebb arányban képviselik magukat az ülnökök között.

A foglalkozások (volt foglalkozások) közül két olyan terület emelkedik ki ahonnan az ülnökök nagyobb arányban érkeztek: ezek, 1. a közigazgatás, politika (20,1%) és 2. a kultúra, oktatás, tudomány, egyház (29%) területei, az összes többi foglalkozási terület aránya 10% alatt van. A foglalkoztatók tekintetében a közszférában (közalkalmazottként, köztisztviselőként, stb.) foglalkoztatottak dominálnak, arányuk 68,4%, a versenyszférában (gazdasági társaságnál, valamilyen Rt.-nél, Bt.-nél, Kft.-nél, stb.) foglalkoztatottaké 28%, a civil szférában (alapítványnál, volt Kht.-nál, egyesületnél, stb.) dolgozók aránya pedig csupán 3,6% az ülnökök között.

4.5. Férfi és női ülnökök

Az 1966. évi vizsgálat adatai a férfiak felülreprezentáltságát mutatta a budapesti és a vidéki ülnökök körében is, Budapesten kb. 8%-kal, vidéken pedig kb. 19%-kal volt magasabb a férfi ülnökök aránya a tényleges arányuknál. A társadalmi arányok az elmúlt ötven évben lényegesen nem változtak a nemek összetételét illetően, összességében ma is a fél évszázaddal ezelőtti arányok érvényesek: kb. 47–48% férfi és 52–53% nő alkotja a magyar társadalmat. Az ülnökök nemi összetételét illetően azonban két fontos változás is megfigyelhető: egyfelől az 1966-os állapotokhoz képest változás következett be, immár a nők vannak felülreprezentálva a tényleges arányukhoz képest, másrészt pedig ez a felülreprezentáltság a vizsgálat adatai szerint jelentős mértékű, mert a válaszoló ülnökök majdnem 71%-a nő, ami a tényleges arányukhoz viszonyítva számottevő különbség.

13. táblázat: *Az ülnökök nemek szerinti eloszlása*

Az Ön neme:				
		Esetszám	%	Érvényes %
Érvényes	férfi	100	28,7	29,2
	nő	242	69,5	70,8
	Összesen	342	98,3	100,0
Hiányzó	Hiányzó adat	6	1,7	
Összesen		348	100,0	

Kulcsár Kálmán a vizsgálata során az ülnökök nemek szerinti összetételével kapcsolatban az adatokon „túlterjeszkedő” megállapítást is tett: a megoszlást társadalmi aktivitási mutatóként is értelmezte. Úgy fogalmazott, hogy „a formai egyenjogúság ellenére a nők közéleti passzivitásának stabilizálódása felé”⁴⁸⁷ mutattak az adatok. A mai adatok lényegesen eltérő nemek szerinti megoszlást mutatnak, mégpedig a nők erős számbeli dominanciáját tükrözik. Ez tényleg felülreprezentáltságot jelent-e, s ha igen, akkor értelmezhetjük-e ezt „aktivitási” mutatóként? Ha a demográfiai tényezőt nézzük, akkor valóban beszélhetünk felülreprezentáltságról, még akkor is, ha tudjuk egyfelől azt, hogy az ülnöki munkát végzők közel háromnegyede (72%) 60 éves vagy idősebb, másfelől pedig azt, hogy a nők aránya ebben a korcsoportban már némileg meghaladja a 60 százalékot (60,2%). Ez azonban még nem magyarázza meg a nők 71 százalékos arányát az ülnökök között. További tényezőként kell figyelembe vennünk, hogy az ülnöki munkában (s úgy tűnik, már magában a jelölésben is) fontos szerepet játszik a pedagógusi képzettség és gyakorlat. Ülnökeink közel harminc (28,4) százaléka nyilatkozott úgy, hogy leginkább pedagógiai tudásának, képzettségének vette hasznát ülnöki munkája során, s az ilyen pedagógiai háttérrel rendelkezők 77 százaléka nő volt. A pedagógus pálya elnőiesedésére vonatkozó közvetett adataink összhangban lévők mutatkoznak egy húsz évvel ezelőtti reprezentatív adatfelvételből származó megfelelő adatokkal.⁴⁸⁸ A demográfiai tényező alapján még nem, de a pedagógiai tényező

⁴⁸⁷KULCSÁR 1971. 55. p.

⁴⁸⁸Egy 1996-ban végzett országosan reprezentatív vizsgálat (N=2411) összességében úgy találta, hogy az alaps- és középfokú oktatási intézményekben beosztottként munkát vállaló tanítók és tanárok 75,3%-a nő volt. Az akkori 20–39 éves (ma 40–59 éves) korcsoportban 76,7 %; a 40–59 éves (ma 60–79 éves) korosztályban pedig

figyelembe vételével már magyarázatot találhatunk a nők felülreprezentáltságára. Az azonban kérdéses, hogy ez egyúttal mennyiben mutatja a nők növekvő társadalmi aktivitását? Ennek eldöntése a jelölési folyamat beható ismeretét igényelné.

4.6. Nemzeti és etnikai kisebbségek részvétele az ülnöki munkában

A 2011. évi népszámlálás adatai szerint Magyarországon a nemzeti és etnikai kisebbségek aránya 6,5%,⁴⁸⁹ amit a 13 elismert nemzeti, etnikai kisebbséghez való tartozás „önbesorolásos” módszerével határoztak meg. Az ülnökök körében nemzeti, etnikai csoporthoz való tartozást a válaszolók 4,8%-a jelzett, ami első ránézésre nem különbözik lényegesen az országos 6,5%-os aránytól.

14. táblázat: *Az ülnökök nemzeti, etnikai kisebbségekhöz való tartozása*

Tartozik-e Ön valamelyik magyarországi etnikai kisebbségi csoporthoz?		Esetszám	%	Érvényes %
Érvényes	nem tartozom	316	90,8	95,2
	igen, tartozom	16	4,6	4,8
	Összesen	332	95,4	100,0
Hiányzó	Hiányzó adat	16	4,6	
Összesen		348	100,0	

A részletesebb területi elemzés azonban kimutatta, hogy a 16 fő közül – akik magukat valamely kisebbséghez tartozónak mondták – 10 fő a Békés megyei bíróságon ülnök, a többiek pedig négy egyéb megyei (1–1 fő), illetve 2 fő a fővárosi bíróságokon. Ez azt mutatja, hogy jelentős lehet a területi különbség ezen a téren, ami természetesen összefügg a hazai nemzeti kisebbségek országon belüli területi eloszlásával is. Vannak olyan megyék, ahol Békés megyéhez hasonlóan magas volt a kitöltők száma, mégsem jelezte senki a nemzeti, etnikai csoporthoz való tartozását. Ugyanakkor a viszonylag jelentős számú román és szlovák nemzeti kisebbséggel rendelkező Békés megyében a válaszolók 13%-a (10 fő) valamely (négyen a román, hárman pedig a szlovák) etnikai kisebbséghez tartozónak vallotta magát.

Mi a helyzet a legnagyobb hazai kisebbséggel, a romákkal? Mintánkban mindössze két ilyen identitású ülnök szerepel, ez 0,6 %-os reprezentációnak felel meg (az etnikai kisebbségi csoporthoz tartozásra 348 megkérdezett közül 332-en válaszoltak). Hogyan értékelhetjük ezt az arányt? A romák lakosságon belüli arányával kapcsolatban egyrészt a 2011-es népszámlálás önbevalláson alapuló számaiból, másrészt pedig kutatói becslésekből indulhatunk ki. Az önbevallás alapján 315 ezer (3,2 %), kutatói becslés alapján 650–750 ezer (6,5–7,5 %) romáról beszélhetünk.⁴⁹⁰ Mivel kutatásunk is értelemszerűen

74,3 % volt a nők aránya. Lásd: DEÁK Zsuzsa – NAGY Mária: *Társadalmi és szakmai mobilitás* = <http://ofi.hu/tudastar/tanari-palya/tarsadalmi-szakmai> (2016. 09. 15.)

⁴⁸⁹ 2011. évi népszámlálás, KSH, Budapest 2013. (<http://mek.oszk.hu/11500/11517/11517.pdf>)

⁴⁹⁰ Nincs hely kitérni annak taglalására, hogy az önbevallás alapján lényegesen alulbecsüljük a romák arányát, továbbá arra sem, hogy a kutatói becslések terén mutatózó időnként lényeges nagyságrendbeli különbségek

„önbevallási” alapon készült, így módszertani okok miatt a népszámlálási adatok függvényében kell megvizsgálnunk a romák mikénti reprezentációját az ülnöki munkában. A romák társadalombeli korstruktúráját⁴⁹¹ és az ülnöki munkában résztvevők korösszetételét⁴⁹² figyelembe vevő számításaink szerint a kutatásunk során kapott nagyon szerény, 0,6 %-os arány kb. fele a statisztikai értelemben „elvárható” (1,4 %-os) aránynak. A „hiányzó” 0,8 %-ra egyértelműen az ad magyarázatot, hogy az ülnöki munka terén preferált iskolázottság tekintetében a roma lakosság mutatói lényegesen kedvezőtlenebbek, hiszen, mint láthatuk, az ülnökök 95 %-ának van érettségije vagy diplomája, míg a 2011-es népszámlálás megfelelő adatain végzett számításaink szerint a 20–79 éves korcsoportba tartozó romák (roma-identitásúak) 7,0 százaléka rendelkezik érettségivel vagy diplomával.

Az adatok alapján azt mondhatjuk, hogy a nemzeti, etnikai kisebbségek képviselői *jelen vannak* a bíróságokon ülnökként, nincsenek kirekesztve az ülnöki munkából, de tényleges arányuk az általunk mért kb. ötszázalékosnál valamivel alacsonyabb lehet. Ez a tényleges arány jelentős területi különbségeket mutathat: „objektíve” összefügghet az adott térség etnikai összetételével, de „szubjektíve” szerepet játszhatnak benne a jelölési folyamatban résztvevő intézményes szereplők területenként eltérő gyakorlatai (preferenciái) is.

5. Az ülnökök kiválasztására vonatkozó kutatási eredmények

Az ülnökök választása tehát ma Magyarországon a különböző társadalmi szervezetek – a politikai pártok kivételével – javaslata alapján, attól függően, hogy az ülnök mely bíróságra lesz kinevezve, önkormányzati testületek döntésétől függ. Ezek az önkormányzatok döntenek arról, hogy a javasolt személyek közül kik kerülhetnek az ülnöki testületekbe, de nagyon valószínű – legalább is a kutatásunk adatai azt mutatják –, hogy a döntéseikben a társadalmi reprezentativitás szempontja *nem játszik szerepet*. Kutatásunkban megkérdeztük az ülnököket és a bírókat is, hogy szerintük milyen módon kellene kiválasztani az ülnököket, jó-e a mostani rendszer, vagy más választási megoldásra lenne szükség.

15. táblázat: Melyik a legjobb ülnökválasztási módszer?

Ön melyik megoldást tartaná a legjobbnak az ülnök jelöltek kiválasztásában?				
	Ülnökök		Bírók	
	Esetszám	%	Esetszám	%
továbbra is az önkormányzatok képviselőtestülete döntsön a kiválasztásról	136	40,1	22	20,4
a bíróságok döntsön a kiválasztásról	185	54,6	67	62,0
valamilyen más szakmai szervezet döntsön a kiválasztásról	18	5,3	16	14,8
egyéb módon történjen a kiválasztás	0	0	3	2,8
Összesen	339	100,0	108	100,0

az eltérő besorolási logikákra vezethetők vissza.

⁴⁹¹ A max. 14 éves csoportban még 7 %-os; a 15–39 éves korosztályban már csak 3,9 %-os; a 40–59 éves kohorszban 2,3 %-os; a 60 éves és idősebb korcsoportban pedig mindössze 0,6 %-os arányban találhatók.

⁴⁹² A 60 év alatti ülnökök aránya 28 %; a 60 éves és idősebb korcsoporté pedig 72 %.

Mindkét csoportban a többség azt tartaná jónak – ülnökök 54,6%-a, a bírák 62%-a –, ha a bíróságok döntenének az ülnökök kiválasztásáról, az ülnökök kb. 40%-a elégedett a jelenlegi rendszerrel, a bírák kritikusabbak, náluk csak kb. 20% tartja jónak a jelenlegi rendszert. Az ülnökök 5,3%-a, a bírának pedig 14,8%-a gondolja azt, hogy valamilyen más testületnek kellene döntenie a kiválasztásról. Érdekes, azt az opciót, hogy valamilyen más módon kellene kiválasztani az ülnököket, az ülnökök közül senki s a bírók közül is csak 2,8% választotta. A legnépszerűbb megoldással – a bíróságok döntsének az ülnökök kiválasztásának kérdésében – érdemes felvetni azt a tapasztalatot, ami már az 1966-os vizsgálatban is megfogalmazódott, hogy a népi ülnököknek kiválasztottak eleve torz összetételét tovább torzította a bíróságokon a konkrét ügyekre való behívás, melynek során a bíróság sajátos szempontjai érvényesültek. Ha ez még ma is így van, akkor jogosan feltehetőleg, hogy a bíróságok kizárólagos ülnök-kiválasztása esetében még a mostanihoz képest is tovább torzulna az ülnökök társadalmi reprezentativitása.

Megkérdeztük az ülnököket és a bírákat is arról, hogy az ülnöki munkára jelentkezők esetében – az alább felsoroltak közül – mely három kiválasztási szempontot tartják legfontosabbnak. Az ülnökök és a bírók preferenciái között szinte alig találunk különbséget, egyöntetűen a jelölt élettapasztalatait, a jelölt valamilyen hasznosítható szaktudását, a jelölt önálló gondolkodásmódját, a jelölt iskolázottságát és a jelölt tájékozottságát az ülnöki munkával összefüggő kérdésekben tartották a legfontosabb szempontoknak, ami azt mutatja, hogy az ülnökök életkori, iskolázottsági, foglalkozásbeli torzulásai tulajdonképpen megfelelnek az ülnökök és a bírák elvárásainak is.

16. táblázat: *Az ülnökök kiválasztásának három legfontosabb szempontja*

	Ülnökök		Bírók	
	Esetszám	%	Esetszám	%
a jelölt élettapasztalatai	224	23,2%	81	25,1%
a jelölt valamilyen hasznosítható szaktudása	177	18,3%	76	23,5%
a jelölt iskolázottsága	155	16,0%	49	15,2%
a jelölt tájékozottsága az ülnöki munkával összefüggő kérdésekről	103	10,7%	27	8,4%
a jelölt közéleti aktivitása, elfogadottsága, támogatottsága	57	5,9%	10	3,1%
a jelölt alkalmazkodni tudó személyisége	52	5,4%	11	3,4%
a jelölt önálló gondolkodásmódja	177	18,3%	60	18,6%
a jelölt helyi ismertsége	12	1,2%	5	1,5%
egyéb szempont	9	0,9%	4	1,2%
a legjobb megoldás a sorsolás lenne	1	0,1%	0	0,0%
Összesen	967	100,0%	323	100,0%

Az, hogy egyéb szempontot, illetve a véletlenszerű kiválasztást szinte senki nem tartotta fontosnak, arra utal, hogy az ülnökök kiválasztásának szempontjai között – sem az ülnökök, sem a bírók részéről – *fel sem merül* a társadalmi reprezentativitás szükségessége.

Talán éppen ezeknek a tapasztalatoknak a kapcsán érdemes lenne megbeszélni, szakmai vitát folytatni az ülnökök kiválasztásának módjáról, állást foglalni a társadalmi

reprezentativitás fontosságának kérdésében. Amennyiben a társadalmi reprezentativitás fontosnak ítéltetik, akkor arról is diskurzust kellene folytatni, hogy milyen módon lehet úgy kiválasztani az ülnököket, hogy azok ténylegesen reprezentálják a társadalmat bizonyos fontos szempontok szerint, mert a jelenlegi kiválasztási rendszer – ahogy a fenti adatok mutatják – ezt nem biztosítja.

6. Laikus bírói közreműködés a bírósági eljárás során

A kevert bírósági Schöffën-típusú rendszerekre irányuló kutatások kapcsán számunkra hasznosnak tűnik Sanja Kutnjak Ivkovic megközelítése, aki a Berger és társai⁴⁹³ nyomán kibontakozó státusz-karakterisztika elméletet alkalmazva kívánja a kevert bíróságok belső működési mechanizmusát, hierarchia viszonyait megérteni.

A döntési szituációban részt vevő szereplők cselekvésének megértéséhez világosan kell látnunk ugyanis a szituáció két szerkezeti elemét. Van egyfelől egy politikai szándékból fakadó jogi természetű elem, mely szerint az érvényes normatív rend névlegesen azonos státuszt biztosít a szakbírónak és a laikus közreműködőnek. Van ugyanakkor egy szervezetszociológiai elem, amely azt jelenti, hogy valójában (látens módon, a szereplők szándékától függetlenül is) egy aszimmetrikus viszony (a szakbíró dominanciája, a laikus közreműködő alárendelődése) jön létre a két szereplő között. Ebben a helyzetben a laikus közreműködő előtt az az alternatíva áll, hogy vagy elfogadja az alárendelődést, vagy pedig „deviáns” módon érvényesíteni kívánja a formális jog által biztosított jogosítványait. Ugyanakkor a szakbíró is többféleképpen járhat el. Minden tekintetben megfelelhet a formális jogegyenlőség követelményének, avagy – eltérő technikákat alkalmazva ugyan, de – érvényesítheti az aszimmetrikus viszonyból táplálkozó dominanciáját.

Feltételezésünk szerint egy demokratikus társadalom ülnökrendszere nagyobb ülnöki közreműködést eredményez, mint egy diktatórikus rendszerben konszolidálódott, eredeti politikai funkcióját már elvesztett ülnökrendszere, amelyre a már többször idézett Kulcsár-féle vizsgálat irányult.

A továbbiakban vizsgálatainkra támaszkodva azt mutatjuk be, hogy a szereplők (a szakbíró és a laikus közreműködő) hogyan mozognak a döntési folyamat erőterében, különös tekintettel a szakbíró – mint „játékmester” – által kialakított stratégiákra.

7. Az ülnökök részvétele a tárgyalásban és a döntési folyamatban

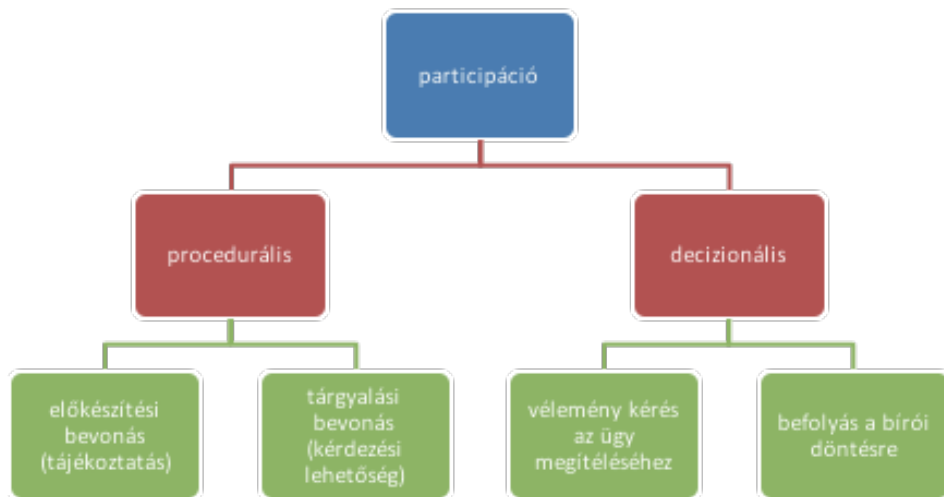
Az ülnöki rendszer tényleges működésével kapcsolatban alapvető kérdés, hogy érvényesül-e a számukra biztosított jogegyenlőség az ügyek tárgyalása és az ügyek elbírálása kapcsán? Azzal természetesen tisztában kell lennünk, hogy itt egy formális jogegyenlőségről van szó, s a hivatásos bíróval megegyező jogállásban foglaltak tényleges érvényesülése erősen személy-függő (perszifikatív?), azaz az adott *hivatásos bíró által kialakított gyakorlat* függvénye.

Kutatásunk során az ülnöki participáció négy dimenzióját vizsgáltuk: a bíró szemszögéből nézve ezek: 1. az előkészítés, 2. a tárgyalási bekapcsolás/bevonás, 3. a vélemény-

⁴⁹³ BERGER, Joseph [et al.]: *Status Characteristics and Social Interaction* (1977.); see also BERGER, Joseph [et al.]: *Status Organizing Processes*. In: 6 ANN. REV. Soc., 1980. 479–508. p.

kérés és 4. a befolyás (a vélemény figyelembe vétele). Ezek közül az első két dimenzió *procedurális*, a másik kettő pedig *tartalmi* (*decizionális*) jellegűnek nevezhető.

1. ábra

7.1. Az előkészítés

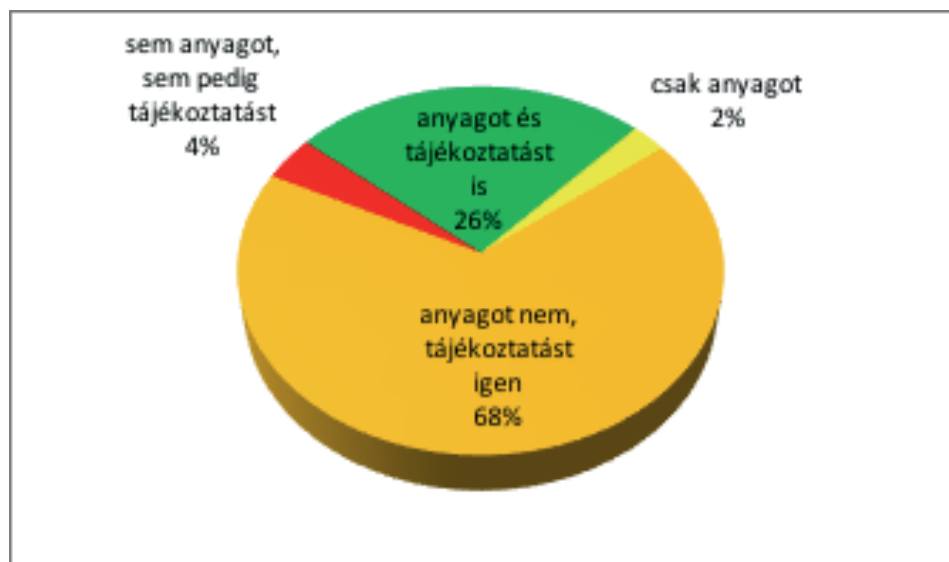
7.1.1. A helyzetkép ülnöki szemszögből nézve

Az „előkészítés” dimenziót azzal mértük, hogy az ülnökök szerint a maguk mögött hagyott ciklusban *mi volt a leginkább jellemző gyakorlat a bíró részéről*: megadta-e a tárgyalandó ügyek anyagát és tájékoztatást is adott; anyagot adott, de tájékoztatást nem; csak tájékoztatást adott; sem anyagot, sem pedig tájékoztatást nem adott?

A válaszok alapján kedvezőnek mondható kép bontakozik ki: nagyon kevés (4 %) kivételtől eltekintve a bírák valószínűleg nemcsak formális jogi előírások, de saját szakmai szempontjaik miatt is (az ülnökökkel közös munkát megkönnyítendő) megadják az előzetes tájékoztatást az adott ügyekkel kapcsolatban, „képbe helyezik” az ülnököket. Persze látjuk, hogy e téren azért eltérő gyakorlatok érvényesülnek: a leggyakoribb (az ülnökök kétharmada tapasztalta ezt) a bíró szóbeli tájékoztatása az ügyről, s csak az ülnökök egynegyede számolt be arról, hogy a tájékoztatás mellé az ügy anyagait is megkapták, abba betekinthettek. S azt is látjuk, hogy azért létezik (egy szerencsére csak szűkebb körben érvényesülő) olyan gyakorlat is, melyben az eljáró bíró nem tekinti partnernek az ülnököket, s nem adja meg részükre az előzetes tájékoztató lehetőségét.

17. táblázat: Az ülnökök tájékoztatása

	Esetszám	Százalék	Érvényes százalék
megkaptuk az ügyek anyagát és tájékoztatásokat is kaptunk	80	23,0	25,9
csak az ügyek anyagát kaptuk meg	8	2,3	2,6
anyagokat ugyan nem kaptunk, de a bírói tájékoztatásokat igen	209	60,1	67,6
sem anyagokat, sem pedig tájékoztatásokat nem kaptunk	12	3,4	3,9
Összesen	309	88,8	100,0
Válaszhiány	39	11,2	
MIND	348	100,0	

2. ábra

7.1.2. Ahogyan ezt a bírák látják

Érdekességgént említjük, hogy bírakkal kapcsolatos (nem reprezentatív) online adatfelvételünk (N=109) alapján is nagyvonalaiban hasonló kép (a tájékoztatási gyakorlat dominanciáját bizonyító) bontakozik ki. Anyagot és tájékoztatást is adott: 9,6 %; csak anyagot adott: 1,1 %; csak tájékoztatást adott: 81,9 %; anyagot sem és tájékoztatást sem adott: 7,4 %.

7.1.3. A bírói előkészítő munka ülnökök általi megtapasztalásának, érzékelésének háttérösszefüggései⁴⁹⁴

Az ülnököknek a felkészülés során a bíró általi „képbe helyezése” nyilvánvalóan a bírói szerepfelfogás függvénye. Érdekes lehet azonban megvizsgálni, hogy bizonyos feltételek/körülmények befolyásolják-e ezen bírói praxisok előfordulási gyakoriságát, illetve annak érzékelését. Ami az *ülnöki státusz-jellemzőket* illeti: a legkedvezőbb (az ülnököknek tájékoztatást és anyagot is biztosító) gyakorlatot az átlagosnál (26 %) nagyobb arányban⁴⁹⁵ tapasztalták a törvényszéki ülnökök (34 %),⁴⁹⁶ a már harmadik vagy többedik ciklusukat töltők (39%),⁴⁹⁷ az ülnöki munkát befejezők (42 %)⁴⁹⁸ és a Békés megyei ülnökök (43 %).⁴⁹⁹ Társadalmi háttérjellemzők nem, néhány *attitűdbeli* különbség viszont szintén mutatott összefüggést a kedvező bírói gyakorlat megtapasztalásával. Átlag feletti arányban számoltak be ezen tapasztalatukról azok, akik *elégedettek voltak ülnöki munkájuk elismertségével* (30 %),⁵⁰⁰ továbbá, akik *nem mutatnak érdeklődést a politika iránt* (37 %),⁵⁰¹ illetve *nem mondják tájékozottnak magukat politikai kérdésekben* (38 %).⁵⁰² Felfedezhető volt némi kapcsolat az igazságszolgáltatás intézményeivel való elégedettséggel is, de az összefüggések nem bizonyultak szignifikánsnak.

A kutató racionálisan értelmezhetőnek tartja, hogy a kedvező bírói gyakorlat összefüggést mutat az ülnök státusz jellemzőivel, sőt még a felsorolt elégedettségekkel is. Utóbbiak esetében nyilván arról van szó, hogy a kedvező praxis megtapasztalása az ülnökök számára növeli az elismertség-érzetüket és az intézményi működéssel kapcsolatos elégedettségüket. Az „apolitikus” attitűddel való összefüggésre azonban nincs jó magyarázatunk.

⁴⁹⁴ A kérdőív megalkotása során azt feltételeztük, hogy a válaszok megítélése szempontjából az ülnöki státusz és a *személyes társadalmi háttér* mellett az ülnöki *személyes attitűdök* bírnak majd relevanciával. Az ülnöki státuszt a folyamatossággal (a válaszoló az új ciklusban folytatja-e, avagy abbahagyja az ülnöki munkát), a szervezeti formával (járásbírói, kerületi bírói, közigazgatási és munkaügyi bírói, törvényszéki), az ülnöki ciklusok eddigi számával, az ülnöki ügyszakkal (büntető, polgári, munkaügyi, egyéb), az eddigiek során tárgyalta ügyek hozzávetőleges számával és a MÜE tagsággal jellemeztük. A *társadalmi háttér*et a nemmel, a korcsoporttal, az iskolázottsággal, a települési szinttel, a munkaaktivitási státusszal, a foglalkozás-beosztás kategóriával, a foglalkoztatási ágazattal és szférával, valamint az etnikummal mértük. A *személyes attitűdök* a személyes élettel, illetve a társadalom intézményes szereplőivel kapcsolatos elégedettségeket, az emberekbe vetett bizalmat, különböző jogi kérdésekben tanúsított szigor- vagy enyhítés-pártiságot, továbbá a politikához való viszonyt fogták át.

⁴⁹⁵ Ezek közül csak azokat az összefüggésekre mutatunk rá, melyek matematikai-statisztikai értelemben szignifikánsnak bizonyultak ($p \leq 0,05$).

⁴⁹⁶ 44 főből 15-en.

⁴⁹⁷ 100 főből 39-en.

⁴⁹⁸ 52 főből 22-en.

⁴⁹⁹ 74 főből 32-en. Ez egy igen érdekes és értékes adat, de fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a minta nem rendelkezik területi reprezentációval.

⁵⁰⁰ 228 főből 67-en.

⁵⁰¹ 75 főből 28-an.

⁵⁰² 40 főből 15-en.

7.2. Az ülnököknek a tárgyalás folyamatába történő bevonása

7.2.1. A helyzetkép ülnöki szemszögből nézve

A „bekapcsolás/bevonás” dimenziót azzal mértük, hogy *az eljáró bírók lehetőséget szoktak-e adni arra, hogy az ülnökök kérdéseket tegyenek fel a tárgyaláson a meghallgatásra kerülő személyeknek (vádolt, tanú, szakértő, stb.)?* Itt is a jellemző gyakorlatra voltunk kíváncsiak, egész egyszerűen e lehetőség mikénti biztosításának gyakoriságára, elterjedtségére.

Hasonlóan az előző procedurális elemhez, itt is viszonylag kedvező képről számoltak be a megkérdezettek. A „kedvező” minősítés részünkről mindössze azt jelenti, hogy a kép alapvetően pozitív: ha az eredeti válaszlehetőségeket összevonjuk, akkor azt láthatjuk, hogy a bírák közel kétharmada megadja ezt a lehetőséget az ülnökök számára. De ugyanakkor ez egyúttal azt is jelenti, hogy a bírák másik egyharmada e tekintetben az ülnökök szemszögéből nézve kedvezőtlen⁵⁰³ – váltakozó vagy pedig kizáró – gyakorlatot követ.

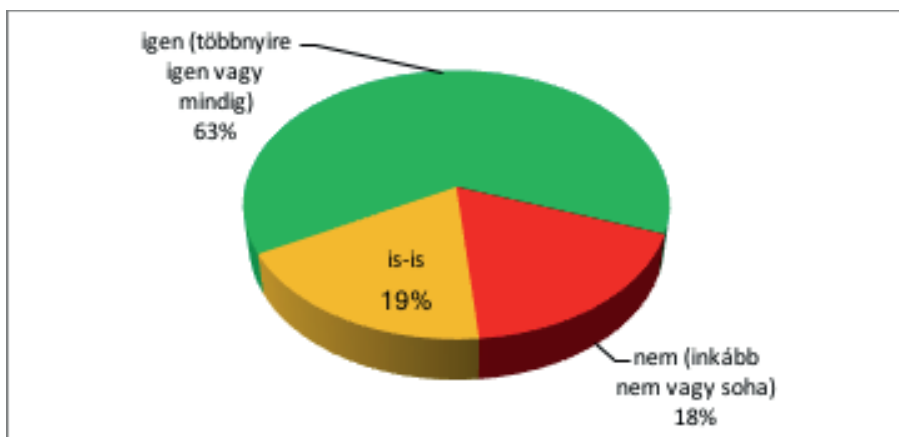
18. táblázat: Ülnöki tapasztalatok a tárgyalás előkészítésébe való bevonásról

	Esetszám	Százalék	Érvényes százalék
szinte sohasem	24	6,9	7,7
többnyire nem	32	9,2	10,3
is-is, változó	58	16,7	18,6
többnyire igen	79	22,7	25,3
mindig	119	34,2	38,1
Összesen	312	89,7	100,0
Válaszhiány	36	10,3	
MIND	348	100,0	

	Esetszám	Százalék	Érvényes százalék
nem (inkább nem vagy soha)	56	16,1	17,9
is-is	58	16,7	18,6
igen (többnyire igen vagy mindig)	198	56,9	63,5
Összesen	312	89,7	100,0
Válaszhiány	36	10,3	
MIND	348	100,0	

⁵⁰³ Szigorú értelemben természetesen csak akkor minősíthetjük egyértelműen kedvezőtlennek ezt a gyakorlatot, ha ez bizonyíthatóan ütközik az ülnökök igényével. Erre az igényre viszont a kérdőívben nem kérdeztünk rá.

3. ábra

7.2.2. A bírák a kérdezési lehetőség biztosításáról

Ezen a téren a bírák határozottan kedvezőbb képet mutatnak fel önmagukkal kapcsolatban. Önkritikusan nyilatkozik (sohasem vagy többnyire nem adja meg ezt a lehetőséget) 11,7 %; váltakozó gyakorlatról mindössze 6,4 % számol be; nagy többségük pedig (82,0 %) azt állítja, hogy többnyire vagy mindig biztosítja ezt a kérdezési lehetőséget.

7.2.3. A kérdezési lehetőséget biztosító bírói gyakorlat ülnökök általi meg tapasztalásának, érzékelésének háttérösszefüggései

Itt is elsősorban az *ülnöki státusz* bizonyos elemei mutatnak kapcsolatot a kérdezési lehetőséget biztosító bírói gyakorlattal. Ez azt jelenti, hogy például valamivel az átlag (64 %) feletti arányban tapasztalnak ilyen bírói *usus*-t a harmadik vagy többedik ciklusukat töltők (71 %). Ez nyilván összefügghet azzal, hogy személyükben tapasztalt, bizonyított gyakorlattal rendelkező társakat látnak a bírák, akiknek a tárgyalás menetébe illetően módon való bekapcsolódásában nem látni kockázati tényezőt. Figyelemre méltó (de nem szignifikáns!) összefüggés, hogy az *ülnöki egyesület tagjai* (a mintában 49 fővel szerepelnek) csak átlag alatti (51 %-os) arányban találtak ilyen bírói gyakorlattal.

Mutatkozik némi különbség az ügyszakok tekintetében is. A különböző ügyszakok közül átlag feletti (75 %-os) részvételi lehetőségről számolnak be a *polgári ügyszakban* (is) tevékenykedő ülnökök, de mivel ők alacsony számban (n=32) képviseltetik magukat a mintában, ez az összefüggés nem bizonyult szignifikánssá.

Szignifikánsak viszont a viszonylag markánsan megmutatkozó *területi (megyei) különbségek*, melyek arra utalnak, hogy az eltérő területi egységek menti szerveződés bizonyos értelemben eltérő bírói szocializációs mintákat alakít ki. Mintánkban nincs területi reprezentativitása, s relatíve jelentősnek mondható arányban csak néhány megye képviselteti magát (Békés: 75 fő; Borsod-Abaúj-Zemplén: 55 fő; Budapest és Pest: 75 fő; Csongrád: 47 fő). Több mint feltűnő azonban, hogy markáns különbségek jelennek meg a válaszokban. Egyfelől átlag feletti arányokról számolnak be a Békés megyei (83%) és a BAZ megyei (76 %) ülnökök, ugyanakkor a budapesti és Pest megyei társaik együttesen csak 47 %-os, a Csongrád megyeiek pedig mindössze 32 %-os arányban tapasztalják meg ezt a procedurális

lehetőséget. Megkockáztatjuk, hogy nem véletlenszerűen alakuló eltérések összegződéséről, hanem a bírói szerepfelfogás azonos szervezeti körben érvényesülő mintáiról van szó.

Az ülnökök *társadalmi háttere* nem mutat érdemi összefüggést a bekapcsolási/bevonási gyakorlattal. Ahol találtunk ilyen kapcsolatot, az valójában csak egy másik hatást közvetít: az ülnökök *lakóhelyének települési szintje* a fentebb már említett területi különbségeket tükrözi vissza: míg a budapestieknek csak 46 %-a, addig a megyeszékhely városokban élőknek 70 %-a említ ilyen gyakorlatot (igen érdekes, hogy a kis számú /16 fő/ községi lakos ülnökök szinte egyöntetűen /15-en/ számolnak be ilyen kedvező részvételi lehetőségről).

Van látszatkapcsolat a *korcsoporttal* is, illetve a *munkaaktivitási státusszal* (valaki aktív kereső, avagy nyugdíjas) is, de az idősebb korcsoportban s a nyugdíjas ülnökök körében mutatkozó magasabb arány valójában az ülnöki státusznak azt a már említett vonását közvetíti, hogy a tapasztalt, többedik ciklusukat töltő ülnökök számára nagyobb valószínűséggel biztosítják a bírák a kérdezési lehetőséget.

Az ülnöki attitűdök közül legerősebben az *ülnöki munka elismertségével való mikénti elégedettség* játszik szerepet: az elégedettek 70 %-os arányával szemben a többiek 34 %-os aránya áll! Az elégedetlenség tehát valószínűsíthetően éppen abból (is) fakadhat, hogy az ülnökök bizonyos köre számára ez a bekapcsolási/bevonási (kérdezési) lehetőség nem adatik meg. Tartalmilag ugyanez az összefüggés érvényesülhet a *bíróságok munkájával való mikénti elégedettség* esetében is: az elégedettek 68 %-os arányához a többiek 40 %-os aránya társul.

Érdekes, de nem szignifikáns hatást gyakorol a *terhességmegszakítás*, illetve az *eutanázia* kérdésében elfoglalt álláspont. Az enyhítés-párti és a szigorítás-párti táborok arányai 61:74, illetve 60:84 %-os különbséget mutatnak, tehát határozottan eltérő módon (az „enyhítők” negatívabban, a „szigorítók” pozitívabban) látják a kérdezési gyakorlat elterjedtségét.

Nem szignifikáns módon ugyan, de ismét felbukkant a rejtélyes összefüggés a *politikához való viszonytal*. Az apolitikussághoz pozitívabb látásmód társul: a politika iránt nem érdeklődők vagy a politikai kérdésekben magukat tájékozatlannak mondók az átlagosnál kedvezőbbnek látják e gyakorlat érvényesülését (77, ill. 73 %-ban); akik pedig úgy nyilatkoztak, hogy a jelenlegi politikai pártok, szerveződések között nincs olyan, amelyik a többiekhez képest közelebb állnak hozzájuk, azok magasabb arányt (67 %) mutattak a valamely politikai szerveződéssel szimpatizálókhoz (57 %) képest.

7.3. Az ülnöki vélemények iránti bírói igény

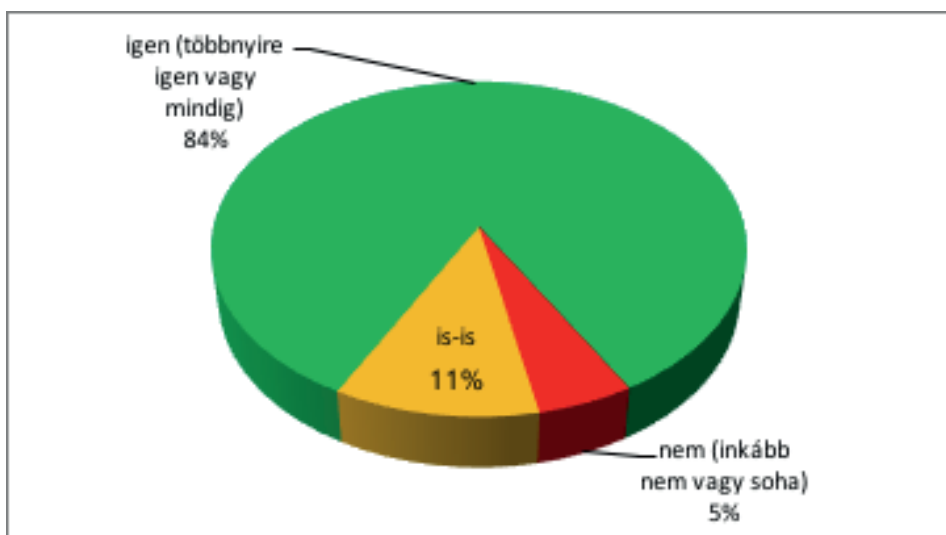
7.3.1. A helyzetkép ülnöki szemszögből nézve

A két procedurális elem mellett megvizsgáltuk a két tartalmi elemet is. A véleménykérési dimenzió annak a gyakorlatnak a közvetlen mérését jelentette, hogy *az ülnökök szerint a bírák ki szokták-e kérni az ülnökök véleményét az ügyek megítélése terén*. E gyakorlat mikénti elterjedtségét mutató táblázatok szerint ez a tartalmi mozzanat a procedurális lehetőség-biztosításhoz képest erőteljesebben érvényesül, azaz a bírák szélesebb körére jellemző.

Az ülnökök szerint összességében minden öt bíró közül négyre jellemző, hogy az ügyek megítélése tekintetében kikéri az ülnökök véleményét.

19. táblázat: Ki szokta-e kérni a bíró az ülnökök véleményét az ügy megítélése terén?

	Esetszám	Százalék	Érvényes százalék
nem (inkább nem vagy soha)	16	4,6	5,2
is-is	34	9,8	11,0
igen (többnyire igen vagy mindig)	260	74,7	83,9
Összesen	310	89,1	100,0
Válaszhiány	38	10,9	
MIND	348	100,0	

4. ábra

7.3.2. A bírák a véleménykérési gyakorlatról

Ezen a téren lényegében egybecsengenek az ülnöki és a bírói vélekedések. Az ülnöki véleményeket nem („nem különösebben”) igénylők 5,4 %-os arányban vannak; a váltakozó gyakorlatot folytatók 13,8 %-os arányt képviselnek; nagy többségük (79,8 %) az ülnökök számára kedvező gyakorlatról számol be.

7.3.3. A véleménykérési gyakorlat ülnöki megtapasztalásának háttérösszefüggései

Mivel ezen a téren egy igen elterjedt (84 %-os gyakoriságú) gyakorlatról van szó, előre is várható volt, hogy az előzőekhez képest kevésbé fognak jelentkezni viszonylag markáns különbségek. Itt most azt a megoldást választjuk, miszerint inkább azt vizsgáljuk meg, hogy az átlagban 5 %-os elterjedtségű negatív gyakorlat (tehát amikor az ülnökök úgy tapasztalják, hogy a bíró *többnyire nem* vagy *sohasem* kéri ki az ülnökök véleményét) mely összefüggésben mutat nagyobb arányt.

Az *ülnöki státusz* elemei közül ilyennek bizonyul a „búcsúzó”⁵⁰⁴ (az új ciklusban már *ülnöki* munkát nem vállalók vagy újra nem választottak) véleménye (14 %), továbbá az *ülnöki egyesület tagjainak* tapasztalati világa (12 %).⁵⁰⁵

A *társadalmi háttér* elemei közül a *település* és az *életkor* mutat kapcsolatot. A nem megyeszékhely városokban (kisvárosban) élők átlag feletti (9 %-os) arányban számolnak be ilyen negatív (kizáró) gyakorlatról, mint ahogyan a fiatalabbak az idősebbekhez képest is másfajta gyakorlatot észlelnek (az 50 év alattiak körében 28 %-os,⁵⁰⁶ a 60 év alattiak körében pedig 9 %-os⁵⁰⁷ arányban). Van kapcsolat a *munkaaktivitási státusszal* is (az aktív keresők 16 %-a tapasztal negatív gyakorlatot), de ez valószínűleg az életkori hatást közvetíti. Mutatkozik továbbá némi összefüggés az *iskolázottsággal*,⁵⁰⁸ továbbá a *foglalkoztatottság* jelenlegi vagy korábbi szférájával⁵⁰⁹ is.

Az *ülnöki attitűdök* közül erőteljes szerepet játszik a helyzetmegítélésben az *ülnöki munka mikénti elismertsége*: az e munka elismertségével nem elégedettek (58 fő) 41 %-a tapasztal kizáró gyakorlatot. Ugyancsak mutatkozik némi összefüggés a *bíróságok munkájával való elégedettséggel* is: a nem elégedettek (53 fő) 13 %-a (7 fő) tapasztal kizáró gyakorlatot. Másfajta attitűdbeli hatás nem mutatható ki.

7.4 A bírótól eltérő ülnöki vélemények gyakorisága

Ez a mozzanat árnyalhatja az *ülnöki passzivitásra/aktivitásra* vonatkozó képet. Saját bevallásuk szerint minden öt közül két ülnökkel (42 %) eddig még sohasem fordult elő, hogy valamely ügy kapcsán a bírótól eltérő véleménye lett volna,⁵¹⁰ s az ötből további egy (21 %) számolt be arról, hogy ez mindössze egyszer fordult elő. Marad tehát az ötből két olyan ülnök (37,2), aki néhány vagy viszonylag sok ilyen esetet tart számon. Az adatok alapján racionálisan lehet érvelni akár az *ülnöki autonómia* hiánya (a szakbírónak történő alárendelődés), akár a szakbírói érvelések meggyőző erejű megalapozottsága mellett is.

Jobban mutatja azonban az *ülnöki aktivitást* az, hogy eltérő véleményüknek az ülnökök hangot adtak-e? Összességében azt látjuk, hogy az eltérő véleménnyel rendelkező ülnökök fele (52 %) vállalta azt, hogy minden esetben hangot is ad ennek az eltérő álláspontnak, bő harmaduk (38 %) a „volt, amikor igen, volt, amikor nem” gyakorlatot követte, ugyanakkor egytizedük inkább a hallgatást választotta. (A „hangadás” tekintetében szintén az „ancien regime” ülnökei voltak passzívabbak: 64 százalékuk nem vagy csak ritkán juttatta kifejezésre eltérő véleményét.)

E két mutató „összeolvasása” alapján azt látjuk, hogy a 312 válaszoló ülnöknek közel fele (151 fő) az, akinek vagy nem volt még eddig a bírótól eltérő véleménye egy adott ügyben, vagy ha volt is, annak nem adott hangot. (Ugyanez a praxis a korábbi időszak

⁵⁰⁴ 52-ből 7 fő.

⁵⁰⁵ 49-ből 6 fő.

⁵⁰⁶ 18-ből 5 fő.

⁵⁰⁷ 86 főből 8 fő.

⁵⁰⁸ A 15 nem érettségizett közül 3-an tapasztalnak ilyen gyakorlatot.

⁵⁰⁹ A kisszámú (11 fő) civil szférából érkező (a közszférából és a versenyszférából érkezőkkel szemben) nagyobb arányban (3 fő) tapasztal ilyen negatív (kizáró) gyakorlatot.

⁵¹⁰ KULCSÁR adatain (i.m. 92. p.) végzett számításaink szerint ez annak idején még nagyobb (54 %-os) arányban jellemezte az ülnököket.

ülnökeinek háromnegyedét jellemezte.) Ugyanakkor úgy tűnik, hogy az ülnöki „oppozíció” legerőteljesebb formájára, az ún. *különvélemény* megfogalmazására csak egészen ritkán (297 válaszoló közül 5 fő egy esetben tette meg ezt, míg szintén 5 fő élt már több esetben is ezzel a lehetőséggel) kerül sor. A különvéleményesek kis száma miatt eleve csak „tentatív” jelleggel fogalmazhatnánk meg esetleges összefüggéseket ezen aktivitás és az ülnöki karakterisztikumok valamelyike között. Mi egyetlen ilyen találtunk: míg a mintában a férfiak aránya mindössze 29 %, addig a „különvéleményesek” között ők vannak többségben (6 fő).

7.5. Az ülnökök befolyása a bírói döntésekre

7.5.1. A helyzetkép ülnöki szemszögből nézve

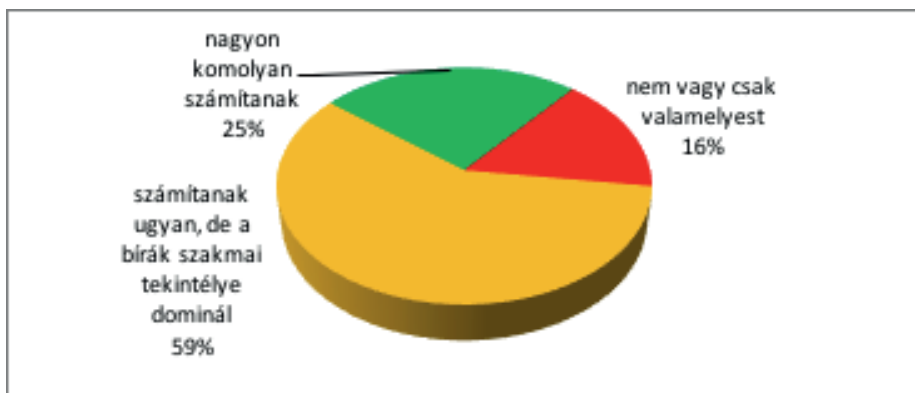
A másik tartalmi elemet – a „befolyás”, vagyis a vélemény figyelembe vétele dimenzióját – tekinthetjük talán az ülnökök szemszögéből nézve a legfontosabb tényezőnek. Arra voltunk kíváncsiak, hogy *milyen szerepet játszanak az ülnöki vélemények a bírói döntések (ítéletek) kialakításában?* Ez egy összegző szempont, hiszen azt méri, hogy az eljárásban részt vevő ülnökök megtapasztalják-e személyes közreműködésük eredményét, értelmét, tapasztalják-e, hogy ők maguk is hozzájárultak az ügy megítélését jelentő döntéshez (ítélethez)?

Ha ezt vesszük alapul az ülnökrendszer érdemi szerepének megítéléséhez, akkor azt mondhatjuk: a gyakorlatban alapvetően *értékesül* a laikus elem érdemi becsatornázódása az igazságszolgáltatásba. Az ülnökök nagy többsége (84 %-a) tapasztalja azt, hogy véleménye számít az ügy megítélése során. E pozitív értékelést adó csoport mögött viszont kétféle tapasztalati világ húzódik meg: 25 százaléknyan számolnak be „társbírói” élményről, ugyanakkor közel 60 százaléknyan látják úgy, hogy ez az értékesülés azért alárendelődik a bírák szakmai dominanciájának. Összességében tehát kisebb súllyal (16 %) van jelen az a tapasztalat, mely szerint az ülnököknek nincs érdemi hozzájárulásuk az ügyek megítéléséhez.

20. táblázat: Az ülnöki vélemények feltételezett befolyása a bírói döntésekre

	Esetszám	Érvényes százalék
egyáltalán nem számítanak	4	1,3
csak csekély súlyuk van, többnyire nem számítanak	31	9,9
is-is	15	4,8
számítanak ugyan, de a bírák szakmai tekintélye dominál	183	58,7
nagyon komolyan (szinte mindig) számítanak	79	25,3
Összesen	312	100,0
Válaszhiány	36	
MIND	348	

5. ábra

7.5.2. A bírák az ülnöki befolyásról

E tekintetben azonban erősen elválik egymástól az ülnöki és a bírói „valóságslátás”. Az ülnökök a bírákhoz képest lényegesen pozitívabban ítélik meg véleményeik érvényesülését (megjelenését) a bírói döntésben. Az eltérésre szociálpszichológiai szemszögu megközelítés adhat magyarázatot. Úgy véljük, hogy e helyütt az ülnököknek már nem csupán valamilyen külső tényezőnek (a bírónak) feljuk irányuló gyakorlatát kell megítélniük, hanem itt már egy olyan jelenségről van szó, melynek megítélése önértékelési mozzanatot is tartalmaz. Talán ezért mutatkozik az ülnöki helyzetértékelés lényegesen pozitívabbnak a bírákéhoz képest, hiszen az ülnöki vélemények figyelmen kívül hagyásának megtapasztalása bizonyos tekintetben egy önleértékelési elemet is tartalmazhat. A bírák többsége (70,5 %) látja úgy, hogy az ülnöki vélemények kevésbé (egyáltalán nem, csekély mértékben vagy változó módon) számítanak a bírói döntések (ítéletek) kialakításában; egynegyedük (27,4 %) szerint számítanak ugyan, de végső soron a bírák szakmai tekintélye dominál; s alig vannak olyanok (2,1 %), akik nagyon komoly szerepet tulajdonítanak az ülnöki véleményeknek.

7.5.3. A ülnöki befolyás érzékelésével összefüggést mutató tényezők

Összességében azt tapasztaltuk, hogy a válaszoló ülnökök egynegyede látja úgy, hogy az ülnöki vélemények komolyan számítanak a bírói döntések (ítéletek) kialakításában. Megvizsgáljuk: mely ülnöki csoportok körében alakult ki ettől lényegesen eltérő értékelés?

Az ülnöki státusz jellemzőiben négy tényező játszik szerepet: a *szervezeti elhelyezkedés*, a *területi tényező*, az *ülnöki ciklusok száma* és az *ügyszak*. Ez azt jelenti, hogy a fővárosi kerületi bírósági ülnökök feltűnően alacsony arányban (15 főből mindössze 1 valaki) adnak ilyen kedvező értékelést; a Békés megyeiek⁵¹¹ kimagasló (44 %-os) arányával Budapest és Pest megye⁵¹² mindössze 12 %-os aránya áll szemben; a harmadik vagy többedik ciklusukat

⁵¹¹ 75 fő.

⁵¹² 76 fő.

töltőknek⁵¹³ 35 %-a elégedett, továbbá a polgári ügyszakban (is) tevékenykedők⁵¹⁴ szintén elégedettebbek (38 %) a többi ügyszakosokhoz képest.

A *társadalmi háttér* ezt a megítélést több összefüggésben is befolyásolja, mégpedig a település, az életkor és az iskolázottság tekintetében. A fővárosiak (60 fő) a legkevésbé elégedettek (mindössze 10 %-os arányban), szemben például a kisszámú (17 fő) nem városban élő ülnökkel, az utóbbiak 41 %-a⁵¹⁵ mutatkozott elégedettnek. A többiekhez képest feltűnően másként ítélik meg a helyzetet a fiatalabbak (a mindössze 18 fő alkotta 50 év alatti korcsoportról van szó): közülük mindössze 1 fő (!) mutatkozott elégedettnek a véleménye mikénti érvényesülése tekintetében. Úgy tűnik, hogy az iskolázottság emelkedése a kritikai attitűd elterjedtségével párosul: míg átlag feletti (40, illetve 32 %-os) elégedettséget mutatnak a nem érettségizettek (mindössze 15 fő) és az érettségizettek (100 fő), addig a diplomások körében (192 fő) ez az arány 21 %-ra csökken.

Az *ülnöki attitűdöknek* az értékelésre gyakorolt hatása kétféleképpen érvényesül. Mutatkozik egy közvetlenebb, talán szakmaibbnak mondható hatás. Az ülnöki munka *megbecsültségével nem elégedetteknek* (59 fő) csak 14 %-a látja úgy, hogy az ülnöki vélemények számítanak a bírói döntések kialakításában (szemben az elégedettek 29 %-os arányával). Mutatkozik ugyanakkor egy közvetettebb hatás is, mely az ülnökök társadalomképén átszűrődve jelentkezik: azt láthatjuk, hogy az átlagosnál (25 %) elégedettebbnek mutatkoznak azok, akik a *társadalom intézményes működését* is elégedettebben szemlélik. Ilyenek a kormány (32 %),⁵¹⁶ az ország gazdasági helyzetével (37 %),⁵¹⁷ a rendőrség munkájával (36 %),⁵¹⁸ az ügyészség munkájával (31 %),⁵¹⁹ az országgyűlés tevékenységével (31 %),⁵²⁰ a települési önkormányzatának tevékenységével (32 %),⁵²¹ a politikai pártok tevékenységével (*66,7 %)⁵²² és az EU működésével (40 %)⁵²³ elégedett emberek.

8. Összegző kép az ülnökök által észlelt és a bírák szerint érvényesülő bírói gyakorlatokról

8.1 Az ülnöki értékelések a vizsgált négy dimenzióban

Az ülnöki participáció operacionalizált értelmezését az alábbi séma, az ülnökök által a négy dimenzióban észlelt mikénti bírói gyakorlatok százalékos eloszlását pedig az alábbi diagram szemlélteti. Összességében azt mondhatjuk, hogy bár a bírói szerepfelfogás jelentős egyéni vagy éppen jelentős területi különbségeket mutathat, de nincs szó arról, hogy az

⁵¹³ 101 fő.

⁵¹⁴ 32 fő.

⁵¹⁵ 7 fő.

⁵¹⁶ 93 fő.

⁵¹⁷ 67 fő.

⁵¹⁸ 100 fő.

⁵¹⁹ 173 fő.

⁵²⁰ 70 fő.

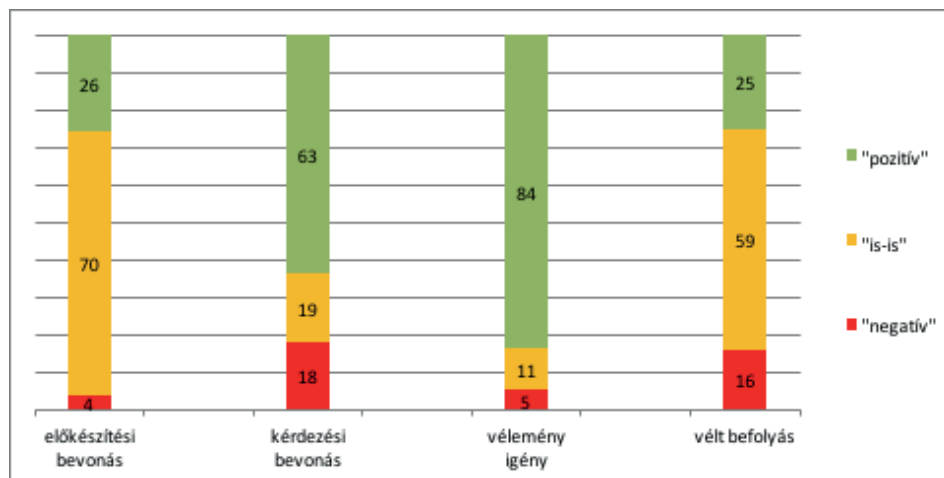
⁵²¹ 127 fő.

⁵²² Mindössze 21 fő.

⁵²³ 76 fő.

ülnökök egyöntetűen csak passzív statisztái lennének a tárgyalási és a döntési folyamatnak. A bírák valószínűsíthetően ügyelnek is arra, hogy az ülnökök formális társbírói státuszát ne sértsék meg látványosan. Egy dologban azonban megmutatkozik a laikus és a szakmai elem ütközése: a bírói döntésben az ülnökök által érzékelhető módon leginkább a szakmai arisztokratizmust érvényesítő szakbírói dominancia érvényesül.

6. ábra

8.2. Az ülnöki értékelések nyomán kirajzolódó bírói gyakorlatok összegző típusai

Kísérletet tettünk arra is, hogy az ülnökök által a négy vizsgált dimenzióban érzékelt bírói gyakorlatokat összegző módon ábrázoljuk. Ennek érdekében klaszteranalízis⁵²⁴ segítségével vizsgáltuk meg a négy dimenzióban – tehát az előkészítési bevonás, a kérdezési bevonás, a vélemény igény, valamint a vélemény súlya – észlelt bírói gyakorlatok összekapcsolódását (pozitív = 3, vegyes = 2, negatív = 1). Az alábbi táblázat a kapott klasztereknek egy, az egyes dimenziókban mért átlagait mutatja. Ezen értékek együttes figyelembe vételével a bírói gyakorlatok mögött négy jellegzetes beállítódást – a társbírói felfogását, a korrekt arisztokratát, az ambivalenst és a távolságtartót – látunk kirajzolódni.

A kép ebben az összegző formában is *kedvező*, hiszen az ülnökök közel fele (47 %) reá nézve egyértelműen pozitív bírói gyakorlattal találkozik, ugyanakkor pedig az érdemi közreműködést nem biztosító gyakorlat fordul elő a legkisebb arányban.

⁵²⁴ Az SPSS K-means eljárását használtuk, a mind a négy változót (tájékoztatás, kérdezési bevonás, vélemény igény, vélemény súlya) háromkategóriás (pozitív, vegyes, negatív) változatban vittük be az osztályozási eljárásba. A különböző számú klaszter eredményező változatok közül végül is 4 klasztert tartalmazó változatot fogadtuk el, egyfelől azért, mert az alacsony mintanagysághoz képest mind a négy csoport *relative* nagy létszámú, és ugyanakkor mind a négy empirikusan is jól értelmezhető tartalommal bír. A program ezt a csoportszerkezetet 305 ülnök (a 348 fő közül nem mindenki adott választ az egyes kérdésekre) válasza alapján, 7 iterációs lépés nyomán alkotta meg.

21. táblázat: A bírói gyakorlatok összegző típusai ülnöki szemmel

	1.	2.	3.	4.
	Korrekt (társ-bírói felfogású)	Korrekt arisztokrata	Ambivalens	Távolságtartó arisztokrata
	n = 142	n = 60	n = 57	n = 46
	46,6 %	19,7 %	18,7 %	15,1 %
dimenzió	Átlagok 1–3.			
előkészítési bevonás	2,20	2,70	1,98	1,93
kérdezési bevonás	2,99	2,88	1,42	1,52
vélemény igény	2,98	3,00	3,00	1,65
befolyás	2,45	1,65	2,18	1,48

A „korrekt” (társbírói felfogásúnak *látszó*) bírói gyakorlat (47 %) mindig megadja az ülnököknek az ügyrel kapcsolatos tájékoztatást (időnként még anyagokat is); mindig biztosítja a kérdéses lehetőséget a tárgyalás során; mindig kikéri az ülnökök véleményét az ügy megítélésével kapcsolatban; s az *ülnökök szerint* nagyon komolyan figyelembe veszik ezeket a véleményeket döntéseik kialakítása során.

A „korrekt arisztokrata” címkével jelölt bírakra (20 %) csaknem ugyanez jellemző, azzal az igen lényeges különbséggel, hogy döntéseik során autonóm módon járnak el: meghallgatják ugyan, de valójában nem veszik figyelembe a laikus ülnöki véleményeket.

A „távolságtartó arisztokrata” gyakorlat (15 %) a „társbírói” gyakorlat nyílt ellentéte: még talán a tájékoztatás terén áll leginkább közelebb az átlagos gyakorlathoz, ám nem preferálja, hogy az ülnökök kérdezési lehetőséget kapjanak a tárgyaláson; nem különösebben igényli az ülnöki véleménynyilvánítást az ügy megítélésével kapcsolatban; s ennek megfelelően az ülnöki vélemények itt játszanak a legkisebb szerepet a bírói döntés kialakításában.

Az elemzés e három típus mellett elkülönített egy negyediket is: az „ambivalens” jelzővel illethetőt (19 %) az jellemzi, hogy eleget tesz tájékoztatási kötelezettségének, ugyanakkor nem híve annak, hogy az ülnökök kérdezhessenek a tárgyalás során; ennek ellenére mindig kikéri az ülnökök véleményét, s úgy tűnik, hogy azt valamennyire figyelembe is veszi.

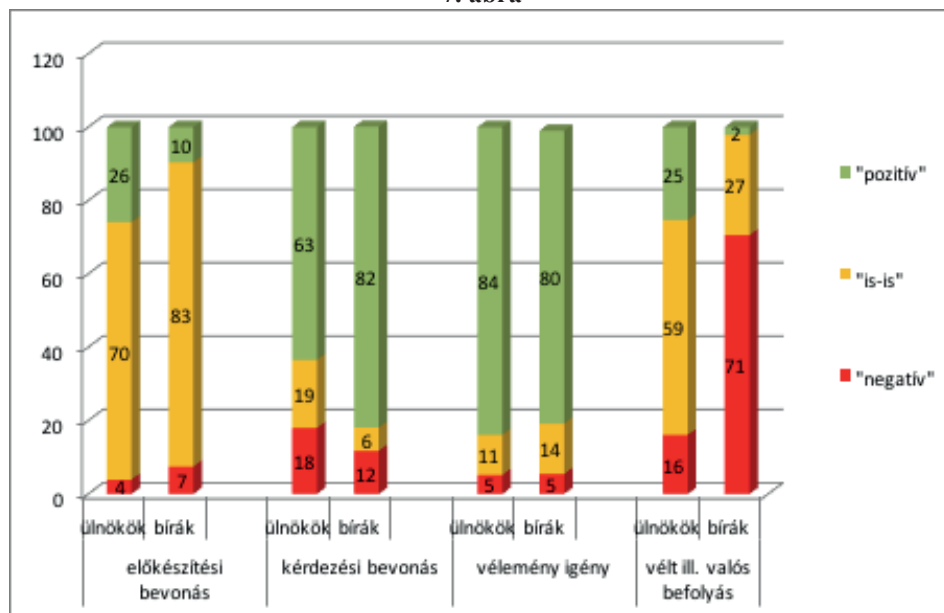
8.3 Az ülnöki és a bírói helyzetkép összevetése

Mivel az ülnöki adatfelvétellel párhuzamosan lebonyolított (nem reprezentatív) bírói adatfelvétel során a bírák is nyilatkoztak arról, hogy az előkészítés, a tárgyalás során történő bevonás, a véleménykérés és a vélemények figyelembevétele terén milyen gyakorlatot követnek, így lehetőségünk nyílt az ülnökök által érzékelt (láttatott?) gyakorlatot a bírói önjellemzés nyomán kibontakozóval összevetni.

Mint láthattuk, ez a négykomponensű gyakorlat egyezést, hasonlóságot és határozott különbséget is mutat. Az *előkészítés* (tájékoztatás) terén a két oldal nagyjából hasonlóan látja a bírói gyakorlatot; a *bevonás* (kérdezési lehetőség a tárgyaláson) tekintetében a bírák az ülnökökhöz képest lényegesen pozitívabbnak (gyakoribbnak) láttatják az általuk követett praxist; a *vélemény kérés* tekintetében a két kép szinte teljesen megegyezik egymással; a legnagyobb eltérés azonban a leglényegesebb dimenzióban, az ülnöki véleményeknek a bírói döntések kialakítása során történő mikénti figyelembevételével kapcsolatos: az

ülőkök lényegesen pozitívabbnak mutatják *befolyásukat* a bírói döntésekre, miközben a bírák többsége azon a véleményen van (pontosabban arról a tényleges helyzetről számol be!), hogy az ülőki vélemények nem játszanak érdemi szerepet ezen a téren.

7. ábra

8.4 A bírói önjellemzések nyomán kirajzolódó bírói gyakorlatok összegző típusai

Ugyanazzal a változó-szettel a bírói adatfelvétel nyomán kapott adatbázison (N=109) is elvégeztük a klaszteranalízist. A program 93 válaszadó bírát 6 iterációs lépés után három, empirikusan is jól értelmezhető csoportba (típusba) rendezett.

22. táblázat: A bírói gyakorlatok összegző típusai bírói szemmel

	1.	2.	3.
	Korrekt	Korrekt arisztokrata	Távolságtartó arisztokrata
	n = 26	n = 52	n = 15
	28,0 %	55,9 %	16,1 %
dimenzió	Átlagok 1–3.		
előkészítési bevonás	2,19	1,98	1,93
kérdézési bevonás	2,96	2,94	1,40
vélemény igény	2,96	2,88	1,93
befolyás	2,08	1,00	1,13

A „*korrekt*” típus (28 %) mindig tájékoztatja az ülnököket (ha anyagot esetleg nem is ad); mindig megadja a kérdezési lehetőséget a tárgyaláson; mindig kikéri az ülnökök véleményét; s ezeket a véleményeket valamilyen mértékben figyelembe is veszi.

A „*korrekt arisztokrata*” típushoz tartozó (56 %) abban különbözik az előzőtől, hogy bár megad ugyan minden lehetőséget az ülnöki részvételre és megnyilvánulásra, ám döntéseit lényegében az ülnöki véleményektől függetlenül (szakmai autonómiával) hozza meg.

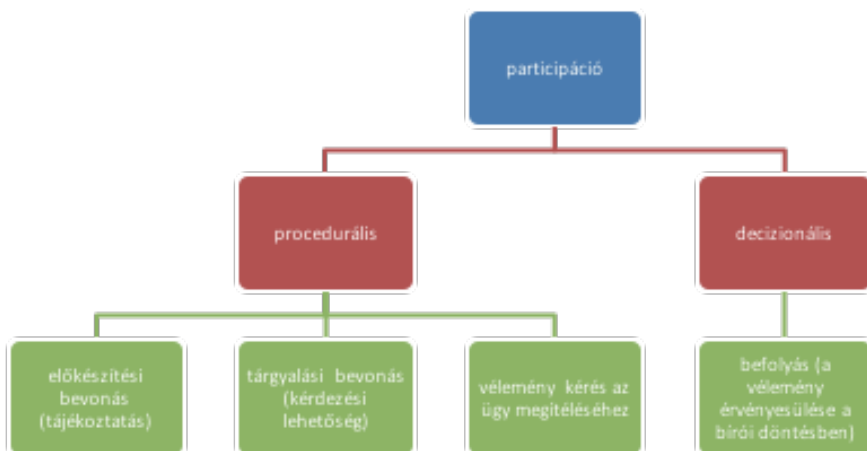
A „*távolságtartó arisztokrata*” típusba sorolható bírák (16 %) csaknem mindig megadják a tájékoztatást, de nem preferálják az ülnökök bekapcsolódását a tárgyalásba; a véleménykérés tekintetében erősen változó gyakorlatot követnek; s döntéseikben ők is függetlenítik magukat az ülnöki véleményektől (befolyástól).

Itt értelemszerűen nem találkozunk az ülnöki szemszögből megalkotott tipológiában szereplő „*ambivalens*” típussal, hiszen kevésbé is volt várható, hogy a bírák egy része önmagát következetlen gyakorlatúként jellemezze.

9. A participációs modell korrekciója

A bírói megnyilatkozások fényében módosítanunk kell kiinduló modellünket: a két *proceduális* (előkészítési, illetve bevonási) mellett két *decizionális dimenziót* (vélemény igény, illetve befolyás) tételeztünk. Úgy tűnik, hogy a tényleges bírói gyakorlat egy ponton felülírja ezt a struktúrát: az ülnöki vélemények iránt mutatott bírói igény valójában *nem* decizionális, hanem proceduális elem: a bírák nagy többsége az ülnöki vélemények kikérésével formálisan eleget tesz az elvárásoknak, valójában azonban ezeket a véleményeket nem veszi figyelembe az ügygel kapcsolatos döntésének meghozatala során.

8. ábra

VIII. ÖSSZEGZÉS

Értekezésünkben arra vállalkoztunk, hogy a bírói függetlenség és pártatlanság egyes, a modern nyugati jogrendszerek tekintetében jelentős garanciális elemeinek meghatározott aspektusból történő összehasonlító vizsgálatát végezzük el. Mindezt azért, hogy rávilágíthassunk, miszerint a nyugati jogrendszereket, az Európai Unió tagállamait, azon belül Magyarországot milyen kihívások érik a 21. században a bírói hatalom, azon belül a hivatasos és laikus bírák függetlensége és pártatlansága tekintetében. A választott vizsgálati elemek segítségével azt követtük nyomon, hogy a bírói függetlenség és a laikus részvétel alkotmányos elvének talaján miként s milyen mértékben biztosítják az általunk kiválasztott jogrendszerek a bírói függetlenség és pártatlanság egyes garanciális elemeit, miként próbálják a függetlenség és számon kérhetőség egyensúlyát ezeken keresztül megteremteni? Vizsgálatunk során mindenekelőtt e mintaadó jogrendszerek „nemzeti” megoldásait vetettük össze a magyar helyzettel.

Az első, a bírói függetlenség és pártatlanság egyik modern biztosítékának tekintett bírói szelekciót érintő fejezetet azzal a triviálisnak tűnő megállapítással összegezzük, hogy a modern jogrendszerek a *bírói szelekció módját* illetően változatosságot mutatnak.⁵²⁵

Roger Perrot fogalmaz úgy az igazságszolgáltatás intézményeiről írt munkájában, hogy amennyiben a jogászai technikának tulajdonítunk nagy jelentőséget, akkor versenyvizsgálával választjuk ki a bírakat. Ha olyan bírakat keresünk, akik komoly gyakorlattal rendelkeznek jogi problémák megoldásában, akkor azok közül válogatunk, aki jogászai szakmai múlttal rendelkeznek valamilyen más jogi területen. Amennyiben pedig azt gondoljuk, hogy a felelősségre vonhatóság többet nyom a latba, mint a jogászai szakismeret, akkor teret kell biztosítanunk a bírák nép általi választásának.⁵²⁶

Vizsgálatunk alapján úgy tűnik, hogy a fent jelzett igények kielégítésére a nyugati mintaadó jogrendszerek a Perrot által leírt megoldásoknál lényegesen bonyolultabb és változatosabb megoldásokat kínálnak. Láthatóan továbbra is útkeresés folyik a világ nagy jogrendszereiben, s a bírák kiválasztására vonatkozó felfogások, a kiválasztás konkrét menetével kapcsolatos technikai megoldások száma nem csökkent. Mégis, ha valamilyen tendenciát kell keresnünk az elmúlt fél évszázad eseményeiben, akkor elég egyértelmű megállapítást tehetünk. Láthatóan mind a *common law*, mind a római-germán jogcsalád jogrendszereiben a kiválasztás érdem alapú elemei erősödtek, s a szakértelem, hozzáértés, a bírói pozícióra való alkalmasság megítélésének pártatlanságát kívánták ilyen vagy olyan formában erősíteni az egyes országok. Az adott társadalom politikai berendezkedése, demokrácia felfogása, jogi kultúrája vagy a kapcsolati tőke érvényesítésének kultúrája természetesen korlátot és irányt szabott e fejlődés milyenségének, ám amint az elemzett mintaadó jogrendszerek példájából is láttuk, egyfajta konvergencia ezen a téren jogcsaládoktól függetlenül megfigyelhető. Amennyiben nem közvetlenül választják a bírakat, akkor a rekrutáció során a meritokratikus, nepotikus és pártpolitikai elemek konkurálnak tipikusan, amit újabban a reprezentativitás szempontjai egészítenek ki bizonyos jogrendszerekben.

⁵²⁵BADÓ, Attila: *Fair selection of Judges in a Modern Democracy*. In: Attila Badó (ed.): *Fair Trial and Judicial Independence: Hungarian Perspectives*. Springer, Cham – Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2013. 248. p.

⁵²⁶PERROT, R.: *Institutions judiciaires*. Domat Droit privé, Montchrestien, 2008. 536. p.

Az automatizmus, vagyis az életkor alapján megvalósuló előmeneteli rendszer számít még önálló, az említett szempontok hátrányait korlátozó vagy azokat kiegészítő megoldásnak.

E folyamat – a jogrendszerek sajátosságaitól független – mozgatórugóinak megértésénél nem hagyható figyelmen kívül annak a globális alkotmányjogi felfogásnak a terjedése sem, mely a huszadik század közepétől a bírói függetlenség, illetve a tisztességes eljárás fogalmát egyre kiterjesztőbb módon értelmezi. Az elmúlt évtizedek – főleg a kontinentális jogrendszerekben – a bírói szervezeti függetlenség megteremtésének jegyében teltek, ami a bíróságok igazgatását többé vagy kevésbé kivette más hatalmi ágak kezéből, és a bírákra bízta többek között a bírói utánpótlás, az előmenetel vagy a fegyelmi felelősségre vonásnak a felelősségét. Ez azonban mára felerősítette a korporativizmus veszélyére vonatkozó kritikákat, melyek egy társadalmi kontrolltól elzárt önellenőrző szervezet szükségszerű diszfunkcióira figyelmeztetnek.⁵²⁷ E kihívásra az utóbbi időben a *franciák* igyekeztek választ találni, és meglátásunk szerint egy mérsékelt, a bírói szervezeti függetlenséget tiszteletben tartó megoldással próbálták kifogni a szelet a vitorlákból. Bizonyították, hogy nem kell az utóbbi évtizedek pozitív, a bírói függetlenséget erősítő fejleményeit kidobni csupán azért, mert az igazságszolgáltatás hatékonyságát, önellenőrzésre képességét akár jogos, akár populista kritika éri. A *common law* jogrendszerek közül az *Egyesült Királyság* is új útra lépett a bírák esetleges kormányzati, pártpolitikai befolyástól mentes kiválasztása érdekében. Itt nem egy átpolitizált bírói kar elleni támadás, sokkal inkább az európai standardok és a „fair play” iránti igény indukáltak változást. Az Egyesült Államokban is komoly elmozdulásnak lehetünk tanúi, hiszen a bírák szelekciójánál látványosan megnőtt a szakmai szempontok szerepe. Ám az európaítól gyökeresen eltérő, az igazságszolgáltatást továbbra sem a neutralitás látszatával felruházni kívánó ideológia, illetve a bírói legitimitást közvetlen választással legitimálni engedő elmélet részben – főleg szövetségi szinten – továbbra is a pártpolitikai küzdelmek egyik terepeként őrzi meg az igazságszolgáltatást.

A *magyar bírói szelekcióra* irányuló vizsgálatunk következtetése az, hogy a bírák kiválasztását, előmenetelét a meritokratikus és nepotikus elemek határozzák meg az 1990-es rendszerváltás óta, amit közvetett módon, változó, de viszonylag csekély mértékben politikai szempontok torzítnak. A 2010. évi kormányváltást követő igazságszolgáltatási reform intézkedéseit magyar és külföldi szakértők sokasága értékelte úgy, hogy abban az új alkotmány megszületésétől az igazságszolgáltatást érintő törvényekig a bírói kar átpolitizálásának egymásra épülő *intézkedéssorozatáról* van szó. Bemutattuk, hogy a bírák szelekciójának kezdeti fázisát illetően a meritokratikus elemek fokozatos erősödéséről beszélhetünk, ami 2010 után is folytatódott. Ez mindenekelőtt a bírói pályázatok értékelésének objektívebb rendszerében érhető tetten. Az igazgatási vezetők diszkrecionális döntésének lehetőségei a bírák kiválasztásánál jelentősen korlátozódtak. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor a bírósági vezető pozíciók betöltésénél a kinevezésre jogosult igazgatási vezetők kompetenciái bővültek. Meghatározott, az ítélkezést közvetetten befolyásolni képes adminisztratív vezetők (bíróági elnökök, elnökhelyettesek) kinevezésénél az egyszemélyi döntések szerepe nőtt, a bírói önkormányzati testületek szerepe érzékelhetően csökkent. Azt, hogy e változások milyen mértékben erősítik a bírák igazodási kényszerét, csak hosszabb távon lehet érzékelni, és bizonyos korlátok között objektíven értékelni.

⁵²⁷ Lásd a részeiben általunk is hivatkozott legátfogóbb kötetet e kérdéskörrel: Canivet, Guy – Adenas, Mads – Fairgrieve, Duncan. (eds.): *Independence, Accountability, and the Judiciary: British Institute of International and Comparative Law*, London, 2006. 152. p.

Amellett érvelünk, hogy a 21. század igazságszolgáltatását *az legitimálja leginkább*, ha a társadalom mély meggyőződésévé válik, hogy a bíróságokat döntéseik meghozatalánál nem befolyásolja a politikai pártokhoz, kormányzathoz, lobbicsoportokhoz, bírósági vezetőkhez, választókhoz fűződő viszony, hanem főként a jogi szaktudás és a bírói igazságérzet. Ennek eléréséhez pedig egyelőre nem vezethet más, mint a bírói rekrutációra kidolgozott, a lehető legobjektívebb, érdem alapú szelekciós mechanizmus, mely, ha nem is tökéletesen, de egyszerre képes minimalizálni a szervezeten kívülről és belülről érkező negatív impulzusokat. Persze csak akkor, ha a bírói függetlenség védelmére kitalált más eszközök is ebbe az irányba hatnak.

A törvényes bíróhoz való jog elvéből levezethető *automatikus szignálási rendszer* a független és pártatlan bírói döntések modern biztosítékának tekinthető, melynek alkalmazására egyre több jogrendszerben válik megszokottá és természetessé. Az e kérdéskört elemző fejezetben azt kívántuk igazolni, hogy a magyar jogrendszerhez közel és attól alapvonalaisan teljesen távolálló jogrendszerekben is kielégítő módon működő, a bíróságok belső ügyelosztását szabályozó automatizált rendszerek működnek. Az automatizmus érvényesítése nem csupán a pártatlanság biztosítása, a korrupció megakadályozása, hanem a bírák egyenletes és igazságos leterhelése szempontjából is lényeges kérdés. Általánosnak ez a követelmény azonban még a modern nyugati demokráciákban sem mondható és gyakran nem áll összefüggésben azzal, hogy a törvényes bíróhoz való jog elvét tartalmazza-e az alkotmány. Van olyan jogrendszer, ahol ezen alkotmányos követelmény sem indukálta az automatikus szignálásra áttérést, és számos példa van arra is, hogy automatikus szignálási rendszer működik alkotmányos megalapozottság nélkül. Az általunk bemutatott példák képet adhatnak arról, hogy milyen, az ügyek szignálásánál a szakmai szempontok érvényesülése mellett az előre meghatározottság elvét is kielégítő mintaadó megoldások állnak rendelkezésre manapság, melyek például szolgálhatnak az automatikus szignálást nem alkalmazó jogrendszerek számára. A német, osztrák, olasz vagy amerikai megoldások rávilágítanak arra, hogy akár gyökeresen különböző jogi kultúra és igazságszolgáltatási rendszer mellett is optimálisan működtethető a szignálási automatizmus, mely csak látszólag számít technikai kérdésnek. Így mindazon érvek, melyek e rendszer bevezetése kapcsán rendre felmerülnek, jobbra az igazgatási hatalom féltése szempontjából értékelhetők csupán. Úgy gondoljuk, hogy az előre meghatározottság elvét következetesen érvényesítő automatikus szignálási módszer *a bírói függetlenség és pártatlanság biztosításának hatékony eszközének* számít, melynek Magyarországon történő általános és kötelező bevezetése elengedhetetlen a pártatlanság vagy a pártatlanság „látszatának” biztosításához.

Az angolszász és kontinentális jogrendszerek vizsgálata *a bírói fegyelmi felelősségre vonás* területén is jelentős konvergenciát mutat. Mindkét nagy jogcsalád szakmai diskurzusában erőteljesen megjelenik a kérdés, hogy miként lehet a bírák felelősségre vonhatóságát erősíteni úgy, hogy közben a bírói függetlenség ne szenvedjen sérelmet? Az angolszász országokban e két védendő érték konfliktusából sokáig a bírák függetlenségének védelme került ki győztesen, és csak az utóbbi évtizedekben került sor a bírák fegyelmi felelősségre vonását biztosító intézményrendszer erősítésére, amely a bírák többsége tekintetében mára már kontinentális országok gyakorlatát is meghaladva, igen nagy intenzitással működik. Az angol jogrendszerben vázolt változások, de különösen az Egyesült Államokban bemutatott gyakorlat a kontinentális jogrendszerek számára is iránymutató lehet. Az elmúlt évtizedek fejleményei ugyan arról tanúskodnak, hogy mindenekelőtt tagállami szinten növekedett látványosan a fegyelmi felelősségre vonások száma, aminek köszönhetően egy *fegyelmi jogi dogmatika* kialakulása figyelhető meg. Ugyanakkor elmondható, hogy a szövetségi

bírák az *impeachment* árnyékában továbbra is erőteljesebb védelmet élveznek, és az el-távolításuk a központi igazgatásért felelős szervezet erőfeszítései ellenére is kivételesnek számít. A kontinentális, így a magyar igazságszolgáltatás számára is mindenekelőtt az egyes tagállami megoldások adhatnak mintát egy hatalmi ágakat reprezentáló fegyelmi szervezetrendszer és fegyelmi dogmatika kialakítása szempontjából.

A kontinentális jogrendszerekben, ahol a szakbírák pozíciója tradicionálisan gyengébb angolszász kollégáikhoz képest, az elmúlt évtizedek a bírói függetlenség garanciáinak erősítésével és a legtöbb országban a *bírói öngazgatás szervezeti kereteinek* kialakításával teltek. Az öngazgatás megteremtése azzal a következménnyel is járt, hogy a fegyelmi ügyek szabályozása és hatékony működtetése is hangsúlyt kapott az igazságszolgáltatási tanácsok politikájában. Mára mindkét jogcsaládban elfogadott nézetté vált, hogy a bírói függetlenség biztosítása mellett is erősíteni kell a számonkérhetőséget. A dilemma általában az, hogy lehet-e fegyelmi ügyekkel „kordában tartani” a bírákat úgy, hogy eközben ne veszítsék el önérzetüket, önállóságba vetett hitüket, és ha a nyilvánosság iránti követelmények a fegyelmi ügyek nyilvánosságra hozatalát is kikényszerítik, akkor az ügyfelek előtti tekintélyüket?

A mintaadó kontinentális jogrendszerek fent elemzett megoldásai közül Magyarország a német utat választotta, és 2011-ben egy központosított, hivatásos bírákból összeálló *szolgálati bírósági rendszer* kialakítását határozta el. A 2014-ben elfogadott, rendkívül szűkszavú magyar etikai kódex a bírói magatartást meghatározó „jogforrások” sorát szaporította ugyan, ám a szolgálati bíróságok kezét nyilvánvalóan nem kívánta megkötni. Részletes iránymutatás helyett a megszokott és nemzetközi megállapodásokból jól ismert általános fogalmakkal határozza meg a bírók számára követendőnek tartott magatartást. A szolgálati bíróságok éves jelentései egyértelműen azt bizonyítják, hogy a bírák szakmai munkájával szembeni kifogások alapján induló fegyelmi eljárások száma növekszik, amely ügycsoporton belül a késedelmes ügyintézés kiemelkedik. Ez következménye lehet a központi igazgatás hatékonyságot növelni kívánó általános stratégiájának. A bíróhoz méltatlan magatartás miatt induló fegyelmi ügyek stabilan csekély száma a szolgálati bírósági rendszert működtető országok példáihoz hasonlóan arra vezethető vissza, hogy az eljárások kezdeményezésére jogosultak nem feltétlenül az ilyen típusú eljárások elindításában, sokkal inkább a problémák „házon belüli” rendezésében érdekeltek. Meglátásunk szerint *a fegyelmi ügyek nyilvánosságára vonatkozó gyakorlat* nemzetközi összehasonlításban rendkívül szigorú, és a rendszer korporatív jellege miatt jóval nagyobb nyitottság lenne indokolt ebben a tekintetben. A fegyelmi dogmatika kibontakozása a belső nyilvánosság biztosítása mellett bírák számára ugyan követhető, ám a külső kontrollt megnehezíti.

A fenti három, a bírói függetlenség és pártatlanság szempontjából szorosan egymáshoz kapcsolódó fejezetet követően a *laikus bírászkodás*, azon belül a bírói függetlenséghez szorosan kapcsolódó szelekció és laikus bírói közreműködés kérdéskörét jártuk körül. Elemeztük a laikus részvételt megalapozó klasszikus érveket. Megállapítottuk, hogy a törvényi indoklásokban vagy a szakirodalomban felsorakoztatott érvek egy jelentős része csak korlátozott módon igazolható a gyakorlat és a szakirodalom tükrében. Az érvek jelentős része szoros összefüggést mutat a minőségi, hatékony és demokratikus igazságszolgáltatás képével. Ám az egyes laikus bírósági formák esetében, eltérő mértékben, de általában a törvényhozói szándékhoz képest jóval szerényebb formában mutatható ki az érvekben megfogalmazott cél és az érvényesülés közötti kapcsolat. Azt, hogy egy adott jogrendszerben milyen laikus bírósági forma, milyen módon működik, általában inkább meghatározzák az intézményhez kapcsolódó *jogtörténeti mítoszok*, mint az igazságszolgáltatás minőségi fejlesztésére irányuló jogpolitikai szándékok. Ugyanakkor számos, a laikus bírászkodást

alátámasztó érv az intézmény bizonyos megjelenési formáiban részben vagy egészben a vizsgálatok fényében is igazolást nyert. Mindezek alapján hangsúlyozni érdemes, hogy amennyiben a magyar törvényhozás arra tenne kísérletet, hogy egy demokratikusabb, átláthatóbb, hatékonyabb, társadalmi kontrollt élvező igazságszolgáltatás elérése érdekében további laikusokat vonjon be az ítélkezésbe, akkor azt célszerű az empirikus tudományos vizsgálatok figyelembe vételével tennie, és az elérni kívánt célhoz megfelelő laikus bírósági formát választani.

Miután mindenekelőtt a bírói függetlenség szempontjából lényeges kérdéssel, a laikus bírák szelekciójával és a laikusok közreműködésével kívántunk foglalkozni, ezért elemzésünkhöz *a rekrutáció és a közreműködés módját is értékelő klasszifikációs rendszert* alakítottunk ki.

Önállóan ítélkező *laikus (béke-)bírói* rendszerről van szó, ha egy jogrendszerben jogi végzettség nélküli állampolgárok is lehetőséget kapnak arra, hogy bíróként polgári vagy büntető ügyben szakbírói közreműködés nélkül is önálló bírói döntést hozzanak tény és jogkérdésekben. *Önálló esküdtszék* esetén a laikus bírakat önálló testületként, mindenekelőtt a polgári vagy büntető ügyekben felmerülő ténykérdések megítélésére, esetleg a szankció meghatározására alkalmazzák. Ebben az esetben a tény és jogkérdések megítélése elválik, és az utóbbi kérdésben szakbíró, míg az előzőben a jogi végzettséggel nem (vagy csak véletlenszerűen) rendelkező esküdtszék hozhat döntést. *Kevert esküdtszéknek* nevezzük azon laikus bírósági formákat, melynél az esküdtszék mind a tény, mind a jogkérdések megítélésében illetékes, és a (relative) nagyobb létszámú testületben több szakbíró és a szakbírák számát jelentősen meghaladó laikus foglal helyet. Végezetül *kevert bírósági (ülők)* rendszert akkor működtet az igazságszolgáltatás, ha tény és jogkérdésben egy testületet alkotó, relative kis létszámú bírói testület hoz döntést. Ebben az esetben a kevert esküdtszékhez képest látszólag csupán nominális eltéréstről van szó, ám az ülőrendszer működési mechanizmusa az esküdtszéktől a laikusok és szakbírák aránya miatt olyan mértékben eltér, hogy emiatt önálló típusként határozható meg.

Az összehasonlító jogi kutatások során szerzett ismereteink szerint a testületek összetétele, a laikusok részvételi módja általában a kiválasztás mikéntjére is hatást gyakorol. Minél nagyobb szerepet játszanak a laikusok a bírói ítélet megszületése szempontjából, annál nagyobb hangsúlyt helyez a törvényhozó *a kiválasztás módjára*. A szakbírák szelekciójánál látható, hogy a modern jogrendszerekben a bírák kiválasztását egyre inkább a jogászai szakmai szempontok előtérbe állítása jellemzi, miközben a reprezentativitás követelménye jobbra csak a szakirodalomban jelenik meg. A laikusok esetében a szakmaiságnak csak kivételes esetben van jelentősége, hiszen szerepük az igazságszolgáltatásban általában éppen arra vezethető vissza, hogy jogi szaktudással nem rendelkeznek. Annál inkább hangsúlyt kap esetükben az, hogy az igazságszolgáltatásban a társadalom minél szélesebb képviselete valósuljon meg az intézményen keresztül, vagyis a laikus bírák összetételénél az elkülöníthető társadalmi csoportokat megfelelően tükröződjének. Ugyancsak megfigyelhető, hogy a laikusok pártatlanságának biztosítására időnként a szakbírák pártatlanságánál is nagyobb figyelmet szentelnek bizonyos jogrendszerekben, ami különösen igaz az amerikai esküdtszéki rendszerre. A kevert esküdtszék mintapéldáját jelentő francia *cours d'assise* laikus bíráinak kiválasztását egy precíz, de az amerikainál visszafogottabb, a pártatlanságot kevésbé tesztelő szelekciós mechanizmus jellemzi.

Ami a kutatás egyik fő célja, a magyar laikus bírósági forma értékelése szempontjából különösen fontos *német ülőrendszer* illeti, azt a megállapítást tehetjük, hogy az ülőkök kiválasztása többlépcsős, jól kidolgozott rendben zajlik, amelynél a vázolt – a politikai

szemponttól a társadalmi státusz szempontjáiig terjedő – torzító tényezők mellett is fontos szerepet kap a törvényben is rögzített reprezentativitás követelménye. Ez a jelöltlisták összeállításánál és a bírói elnöklet mellett lefolytatott választási bizottságok munkájánál is megfigyelhető. Mindez azonban nem éri el a békebírák vagy esküdtek kiválasztásánál tapasztalható jogalkotói és jogalkalmazói figyelmet. Kifejezett hangsúlyt mindenekelőtt a nemek arányára helyeznek, amelynél az utóbbi évtizedekben az ülnöknél kimutatható megoszlás szinte pontosan megegyezik a társadalmi megoszlással.

Bár megállapítottuk, hogy a laikus bírák szerepeltetése az igazságszolgáltatásban tényleg, effektív közreműködés nélkül is értelmes célokat szolgálhatnak, a laikus bírák pusztá jelenléténél általában többet vár el a jogalkotó. Vizsgálatunk szerint nem is létezik olyan laikus bírósági forma, ahol egyedi ügyektől eltekintve valamilyen aktív közreműködés a laikusok részéről ne lenne kimutatható. A kisebb polgári és büntetőügyekben illetékes angol, skót vagy francia laikus bírák elvileg teljes döntési szabadságot élveznek. Az önálló esküdtszék esetében, ahol általában a ténykérdések megítélésében, esetleg a szankció meghatározásában illetékesek az esküdtek, szintén teljesnek mondható a döntési szabadság. Más a helyzet a magyar szempontból is érdekes kevert bíróságok esetében, ahol a bíróval a döntéshozatal során elvileg azonos döntési kompetenciával felruházott laikusok ténylegesen képtelenek a szakbíró egyenrangú társaivá válni. Az ülnökök közreműködésére, a hivatásos bírakkal folytatott együttműködésre irányuló kutatások nagyjából egybevágóan a hazai kutatások eredményeivel és a laikusok szerény közrehatásáról tesznek tanúbizonyságot. A néprésztétellel kapcsolatos szakirodalmi elvárások azonban nem is szakmai értelemben vett egyenrangúságot, egyenlő mértékű közreműködést várnak el a laikusoktól, hanem a legitimációs és kontroll funkcion túl a *társadalmi igazságérzet beszívargását* a formalizált bírósági eljárásokba, ami a német ülnöki közreműködésnél a bemutatott vizsgálatok szerint tetten érhető. Érdekes hangsúlyozni a német és magyar ülnök rendszer összehasonlításánál azt a tényt, hogy a német hivatásos bírák ülnökök általi meggyőzésének esetszáma Machura kérdőíves felmérése szerint a magyarnál jóval nagyobb. Ahogyan azt is, hogy a laikus bírák közreműködésére irányuló, közvélemény kutatásokkal is alátámasztott társadalmi igény miatt a néprésztétel megszüntetésére, jelentős csökkentésre irányuló politikai szándék annak ellenére sem valószínű, hogy célba érne, hogy a német jogászság körében sem mutatható ki a magyarnál nagyobb elismertsége a laikus bíráskodásnak.

A laikus bíráskodás nemzetközi gyakorlatának áttekintését követően a *magyar ülnökrendszer* átfogó értékelését lehetővé tevő *empirikus kutatás elvégzésére* vállalkoztunk, amire több, mint ötven éve nem került sor Magyarországon. Az átfogó, számos részkérdést érintő kutatásból ehelyütt a magyar ülnökök kiválasztásának, reprezentativitásának, az ülnöki tevékenység szerepének és súlyának értékelésére koncentráltunk. A magyar igazságszolgáltatás központi igazgatását ellátó szervezet sajnálatos döntése miatt kérdőíves kutatásunk szűkebbre sikeredett, mint azt terveztük. Ennek ellenére, a jogszabályi környezet megismerése és a magyar laikus bírósági rendszer gyökereinek feltárása mellett a bírák és az ülnökök véleménye új ismeretekkel gazdagította a kevert bíróságok működésére vonatkozó tudásunkat.

Kutatásunk egyik alapkérdése az volt, hogy a magyar ülnökök rekrutációja során a *reprezentativitás követelménye* mennyiben érvényesül, és milyenek a kiválasztásra vonatkozó ülnöki és bírói vélemények?

A különböző kiválasztási módszerek és e módszerekre irányuló empirikus kutatások összehasonlító elemzése alapján az volt a kiindulópont, hogy a 20–21. században egyre hangsúlyosabb szerephez jut a néprésztétel reprezentativitásának kérdése. Ennek legfőbb

indoka az, hogy megfelelő reprezentativitás mellett a bíraskodásban résztvevő laikusok érvényesíthetik a saját csoportjuk értékeit, normáit, igazságérzetét, és kellő mértékű reprezentativitás megléte esetén az igazságszolgáltatás legitimitása is erősödik. Feltételezésünk az volt, hogy 1990-től, a monolitikus államberendezkedés összeomlásától kezdve a jelentős társadalmi változások miatt még akkor is változnia kellett az ülnökök társadalmi összetételének, ha sem a reprezentativitás javítására, sem egyéb változtatására irányuló jogpolitikai intézkedések nem történtek. Feltételezésünk beigazolódnia látszott, miután az 1960-as évekhez képest az ülnökök megoszlásában komoly változások következtek be, miközben a társadalmi reprezentativitás nem javult. Az megállapítható, hogy az ülnöki kar egyáltalán *nem fiatalodott*, inkább egyfajta idősödést konstatálhattunk vizsgálatunk alapján, amit a különböző generációk közötti, ma sokkal markánsabb felfogásbeli különbségek miatt komoly problémának tartunk. A ma már „Z” generációt is magában foglaló társadalomban egy idős korosztály, azon belül is az inaktívok túlréprezentáltsága kétségessé teszi a néprészvétel eredeti céljának megvalósulását, és Kulcsár Kálmán megállapításához igazodva, az ülnöki tevékenység presztízscsökkenéséhez vezet. Az ülnöki tevékenység jellege miatt talán kevésbé problematikus a diplomások és szellemi foglalkozásúak felülreprezentáltsága. A Kulcsár-féle vizsgálattal ellentétben – amely még a férfiak magasabb arányát mutatta ki az ülnöki karon belül – a nők jelentős túlsúlya is igazolást nyert. A magyar nők is nagyobb hajlandóságot éreznek arra, hogy az igazságszolgáltatás munkájában, akár laikusként, akár hivatásos bíróként részt vegyenek. A kisebbségek tekintetében a vizsgálat egy félrevezetően pozitív eredménnyel zárult, köszönhetően a nagy területi eltéréseknek. A román határhoz közeli megyében jelentős számú román nemzetiségű ülnök volt kimutatható, miközben sok megyében egyetlen kisebbségi csoporthoz tartozó ülnök sem. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a különböző kisebbségi csoportok képviselete a legcsekélyebb mértékben is biztosítva lenne. Ami kijelenthető, hogy a válaszadók között az igazán komoly létszámú és mérhető előítéletet teremtő roma kisebbség egyetlen tagját sem lehetett beazonosítani.

A kiválasztási eljárás kapcsán kutatásunk arra a megállapításra jutott, hogy a jelenlegi kiválasztási rendszer *nem felel meg még a néprészvétel törvényben meghatározott céljának sem*. Még kevésbé azon céloknak, amelyek a nemzetközi szakirodalomban megfogalmazást nyertek. A társadalmi szervezetek jelölése alapján, a politikai alapon szerveződő helyi önkormányzatok választási rendszere – leginkább a jelenlegi jogszabályi környezet mellett – a *fair cross section* követelményének a legkevésbé sem megfelelő ülnöki közreműködést eredményez. Mindehhez hozzájárul az, hogy a megválasztott ülnökök konkrét ügyekre történő beosztása ad hoc módon, a megszokás alapján vagy a bírák kérésére történik, és minden tervszerűséget s a pártatlanság szempontjainak érvényesítését nélkülözi. Elégedetlenségünket az ülnöki és hivatásos bírói vélemények alátámasztják annyiban, hogy a válaszadók többsége a jelenlegi rendszert nem tartja megfelelőnek. Többségük leginkább a bíróságokra bízna a kiválasztás teljes lebonyolítását. A válaszadók túlnyomó része az élettapasztalatot tekinti a legfontosabb kiválasztási szempontnak, miközben a kiválasztás véletlenszerű elemét elutasítja. Határozott véleményünk ezzel ellentétben az, hogy egy megfelelő módon működő néprészvétel alapját éppen az *állampolgári kötelezettségen alapuló véletlenszerű kiválasztás* teremthetné meg, amit a bíróságokon elvégezhető egyéb kiválasztási technikákkal kellene ötvözni annak érdekében, hogy a reprezentativitásra, pártatlanságra vonatkozó követelmények érvényesülhessenek, mellyel együtt akár az élettapasztalatra vonatkozó igények is kielégülhessenek.

Összefoglalva kijelenthető, hogy *összetételét tekintve az ülnök-társadalom határozottan különbözik a felnőtt magyar társadalomtól*: az ülnökök közt erősen felülreprezentáltak

az idősebbek (60 év felettiek), a nők, az inaktívak (különösen a nyugdíjasok), a szellemi foglalkozásúak és a magasabb iskolázottságúak. Az ülnökök összetétele tehát semmilyen értelemben sem reprezentálja a felnőtt magyar társadalmat. Ez köszönhető annak a kiválasztási eljárásnak, mely a reprezentativitás követelményét sem az ülnökök kinevezésénél, sem azok konkrét ügyekhez történő beosztásánál nem kívánja érvényesíteni.

Vizsgálatunk második részében arra a szokásos, kevert bíróságokra irányuló kutatásokban helyet kapó kérdésre⁵²⁸ kerestük a választ, hogy *milyen súlyú és jellegű ülnöki részvétel* mutatható ki a bírósági eljárásokban, mindenekelőtt az ülnöki és hivatásos bírói értékelések alapján. Feltételezésünk az volt, hogy a státusz-karakterisztika elmélet talaján, e sajátos problémamegoldó csoportot az egyenlő jogokat biztosító törvényi rendelkezések ellenére olyan belső hierarchikus viszony jellemzi, mely a jelentős ülnöki részvételt akadályozza, amit a kevert bírósági rendszerekre irányuló hasonló empirikus vizsgálatok is alátámasztanak. Ugyanakkor azt is feltételeztük, hogy a Kulcsár-féle vizsgálathoz képest egy demokratikus társadalom ülnökrendszere még akkor is nagyobb közreműködést eredményez, ha semmilyen lényeges jogszabályi változás azóta nem történt.

Ha mai szemmel nézünk vissza az államszocialista korszak bíraskodási gyakorlatára, akkor azt látjuk, hogy a szervezetszociológiai mozzanat a kommunista hatalom konszolidálódásával párhuzamosan fokozatosan felülírta a politikai szándékot. Mondhatnánk azt is, hogy a látens funkció legyőzte a manifeszt funkciót. Ez különösen érdekes annak fényében, hogy a politikai rendszer saját legitimációját formálisan éppen azzal próbálta bizonyítani, hogy magát a „népuralom” érvényre juttatójaként jelenítette meg. Az uralkodó ideológia egyik alaptétele volt, hogy a politika a kétkezi munkát végzők által szimbolizált „dolgozó nép” érdekében tevékenykedik, s ez a „nép” küldi képviselőit a törvényhozásba csakúgy, mint az igazságszolgáltatásba. A laikus közreműködők megnevezése: „népi ülnök” is erre az ideológiai elemre utal.

Hipotézisünk itt is az volt, hogy a megszűnő ideológiai-politikai nyomás helyébe lépő társadalmi (különösen az értékrendbeli) változások egy „posztoszocialista társadalomban” *kedvező feltételeket teremtettek* az aszimmetria oldásához még akkor is, ha magának a bírói döntésnek a természetrajza – s ez a leglényegesebb strukturális tényező – változatlan maradt. Hiszen továbbra sem „kádi-bíraskodásról”, hanem formalizált (racionális) jogról van szó: a bírói döntés szakdöntés, mégpedig jogalkalmazó, illetve jogi természetű normatív rendhez igazodó döntés,⁵²⁹ melynek következményei tekintetében a bíró tartozik felelősséggel. Ez természetesen nem zárna ki a laikus közreműködő participációs igényeinek erőteljesebb kifejezését,⁵³⁰ e tekintetben azonban nehezen tudunk eltekinteni a civil társadalom állapotának (gyengeségének) ezt befolyásoló hatásától.

Mindezek ellenére vizsgálatunk az ülnöki aktivitásnak az előző korszakéhoz viszonyított *magasabb szintjét* konstatálhatta bizonyos területeken (az aktivitás növekedését csak a bíróétól eltérő vélemények kialakítása és képviselete terén tudjuk bizonyítani, ám más területeken – az adatszerű összehasonlíthatóság hiánya miatt – ebből kiindulva csak feltételezzük). A mai ülnökök eltérő véleményüknek szignifikánsan magasabb százalékban mernek hangot adni. Mindez persze nem változtat lényegesen azon a tényen, hogy az erőteret

⁵²⁸ Machura, Kühne és Wolfe, Jutta Gerken, Ekkehard Klaus, Kronenberger, Rennigs, Klami és Merva vizsgálatai is erre a kérdésre irányultak.

⁵²⁹ Mindmáig akceptálhatónak tartjuk KULCSÁR idevonatkozó fejtegetéseit (i.m. 80–84. p.).

⁵³⁰ KULCSÁR ezt részben szervezeti tényezőkkel, részben pedig az ülnöki „szerepfelfogás” fogalmával hozza összefüggésbe (i.m. 84–88. p.).

továbbra is a szakbíró dominálja, aki szerepfelfogásától függő mértékben biztosítja ugyan a laikus közreműködő procedurális jogosítványait, az érdemi kérdésben (a döntésben) azonban főszabályként autonómiája és függetlensége maximalizálására törekszik.

Az empirikus felmérés eredményei alapján a *bírói attitűdök tipizálására* is kísérletet tettünk. Az általunk használt típusok (korrekt, korrekt arisztokrata, távolságtartó arisztokrata, ambivalens) véleményünk szerint megfelelően csoportosítják az ülnökökhöz különböző módon viszonyuló szakbírákat.

Ami biztosan kijelenthető, hogy a gyakorló jogászok között elterjedt és gyakran az ülnökökre dehonesztáló elnevezésekben is megmutatkozó vélekedéshez képest az *ülnökrendszer pozitív képet mutat*. Míg a reprezentativitásra figyelmet nem fordító kiválasztási eljárás erős kritikára adhat okot,⁵³¹ addig a participáció (a procedurális és decizionális szakaszban is) a vázolt s a kevert bíróságokra szükségszerűen jellemző szervezetszociológiai körülmények között kifejezetten jónak mondható. A kitöltött bírói és ülnöki kérdőívek eredményei igazolják, hogy az ülnökök nem passzív statisztái a tárgyalási és a döntési folyamatnak, és a róluk kialakult véleményhez képest sokkal aktívabb és gyakran a bírák által is elismert tevékenységgel járulnak hozzá az igazságszolgáltatás munkájához.

Összességében mégis kijelenthető, hogy a magyar ülnöki rendszer a 2017. évi reform előtti (és utáni) állapotában *csak rendkívül kis mértékben* tölti be a laikus bíráskodással szemben elvárható szerepet, mely mindenekelőtt a bürokratizált igazságszolgáltatás társadalmi kontrollja és a társadalmi igazságérzet becsatornázása területén lenne leginkább elvárható. A laikusok a társadalom egy szűk szeletét képviselik, és továbbra sem képesek megcáfolni azt a képet, ami miatt maguk között gyakran csupán „szobadíszként” emlegetik őket a gyakorló jogászok. Ezzel párhuzamosan, annak az igénynek is csak csekély mértékben képesek megfelelni, hogy a bürokratizált keretek között működő igazságszolgáltatást különvéleményeikkel, netán a szakbíró időnkénti indokolt leszavazásával kontrollálják.

Amennyiben a magyar ülnökrendszert a hozzá leginkább hasonlító kevert bírósággal, a némettel hasonlítjuk össze, akkor plastikussá válhatnak a fejlesztési irányok. A lakosság számát is figyelembe véve mintegy két és félszer annyi laikus bíró kerül megválasztásra a Németországi Szövetségi Köztársaságban Magyarországhoz képest egy ciklusban, ami komoly, az állampolgárok tömegeit megmozgató néprészvételi rendszert jelent az igazságszolgáltatásban. A hatalmas létszám a változatos laikus részvételi formákon túl annak köszönhető, hogy a néprészvétel túlnyomó többségét jelentő, büntető ügyszakban szerepet játszó ülnökbíróságok hatásköre jóval szélesebb a magyarnál, és általában a volt népi demokratikus jogrendszerek ülnökbíróságainál. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a német laikus bíráskodást csak részben, a kelet-német tartományokban terheli a pártállami korszak néprészvételi rendszere, így a laikus elem visszaszorításánál nehezebben használhatók a posztoszocialista országokban rendre alkalmazott, a terhes múlttal összefüggő érvek.)

Határozott álláspontunk – szemben a törvényhozói szándékkal és a laikus bíráskodás korlátozására tett intézkedésekkel –, hogy a hazai laikus részvétel nem megszüntetésre, korlátozásra, hanem a német mintájú reformra szorul. A kiválasztási eljárás precíz szabályozásával, az ülnöki függetlenség garanciális elemeinek megteremtésével, az ülnökök képzésének kialakításával a néprészvétel az igazságszolgáltatásban értelmet nyerhetne.

Változtatási javaslatok az európai, azon belül a magyar igazságszolgáltatási térben:

⁵³¹ BADÓ – FELEKY – LŐRINCZI 2016. 1–18. p.

Az értekezés a független igazságszolgáltatás legfrissebb és legsürgetőbb, a bírói függetlenséggel és pártatlansággal összefüggő problémáinak *európai uniós szintű kezelése* mellett érvel.

Az Európai Unió intézményei nagyon korlátozott hatáskörökkel rendelkeznek, és még annál is korlátozottabb eszközeik vannak a tagállamok igazságszolgáltatási függetlenségének megőrzéséhez. Ennek ellenére nemrég Magyarországon tanúi lehettünk annak, hogy a *bíróági függetlenség legsúlyosabb megsértése* a Bizottság és az Európai Unió Bíróságának hatékony együttes fellépését eredményezte. A Bizottság vitatta a mintegy 274 bíró és ügyész korai nyugdíjazását Magyarországon, amelyet az e szakmák kötelező nyugdíjkorhatárának hirtelen csökkentése 70-ről 62-re okozott. Az Európai Unió Bírósága helybenhagyta a Bizottság értékelését, amely szerint ez a kötelező nyugdíjazás összeegyeztethetetlen az EU egyenlő bánásmódról szóló törvényével. Mégis, amikor olyan kétértelmű esetekre kerül sor, ahol a bíróági függetlenséget megsértették, a hajlandóság vagy a beavatkozási lehetőség hiánya tapasztalható.

Feltételezhető, hogy az EU-ban számos kihasználatlan intézményi lehetőség van a bíróági függetlenség hatékony nyomon követésére, jelzésre vagy egyéb aktív részvételre, ha szükséges. És ami még fontosabb, valós és sürgős szükség van ezeknek a képességeknek az Európai Unió szintjén való fejlesztésére és hasznosítására. Itt az ideje, hogy az Európai Unió tagállamai szigorúbb követelményeket szabjanak a bírói függetlenségre vonatkozóan, illetve az igazságszolgáltatás függetlenségének megsértése felelősségre vonást vonjon maga után ezeken a rugalmas, de ugyanakkor hatékony és objektív szabályokon alapulva.

Kétségtelen, hogy a problémák különböznek a tagállamokban, és a hiányosságok súlya szintén eltér az egyes joghatóságokon belül. Nyilvánvaló azonban, hogy a szilárd jogi és igazságügyi hagyomány hiányában, valamint a jogalkotásban és a végrehajtó hatalomban jelenlévő hatalomkoncentráció nyomán a bíróságok sebezhetővé válnak külső hatásokkal szemben. A *külső nyomásgyakorlás új formákat öltött*: meglehetősen ritka, hogy a bírák a szigorú értelemben vett bírói tevékenységük során célponttá válnak. Azonban egy olyan igazságszolgáltatás, ahol a politikai döntések indokolatlan hatást gyakorolnak a bírák előreléptetésére, a bíróági vezetők kinevezésére és az ügyek kiosztására, egyaránt ki vannak téve a külső nyomásnak. Mostanra nyilvánvalóvá vált, hogy az EU felügyelete és közrehatása nélkül egyes tagállamok nem hajlandóak lépéseket tenni annak érdekében, hogy kevésbé tegyék ki magukat ennek a veszélynek.

Természetesen számos különböző nézet és elképzelés létezik az EU-ban arról, hogy mit foglal magában az igazságszolgáltatás függetlensége. Egy nyílt vita a közös nevező meghatározása érdekében fontos lépés lehet a valódi **szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség (AFSJ)** megvalósításához.

Az EU különböző tagállamaiban alkalmazott különféle megoldások elemzése és vizsgálata során figyelembe kell venni az egyes országok belföldi politikai intézményének sajátosságait is.⁵³² A német és az osztrák bíróági rendszerekkel kapcsolatban, amelyeket a végrehajtó hatalom külső jogi igazgatásának tankönyvbe illő példájaként emlegetnek, a politikai szerepek megvitatása az igazságügyi kinevezésekben azt is megköveteli, hogy a vizsgáló figyelembe vegye a belső autonómiával rendelkező bírói egyesületek, a politikai kultúra és a jogi hagyományok hatalmának fontosságát.⁵³³ Kétségtelen, hogy Németország-

⁵³² GUARNIERI – PEDERZOLI 2002. 235. p.

⁵³³ FLECK Zoltán: *A Comparative Analysis of Judicial Power, Organisational Issues in Judicature and the Administration of Courts*. In: Badó 2014. 27– 58. p.; GUARNIERI – PEDERZOLI 2002. 3–25. p.

ban számos olyan intézményes megállapodás van érvényben, amely lehetővé teszi a politikai pártok számára, hogy a tartományok és a szövetségi állam szintjén is érvényre juttassák a bírói tisztségekkel kapcsolatos preferenciáikat.⁵³⁴ Az a tény, hogy ez a gyakorlat nem vezet a bírói függetlenség széleskörű lebontásához, mindenekelőtt a német jogi kultúrának, és egészen konkrétan az *automatikus szignálási rendszer* szigorúságának tulajdonítható.

A kiválasztási rendszer bírói függetlenségre gyakorolt esetleges káros hatásait csak a szabályozó és szervezeti környezet alapos elemzésével lehet meghatározni. A bírák kiválasztásának vagy az igazságügyi hatóságok szerkezete önmagában nem veszélyezteti az igazságszolgáltatás függetlenségét, ha olyan társadalmi környezetben működik, ahol a jogász közösség határozottan támogatja az érdem alapú kiválasztást, és a politikai elit önfegyelmet gyakorol. Azonban e tényezők pontos mérése és értékelése rendkívül nehéz. Továbbá az, hogy a politikai elit általában önfegyelmet gyakorol, és nem avatkozik bele az érdem alapú kiválasztási folyamatba a törvényi lehetősége ellenére sem, nem nyújt vigaszt a rendkívüli beavatkozással kapcsolatos egyedi sérelmekre. Hasonlóképpen, bár a személyes politikai hálózatépítés általában nem játszik szerepet az igazságügyi kinevezéseknél, még ennek lehetősége sincs teljesen kizárva, ráadásul a politikai beavatkozást lehetővé tevő szabályok ellehetetlenítik az ilyen indíttatású kinevezések hatékony megtámadását. Ezt szem előtt tartva a bírósági kiválasztási módszerek alapos felülvizsgálata – mint az Egyesült Királyságban az utóbbi években – rendkívül kíváncsot volna minden olyan európai jogrendszerben, amely hagyományosan más EU-tagállamoknak mintaként vagy hivatkozási pontként szolgált és szolgál.

Az angliai és walesi igazságügyi kiválasztásról szóló huszadik századi irodalomban közhellyé vált, hogy a hagyományok lényegében kizárják az alkalmatlan bírósági tisztségviselők kinevezését. Annak ellenére, hogy a vonatkozó rendeletek korábban lehetővé tették a lordkancellár számára a bírák politikai megfontolások alapján történő kiválasztását, az ilyen hatalommal való visszaélést az országban fennálló *jogi és politikai kultúra* hatékonyan megakadályozta.⁵³⁵ Kétségtelen, hogy ezek a megoldások hosszú ideig többé-kevésbé alkalmasak voltak arra, hogy a társadalmat kielégítő bírói utánpótlást biztosítsanak. Ugyanakkor, mint sok más területen is, a huszonegyedik század nagymértékű változásokat hozott, és az állandó bírálat a bírói szelekciós mechanizmus gyökeres felülvizsgálatához vezetett. Ennek a felülvizsgálatnak a legismertebb eleme a 2005. évi alkotmányügyi reform, amely – az igazságügyi kinevezésekkel kapcsolatos későbbi törvényi szabályozással együtt – szigorúbb szabályokat fogadott el a bírák kiválasztására annak érdekében, hogy az érdemeken alapuló rendszer fenntartásáról gondoskodjon.⁵³⁶ Az Egyesült Királyságban megnyilvánuló pozitív fogadtatás igazolja, hogy egy jól szabályozott keret elfogadására van szükség az igazságügyi kinevezések érdemeken alapuló rendszerének s a jelöltek egyenlő bánásmódjának biztosítása érdekében még az olyan társadalmakban is, amelyeket kiegyensúlyozott politikai rendszer jellemez, mely elismeri az igazságszolgáltatás függetlensége és az önkorlátozás fontosságát.

Meggyőződésünk, hogy egy ilyen európai szintű szabályozásnak magába kell foglalnia – a bírósági feladatok ellátásának függetlenségre és pártatlanságra vonatkozó hagyományos

⁵³⁴ RIEDEL 2005. 69–126. p.

⁵³⁵ ATIYAH 1987. 136. p.

⁵³⁶ MALLESON 2006. 152. p.

garanciák mellett – a szervezeti autonómiával és a bírák személyes karrierjével kapcsolatos biztonsági intézkedéseket.

Az értekezés tanulsága számunkra az, hogy a bíróságok és bírák függetlensége egy demokratikus társadalomban csakis akkor garantálható a 21. században, ha a hivatásos bírák kiválasztása és előmenetele a jogásztársadalom által széleskörűen elfogadott „érdemek” alapján, jól kidolgozott belső és külső kontroll mellett, átlátható módon zajlik. A bírói függetlenség és pártatlanság fontos eleme mára az, hogy a bíróságokon a törvényes bíróhoz fűződő jog talaján a bírákra, bírói tanácsokra az ügyeket előre meghatározott módon, automatizált rendszer alapján szignálják. A bírácnak továbbá felelősségre vonhatóknak kell lenniük a hivatali visszasságokért a kinevező szerv által, ugyanakkor jelentős biztonsági intézkedéseket kell tenni annak érdekében is, hogy sem szervezeti vagy politikai önkény, sem pedig a bírósági tevékenységükről alkotott közvélemény ne befolyásolja hátrányosan a pályafutásukat.

Az európai jogrendszerekben a laikus részvételnek továbbra is létjogosultsága van, és a laikus bírák függetlenségére, pártatlanságára, továbbá a reprezentativitás szempontjára különös figyelmet kell fordítani.

IRODALOMJEGYZÉK

- AASENG, Nathan: You are the Juror. The Oliver Press, Minneapolis, 1997.
- ABADINSKY, Howard: An Introduction to the American Legal System. Nelson-Hall Inc., Chicago, 1991.
- ABLONCZY Zsuzsanna: A laikus bírászkodás problémájának bemutatása a magyarországi esküdtszéki ítélkezés történetén keresztül. In: *Iustum aequum salutare* 5., 2009/4. 167–188. p.
- ABRAHAM, Henry J.: The Pillars and Politics of Judicial Independence in the United States. In: Russell, P. H. – O'Brien, D. M. (eds.): *Judicial Independence in the Age of Democracy. Critical Perspectives from Around the World*. University of Virginia Press, Charlottesville and London, 2001. 25–36. p.
- ABRAMS, Paula: Spare the Rod and Spoil the Judge? Discipline of Federal Judges and the Separation of Powers. In: *Depaul Law Review*, 1991. 59–100.p.
- ABRAMSON, Leslie W.: The Judge's Ethical Duty to Report Misconduct by Other Judges and Lawyers and Its Effect on Judicial Independence. In: *Hofstra Law Review*, 1997. Spring. 751–783. p.
- ACKERMAN, Bruce: The New Separation of Powers. In: *Harvard Law Review*, 113/2000. 642–729. p.
- ÁDÁM Antal: Alkotmányfejlődésünk útjai. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2013 (68/1). 43–45. p.
- ÁDÁM Antal: Az alkotmányozásról. In: Fekete Balázs, Horváthy Balázs, Kreisz Brigitta (szerk.): *A világ mi magunk vagyunk. Liber Amicorum Imre Vörös*. HVG-ORAC, Budapest, 2014. 15–28. p.
- ADAMANY, David – Dubois, Philip: Electing State Judge. In: *Wisconsin Law Review*, 1976/3. 731–779. p.
- Ademola, Adetokunbo: Independence of the Judiciary: Problems and Perspective in Nigeria. Faculty of Law, University of Nigeria, Enugu Campus, Enugu, 1987.
- AJANI, Gianmaria: The transplant of vague notions. In: *Ius Unum, Lex multiplex. Liber Amicorum Studia Z. Péteri Dedicata*. Szent István Társulat, Budapest, 2005. 17–37. p.
- ALFINI, James J. – Brooks, Terrence J.: Ethical Constraints on Judicial Election Campaigns: A Review and Critique of Canon. In: *Kentucky Law Journal*, 1988–89. 671–722. p.
- ALKER, H. R. – HOSTICKA, H. – MITCHELL, M.: Jury Selection as a Biased Social Process. In: *Law and Society*, 1976. 9–41.p.
- ALLPORT, Gordon. W.: *Az előítélet*. Gondolat, Budapest, 1977.
- AMOA, P.K.A.: Independence of the Judiciary in Lesotho: A Tribute to Judge Mofokeng. In: *Lesotho Law Journal*, 1987. 21–39. p.

- ANDERSON, James H. – BERNSTEIN, David S. – GRAY, Cheryl W.: *Judicial Systems in Transition Economies: Assessing the Past, Looking to the Future*. World Bank, Washington DC, 2005.
- ANDERSON, James H. – GRAY, Cheryl W.: *Transforming Judicial Systems in Europe and Central Asia*. In: Bourguignon, F. – Pleskovic, B. (eds.): *Annual World Bank Conference on Development Economics Regional*. World Bank, Washington DC, 2007. 329–355. p.
- ANDERSON, Stanley: *Judicial Accountability: Scandinavia, California & the U.S.A.* In: *American Journal of Comparative Law*, 1980. Summer. 393–421. p.
- ANDERSON, Stanley: *Lay Judges and Jurors in Denmark*. In: *The American Journal of Comparative Law*, 38/1990. 839–864. p.
- ANDOOR, George: *Laien in der Strafrechtsprechung. Eine vergleichende Betrachtung der Laienbeteiligung an deutschen und englischen Strafgerichten*. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2013.
- ANENSON, T. Leigh: *For Whom the Bell Tolls... Judicial Selection by Election in Latin America*. In: *Southern Illinois University Law Journal*, 1997. Autumn. 261–262. p.
- ANGYAL Pál: *A magyar büntetőeljárás jog tankönyve*. Athenaeum, Budapest, 1915.
- ANKUMAH, Evelyn Ama: *The Right to Counsel and the Independence of Judges against the Background of the African Charter on Human and People's Rights*. In: *African Journal of Comparative Law*, 1991. 573–588. p.
- ANTAL Tamás: *A 19. századi brit laikus bíraskodás magyar szemmel: Szilágyi Dezső az angol esküdtszékről*. In: *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. = *Acta Jur. et Pol. Szeged*. Tom. 78. Szeged, 2015. 339–353. p.
- ANTAL Tamás: *A bírói hatalom gyakorlásának jogszabályi változásai a dualizmus korában (1890–1914)*. In: *Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról*. Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2011. 9–21. p.
- ANTAL Tamás: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1914 és 1921 között*. = *Bíróság-történeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből II*. Szegedi Ítéltábla, Budapest–Szeged, 2015.
- ANTAL Tamás: *Árnyékország. A Harmadik Birodalom politika- és alkotmánytörténete*. In: *Belvedere Meridionale*, 2001. február. (1–2. sz.) 104–123. p.
- ANTAL Tamás: *Az angliai esküdtszéki rendszer kritikája és reformja a 19. század elején*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2015/2. 79–89. p.
- ANTAL Tamás: *Az angol esküdtszék fejlődése a közép- és a koraujkorban – a Magna Chartától Morus Tamás peréig*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2015/10. 477–486. p.
- ANTAL Tamás: *A bírák helyzete a középkori német jogkönyvekben és az angol szokásjogban*. In: *Jogtudományi Közlöny*, 5/2012. 233–239. p.
- ANTAL Tamás: *Az angol esküdtszék történetének rövid foglalata*. In: *FORVM Acta Juridica et Politica*, 2013/2. 5–29. p.

- ANTAL Tamás: Ranulf Glanvill jogkönyve és az angol esküdszék felemelkedése. In: Jogtudományi Közlöny, 2014/9. 401–410. p.
- ANTAL Tamás: Szilágyi Dezső és műve. = Jogtörténeti Tár 4. Pólay E. Alapítvány: Iurisperitus K., Szeged, 2016.
- ANTAL Tamás: Szilágyi Dezső igazságügyi reformjairól (1890–1900). In: Jogtörténeti tanulmányok VIII. Szerk.: Kajtár István, etc. PTE ÁJK, Pécs, 2005. 9–28. p.
- ANTAL Tamás: Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdszék. = Dél-alföldi évszázadok 23. Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 2006.
- ANTAL, Tamás: A Hundred Years of Public Law in Hungary (1890–1990): Studies on the Modern Hungarian Constitution and Legal History. Agape Doo, Novi Sad, 2012.
- ANTAL, Tamás: Reforms of the Judicial System in the Era of Dezső Szilágyi. In: Ius et legitimatio. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Szabó Imre. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008. 9–16. p.
- ANTAL, Tamás: The Codification of the Jury Procedure in Hungary. In: The Journal of Legal History, Vol. 30, No. 3, December 2009. 279–297. p.
- ANTAL, Tamás: Lessons and Criticism of the Criminal Jury in the History of Hungary. In: Canadian Social Science, 6/2015. 215–220. p.
- ANTAL, Tamás: The Jury in Hungary. In: Сборник Радова (Collected Papers), 1–2/2008. Novi Sad, 2008. 927–939. p.
- ANTAL, Tamás: The Legal Status of Judges in the German ‘Spiegels’ and in the Medieval English Common Law” In: Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet. Hrsg.: Elemér Balogh. = Ius Saxonicum-Maieburgense in Oriente 4. Berlin, 2015. 73–83. p.
- ASCH, S. E.: Studies of Independence and Submission to Group Pressure: On a Minority of One Against a Unanimous Majority. In: Psychological Monographs. 70/9. 1956. whole No. 417.
- ASPIN, Larry T. – HALL, William K.: Retention Elections and Judicial Behavior. In: Judicature, 1994. 306–312. p.
- ATYIAH, Patrick S. – SUMMERS, Robert S.: Form and Substance in Anglo-American Law: A Comparative Study of Legal Reasoning, Legal Theory, and Legal Institutions. Clarendon Press, Oxford, 1987.
- BAAR, Carl: Judicial Independence and Judicial Administration in the Tobiass Case. In: Constitutional Forum, 1998. Winter. 48–54. p.
- BAAR, Carl: Judicial Independence and Judicial Administration: The Case of Provincial Court Judges. In: Constitutional Forum, 1998. Summer. 114–120. p.
- BADÓ Attila – BENCZE Mátyás: Intuitív jogösszehasonlítás és neoanalitikai jogelmélet. In: Szilágyi István – Paksy Máté (szerk.): Ius Unum Lex Multiplex. Liber Amicorum Studia Z. Péteri Dedicata. Szent István Társulat, Budapest, 2005. 39–65. p.

- BADÓ Attila – BENCZE Mátyás: Reforming the Hungarian Lay Justice System. In: Cserne Péter [et al.] (szerk.): *Theatrum legale mundi: symbola Cs. Varga oblata* = *Bibliotheca iuridica. Libri amicorum* 24. Szt. István Társulat, Budapest, 2007. 1–13. p.
- BADÓ Attila – FEITH Helga: Német-magyar joghallgatók összehasonlító motivációs vizsgálata. Szeged, 2000. (Kézirat)
- BADÓ Attila – FELEKY Gábor – LŐRINCZI János: Reprezentativitás a magyar ülnökrendszerben (2016). Egy empirikus vizsgálat alapkérdése I. = *MTA Law Working Papers* 16. Budapest, 2016. 1–18. p.
- BADÓ Attila – GUEMAR, Carine: Le dispositif de distribution automatique des dossiers: une garantie moderne de l'indépendance des juges. In: *Revue Internationale de droit comparé*, 2/2015. 567–589. p.
- BADÓ Attila – HALÁSZ Edina: Az angol bírák „megfegyverzése” a 21. században. In: *Pro Futuro*, 1/2012. 80–87. p.
- BADÓ Attila – NAGY Tamás: Attitűd vizsgálat az amerikai joghallgatók körében. In: *Jogelméleti Szemle*, 4/2000.
- BADÓ Attila – SZARVAS Kata: As luck would have it... Fairness in the distribution of cases and judicial independence. In: Badó Attila (ed.): *Fair Trial and Judicial Independence: Hungarian Perspectives*. Springer, Berlin – Heidelberg – New York, 2013. 52–62. p.
- Badó Attila (ed.): *Fair Trial and Judicial Independence: Hungarian Perspectives*. Springer, Cham – Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2013.
- BADÓ Attila: A bírák kiválasztása, a tisztességes eljárás és a politika. A pártatlanság megdönthető vétele. In: Badó Attila (szerk.): *A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika*. Gondolat, Budapest. 2011. 42–47. p.
- BADÓ Attila: A francia esküdtszékkel kapcsolatos dilemmák. In: *Acta Jur. et Pol.*, 1999. Tom. 57., Fasc.1. 1-26. p.
- BADÓ Attila: A laikus bírászkodás létjogosultságának korlátairól a tudományos vizsgálatok tükrében. In: *Állam- és Jogtudomány*, 57/2/2016. 3–15. p.
- BADÓ Attila: A laikus bírászkodás. In: Badó – Loss – H. Szilágyi – Zombor (szerk.): *Bevezetés a jogszociológiába*. Miskolc, Prudentia Iuris, 1997. 183-208. p.
- BADÓ Attila: A magyar ülnöki rendszer vizsgálata. 2015. (Kézirat)
- BADÓ Attila: Az angol jogászság. In: Badó – Loss – H. Szilágyi – Zombor (szerk.): *Bevezetés a jogszociológiába*. Miskolc, Prudentia Iuris, 1997. 220-267. p.
- BADÓ Attila: Az angolszász típusú esküdtszék kritikai elemzése. In: *Acta Jur. et Pol.* 1996. Tom. 50., Fasc.1. 1-52. p.
- BADÓ Attila: Az igazságszolgáltató hatalom alkotmányos helyzetének és egyes alapelveinek összehasonlító vizsgálata. In: Tóth Judit – Legény Krisztián (szerk.): *Összehasonlító alkotmányjog*. Complex, Budapest, 2006. 163–209. p.
- BADÓ Attila: Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013.

- BADÓ Attila: Bevezetés az angol jogrendszerbe. In: *Acta Jur. et Pol.* Tom. 44. Fasc.1. Szeged, 1994.
- BADÓ Attila – BÓKA János: Európa kapujában. Reform, igazság, szolgáltatás. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002
- BADÓ Attila: Függetlenség és fegyelmi felelősség. Az Egyesült Államok bíráinak eltávolítása és fegyelmi felelősségre vonása. In: *FORVM. Acta Jur. et Pol.*, 2015/1. 5–18. p.
- BADÓ Attila: Hungarian Mixed Court without Representativity: An Empirical Research. In: *Зборник Радова*, 2016. 50/4. 1415–1436. p.
- BADÓ Attila: Laikus bíraskodás és reprezentativitás: a „fair cross section” doktrína. In: *Acta Jur. et Pol.*, 2000. Tom. 58. Fasc.1. 7-14. p.
- BADÓ Attila: Pszichológiai vizsgálatok az esküdtszékekkel kapcsolatban: Hogyan dönt 12 dühös ember? In: *Magyar Jog*, 8/1998. 479–481. p.
- BADÓ Attila: Társadalomtudósok a bíróságon. In: *Jogtudományi Közlöny*, 1994/1. 28-37. p.
- BAILEY F. – ROTHBLATT H.: *Fundamentals of Criminal Advocacy*. The lawyers Cooperative Publishing Co., New York, 1974.
- BAKER, J. H.: *An Introduction to English Legal History*. Third Edition. Butterworth, London, 1990.
- BAKER, Lynn C: Unnecessary and Improper: The Judicial Councils Reform and Judicial Conduct and Disability Act of 1980. In: *Yale Law Journal*, 1985. April. 1117-1143. p.
- BAKKER, Jan Willem: *The Philippine Justice System: The Independence and Impartiality of Judiciary and Human Rights From 1986 Till*. Centre for the Independence of Judges and Lawyers, Leiden – Genf, 1997.
- BALCH, R. W. – GRIFFITH, C. T. – HALL, E. L. – WINFREE, L. T. : The socialization of jurors. The voir dire as a rite of passage. In: *Journal of Criminal Justice*. 1976. vol 4. 271–283. p.
- BALDWIN, John – MCCONVILLE, Michael: Jury trials. In: *The Modern Law Review*, 42/6/1983. 726–727. p.
- BALTES, Katrin F.: *Die demokratische Legitimation und die Unabhängigkeit des EuG und des EuGH*. 2011.
- BANNER, Stuart: Disqualifying Elected Judges from Cases Involving Campaign Contributors. In: *Stanford Law Review*. 1988, January. 449–490. p.
- BARBER, N.W.: Prelude to the Separation of Powers. In: *Cambridge Law Journal*, 2001. 59-88. p.
- BÁRD Károly: Bírói függetlenség az Európai Unió társult országaiban: Hol állunk mi magyarok? In: *Fundamentum* 6/1. 2002. 5–15. p.
- BARNES, Eric: The Independence of the Judiciary. In: *Hong Kong Law Journal*, 1976. 7-26. p.
- BARR, Jeffrey N. – WILLGING, Thomas E.: Decentralized Self-Regulation, Accountability, and Judicial Independence under the Federal Judicial Conduct and Disability Act of 1980. In: *University of Pennsylvania Law Review*, 1993. November. 25-207. p.

- BARRY, Leo: Judicial Free Speech and Judicial Discipline: A Trial Judge's Perspective on Judicial Independence. In: *University of New Brunswick Law Journal*, 1996. 79–90. p.
- BATTISTI, Frank J.: An Independent Judiciary or an Evanescent Dream. In: *Case Western Law Review*, 1975. Summer. 711–746 p.
- BATTISTI, Frank J.: The Independence of the Federal Judiciary. In: *Boston College Industrial and Comparative Law Review*, 1972. February.
- BAUDENBACHER, Carl: Between Homogeneity and Independence: The Legal Position of the EFTA Court and the European Economic Area. In: *Columbia Journal of European Law*, 1997. Winter/Spring. 169–228.p.
- BAXENDALE, Scott E. Note: Growing Pains for the Board of Patent Appeals and Interferences: A Plan for Restoring Judicial Independence. In: *John Marshall Law Review*, 1995. Fall. 171–203. p.
- BECKER, T.: *Political Behavioralism and Modern Jurisprudence*. Chicago, Rand McNally & Co., 1964.
- BELFANTI, Ludovic: Du statut protecteur inhérent au décret de nomination initiale d'un magistrat. *La Semaine Juridique Administrations et Collectivités territoriales*, 28 Février 2011. – n° 9.
- BELL, John: Principles and Methods of Judicial Selection in France. In: *Southern California Law Review*, 1998. September. 1757–1763. p.
- BELLI, Melvin M.: *Modern Trials*. Bobbs Merrill, Indianapolis, 1954.
- BENCZE Mátyás: A bírósági rendszer átalakításának értékelése. In: *MTA Law Working Papers*. 41/2014. Nr. 1–11. p.
- BENCZE Mátyás: Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a magyar bírói ítékezésben. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 41. p.
- BENCZE Mátyás: „Nincs füst, ahol nincsen tűz.” Az ártatlanság vélelmének érvényesülése a magyar büntetőbíróságok gyakorlatában. Gondolat Kiadó, Budapest, 2016. 140. p.
- BERGER, Raoul: “Chilling Judicial Independence”: A Scarecrow. In: *Cornell Law Review*, 1979. 822–854. p.
- BERGER, Raoul: Impeachment of Judges and “Good Behavior” Tenure. In: *Yale Law Journal*, 1970. July. 1475–1531.p.
- BERGER, Raoul: *Impeachment: The Constitutional Problems*. Harvard University Press, Cambridge, 1963.
- BERK, Richard A. – HENNESSEY, Michael – SWAN, James: The Vagaries and Vulgarities of “Scientific Jury Selection”: A methodological evaluation. In: *Evaluation Quarterly*, 1/1977. 143–158. p.
- BERLIT, Uwe: Richterliche Unabhängigkeit und elektronische. In: *Akte, JurPC 2012, Web-Dok. 77/2012*.
- BERMANT, G.: *The Psychology of Evidence and Trial Jury Procedure*. Beverly Hills, 1985.

- BERMANT, Gordon – WHEELER, Russell R.: Federal Judges and the Judicial Branch: Their Independence and Accountability. In: *Mercer Law Review*, 1995. Winter. 835–861. p.
- BERRANGER, Thibault de: *Constitutions nationales et constructions communautaires*. L.G.D.J., Paris, 1995.
- BESENYEI Beáta: Az igazságszolgáltatáshoz fűződő jogalkotási problémák a XXI. században. = <http://www.mabie.hu/node/1577>
- BICKEL, Alexander M.: *The Least Dangerous Branch: The Supreme Court at the Bar of the Politics*. Yale University Press, New Haven, 1986.
- BIERMAN, Luke: Preserving Power in Picking Judges: Merit Selection for the New York Court of Appeals. In: *Albany Law Review*, 1996. 339–358. p.
- BIGAUT, Christian – LAY, Jean-Pierre: La réforme du Conseil supérieur de la magistrature. *Recueil Dalloz*, 1993. Chronique, p. 275–280. p.
- BLACK, Barbara Aronstein: Massachusetts and the Judges: Judicial Independence. In: *Perspective Law and History Review*, 1985. Spring. 101–162. p.
- BLINDER, Alan: Mark Fuller, Former Federal District Court Judge, Could Be Impeached. = http://www.nytimes.com/2015/09/19/us/mark-e-fuller-former-judge-could-be-impeached.html?_r=0
- BLOOMSTEIN, M. J.: *Verdict – The Jury System*. New York, Dodd, Mead Co., 1968.
- BOBEK, Michal: Judicial Selection, Lay Participation, and Judicial Culture in the Czech Republic: A Study in a Central European (Non) Transformation. In: *College of Europe Research Paper in Law*, 3/2014. 1–27. p.
- BOEHME-NESSLER, Volker: *Unabhängige Richter in der Mediengesellschaft?* AfP, 2010.
- BOGDANOR, V. (ed.): *The British Constitution in the Twentieth Century*. British Academy, London, 2003.
- BOITEAU, Claudie: *Le juge unique en droit administratif*. RFDA, 1996.
- BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. (2. bőv. kiad.) Zala M. Bíróság, Zalaegerszeg, 1996.
- BONNIEU, Michel: The Presumption of Innocence and The Cour d'Assises: Is France Ready for Adversarial Procedure? In: *Revue internationale de droit pénal*. vol.72/1. 2001. 559–577. p.
- BONORA, B. – CRAUSS, E.: *Jurywork: Systematic Techniques*. National Jury Project: Oakland, CA., 1979.
- BOOT, Max: *Out of Order: Arrogance, Corruption and Incompetence on the Bench*. Basic Books, New York, 1998.

- BOTH Ödön: Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet. In: Uő.: Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből, 1790–1849. Szerk.: Ruzsoly József, Antal Tamás. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 26. Pólay E. Alapítvány, Szeged, 2009. 83–131. p.
- BOUDREAUX, Donald J. – PRITCHARD, A.C.: Reassessing the Role of the Independent Judiciary in Enforcing Interest-Group Bargains. In: *Constitutional Political Economy*, 1994. Winter. 1–21. p.
- BÖTTGES, W.: Die Laienbeteiligung an der Strafrechtspflege. Ihre Geschichte und heutige Bedeutung. [s.n.], Bonn, 1979.
- Bragyova András: Az értelmezői hatalom: alkotmánybíróságok és az Emberi Jogok Európai Bírósága: Magyarországi vonatkozások. In: *Alkotmánybírósági Szemle*, 2011/1. 83–92. p.
- Bragyova András: No new(s) good news?: The fundamental law and the European law. In: Tóth Gábor Attila (szerk.) *Constitution for a Disunited Nation: On Hungary's 2011 Fundamental Law*. Central European University Press, Budapest – New York, 2012. 335–558. p.
- BRANDENBURG, Bert: Big Money and Impartial Justice: Can they Live Together? In: *Arizona Law Review*, 2010 (52). 207–217. p.
- BRAUER, Kurt M.: The Role of Campaign Fundraising in Michigan's Supreme Court Elections: Should We Throw the Baby Out with the Bathwater? In: *Wayne Law Review*, 1998. Summer. 367–394.p.
- BRAZIER, Margaret: Judicial Immunity and the Independence of the Judiciary. In: *Public Law*, 1976. PL.397.
- BRENNER, Susan W.: The Voice of the Community. In: *Virginia Journal of Social Policy & The Law*. 67, 1995. Fall. 11–61. p.
- BREYER, Stephen [et al.]: Implementation of the Judicial Conduct and Disability Act of 1980. A Report to the Chief Justice. The Judicial Conduct and Disability Act Study Committee. 2006.
- BRIGHT, Stephen B. – KEENAN, Patrick J.: Judges and the Politics of Death: Deciding Between the Bill of Rights and the Next Election in Capital Cases. In: *Boston University Law Review*, 1995. 759–835. p.
- BRIGHT, Stephen B.: Political Attacks on the Judiciary: Can Justice Be Done amid Efforts to Intimidate and Remove Judges from Office for Unpopular Decisions? In: *New York University Law Review*, 1997. May. 308–336. p.
- BRIGHT, Stephen B.: Can Judicial Independence be Attained in the South? Overcoming History, Elections, and Misperceptions about the Role of the Judiciary. In: *Georgia State University Law Review*, 1998. July. 817–860. p.
- Brody, Reed (Szerk.): Independence of the Judiciary in India: Report of a Seminar Held in New Delhi on 20 and 21 January, 1990. International Commission of Jurists, Genf, 1990.

- BROEDER, D. (1965) Voir dire examinations: An empirical study. In: Southern California Law Review, Vol. 38. 503–528. p.
- BROEDER: The functions of the jury. Facts or fictions. In: Chicago Law Review, Vol. 21. 1954. 386–424 p.
- BROEDER: The University of Chicago Project. In: Neb. Literary Review, 1966 (38). 744–746. p.
- BROWN, David: Judicial Independence: An Examination. In: Australian Law Quarterly, 1986. 348–356. p.
- BROWN, R.: Neutral Assignment of Judges at the Court of Appeals. In: Texas Law Review, Vol. 78/5. 2000. 1037–1116. p.
- BRUNNER, Heinrich: Die Entstehung der Schwurgerichte. Weidman, Berlin, 1872.
- BRYAN, William J.: The chosen ones. The Art of Jury Selection. Westwood Publishing Company. California 1985. 438 p.
- BRZEZINSKI, Mark F.: The Emergence of Judicial Review in Eastern Europe: The Case of Poland. In: American Journal of Comparative Law, 1993. Spring. 153–200. p.
- BUCHANAN, R. W. – PRYOR, B. – TAYLOR, K. P. – STRAWN, D. V.: Legal Communication: An Investigation of Juror Comprehension of Pattern Jury Instructions. In: Communications Quarterly, 1978 (26). 31–35. p.
- BURBANK, Stephen B.: Alternative Career Resolution: An Essay on the Removal of Federal Judges. In: Kentucky Law Journal, 1987, 643–700. p.
- BURBANK, Stephen B.: The Courtroom as Classroom: Independence, Imagination and Ideology in the Work of Jack Weinstein. In: Columbia Law Review, 1997. November. 1971–2009. p.
- BURGER, Warren E.: The Interdependence of Judicial and Journalistic Independence. In: Georgetown Law Journal, 1975, 1195. p.
- BURGESS, Pete W. – CORBY, Susan – LATREILLE, Paul L.: Lay Judges and Labor Courts: A Question of Legitimacy. In: Comparative Labor Law & Policy Journal, 35/2014. 191–216. p.
- CAENEGEM, R. C. van: The Birth of the English Common Law. Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
- CAMERON, Edwin: Judicial Accountability in South Africa. In: South African Journal of Human Rights, 1990. 251–265. p.
- CAMERON, James Duke: The Inherent Power of a State's Highest Court to Discipline the Judiciary. In: Chicago-Kent Law Review, 1977.
- CANIVET, Guy – JOLY-HURARD, Julie: La discipline des juges. Litec, Paris, 2007.
- CARBON, Susan B. – BERKSON, Larry C.: Judicial Retention Elections in the United States. American Judicature Society, Chicago, 1980.

- CARP, Robert – STIDHAM, Roland: *Judicial Process in America*. CQ Press, Washington DC., 1998.
- CARRINGTON, Paul D. – JAMES, P. C.: *The Alienation of Law Students*. In: *Michigan Law Review*, 1977 (75). 887–899. p.
- CARTER, A. T.: *A History of the English Courts*. Butterworth & Co., London, 1944.
- CARTER, Stephen L.: *The Confirmation Mess: Cleaning Up the Federal Appointment Process*. BasicBooks, New York, 1994.
- CASE, David W.: *In Search of Independent Judiciary: Alternatives to Judicial Elections in Mississippi*. In: *Mississippi College Law Review*, 1992. Fall.1–36. p.
- CASPER, Gerhard – ZEISEL, Hans: *Der Laienrichter im Strafprozess. Vier empirische Studien Zur Rechtsvergleichung*. C. F. Müller Juristischen Verlag, Karlsruhe, 1979.
- CASPER, Gerhard – ZEISEL, Hans: *Lay judges in the german criminal court*. *Journal of Legal Studies*, Vol.1, No.1, 1972. 135–191. p.
- CATZ, Robert S.: *Removal of Federal Judges by Imprisonment*. In: *Rutgers Law Journal*, 1986. Fall.103–122. p.
- CAUFIELD, Rachel Paine: *What Makes Merit Selection Different?* In: *Roger Williams University Law Review*, 2010, Fall.765–792. p.
- CAVALLINI, Daniela: *Independence and judicial discipline: The Italian Code of Judicial Conduct*. In: Shetreet, Shimon – Forsyth, Christopher (eds.): *Culture of Judicial Independence*. Martinus Nijhoff, Leiden, Boston, 2012. 329–338. p.
- Champagne, Anthony – Haydel, Judith (Eds.): *Judicial Reform in the States*. University Press of America, Lanham, 1993.
- CHAMPAGNE, Anthony: *The Selection and Retention of Judges in Texas*. In: *SouthWestern Law Journal*, 1986, May. 53–117. p.
- CHAPIN, B.: *Criminal Justice in Colonial America: 1606–1660*. In: *University of Georgia Press*, Athens, 1983.
- CHARVET, Dominique: *Une ou deux magistratures?* *Recueil Dalloz*, 2007.
- CHASE, Harold W.: *The Warren Court and Congress*. In: *Minnesota Law Review*, 1959/60. 595–638. p.
- CHEMERINSKY, Erwin – FRIEDMAN, Barry: *The Fragmentation of Federal Rules*. In: *Mercer Law Review*, 1995. Winter. 463–468. p.
- CHEMERINSKY, Erwin: *Decision-Makers: In Defense of Courts*. In: *American Bankruptcy Law Journal*, 1997. Spring. 109–130. p.
- CHEMERINSKY, Erwin: *Evaluating Judicial Candidates*. In: *Southern California Law Review*, 1988. September. 1985–1994. p.
- CHEMERINSKY, Erwin: *Judicial Selection and Judicial Ethics*. In: *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 1988–89. 643–664. p.

- CHRONOWSKI Nóra – VARJU Márton – BÁRD Petra – SÜLYÖK Gábor: Hungary: Constitutional (R)evolution or Regression? In: Anneli Albi, Samo Bardutzky (szerk.): The role of national constitutions in European and global governance. Hága, Cambridge: T.M.C. Asser Press, 2016. 1–41. p.
- CHRONOWSKI Nóra – VINCZE Attila: Önazonosság és európai integráció – az Alkotmánybíróság az identitáskeresés útján. In: Jogtudományi Közlöny, 72, 2017/3. 117–132. p.
- CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – KOC SIS Miklós: Mozaikok, azaz milyen értelmezési kérdéseket vethet fel az Alaptörvény? In: Drinóczi Tímea (szerk.): Magyarország új alkotmányossága. PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2011. 45–64. p.
- CHURCH, Thomas W.: Justice Delayed: The Pace of Litigation in Urban Trial Courts. National Center for State Courts; Individual Case Assignment, 1978. = <http://blog.justiceserved.com/wp-content/uploads/2008/12/individualcalendar1.jpg>.
- CLARK, David S.: The Selection and Accountability of Judges in West Germany: Implementation of a Rechtsstaat. In: Southern California Law Review, 1988. September, 1795–1848. p.
- CLERMONT, Kevin M. – EISENBERG, Theodore: Trial by Jury or Judge: Transcending Empiricism. In: Cornell Law Review, 77/5/1992. 1124–1177. p.
- CLORAN, H. J.: Jury System. Book On Demand Ltd, 2013.
- COFER, Donna Price: Judges, Bureaucrats, and the Question of Independence: A Study of Social Security Administration Hearing Process. Greenwood Press, Westport, 1985.
- COHEN, Jerome A.: The Chinese Communist Party and Judicial Independence: 1949–1959. In: Harvard Law Review, 1969. 967–1006. p.
- COLE, Charles D.: Judicial Independence in the United States Federal Courts. In: Journal of the Legal Profession, 1998, 183–204. p.
- COLEMAN, John M.: Thomas McKean and the Origin of an Independent Judiciary. In: Pennsylvania History, 1967. 111–130. p.
- COLERA, Christophe: Exposé introductif: l'évolution du recrutement des conseillers des tribunaux administratifs et des cours administratives d'appel et ses enjeux pour les juridictions. La Semaine Juridique Administrations et Collectivités territoriales, 25 Juillet 2005 – n° 30–34.
- COLVIN, Eric: The Executive and the Independence of the Judiciary. In: Saskatchewan Law Review, 1986. Summer. 239–240. p.
- COMAN, Ramona [et al.]: Judicial Independence in Romania. In: Seibert-Fohr, Anja (ed.): Judicial Independence in Transition. Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2012. (Vol. 233) 835–881. p.
- CONTINI, Francesco – FABRI, Marco: Case Assignment in Italian Courts. In: Langbroek, Philip M. – Fabri, Marco (szerk.): The Right Judge for Each Case. Intersentia, Antwerpen – Oxford, 2007 256–286. p.

- COORAY, Anton: Standards of Judicial Behaviour and the impact of codes of conduct. In: Shetreet, Shimon – Forsyth, Christopher (eds.): Culture of judicial independence. Martinus Nijhoff, Leiden, Boston, 2012. 349–360. p.
- COPPLE, Robert F.: From the Cloister to the Street: Judicial Ethics and Public Expression. In: Denver University Law Review, 1988. 549–578. p.
- COREY, Zachary – HANS, Valeria P.: Japan's New Lay Judge System: Deliberative Democracy in Action? Cornell Law Faculty Publications, 2010. Paper 636.
- CORWIN, E. Peltason: Understanding the Constitution. Rinehart and Winston, New York, 1985.
- COSTANINI, E. – KING, J.: The partial juror: Correlates and causes of prejudgement. In: Law and Society Review, 1980/1981 (15). 9–40. p.
- COX, Archibald: The Independence of the Judiciary: History and Purposes. In: University of Dayton Law Review, 1996. Spring. 565–584. p.
- CRAIG, Amy M. Note: The Burial of an Impartial Judicial System: The Lifting of Restrictions on Judicial Candidate Speech in North Carolina. In: Wake Forest Law Review, 1998. 413–438. p.
- CROLEY, Steven P.: The Majoritarian Difficulty: Elective Judiciaries and the Rule of Law. In: University of Chicago Law Review, 1995. Spring. 689–794. p.
- CROMWELL, Tom: Judicial Independence and Justice: The Pillars and the Temple. Canadian Constitutional Dilemmas Revisited, 1997.
- CSERBA Lajos: Elhatározás, kényszer, költség vagy személyi összefüggések kérdése-e a magyar igazságszolgáltatás reformja. In: Magyar Jog, 38. évf. 4. sz. 1991. 232–235. p.
- CSERVÁK Csaba: The distribution of Power in Europe and in Central Europe – Separation of Power, Checks and Balances of the Power. In: Central European Political Science Review, 2014. Winter 83–87 p.
- CSIZMADIA Andor: Az esküdtbíróság Magyarországon a dualizmus korában. In: Csizmadia Andor (Szerk.): Jogtörténeti tanulmányok I. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 131–147. p.
- CUNNINGHAM, Helen (Szerk.): Fragile Bastion: Judicial Independence in the Nineties and Beyond. Judicial Commission of New South Wales, Sydney, 1997.
- CURRIE, David P.: The Constitution in Congress: The Most Endangered Branch, 1801–1805. In: Wake Forest Law Review, 1998. Summer. 219–260. p.
- CURRIE, David P.: Bankruptcy Judges and the Independent Judiciary. In: Creighton Law Review, 1982–83. 441–466. p.
- D'ALEMBERTE, Talbot: Searching for the Limits of Judicial Free Speech. In: Tulane Law Review, 1987. February. 611–652. p.
- DAKOLIAS, Maria: The Judicial Sector in Latin America and the Caribbean Elements of Reform. Worldbank, Washington D.C., 1996.

- DANET, Jean – Delmas-Goyon, Pierre: L'évolution contemporaine inscrit l'institution judiciaire dans une logique qui va bien au-delà d'une simple administration de ses moyens. In: *La Semaine Juridique Edition Générale*, 2012. Fall. 1489-1490. p.
- DARBYSHIRE, Penny: An Essay on the Importance and Neglect of the Magistracy. In: *Criminal Law Review*, Sept. 1997. 627–640. p.
- DARROW, C.: Attorney for the Defense. *Esquire Magazine*, May, 1936. (New print: *California Trial Lawyers Journal*, 1974, 75.)
- DAVID, R. – BRIERLY, J. E. C.: *Major Legal Systems in the World Today*. (3rd ed.) Stevens and Sons Ltd., London, 1985.
- DAVID, René: A jelenkor nagy jogrendszeri (ford.: Nagy Lajosné Dusa Margit.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- DAVIS, Jr. Robert R. Note: The Chandler Incident and Problems of Judicial Removal. In: *Stanford Law Review*, 1966–67. 448–467. p.
- DAWSON, John P.: *The Oracles of the Law*. Ann Arbor, The University of Michigan Law School, 1986.
- DAWSON, John P.: *The History of Lay Judges*. Harvard University Press, Cambridge Mass., 1960.
- DEFFAINS, Bruno: Analyse économique de l'échevinage. In: *Revue Lamy Droit des Affaires*, vol. 52.2010. September. 95–100. p.
- DEHOUST, Matthias: Die Medien und der Schutz der Unabhängigkeit und Autorität der Justiz. In: *Sächs VBl* 2010. 236–239. p.
- DEPRÉ, R. – PLESSERS, J.: Belgique. In: Fabri, Marco – Jean, Jean-Paul – Langbroek, Philip M. – Pauliat, Hélène (eds.): *L'administration de la justice en Europe et l'évaluation de sa qualité*. Paris, Montchrestien, 2005. 137–158. p.
- DERIEUX, Emmanuel: Images de jurés Atteinte au secret du délibéré ou à l'intimité de la vie privée? In: *Revue Lamy Droit de l'Immatériel*, 2009. May. 30-31. p.
- DEVLIN, Patrick: *Trial by Jury*. Stevens & Sons Limited, London, 1956.
- DEXTER, H. R.: In Search of the Fair Jury: Does Extended "Voir Dire" Remedy the Effects of Pretrial Publicity? International University, Florida, 1956.
- DEZSŐ Márta – VINCZE Attila: *Magyar alkotmányosság az európai integrációban*. HVG-ORAC, Budapest, 2012.
- DHAR, Pannalal: *Indian Judiciary*. The Law Book Company, Allahabad, 1993.
- DIAMOND, Shari Seidman – VIDMAR, Neil: Jury Room Ruminations on Forbidden Topics. In: *Virginia Law Review*, 87/2001. 1857–1915. p.
- DIAMOND, Shari Seidman: Revising Images of Public Punitiveness: Sentencing by Lay and Professional Magistrates. In: *Law and Social Inquiry*. 2/1990 (15). 191–221. p.

- DIDIER, Marshall – GUYOMAR, Matthias – CADIET, Loïc – JEULAND, Emmanuel: Case Assignment in French Courts. In: Langbroek, Philip M. – Fabri, Marco (szerk.): *The Right Judge for Each Case*. Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2007. 189–213. p.
- DIESEN, Christian: Lay Judges in Sweden: A Short Introduction. In: *Revue internationale de droit pénal*. Vol.72. 2001. 313–315.p.
- DIPERNA, P.: *Juries on trial*. Dembner Books, New York, 1984.
- DIX, George E.: Judicial Independence in Defining Criminal Defendants' Texas Constitutional Rights. In: *Texas Law Review*, 1990. Summer. 577–650. p.
- DOI, Michael: The Judicial Independence of Canadian Forces General Court Martials: An Analysis of the Supreme Court of Canada Judgment in *R. v. Genereux*. In: *Dalhousie Law Journal*, No. 16, Spring 1993, 234–269. p.
- DONNER, Ted A.: *Jury Selection Strategy & Science*. 3d (Trial Practice Series), Thomson Reuters, 2015–2016.
- DRAGU, T.: *Juges-citoyens ou juges de metier? Essai sociologique de legitimisation du jury*. Paris, 1931.
- DRESCHER, Robert E.: Accountability, Representation and the Communication Behavior of Trial Judges. In: *The Western Political Quarterly*, 1987, 685–702. p.
- DRINÓCZI Tímea: Constitutional Politics in Contemporary Hungary. In: *Vienna Journal on International Constitutional Law* 10. 2016 (1). 63–98. p.
- DUBBER, Markus – PIHLAJAMÄKI, Heikki: Introduction: Lay Participation in Modern Law: A Comparative Historical Analysis. In: *Comparative Legal History*, 2/2015 (3). 224–230. p.
- DUBOIS, Philip L.: Accountability, Independence, and the Selection of State Judges: The Role of Popular Judicial Elections. In: *SouthWestern Law Journal*. 1986. May. 31–52. p.
- DUBOIS, Philip L.: *From Ballot to Bench: Judicial Elections and the Quest for Accountability*. University of Texas Press, Austin, 1980.
- DUBOIS, Philip L.: Penny for Your Thoughts? Campaign Spending in California Trial Court Elections, 1976–1982. In: *The Western Political Quarterly*, 1986. 265–284. p.
- DUBOIS, Philip L.: The Illusion of Judicial Consensus Revisited: Partisan Conflict on an Intermediate State Court of Appeals. In: *Journal of American Political Science*, 1988. 946–967. p.
- DYRCHS, Peter – FREY, Walter – METZEN, Peter – NAPIERALA, Reiner – RAUSCH, Hans: Case Assignment in German Courts: North-Rhine-Westphalia. In: Langbroek, Philip M. – Fabri, Marco (szerk.): *The Right Judge for Each Case*. Intersentia, Antwerpen-Oxford, 2007, 231–265. p.
- EBBESEN, E. B. – WYER, R. S., Jr. – HAMILTON, D. L. – CARLSTON, D. E.: *Person Memory: the Cognitive Basis of Social Perception*. Hillsdale, 1980.
- ECKHART Ferenc: *A jog- és államtudományi kar története, 1667–1935. A Pázmány Péter Tudományegyetem kiadása*, Budapest, 1936.

- EDINGER, T.: Die Justiz muss eine Stimme bekommen. In: Deutsche Richterzeitung, 2003. 188. p.
- EDWARDS, Drew E.: Judicial Misconduct and Politics in the Federal System: A Proposal for Revising the Judicial Councils Act. In: California Law Review, 1987. May. 1071–1092. p.
- EDWARDS, Harry T.: Regulating Judicial Misconduct and Divining “Good Behavior” for Federal Judges. In: Michigan Law Review, 1989. February, 765–796. p.
- EDWARDS, Todd: Judicial Election in Southern States. In: Regional Resource, The Council of State Governments. Atlanta, 2004.
- EISENBERG, Y.: Independence of Judges in the State of Israel. In: Journal of the International Commission of Jurists, 1964. Summer. 126–133. p.
- ELLIOTT, Sheldon D.: Court-Curbing Proposals in Congress. In: Notre Dame Lawyer, 1957/58. 597–616. p.
- EMMERT, Craig F. – GLICK, Henry R.: The Selection of State Supreme Court Justices. In: American Politics Quarterly, 1988 (16). 445–465. p.
- ENDRIS, Lori Kyle – PENROD, Wayne E.: Judicial Independence in Administrative Adjudication: Indiana’s Environmental Solution. In: Saint John’s Journal of Legal Commentary, 1996. Fall. 125–144. p.
- EPSTEIN, Richard A.: The Independence of Judges: The Uses and Limitations of Public Choice Theory. In: Brigham Young University Law Review, 1990. 827–855. p.
- ERDEI Árpád – HACK Péter – HOLÉ Katalin – KIRÁLY Eszter – MOHÁCSI Barbara – HORVÁTH Georgina: Büntetőeljárás jog II. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015.
- ERVIN, Sam J., Jr.: Separation of Powers: Judicial Independence. In: Law & Contemporary Problems, 1970. Winter 108–127 p.
- ESER, Albin: A „törvényes bíró” és kijelölése a konkrét ügyben. In: Magyar Jog, 42.évf. 5. sz. 1995. 286–293. p.
- EWELUKA, D. I. O.: The Independence of the Judiciary. In: The Nigerian Bar Journal, 1977. 30–38. p.
- Fabri, Marco – Jean, Jean-Paul – Langbroek, Philip M. – Pauliat, Helene (eds.): L’administration de la justice en europe et l’évaluation de sa qualité. Éditions Montchrestien, Paris, 2005.
- FAGAN Ginger, Ann: Jury selection in criminal trials. LawPress in Tiburon. California, 1977.
- FAHIDI Gergely: Laikus bíráskodás: magánítélkezők. HVG. 1997/45 (963). 115–117. p.
- FAHRINGER, Herald Price: In the Valley of the Blind-Jury Selection in a Criminal Case, 3. In: Diplomacy Journal, No2. 1980. 116–136. p.
- FAULK, Kent: Federal judge Mark Fuller accepts plea deal in domestic violence case; could have arrest record expunged. = http://www.al.com/news/birmingham/index.ssf/2014/09/federal_judge_mark_fuller_acce.html

- FEERICK, John D.: Impeaching Federal Judges: A Study of the Constitutional Provisions. In: *Fordham Law Review*, 1970/71, 1–58. p.
- FEINMAN, Jay M. – COHEN, Roy S.: Suing Judges: History and Theory. In: *South Carolina Law Review*, 1980, 201–292. p.
- FEITH Helga – BADÓ Attila: A magyar joghallgatók motivációs vizsgálata. In: *Jogelméleti Szemle*, 4/2000.
- FEKETE Balázs: A modern jogösszehasonlítás paradigmái. Doktori értekezés. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és államtudományi Kar, Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2010.
- FELDMAN-SUMMERS – LINDER: Perceptions of Victims and Defendants in a Criminal Assault Case. In: *Criminal Justice and Behavior*, 1976. 135–150. p.
- FINSZTER Géza – KORINEK László: Maradhat-e az alkotmányos jogállam Magyarországon? In: *Jogtudományi Közlöny*, 2015/12. 570–579. p.
- FISS, Owen M.: The Limits of Judicial Independence. University of Miami, In: *Inter-American Law Review*, 1993. Fall. 57–76. p.
- FITSCHEN, Steven W.: Impeaching Federal Judges: A Covenantal and Constitutional Response to Judicial Tyranny. In: *Regent University Law Review*, 1998. 111–166. p.
- FITZPATRICK, Brian: On the Merits of Merit Selection. In: *The Advocate Texas*. Winter. 2010. 68–112. p.
- FLECK Zoltán: Magyarország Alaptörvényéről. In: *Fundamentum*, 2011/1. 61–77. p.
- FLECK Zoltán: A bírói függetlenség jogszociológiai vizsgálatának előfeltevései. In: *Társadalomkutatás*, 11. köt. 2-3. sz. 1993. 82–92. p.
- FLECK Zoltán: Bíróági szervezetek és alapjogok. In: Badó Attila (szerk.): A bírói függetlenség, a tisztességes eljárás és a politika. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011. 13–38. p.
- FLECK Zoltán: Igazságszolgáltatás reform közben. In: Ágh Attila – Somogyvári István (szerk.): A közigazgatási reform új perspektívái. ÚMK, Budapest, 2006. 145–164. p.
- FLECK Zoltán: Jog a diktatúrában: Jogszolgáltató mechanizmusok a totális és poszt-totális politikai rendszerekben. Doktori disszertáció, Budapest, 1999.
- FLECK Zoltán: Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban. Napvilág, Budapest, 2001.
- FLECK Zoltán: Judicial Independence in Hungary. In: Seibert-Fohr, Anja (ed.): *Judicial Independence in Transition*. Springer, Heidelberg–New York–Dordrecht–London, 2012. Vol. 233. 793–833. p.
- FÖLDI András: Monográfia a jogösszehasonlítás történetéről. In: *Jogtudományi Közlöny*, 2013/1. 46–49. p.
- FORNAUF, Marc: Die Marginalisierung der Unabhängigkeit der Dritten Gewalt im System des Strafrechts. Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2010.

- FORSTON, R. F.: Judge's Instructions: a Quantitative Analysis of Jurors' Listening Comprehension. In: *Today's Speech*, 18, November, 1970. 34–38. p.
- FORSTON, R. F.: Research in Jury Structure and Function. Paper presented at Convention of the Speech Communication Association, Chicago, 1972.
- FORSTON, R. F.: The Decision-making Process in the American Civil Jury: a Comparative Methodological Investigation. PhD. thesis, University of Minnesota. 1968.
- FRANCIS, Philip: *How to Serve on a Jury*. Oceana Publications, New York, 1953.
- FRANK, J. – FRANK, B. – HOFFMANN, H. M.: *Law and the Modern Mind*. New York, Garden City, 1957.
- FRANK, J.: *Courts on Trial. Myth and Reality in American Justice*. Princeton University Press, 1949.
- FRANK, J.: *Law and the Modern Mind*. Stevens, London, 1930.
- FRANKEL, Jack E.: Judicial Conduct and Removal of Judges For Cause in California. *Southern California Law Review*, 1962. 72–87. p.
- FRANKEL, Jack E.: Judicial Discipline and Removal. In: *Texas Law Review*, 1966. 1177–1135. p.
- FREDERICK, J. T.: *The Psychology of the American Jury*. Charlottesville, Virginia, 1987.
- FREEDMAN, Monroe H.: The Threat to Judicial Independence by Criticism of Judges: A Proposed Solution to the Real Problem. In: *Hofstra Law Review*, 1997. Spring. 729–743. p.
- FREYER, Tony A. – DIXON, Timothy J.: *Deomcracy and Judicial Independence: A History of the Feredarl Xourts of Alabama, 1820-1994*. Carlson Publishing, Brooklyn, 1995.
- FRICERO, Natalie: Regards sur l'impartialité du juge prud'homal. In: *Semaine Sociale Lamy*, 2008. May. suppl. au n° 1352, p. 35.
- FRIEDLAND, Martin L.: Judicial Independence and Accountability: A Canadian Perspective. In: *Criminal Law Forum*, Vol.7/3. 1996, 605–637. p.
- FRIEDLAND, Martin L.: *A Place Apart: Judicial Independence and Accountability in Canada*. Canadian Judicial Council/Canada Communication Group-Publishing, Ottawa, 1995.
- FRIEDMAN, Barry: „Things Forgotten” in the Debate Over Judicial Independence. Georgia In: *State University Law Review*, 1998. July 737–766. p.
- FRIEDMAN, Barry: Dialogue and Judicial Review. In: *Michigan Law Review*, 1993. February. 577–682. p.
- FRIEDMAN, L. M.: *A History of American Law*. Simon and Schuster, New York, 1973.
- FRIEDMAN, L. M.: Plea Bargaining in Historical Perspective. In: *Law and Society Review*, 1979/7. 247–259. p.
- FUKARAI, Hiroshi – BUTLER, Edgar W. – KROOTH, Richard: *Race and the Jury: Racial Disenfranchisement and the Search for Justice*. Plenum Press, New York, 1993.

- FÜRÉSZ Klára: A bíróság. In: Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan I. Osiris, Budapest, 2007. 451–486. p.
- FÜRÉSZ Klára: Az igazságszolgáltatás alkotmányos szabályozása. In: Társadalmi Szemle, 50. évf. 12. sz. 1995. 46–53. p.
- FÜRÉSZ Klára: Bírói függetlenség az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: Emlékkönyv Ádám Antal egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára. Pécs, 2000. 67–71. p.
- FÜRÉSZ Klára: Törvénykezési szervezeti jog. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2007.
- GALL-HENG Évelyne: Échevinage et justice économique. In: Revue Lamy Droit des Affaires, 2010. September. 45. p.
- GALLO, Jon J.: Removal of Federal Judges: New Alternatives to an Old Problem: *Chandler v. Judicial Council of the Tenth Circuit*. In: UCLA Law Review, 1965–66. 1385–1407. p.
- GARDE, Peter: The Danish Jury. In: Revue internationale de droit pénal. Vol.72. 2001. 87–120. p.
- GARVEY, John H. Foreword: Judicial Discipline and Impeachment. In: Kentucky Law Journal, 1987–88. 633–641.p.
- GAVISON, Ruth: The Implications of Jurisprudential Theories for Judicial Election, Selection, and Accountability. In: Southern California Law Review, 1988. September. 1617–1662. p.
- GELLER, Paul Edward: Staffing the Judiciary and “Tastes” in Justice: A Commentary on the Papers by Professors Bell and Clark. In: Southern California Law Review, 1988. September. 1849–1864. p.
- GERHARDT, Michael J.: The Constitutional Limits to Impeachment and Its Alternatives. In: Texas Law Review, 1989. November. 1–104. p.
- GEYH, Charles Gardner: Paradise Lost, Paradigm Found: Redefining the Judiciary’s Imperiled Role in Congress. In: New York University Law Review, 1996. November. 1165–1250. p.
- GICQUEL, J.: L’évolution du Conseil supérieur de la magistrature. In: Renoux T. S. (ed.): Les Conseils supérieurs de la magistrature en Europe. Actes de la table ronde international du 14 septembre 1998, La documentation française, Paris, 1999. 201–208. p.
- GIESEN, Thomas: Das 4. Staatsexamen: Bewährte Praxis oder Angriff auf die richterliche Unabhängigkeit? In: Deutsche Richterzeitung, 2012. 375–377. p.
- GINSBURG, Tom: The Transformation of Legal Institutions in Mongolia, 1990–93. In: Issues & Studies, 1994. June. 77. p.
- GLICK, Henry R. – EMMERT, Craig F.: Selection Systems and Judicial Characteristics: The Recruitment of State Supreme Court Judges. In: Judicature, 1987 (70). 228–235. p.
- GLINTON, Maurice O.: Judicial Independence in the Post-Independence Commonwealth Caribbean: Ethic or Mere Principle? In: West Indian Law Journal, 1996. May/October. 1–15. p.

- GLÖCKNER, Andreas – DICKERT, Stephan – LANDSBERG, Marie – SCHOLZ, Selina – SCHÖNFELDT, Kristina: Entscheidungsverhalten von Schöffen: Forschungsbericht. Max-Planck-Institut zur Erforschung von Gemeinschaftsgütern, Bonn Forschungsgruppe Intuitive Experten, 2008.
- GOBERT, James: Justice, Democracy and the jury. Dartmouth, Ashgate, 1997.
- GOEBEL, J., Jr.: The Courts and the Law in Colonial New York. In: Flaherty, D. H. (ed.): Essays in the History of Early American Law. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1969. 245–277. p.
- GOLDBACH, Toby Susan – HANS, Valerie: Juries, Lay Judges, and Trials. In: Bruinsma, Gerben and Weisburd, David (eds.): Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. = Cornell Legal Studies Research Paper, 2013. 13–87. p.
- GOLDFINCH, Shaun: Judicial Independence and the Administration of the Courts in New Zealand. In: Political Science, 1993. December. 153–171. p.
- GORDON, Denise L.: The Independence of the Judiciary: Sophisticated Interdependence as a Tool for Survival for California's Trial Courts. National Center for State Courts, Williamsburg, 1998.
- GRÁD András – WELLER Mónika: Strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve. HVG-ORAC, Budapest, 2011.
- GRAVER, Hans Petter: Judges against justice. On judges when the rule of law is under attack. Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2015.
- GRAY, Cynthia: National Commission on Judicial Discipline and Removal Calls for Moderate Change. In: Judicature, 1994. Vol. 77, No. 5. 271–273. p.
- GREENE, Ian – BAAR, Carl – MCCORMICK, Peter: Law, Courts and Democracy in Canada. In: International Social Science Journal. 1997. 225–239. p.
- GREG, Galler: 'Calendars' Determine Assignment of Cases. In: Stillwater Gazette, 2011. 7. p.
- GRIFFIT, J.: Simulated Jury Decision: Influence of Jury Defendant Attitude, Similarity-dissimilarity. In: Social Behavior and Personality, 1973/1. 1–7. p.
- GROSS, Leonard E.: Judicial Speech: Discipline and the First Amendment. In: Syracuse Law Review, 1986. 1184–1264. p.
- GUARNIERI, Carlo – Pederzoli, Patrizia: A comparative Study of Courts and Democracy. Oxford Socio-Legal Studies, Oxford University Press, Oxford – New York, 2002. 248p.
- GUARNIERI, Carlo: The Judiciary in the Italian Political Crisis. = <http://www.tandfonline.com/loi/fwep20> (Letöltve: 2007. december 3.).
- HABERLAND, Stephan: Das elektronische Handelsregister und die richterliche Unabhängigkeit. In: Deutsche Richterzeitung, 2011. 102. p.
- HACK Péter: Az ügyészség alkotmányos helyzete. In: Drinóczi Tímea, Jakab András (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011. Pázmány Press, Budapest–Pécs, 2013. 181–204. p.

- HACK Péter: Az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény és a legfőbb ügyész, az ügyészek és más ügyészségi alkalmazottak jogállásáról és az ügyészi életpályáról szóló 2011. évi CLXIV. törvény. In: MTA Law Working Papers, 2014/9. 1–12. p.
- HALEEM, Muhammad: Independence of Judiciary. World Peace Through Law Center, Washington, D.C., 1990.
- HALEY, John O.: Judicial Independence in Japan Revisited. In: Law in Japan, 1995. 1-18. p.
- HALL, Kermit L.: Progressive Reform and the Decline of Democratic Accountability: The Popular Election of State Supreme Court Judges, 1850–1920. In: American Bar Foundation Research Journal, 1984. Spring. 345–369. p.
- HALL, Kermit L.: The Magic Mirror: Law in American history. Oxford University Press, New York, 1989.
- HALL, Matthew: Randomness Reconsidered: Modeling Random Judicial Assignment in the U.S. Court of Appeals. In: Journal of Empirical Legal Studies, 2010/7. 574–589. p.
- HALL, Melinda Gann: Constituent Influence in State Supreme Courts: Conceptual Notes and a Case Study. In: The Journal of Politics, 1987. November. 1117–1124. p.
- HALL, Melinda Gann: Electoral Politics and Strategic Voting in State Supreme Courts. In: The Journal of Politics, 1992. May. 427–446. p.
- HALMAI Gábor: Az alapjogok helyzete Magyarországon 2004-ben. In: Fundamentum, 2005/1. 139-154. p.
- HAMILTON, William: Indictment of Federal Judges: Chilling Judicial Independence. In: University of Florida Law Review, 1983. Spring. 296–315. p.
- HAMZA Gábor: Alkotmányfejlődés az Amerikai Egyesült Államokban különös tekintettel a hatalmi ágak elválasztására. In: Parlamenti Szemle, 2016. 1/1. 5–22. p.
- HAMZA Gábor: Észrevételek a készülődő új alkotmányhoz. Magyar Tudomány, 2011/1. 2–6. p.
- HANDBERG, Roger – HILL, Harold F., Jr.: Court Curbing, Court Reversals, and Judicial Review: The Supreme Court versus Congress. Law and History Review, 1980. 309–322. p.
- HANDBERG, Roger: Judicial Accountability and Independence: Balancing Incompatibles? (Selection and Retention of Judges: Is Florida's Present System Still the Best Compromise?) In: University of Miami Law Review, 1994. Fall. 127–137. p.
- HANS, V. P. – VIDMAR, N.: Judging the Jury. Plenum Press, New York – London, 1986.
- HANS, V. P.: The jury system. Aldershot, England, Burlington; VT, Ashgate, 2006.
- HARMON, Rick: Report: Fuller physically abused woman 8 times, lied under oath. = <http://www.montgomeryadvertiser.com/story/news/crime/2015/09/18/report-fuller-physically-abused-woman-times-lied-oath/72419036/>.
- HARRINGTON, D. C. – DEMPSEY, J.: Psychological Factors in Jury Selection. In: Tennessee Law Review, 1969. Vol. 37. 173–178. p.
- HARTNETT, Edward A.: Why is the Supreme Court of the United States Protecting State Judges from Popular Democracy? In: Texas Law Review, 1997. April. 907–989. p.

- HARVES, Duane R.: The 1981 Model State Administrative Procedure Act: The Impact on Central Panel States. In: *Western New England Law Review*, 1984. 661–671. p.
- HASCHER, Dominique: L'indépendance de la justice. In: *Recueil Dalloz*, n° 19 / 7336, 8 mai 2008. 1328. p.
- HASTIE, R.: Memory for Behavioral Information that Confirms or Contradicts a Personality Impression. In: Hastie, Reid – Ostrom, Thomas M. – Ebbesen, Ebbe B. – Wyer, Robert S. – Hamilton, David L. – Carlston, Donal E.: *Person Memory (PLE: Memory): The Cognitive Basis of Social Perception*. Taylor and Francis, Hoboken, 2014. 155–178. p.
- HATCH, Orrin G.: Congress and the Courts: Establishing a Constructive Dialogue. In: *Mercer Law Review*, 1995. Winter. 661–666. p.
- HATCH, Orrin G.: The Politics of Picking Judges. In: *The Journal of Law and Politics*, 1989. Fall. 35–53. p.
- HAWKINS, C.: Interaction and Coalition Realignment in Consensus-seeking Groups: a Study of Experimental Jury Deliberation. PhD. thesis, University of Chicago, 1960.
- HAWKINS, Michael Daly: Dining with the Dogs: Reflections on the Criticism of Judges. In: *Ohio State Law Journal*, 1996. October. 1353–1364. p.
- HEINS, Marilyn – FAHEY, Shirley Nichols – HENDERSON, Roger C.: Law Students and Medical Students: A Comparison of Perceived Stress. In: *Journal of Legal Education*, 1983 (33). 511–525 p.
- HELMHOLZ, R. H.: The Early History of the Grand Jury and the Canon Law. In: *University of Chicago Law Review*, 1983 (50). 613–627. p.
- HENNEBERG, M. C. – DEVAN, M. R.: Conducting a Defense Jury Voir Dire through the Judge in Federal District Court. *Champion*, 1987.
- HILL, Jr., John L.: Taking Texas Judges Out of Politics: An Argument for Merit Election. *Baylor Law Review*, 1988. Summer. 339–366 p.
- HOCHSCHILD, Udo: Von den Möglichkeiten der deutschen Exekutiven zur Beeinflussung der Rechtsprechung. In: *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 2011. 65–67. p.
- HOENIGS, Maike: Zur Existenzberechtigung des Straftatbestandes der Rechtsbeugung. Peter Lang GmbH, Frankfurt am Main, 2010.
- HOFFMAN, Richard B. – CIHLAR, Frank P.: Judicial Independence: Can It be Without Article III? In: *Mercer Law Review*, 1995. Winter. 863–882. p.
- HOLDSWORTH, William: *A History of English Law*. Methuen, London, 1922.
- HOLLAND, Kenneth M.: Judicial Activism and Judicial Independence: Implications of the Charter of Rights and Freedoms for the Reference Procedure and Judicial Service on Commissions of Inquiry. In: *Canadian Journal of Law and Society*, 1990. 95–110. p.
- HOLLAND, Randy J. – GRAY, Cynthia: Judicial Discipline: Independence with Accountability. In: *Delaware Lawyer*, 2011/2. Summer. 22–27. p.

- HORAN, Michael J. – GRIFFIN, Kenyon N.: Ousting the Judge: Campaign Politics in the 1984 Wyoming Judicial Retention Elections. In: *Land and Water Law Review*, 1989. 371–400. p.
- HORECZKY Károly – ILONCZAI Zsolt: Az igazságszolgáltatás helyzete Magyarországon. In: *Bírák Lapja*, 1996. 242–249. p.
- HOROWITZ, I. A. – WILLGING, T. E.: Changing Views of Jury Power: The Nullification Debate, 1787–1988. In: *Law and Human Behavior*, 1991. Vol. 15, Issue 2, special issue (April) 165–182. p.
- HUNT, M.: Putting juries on the couch. In: *New York Times Magazine*, November 28, 1982. 70–88. p.
- HYMAN H. M. – TARRANT, C. M.: Aspects of American Trial Jury History. In James Simon, R.J. (ed.): *The Jury System in America. A Critical Overview*. Sage Publications, Beverly Hills–London, 1975.
- IKHARIALE, M.A.: The Independence of the Judiciary under the Third Republican Constitution of Nigeria. In: *Journal of African Law*, 1990. Fall. 145–158. p.
- ILONCZAI Zsolt: Vezetők nélkül automatikusan. In: *Bírák Lapja*, 1994/2. 109–118. p.
- IONTCHEVA, Jenia: Jury Sentencing as Democratic Practice. In: *Virginia Law Review*, 2/2003. 311–383. p.
- JACKSON, Jeffrey: Judicial Independence, Adequate Court Funding, and Inherent Judicial Powers. In: *Maryland Law Review*, 1993. 217–255. p.
- JACKSON, John – KOVALEV, Nikolay Pavlovich: Lay adjudication and human rights in Europe. In: *Colum. J. Eur. L.* Winter. 2006/2007. 83–123. p.
- JACKSON, Vicki C.: Introduction: Congressional Control of Jurisdiction and the Future of the Federal Courts—Opposition, Agreement, and Hierarchy. In: *Georgetown Law Journal*, 1998. July. 2445–2480. p.
- JACOB, Herbert: Courts and Politics in the United States. In: Jacob, Herbert – Blankenburg, Erhard – Kritzer, Herbert M. – Provine, Doris Marie – Sanders, Joseph: *Courts Law and Politics in Comparative Perspective*. Yale University Press, New Haven and London, 1996. 16–81. p.
- JAKAB András: *European Constitutional Language*. Cambridge University Press, Cambridge, 2016.
- JAN, Pascal: La modernisation de la procédure administrative contentieuse. In: *Recueil Dalloz*, 1995, n°10.
- JOHNSON, Vincent R.: Ethical Campaigning for the Judiciary. In: *Texas Tech Law Review*, 1998. 811–850. p.
- JONES, C. – ARONSON E.: Attributions of Fault to a Rape Victim as a Function of Respectability of the Victim. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1973 (26). 415–419. p.
- Jowitt's Dictionary of English Law*. Sweet and Maxwell, London, 1977.

- KAHLER Frigyes: Joghalál Magyarországon. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993.
- KAIRYS, D. – KADANE, J.B. – Lehoczky, J. P.: Jury Representativeness: A Mandate for Multiple Source Lists. In: California Law Review, Vol. 65/4.1977. 776–827. p.
- KAJTÁR István – HERGER Csabáné: Egyetemes állam- és jogtörténet. Dialóg Campus, Budapest – Pécs, 2013.
- KALVEN, Harry – ZEISEL, Hans: The american jury Little Brown and company, Boston, 1966.
- KANG, Michael S. – SHEPHERD, Joanna M.: The Partisan Price of Justice: An Empirical Analysis of Campaign Contributions and Judicial Decisions. In: New York University Law Review, 2011. 70–130. p.
- KAPLAN, Matthew N.: Who Will Guard the Guardians? Independent Counsel, State Secrets, and Judicial Review. In: Nova Law Review, 1994. Spring. 1787–1861. p.
- KASSIN, S. M. – WRIGHTSMAN L. S.: The American Jury on Trial. Psychological Perspectives. Hemisphere P. C., New York, 1988.
- KASTENMEIER, Robert W. – REMINGTON, Michael J.: Judicial Discipline: A Legislative Perspective. In: Kentucky Law Journal, 1987/88, 763. p.
- KATZMANN, Robert A.: Courts and Congress. Brookings Institution/Governance Institute, Washington D.C., 1997.
- KAUFMAN, Irving R.: Chilling Judicial Independence. In: Yale Law Journal, 1979. 681–716. p.
- KAUPER, Karen Y.: Note, Protecting the Independence of Administrative Law Judges: A Model Administrative Law Judge Corps Statute. In: University of Michigan Journal of Law Reform, 1985. Winter. 537–543. p.
- KAY, Susan Ann: Socializing the Future Elite: The Nonimpact of Law School. In: Social Science Quarterly, 1978 (59). 347–354. p.
- KAYE, Judith S.: Safeguarding a Crown Jewel: Judicial Independence and Lawyer Criticism of Courts. In: Hofstra Law Review, 1997. Springer. 703–728. p.
- KEITH, Mary Ellen: Judicial Discipline: Drawing the Line between Confidentiality and Public Information. In: South Texas Law Review, 2000. Fall. 1–41. p.
- KELDUNGS, Karl-Heinz: Fortbildungsverpflichtung und Unabhängigkeit. In: BauR, 2013. 24-29.
- KENNEBECK, E.: From the jury box. In: James Simon, R. (ed.): The Jury System in America. A Critical Overview. Sage Publications, Beverly Hills–London, 1975. 233-244 p.
- KENNEDY, Anthony M.: Judicial Ethics and the Rule of Law. In: Saint Louis University Law Journal, 1996. Summer. 1067–1078. p.
- KESSLER, J. B.: Techniques of Jury Research. Presented to Central States Speech Association, Milwaukee, 1974. April.
- KESSLER, J.: An Empirical Study of Six- and Twelve-member Jury Decision-making Processes. In: University of Michigan Journal of Law Reform, 1973/6. 712–734. p.

- KIOVSKY, Elizabeth: First Amendment Rights of Attorneys and Judges in Judicial Election Campaigns. In: *Ohio State Law Journal*, 1986. 201–219. p.
- KIRBY, M.D.: Judicial Independence in Australia Reaches a Moment of Truth. In: *University of New South Wales Law Journal*, 1990. Spring. 187–211. p.
- KIRBY, Michael: Attacks on Judges: A Universal Phenomenon. In: *The Australian Law Journal*, 1998. August. 599–610. p.
- KIRBY, Michael: The Globalisation of Media and Judicial Independence. In: *Tolley's Communications Law*, 1996. 115.p.
- KLAMI, Hannu Tapani – HÄMÄLÄINEN, Merva: Lawyers and laymen on the bench: a study of comparative legal sociology. *Suomalainen Tiedeakatemia*, Helsinki, 1966.
- KLAUSA, Ekkehard: Ehrenamtliche Richter. Ihre Auswahl und Funktion, empirisch untersucht. *Athenäum*, Frankfurt am Main, 1972.
- KÖBLER, Ralf: Professioneller IT-Betrieb für die Dritte Gewalt – Kein unzulässiger Eingriff in die Unabhängigkeit. In: *Deutsche Richterzeitung*, 2012. 162–164. p.
- KOCH, Edward J.: The Independence of the Judiciary? In: *New York City Law Review*, 1996. Fall. 457–479. p.
- KOENIG, Doreen Marguerite: Independence of the Judiciary in Civil Cases & Executive Branch Interference in the United States: Violations of International Standards Involving Prisoners and Other Despised Groups. In: *University of Dayton Law Review*, 1996. Spring. 719–742. p.
- KOMMERS, P. D.: Judicial Independence under the Basic Law. In: Russell, P.H. – O'Brien, D.M. (eds.): *Judicial Independence in the Age of Democracy. Critical Perspectives Around the World*. University Press of Virginia, Charlottesville – London, 2001. 137–154. p.
- KORINEK László: *Kriminológia I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó*, Budapest, 2010.
- KOSAR, David: *Perils of Judicial Self-Government in Transitional Societies (Comparative Constitutional Law and Policy)*. Cambridge University Press, Cambridge, 2016.
- KOVÁCS Kriszta – TÓTH Gábor Attila: Hungary's Constitutional Transformation. In: *European Constitutional Law Review*, 2011. vol.7/2. 83–203. p.
- KOZINSKI, Alex: The Many Faces of Judicial Independence. In: *Georgia State University Law Review*, 1998. July. 861–873. p.
- KRAMER, Robert – BARRON, Jerome A.: The Constitutionality of Removal and Mandatory Retirement Procedures for the Federal Judiciary: The Meaning of "During Good Behaviour." In: *George Washington Law Review*, 1967. March. 455–473. p.
- KRANZ, Stefan R.: Gerichtssoftware am richterlichen Arbeitsplatz. In: *Deutsche Richterzeitung*, 2010, 27. p.
- KRATTENMAKER, Thomas G.: Article III and Judicial Independence: Why the New Bankruptcy Courts are Unconstitutional? In: *Georgetown Law Journal*, 1981. October. 297–314. p.

- KREIG, Andrew: Judicial Scandal Could Taint Many Cases, Not Just Siegelman's. = <http://www.washingtonsblog.com/2012/05/alabama-judicial-scandal-could-taint-many-cases-not-just-siegelmans.html>
- KRIEGK, Jean-François: La culture judiciaire: une contribution au débat démocratique. Recueil Dalloz Sirey, 24/7209. 16. juin 2005. 1592. p.
- KRIEGK, Jean-François: Les Conseils supérieurs de justice, clef de voûte de l'indépendance judiciaire? Recueil Dalloz, 2004. n° 30. 2166. p.
- KRITZER, Herbert M.: Courts, Justice, and Politics in England. In: Jacob, Herbert – Blankenburg, Erhard – Kritzer, Herbert M. – Provine, Doris Marie – Sanders, Joseph: Courts Law and Politics in Comparative Perspective. Yale University Press, New Haven and London, 1996. 81–176. p.
- KRONENBERGER, Franz Rudolph: Laien in der Strafrechtspflege? In: Jung, Heike (Hrsg.): Alternativen zur Strafjustiz. Verlag Forum, Bonn, 1989. 189–191. p.
- KRYGIER, Martin: Is There Constitutionalism after Communism? Institutional Optimism, Cultural Pessimism, and the Rule of Law. In: International Journal of Sociology, Winter, 1996/1997 (26/4). 17–47. p.
- KUBICKI, Leszek: Udział Ławników w Orzekaniu. In: Kubicki, Leszek – Zawadzki, Sylwester (red.): Udział ławników w poste powaniu karnym: opinie a rzeczywistość: studium prawnempiryczne. Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa, 1970. 68–111. p.
- KÜHN, Zdenek: Judicial Independence in Central-Eastern Europe: The experience of the 1990S and 2000S. In: The Lawyer Quarterly, 1/2011 (1). 31–42. p.
- KÜHNE, Hans-Heiner: Grenzen richterlicher Unabhängigkeit im Strafverfahren. In: GA, 2013. 39–48. p
- KUKORELLI István: A magyar állam és kormányforma stabilizátorai és demokráciadeficitjei. In: Magyar Tudomány, 2016 (177/8). 908–912. p.
- KUKORELLI István: Az első nyolc év – az új demokratikus magyar parlament néhány tapasztalata. In: Info-Társadalomtudomány, 1999 (47). 37–44. p.
- KULCSÁR Kálmán: A népi ülnök a bíróságon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- KULCSÁR Kálmán: A bírósági szervezet fejlesztéséről. In: Magyar Jog, 1990 (37/1). 1–10. p.
- KUMO, Suleimanu: The Rule of Law and Independence of the Judiciary under the Sharia. In: Journal of Islamic and Comparative Law, 1978. 100–115. p.
- KURLAND, Philip B.: The Constitution and the Tenure of Federal Judges: Some Notes From History. In: University of Chicago Law Review, 1969. 665–698 p.
- KUTNJAK, Ivkovic Sanja: Ears of The Deaf: The theory and reality of Lay judges in Mixed Tribunals. In: Chicago-Kent Law Review, 2015. 1031–1067. p.
- KUTNJAK, Ivkovic Sanja: An Inside View: Professional Judges' and Lay Judges' Support for Mixed Tribunals. In: Law and Policy, April, 2003. 93–122. p.

- KUTNJAK, Ivkovic Sanja: Lay Participation in Criminal Trials: the Case of Croatia. Austin & Winfield, Lanham, Md., 1999.
- KUTNJAK, Ivkovic: Exploring Lay Participation in Legal DecisionMaking: Lessons from Mixed Tribunals. In: Cornell International Law Journal, 2/2007. 429–453. p..
- LADINSKY, Jack – SILVER, Allan: Popular Democracy and Judicial Independence: Electorate and Elite Reactions to Two Wisconsin Supreme Court Elections. In: Wisconsin Law Review, 1967. 28–69. p.
- LAIDIÉ, Yan: Les juges administratifs: fonctionnaires ou magistrats? AJFP, 2004. juillet-août 176. p.
- LAMM Vanda – FLECK Zoltán: Az igazságszolgáltatás újabb 10 éve – Mit akart és mit ért el az igazságszolgáltatási reform? = <http://mta.hu/fileadmin/2008/11/17-igzasagszolg.pdf>
- LANDES, William M. – POSNER, Richard A.: The Independent Judiciary in an Interest-Group Perspective. In: Journal of Law & Economics, 1975. 875–901. p.
- LANGBEIN, John H.: Mixed Court and Jury Court: Could the Continental Alternative Fill the American Need? Faculty Scholarship Series, 1981. Paper 535. = http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/535
- LARKIN, Christopher M.: Judicial Independence and Democratization: A Theoretical and Conceptual Analysis. In: American Journal of Comparative Law, 1996. Fall. 605–626. p.
- LAUTRU, Jean-Claude: Le bâtonnier est-il une juridiction? In: Revue Lamy Droit Civil, 2012. June. N°. 94. p.
- LAWRIE, Timothy A.: Separation of Powers and the Judiciary's Battle for Independence in New Hampshire, 1786–1818. In: American Journal of Legal History, 1995. July. 310–336. p.
- LÉDERER Pál (szerk.): A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja. O.M., Budapest, 1977.
- LEDERMAN, W.R.: Judicial Independence and Court Reforms in Canada for the 1990's. In: Queen's Law Journal, 1988. 385–398. p.
- LEDFORD, Ronald: Judicial independence: A Study of Judicial Activity in Illinois. National Center for State Courts, Williamsburg, 1993.
- LEGOMSKY, Stephen H.: Refugees, Administrative Tribunals, and Real Independence: Dangers Ahead for Australia. In: Washington University Law Quarterly, 1998. Spring. 243–254. p.
- LEHMANN, G.: What you Need to Know for Jury Duty. New York, 1968.
- LEMPERT, R.: A Jury for Japan? In: The American Journal of Comparative Law, 1992. Winter. 37–71. p.
- LEMPERT, Richard: Citizen Participation in Judicial Decision Making: Juries, Lay Judges and Japan. St. Louis – Warsaw Transatlantic L.J. 2001 (1). 1–14. p.

- LENCSES Károly: Strasbourg: Gyanús a tanácselnökök pályáztatása. Bárándy Gergely nyilatkozata a Népszabadságnak. = <http://nol.hu/belfold/strasbourg-gyanus-a-tanacselnokok-palyaztatasa-1483247>.
- LESSER, Maximus A.: The Historical development of the jury system. William S. Hein & CO., INC. Buffalo – New York, 1992.
- LÉVAY Miklós: Az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete a T.P. and A.T. v. Hungary ügyben. In: Chronowski Nóra – Pozsár-Szentmiklósy Zoltán – Smuk Péter – Szabó Zsolt (szerk.): A szabadságszerető embernek: Liber Amicorum István Kukorelli. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 550-563. p.
- LEVIEN, Jason Miles – FATKA, Stacie L.: Cleaning Up Judicial Elections: Examining the First Amendment Limitations on Judicial Campaign Regulation. In: Michigan Law and Policy Review, 1997. 71–96. p.
- LEVY, Leonard W.: The Palladium of Justice. Ivan R. Dee, Chicago, 1999.
- LIAO, Kuang-sheng: People's Supervision" and Communist China's Legal System. In: Issues & Studies, 1988. August. 34–58. p.
- LICHTENSTEIN József: A törvényes bíróhoz való jog és az ügyelosztási terv a német alaptörvényben és a törvénykezési szervezeti jogban. In: Jogtudományi Közlöny, 48. évf. 1.1993. 15-22. p.
- LICHTENSTEIN József: Az igazságszolgáltatás rendszere Franciaországban. MTA Politikatudományi Intézete, Budapest, 1999.
- LICHTENSTEIN József: Megjegyzések a bírósági szervezeti törvény módosításáról. In: Jogtudományi Közlöny, 47. évf. 3-4. 1992. 157–165. p.
- LICHTENSTEIN József: Vázlat a rendes bírói szervezetről és bíraskodásról, 1949–1991. In: Bírák Lapja, 1992/1. 24–31. p.
- Lieber, Hasso – Sens, Ursula: Fit fürs Schöffenam. Eine Orientierungshilfe zur gleichberechtigten Teilnahme an der Hauptverhandlung. Band 1: Aufgaben, Rechte und Pflichten der Schöffen. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2013, 148. p., Band 2: Das Strafverfahren: Grundlagen, Beweisaufnahme, Strafen. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2014, 127. p.
- LIEBER, Hasso: Die Anteile von Frauen und Männer an den gewählten Hauptschöffen der Amtsperiode 2009 bis 2013. In: RohR 1/11. 3–5. p.
- LIEBERMAN, Hal R.: Should Lawyers be Free to Publicly Excoriate Judges? In: Hofstra Law Review, 1997. Spring. 785–797. p.
- LIMAN, Lewis J.: The Constitutional Infirmities of the United States Sentencing Commission. In: Yale Law Journal, 1987. May. 1363–1388. p.
- LINDE, Hans A.: Elective Judges: Some Comparative Comments. In: Southern California Law Review, 1988. September. 1995–2004. p.
- Link, Christian: Die Hypertrophie der richterlichen Unabhängigkeit. In: Aktuelle Fragen des Sozialrechts, 2010. 43–57. p.

- LIPPMAN, Matthew: They Shoot Lawyers Don't They? Law in the Third Reich and the Global Threat to the Independence of the Judiciary. In: *California Western International Law Journal*, 1993. Spring. 257–318. p.
- LITTLE, Laura E.: Loyalty, Gratitude, and the Federal Judiciary. In: *American University Law Review*, 1995. February. 699–755. p.
- LUBET, Steven: Professor Polonius Advises Judge Laertes: Rules, Good Taste and the Scope of Public Comment. In: *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 1988/89. 665–690. p.
- LUDET, Daniel – MARTINEL, Agnès: Les demi-vérités du Conseil constitutionnel. In: *Recueil Dalloz*, n° 20, 24 mai 2007, notes, 1401-1407. p.
- LUSSIER, Edward: The Role of the Article I “Trial Judge.” In: *Western New England Law Review*, 1984. 775–791. p.
- MACDONALD, Roderick A. – LAJOIE, Andre: Auctioneers, Fence-Viewers, Popes – And Judges. In: *Constitutional Forum*. 1998. Summer. 95–104. p.
- MACHURA, Stefan: Eine Kultur der Kooperation zwischen Schöffen und Berufsrichtern. In: *Richter ohne Robe*, 12/2000. 111–116. p.
- MACHURA, Stefan: Fairness und Legitimität. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2001.
- MACHURA, Stefan: Interaction Between Lay Assessors and Professional Judges in German Mixed Courts. *Revue Internationale de Droit Pénal*, 1/2001. 451–479. p. = <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2001-1-page-451.htm> (2016.02.15.)
- MACKE, Peter: Die Dritte Gewalt als Beute der Exekutive. In: *Deutsche RichterZeitung*, 1999. 481–487. p.
- MADDI, Dorothy Linder: *Judicial Performance Polls*. American Bar Foundation, Chicago, 1977.
- MAGENDIE, Jean-Claude: La responsabilité des magistrats. In: *Recueil Dalloz*, 2003. 1177–1184. p.
- MAJTÉNYI László – MIKLÓSI Zoltán – NAVRATIL Szonja – POLYÁK Gábor – SOMODY Bernadette – SZABÓ Máté Dániel – TORDAI Csaba – USZKIEWICZ Erik – VISSY Beatrix: Jogállamfigyelő. Jelentések a jogállam állapotáról. In: Majtényi László, Szabó Máté Dániel (szerk.) *Az elveszejtett alkotmány*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 13–162. p.
- MALLESON, Kate. – RUSSELL, Peter: Appointing judges in an age of judicial power: Critical perspectives from around the world. University of Toronto Press, Toronto, 2007.
- MALLESON, Kate – RUSSEL, Peter: Rethinking the merit principle in judicial selection. In: *Journal of Law and Society*, 33/2007. 126–140. p.
- MALLESON, Kate: Appointment, discipline and removal of judges: fundamental reforms in the United Kingdom In: LEE, H.P. (ed.): *Judiciaries in Comparative Perspective*. Cambridge University Press, Cambridge, 2011. 117-133. p.

- MALLESON, Kate: Modernizing the Constitution: Completing the Unfinished Business. In: Canivet, Guy – Andenas, Mads – Fairgrieve, Duncan (Ed.): *Independence, Accountability and the Judiciary*. British Institute of International and Comparative Law, London, 2006. 119–152. p.
- MALLESON, Kate: Judicial Training and Performance Appraisal: The Problem of Judicial Independence. In: *Modern Law Review*, 1997. September. 655–667. p.
- MALSCH, Marijke: *Democracy in the Courts: Lay Participation in European Criminal Justice Systems*. Ashgate Publishing, Farnham, 2009.
- MANCE, Lord: External Institutional Control Over Judges. In: Canivet, Guy – Adenas, Mads – Fairgrieve, Duncan. (Eds.): *Independence, Accountability, and the Judiciary*. British Institute of International and Comparative Law, London, 2006. 267–275. p.
- MARTIN, Arnaud: Le Conseil Supérieur de la magistrature et l'indépendance des juges. In: *Revue du Droit Public*, mai-juin, 1997 (3). 741–778. p.
- MASON, Anthony F.: Judicial Independence and the Separation of Powers – Some Problems Old and New. In: *University of British Columbia Law Review*, 1990/2. 345–360. p.
- MATCZAK, Marcin – BENCZE, Mátyás – KÜHN, Zdenek: Constitutions, EU Law and Judicial Strategies in the Czech Republic, Hungary and Poland. In: *Journal of Public Policy*, 2010 Special Issue 01, 81-99. p.
- MAUTE, Judith L.: English Reforms to Judicial Selection. Comparative Lessons for American States? In: *Fordham Urban Law Journal*, 1/2006 (34). (Article 13) 387–423. p.
- McCabe, S. – Purves, R. (eds.): *The Jury at Work. A Study of a Series of Jury Trials in which the Defendant was Acquitted*. Oxford University Penal Research Unit, Occasional Paper Nr. 4. 1972.
- MCCONNELL, Mitch: Reflections on the Senate's Role in the Judicial Impeachment Process and Proposals for Change. In: *Kentucky Law Journal*, 1987/88/3. 739–762. p.
- MCCONNELL, W. H.: The Sacrifice of Judicial Independence in Saskatchewan: The Case of Mr. Mitchell and the Provincial Court. In: *Saskatchewan Law Review*, 1994/1. 63–100. p.
- MCCORMICK, Peter: Twelve Paradoxes of Judicial Discipline. In: *Constitutional Forum*, 1998. Summer. 105–113. p.
- McFADDEN, Patrick M.: *Electing Justice: The Law and Ethics of Judicial Election Campaigns*. American Judicature Society, Chicago, 1990.
- MEITES, Jerome B. – PFLAUM, Steven F.: Justice James D. Heiple: Impeachment and the Assault on Judicial Independence. In: *Loyola University Of Chicago Law Journal*, 1998. Summer. 741–840. p.
- MELONE, Albert P.: The Struggle for Judicial Independence and the Transition Toward Democracy in Bulgaria. In: *Communist and Postcommunist Studies*, 1996. 231–243. p.
- MENEZ, Joseph F. : Brief in Support of the Supreme Court. In: *Northwestern University Law Review*, 1959-1960/1. 30–59. p.

- MEYER, Michael: Die Bindung der Zivilgerichte an Entscheidungen im Kartellverwaltungsrechtsweg – der neue § 33. IV. GWB auf dem Prüfstand. In: GRUR, 2006. 27-33. p.
- MILLER-BOSTER: Three Images of the Trial. Their Implications for Psychological Research in Psychology in the Legal Process. Ed.: Sales, Bruce Dennis. Spectrum Pub. Inc., New York, 1977.
- MOHAN, S.: Justice Triumphs: A Comparative Study of the Independence of the Judiciary. C. Subbiah Chetty, Madras, 1982.
- MORAN, Michael J.S.: Impartiality in Judicial Appointments: An Absent Concept? In: Trinity College Law Review, 5/2007. 5–20. p.
- MORENO-CATENA, V. – PINTOS-AGER, J. – SOLETO-MUNOZ, H. : Espagne/Spain. In: Fabri Marco, Jean-Paul Jean, Philip M. Langbroek, Hélène Pauliat (eds.): L'administration de la justice en Europe et l'évaluation de sa qualité. Paris, Montchrestien, 2005. 205–225. p.
- MOSER, William R.: Populism, a Wisconsin Heritage: Its Effect on Judicial Accountability in the State. In: Marquette Law Review, 1982/1. Fall. 1–98. p.
- MOSK, Stanley: Commentary: Chilling Judicial Independence – The California Experience. In: Western New England Law Review, 1980. Summer. 1–10. p.
- MOTALA, Ziyad: Independence of the Judiciary, Prospects and Limitations of Judicial Review in Terms of the United States Model in a New South African Order: Towards alternative Structure. In: Albany Law Review, 1991/2. 369–406. p.
- MULLENIX, Linda S.: Judicial Power and the Rules Enabling Act. In: Mercer Law Review, 1995/2. 733–756. p.
- MURCHISON, Brian C.: Interpretation and Independence: How Judges Use the Avoidance Canon in Separation of Powers Cases. In: Georgia Law Review, 1995/1. Fall. 85–170. p.
- MURPHY, P. L.: The Constitution in Crisis Time, 1918–1969. Harper and Row, New York, 1972.
- NAGY Zsolt: A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2013.
- NEISSER, U.: Cognition and Reality: Principles and Implications of Cognitive Psychology. Freeman, San Fransisco, 1976.
- NELSON, Dorothy W.: Variations on a Theme–Selection and Tenure of Judges. In: Southern California Law Review, 1962/1. 4–54. p.
- NÉMETH János: Az átmeneti időszak igazságszolgáltatásának jelenlegi helyzete a közép- és kelet-európai országokban. In: Magyar Jog, 1998/3. 129–141. p.
- NEMETZ, Nathan Theodore: The Concept of an Independent Judiciary. In: University of British Columbia Law Review, 1986. Summer. 285–296. p.
- NICHOLSON, R. D.: Judicial Independence and Accountability: Can They Coexist? In: The Australian Law Journal, 1993. June. 404–426. p.

- NOSEDA, James R.: Limiting Off-Bench Expression: Striking a Balance Between Accountability and Independence. In: *De Paul Law Review*, 1987. Summer. 519–549. p.
- NUNN, Sam: Judicial Tenure. In: *Chicago-Kent Law Review*, 1977. Ápril. 29–44. p.
- NWODO, Regina Oby: The Notion of the Independence of Judges: Myth or Reality. In: *Annual conference – African Society of International and Comparative Law*. 1997/9. 212–235. p.
- NYAMBO, Temngah Joseph: The Independence of the Judiciary in Emerging Democracies in Africa: The Case of Cameroon.. In: *Annual conference – African Society of International and Comparative Law*. 1997/9. August 4–6. 355–372. p.
- O'CONNEL, P. D.: Pretrial Publicity, Change of Venue, Public Opinion Polls – A Theory of Procedural Justice. In: *University of Detroit Law Review*, 1988 (65). 169–197. p.
- O'KEEFE, L. Hope: Administrative Law Judges, Performance Evaluation, and Production Standards: Judicial Independence versus Employee Accountability. In: *George Washington Law Review*, 1986. May. 591–627. p.
- ODERSKY, Walter: Judiciary Independence in the Federal Republic of Germany. *World Peace Through Law Center*, Washington D.C., 1990.
- OLOWOFYEKU, A.A.: The Beleaguered Fortress: Reflections on the Independence of Nigeria's Judiciary. In: *Journal of African Law*, 1989. Spring. 55–71. p.
- OLSSON, Curt: The Independence of the Judiciary in Finland. *World Peace Through Law Center*, Washington D.C., 1990.
- PALMER, Geoffrey: Judicial Selection and Accountability: Can the New Zealand System Survive? In: Gray, B. D. – McClintock, R. B. (eds.) *Courts and Policy: Checking the Balance*. Brookers's, Wellington. 1995. 11–50. p.
- PALMER, Victor W. – BERNSTEIN, Edwin S.: Establishing Federal Administrative Law Judges as an Independent Corps: The Heflin Bill. In: *Western New England Law Review*, 1984/3. 673–704. p.
- PAP András László: Az Alaptörvény preferenciáiról. In: *Magyar Jog*, 2014/4. 686–698. p.
- PAP Andárs László: *Democratic Decline in Hungary. Law and Society in an Illiberal Democracy*. Routledge, Abingdon, 2017.
- PAP András László: Döntsen a nép? Laikus bírászkodás a tengeren innen és túl. In: *Beszélő*, 2008/6. 22–35. p.
- PAPIER, David J: Insulating Incumbent Judges from the Vicissitudes of the Political Arena: Retention Elections as a Viable Alternative. In: *Fordham Urban Law Journal*, 1986/87/3. 743–766. p.
- PATERSON, Alan – PATERSON, Chris: *Guarding the Guardians*. CentreForum, London, 2012.
- PATWARI, A.B.M. Mafizul Islam.: Independence of Judiciary in the Third World: The Case of Bangladesh. In: *Journal of the Asiatic Society of Bangladesh*, 1994. December. 131.p.

- PECH, J. P.: Les fonctions du Conseil supérieur de la magistrature. In: Renoux, T.S. (ed.): *Les Conseils supérieurs de la magistrature en Europe. Actes de la table ronde internationale du 14 septembre 1998.* In: *La Documentation Française*, Paris, 1999. 208-234. p.
- PEDERZOLI, Patrizia – GUARNIERI, Carlo: Italy: A Case of Judicial Democracy? In: *International Social Science Journal*, 1997. june 253–270. p.
- PENNISI, Monica V.: *Simmons v. Conger: The Illusive Nature of Judicial Accountability.* In: *Widener Journal of Public Law*, 1977/1. 177–230. p.
- PENROD, S. – LINZ, D.: Voir Dire: Uses and Abuses. In: Kaplan, M. F. (ed.): *The Impact of Social Psychology on Procedural Justice.* Springfield, Il., 1984. 135–163. p.
- PERRON, Walter: Lay Participation in Germany. In: *Revue Internationale de Droit Pénal*, 1/2001. 181–195. p.
- PÉTERI Zoltán: Jogösszehasonlítás és jogelmélet. In: Szabó Miklós (szerk.): *Jogbölcseleti előadások.* Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998. 265–283. p
- PÉTERI Zoltán: Paradigmaváltás a jogösszehasonlításban. In: Raffai Katalin (szerk.): *Placet experiri. Ünnepi tanulmányok Bánrévy Gábor 75. születésnapjára.* Print Trade, Budapest, 2004. 228–238. p
- PETERS, Karl: Fehlerquellen im Strafprozeß, Band 2. C. F. Müller, Karlsruhe, 1972.
- PETERSON, Todd. D.: Restoring Structural Checks on Judicial Power in the Era of Managerial Judging. In: *Davis Law Review*, 1995/1. Fall. 41-114. p.
- PETRIK Ferenc: Tizenöt kérdés és tizenöt válasz a bírósági szervezet reformja köréből. In: *Magyar Jog*, 1990/1. 11–30. p.
- PFEIFFER, Steven B.: Notes on the Role of the Judiciary in the Constitutional Systems of East Africa Since Independence. In: *Case Western Reserve Journal of International Law*, 1978. Winter. 11–54. p.
- PIANA, Daniela: The Power Knocks at the Courts' Back Door. Two Waves of Postcommunist Judicial Reforms. *Comparative Political Studies*, 6/2009 (42). 816–840. p.
- PIERCHON, Michel – QUÉTANT, Guy-Patrice: Quelle incompatibilité entre juge prud'homal et assesseur des juridictions de sécurité sociale? In: *Jurisprudence Sociale Lamy*, 2007. Juli. 4-8 p.
- PIHLAJAMAKI, Heikki: From Compurgators to Mixed Courts: Reflections on the Historical Development of Finnish Evidence Law and Court Structure. In: *Revue Internationale de droit pénal*. 2001. 159-174. p.
- PIMENTEL, David: The Reluctant Tattletale: Closing the Gap in Federal Judicial Discipline. In: *Tennessee Law Review*, 2009 (76). 909–958. p.
- PLANK, Thomas E.: The Essential Elements of Judicial Independence and the Experience of Pre-Soviet Russia. In: *William and Mary Bill of Rights Journal*, 1996. Winter. 1-74. p.
- PLATZER, G. L.: *The Physical Attractiveness Phenomena.* Plenum Press, New York. 1985.
- POKOL Béla: *A bírói hatalom.* Századvég Kiadó, Budapest, 2005.

- POLLOCK, Frederick – MAITLAND, F. W.: *The History of English Law before the Time of Edward I*. Liberty Fund, Indianapolis, 1898.
- POULIN, Anne Bowen: *Double Jeopardy and Judicial Accountability: When is an Acquittal not an Acquittal?* In: *Arizona State Law Journal*, 1995/3. Fall. 953–992. p.
- POUND, R.: *The Lawyer from Antiquity to Modern Times*. St. Paul, MN., 1953.
- POUND, Roscoe: *The Causes of Popular Dissatisfaction with the Administration of Justice*. In: *Journal of American Judicial Studies*, 1937. 178–186. p.
- PRATT, Jr., Walter F.: *The Struggle for Judicial Independence in Antebellum North Carolina: The Story of Two Judges*. In: *Law and History Review*, 1986. Spring. 129–160. p.
- PRITCHETT, C. Herman: *Congress versus the Supreme Court*. University of Minnesota, Minneapolis, 1961.
- PROVINE, Doris Marie: *Courts in the Political Process in France*. In: Jacob, Herbert – Blankenburg, Erhard – Kritzer, Herbert M. – Provine, Doris Marie – Sanders, Joseph: *Courts Law and Politics in Comparative Perspective*. Yale University Press, New Haven and London, 1996. 177–249. p.
- QUANSAH, E.K.: *The Independence of the Judiciary in Botswana: the law and the reality*. In: *Annual conference – African Society of International and Comparative Law*. 1997. August 4–6. 196–211. p.
- QUIGLEY, John: *Judicial Autonomy in Palestine: Problems and Prospects*. In: *University of Dayton Law Review*, 1996. Spring. 697–718. p.
- RADER, Randall R.: *The Independence of the Judiciary: A Critical Aspect of the Confirmation Process*. In: *Kentucky Law Journal*, 1988-1989/4. 767–820. p.
- RAMSEYER, J. Mark – RASMUSEN, Eric B.: *Judicial Independence in a Civil Law Regime: The Evidence From Japan*. In: *Journal of Law, Economics & Organization*, 1997. October. 259–286. p.
- RAMSEYER, J. Mark.: *The Puzzling (In)Dependence of Courts: A Comparative Approach*. In: *Journal of Legal Studies*, 1994/2. 721–748. p.
- RASCHEL, Loïs: *Administration de la justice: la réforme est en marche! Procédures*, 2012. October. 37. p.
- RASCHEL, Loïs: *Pour une administration de la justice plus indépendante et démocratique*. La Semaine Juridique Edition Générale, 2012.
- RASICOT, J.: *Jury Selection, Body Language and the Visual Trial*. AB Publications, Minneapolis, 1983.
- RE, Edward D.: *Judicial Independence and Accountability: The Judicial Councils Reform and Judicial Conduct and Disability Act of 1980*. In: *Northern Kentucky Law Review*, 1981/2. 221–258. p.
- REDISH, Martin H.: *Constitutional Limitations on Congressional Power to Control Federal Jurisdiction: A Reaction to Professor Sager*. In: *Northwestern University Law Review*, 1982-1983/2. 143–167. p.

- REDISH, Martin H.: Federal Judicial Independence: Constitutional and Political Perspectives. In: *Mercer Law Review*, 1995. Winter. 697–732. p.
- REHNQUIST, William H.: Political Battles for Judicial Independence. In: *Washington Law Review*, 1975/4. 835–852. p.
- REMBAR, C.: *The Law of the Land*. Simon and Schuster, New York, 1980.
- RENNIG, Christoph – MACHURA, Stefan: Die Zusammenarbeit zwischen Schöffen und Berufsrichtern. In: Lieber, Hasso – Sens, Ulla (eds.): *Ehrenamtliche Richter – Demokratie oder Dekoration am Richtertisch?* Kommunal- und Schul-Verlag, Wiesbaden, 1999. 65–70 p.
- RENNIG, Christoph: Influence of lay assessors and giving reasons for the judgement in German mixed courts. In: *Revue Internationale de Droit Pénal*, 1/2001. 481–494. p.
- RENNING, Christoph: Die Entscheidungsfindung durch Schöffen und Berufsrichter in rechtlicher und psychologischer Sicht. Empirische, rechtsdogmatische und psychologisch-theoretische Untersuchungen zur Laienbeteiligung an der Strafgerichtsbarkeit. N. G. Elwert, Marburg, 1993.
- RESNIK, Judith: The Federal Courts and Congress: Additional Sources, Alternative Texts, and Altered Aspirations. In: *Georgetown Law Journal*, 1988. July. 2589–2636. p.
- RICHARDSON, William S.: Judicial Independence: The Hawaii Experience. *University of Hawaii Law Review*, 1979. Winter. 1–56. p.
- RIEDEL, James: Recruitment, Professional Evaluation and Career of Judges and Prosecutors in Germany. In: Federico, Giuseppe di: *Recruitment, Professional Evaluation and Career of Judges and Prosecutors in Europe: Austria, France, Germany, Italy, the Netherlands and Spain*. Editrice: Lo Scarabeo. Bologna, 2005. 69–126. p.
- RIEGER, Alexander: *Verfassungsrechtliche Legitimationsgrundlagen richterlicher Unabhängigkeit*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien, 2011.
- RIGGS, Berkeley N. – Westerberg, Tamera D.: Judicial Independence: An Historical Perspective. In: *Denver University Law Review*, 1997/2.. 337–354. p.
- RISHIKOF, Harvey – PERRY, Barbara A.: Separateness but Interdependence, Autonomy but Reciprocity: A First Look at Federal Judges' Appearances Before Legislative Committees. In: *Mercer Law Review*, 1995. Winter. 667–696. p.
- ROME, Félix: Combines et dépendance. In: *Recueil Dalloz*, 2011. No. 42. 2857–2864. p.
- ROSEN, Gerald E. Judicial Independence in an Age of Political and Media Scrutiny. In: *Thomas M. Cooley Law Review*, 1997/3. 685–702. p.
- ROSENBERG, Gerald N. : Judicial Independence and the Reality of Political Power. In: *The Review of Politics*, 1992. Summer. 369–398. p.
- ROSENBLUM, Victor: Contexts and Contents of “For Good Cause” as Criterion for Removal of Administrative Law Judges: Legal and Policy Factors. In: *Western New England Law Review*, 1984/3. 593–642. p.

- Rosenn, Keith S. : The Constitutional Guaranty Against Diminution of Judicial Compensation. In: *UCLA Law Review*, 1976/2. 308–350. p.
- ROSS, William G. : Extrajudicial Speech: Charting the Boundaries of Propriety. In: *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 1989/3. 589–642. p.
- ROTTLEUTHNER, Hubert: The Conformity of the Legal Staff. In: *Rechtstheorie* 1993., Beiheft 15. 441–451. p.
- ROTUNDA, Ronald D.: An Essay on the Constitutional Parameters of Federal Impeachment. In: *Kentucky Law Journal*, 1987/88/3. 707–732. p.
- RUGER, Theodore W. – KIM, Pauline T. – MARTIN, Andrew D. – QUINN, Kevin M.: The Supreme Court Forecasting Project: Legal and Political Science Approaches to Predicting Supreme Court Decisionmaking. In: *Columbia Law Review*, 2004/4. 1150–1210. p.
- Russell, P. H. – O'brien, D. M. (eds.): *Judicial Independence in the age of democracy. Critical perspectives from around the world.* University Press of Virginia, Charlottesville and London, 2001.
- RUSSELL, Peter H.: High Courts and the Rights of Aboriginal Peoples: The Limits of Judicial Independence. In: *Saskatchewan Law Review*, 1998/2. 247–276. p.
- RUSZOLY József: *Európai jog- és alkotmánytörténelem.* Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2011.
- SAGE, W.: Psychology and the Angela Davis Jury. In: *Human Behavior Magazine*, 1973. January. 56–61. p.
- SAGER, Lawrence G. : Klein's First Principle: A Proposed Solution. In: *Georgetown Law Journal*, 1998. July. 2525–2536. p.
- SAJÓ András: *Limiting government: An introduction to constitutionalism.* CEUPress, Budapest, 1999.
- SAJÓ András: Semleges intézmények és a kormányzati bizalommal kapcsolatos tapasztalatok Kelet-Európában. In: Kornai János, Rothstein Bo, Rose-Ackerman Susan (szerk.): *Tisztesség és bizalom a posztoszocialista átmenet fényében.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2005. 25–47. p.
- SAJÓ András: The legislative framework and judicial review concerning racist and discriminatory expression in a selected number of European countries. (Background paper). Council Of Europe, 2007 135–148. p.
- SALZBERGER, Eli M.: A Positive Analysis of the Doctrine of Separation of Powers, or: Why Do We Have an Independent Judiciary? In: *International Review of Law & Economics*, 1993. 349–379. p.
- SAMAHA, Adam M.: Randomization in Adjudication. In: *William and Mary Law Review*, Vol. 51/1. 2009. 1. p.
- SAMS, Murray Jr.: Persuasion in the voir dire: The Plaintiff's Approach. In: *Persuasion: The Key to Damages.* G. Holmes ed. Ann Arbor: The Institute of continuing Legal Education, 1969. 3–8. p.

- SÁRI János: A hatalommegosztás történelmi dimenziói és mai értelme, avagy az alkotmányos rendszerek belső logikája. Osiris, Budapest, 1995.
- SCHEPPELE, Kim Lane: Hungary's Attacks on the Rule of Law and Why They Matter for Business. In: Financial Times, "Beyond Brics", 2/5/14.
- SCHILKEN, Eberhard: Gerichtsverfassungsrecht. Carl Heymanns Verlag, Köln – Berlin – Bonn – München, 2007.
- SCHMID, Niklaus: Das amerikanische Strafverfahren: Eine Einführung. C. F. Müller, Heidelberg 1986.
- SCHMIDT-HIEBER, Werner – KIESSWETTER, Ekkehard: Parteigeist und politischer Geist in der Justiz. In: Neue Juristische Wochenschrift, 1992. 1790–1794. p.
- SCHOENBAUM, Edward J.: A Historical Look at Judicial Discipline. In: Chicago-Kent Law Review, 1977/1. 1–28. p.
- SCHOSHINSKI, Maura Anne: Towards an Independent, Fair, and Competent Judiciary: An Argument for Improving Judicial Elections. In: Georgetown Journal of Legal Ethics, 1994. Winter. 839–864. p.
- SCHOTLAND, Roy A.: Elective Judges' Campaign Financing: Are State Judges' Robes the Emperor's Clothes of American Democracy? In: Journal of Law and Politics, 1985/1. 57–168. p.
- SCHULTE-KELLINGHAUS, Thomas: Die begrenzte Macht der Dritten Gewalt – Zur Notwendigkeit der Selbstverwaltung der Gerichte. In: Zeitschrift für Rechtspolitik, 2008/7. 205–208. p.
- SCHWARZ, Carl: Judges Under the Shadow: Judicial Independence in the United States and Mexico. In: California Western International Law Journal, 1973. May. 260–332. p.
- SCOTT, A. P.: Criminal Law in Colonial Virginia. University of Chicago Press, Chicago, 1930.
- SCOTT, Richard J.: Accountability and Independence. In: University of New Brunswick Law Journal, 1996. 27–36. p.
- SCOTTON, J.F.: Judicial Independence and Political Expression in East Africa – Two Colonial Legacies. In: East African Law Journal, 1970. March. 1–19. p.
- SEABOLT, Rick: Direct Effect. In: Los Angeles Daily Journal, 2008. april 10. 6.p.
- SEALY, A. P. – CORNISH, W. R.: Jurors and their Verdicts. In: Modern Law Review, 1973 (36). 496–508. p.
- SEGAL, Jeffrey A. – D. COVER, Albert: Ideological Values and the Votes of U.S. Supreme Court Justices. In: The American Political Science Review, 1989/2. 557–565. p.
- SEIDMAN, Louis Michael: Ambivalence and Accountability. In: Southern California Law Review, 1988. September. 1571–1600. p.
- SELIGSON, Milton: Lay Participation in South Africa from Apartheid to Majority Rule. In: Revue Internationale de Droit Pénal 2001/1. 273–284. p.

- SELYA, Bruce M.: The Confidence Game: Public Perceptions of the Judiciary. In: *New England Law Review*, 1996. Summer. 909–918. p.
- SEU, Yeong Sien: Clarity or Controversy – The Meaning of Judicial Independence in Singapore and Malaysia. In: *Singapore Law Review*, 1992. 85–108. p.
- SHACKELFORD, Kelly – BUTTERFIELD, Justin: The Light of Accountability: Why Partisan Elections are the Best Method of Judicial Selection. *Advocate* (State Bar of Texas, 2010. 73–77. p.
- SHAMAN, Jeffrey M.: State Judicial Conduct Organizations. In: *Kentucky Law Journal*, 1987/88/3. 811–860. p.
- SHAMAN, Jeffrey: Judicial Ethics. In: *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 1988/89. 1–20. p.
- SHAPIRO, M.: *Courts: Comparative political analysis*. Chicago–London, UCPress, 1981.
- SHAPIRO, Michael H.: Introduction: Judicial Selection and the Design of Clumsy Institutions. In: *Southern California Law Review*, 1988. September. 1555–1570. p.
- SHARMA, B. R.: *Judiciary on Trial: Appointment, Transfer, Accountability*. Deep & Deep Publications, New Delhi, 1989.
- SHELDON, Charles H. – MAULE, Linda S.: *Choosing Justice: The Recruitment of State and Federal Judges*. In: Washington State University Press, Pullman, 1997.
- SHELTON, Dinah: The Independence of International Tribunals. In: *The Review: International Commission of Jurists*, 1996. June. 23–50. p.
- SHEPARD, Randall T.: Campaign Speech: Restraint and Liberty in Judicial Ethics. In: *Georgetown Journal of Legal Ethics*, 1996. Summer. 1059–1100. p.
- SHERRY, Suzanna: Judicial Independence: Playing Politics with the Constitution. In: *Georgia State University Law Review*, 1998. July. 795–815. p.
- SHETREET, Shimon – TURENNE, Sophie: *Judges on trial*. In: Cambridge University Press Cambridge, 2013.
- SHETREET, Shimon: *Judges on Trial: A Study of the Appointment and Accountability of the English Judiciary*. North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1976.
- SHETREET, Shimon: Judicial Independence and Accountability in Israel. In: *The International and Comparative Law Quarterly*, 1984/4. 979–1012. p.
- Shetreet, Simon – Deschenes, Jules (eds.): *Judicial Independence: The Contemporary Debate*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, 1985.
- SHIPLEY, Carl L.: Legislative Control of Judicial Behavior. In: *Law & Contemporary Problems*, 1970/1. 178–201. p.
- SIMON, R. J. – MAHAN, L.: Quantifying Burdens of Proof. In: *Law and Society Review*, 1971 (5). 319–330. p.
- SIMON, R. J.: Beyond a Reasonable Doubt: An Experimental Attempt at Quantification. In: *Journal of Applied Behavioural Science*, 1970 (6). 203–209. p.

- SIMON, R. J.: *The Jury and the Defence of Insanity*. Little Brown, Boston, 1967.
- SIMON, Rita James – MARSHALL, Prentice: *The jury system*. In: Nagel, Stuart S. : *The Rights of the Accused in Law and Action*. Sage Publications, Beverly Hills CA, 1972. 211–233. p.
- SIRVET, Ene – BERNSTEIN, R.B.: *John Jay, Judicial Independence, and Advising Coordinate Branches*. In: *Journal of Supreme Court History*, 1996. 23–29. p.
- SISK, Gregory C. – HEISE, Michael – MORRIS, Andrew P.: *Charting the Influences on the Judicial Mind: An Empirical Study of Judicial Reasoning*. In: *New York University Law Review*, 1998/5. 1377–1500. p.
- SMEETS, Larry: *Judicial Independence in the People's Republic of China*. In: *Australian Journal of Law and Society*, 1992. 60–79. p.
- SMITH, Alexa J.: *Federal Judicial Impeachment: Defining Process Due*. In: *Hastings Law Journal*, 1995. January. 639–674. p.
- SMITH, Joseph H.: *An Independent Judiciary: The Colonial Background*. In: *University of Pennsylvania Law Review*, 1976/5. 1104–1156. p.
- SMOKE, W. H. – ZAJONC, R. B.: *On the Reliability of Group Judgements and Decisions*. In: Criswell, J. J. – Solomon, H. – Suppes, P. (eds.): *Mathematical Methods in Small Group Processes*. Stanford University Press, Stanford, 1962 322–333. p.
- SNYDER, Lloyd B.: *The Constitutionality and Consequences of Restrictions on Campaign Speech by Candidates for Judicial Office*. In: *UCLA Law Review*, 1987. December. 207–264. p.
- SOLES, Linda Romero: *An Evaluation of the Direct Calendaring System in the Stanislaus County Superior Court*. Institute for Court Management Research Project, 2006.
- SOLOMON, Peter H.: *The Accountability of Judges in Post Communist States: From Bureaucratic to Professional Accountability*. In: Seibert-Fohr, Anja (ed.): *Judicial Independence in Transition*. Springer, Heidelberg – New York – Dordrecht – London, 2012. (Vol. 233) 909–937. p.
- SOLT Pál: *Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács ünnepélyes alakuló ülésére*. In: *Bírák Lapja*, 1998/1. 8. p.
- SOLUM, Lawrence B.: *The Virtues and Vices of a Judge: An Aristotelian Guide to Judicial Selection*. In: *Southern California Law Review*, 1988. September. 1735–1756. p.
- SÓLYOM László: *Az alkotmányos kultúra szerepe*. In: Jakab András (szerk.): *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. HVG-ORAC, Budapest, 2011. 11–14. p.
- SÓLYOM Péter: *„Velencei Bizottság kontra Alkotmánybíróság. A bírósági törvények alkotmányos felülvizsgálata” Jogesetek Magyarázata 2014/2. 25–26.*
- SONQUIST, J. A. – BARKER, E. – MORGAN, J.: *Searching for Structure*. Institute for Social Research, Ann Arbor, 1973.

- SPILLER, Pablo T. – GELY, Rafael: Congressional Control or Judicial Independence: The Determinants of U.S. Supreme Court Labor Relations Decisions 1949–1988. University of Chicago, Center for the Study of the Economy and the State, Chicago, 1990.
- SPRACK, J.: A Practical Approach to Criminal Procedure. Oxford University Press, Oxford, 2006. (11th ed.)
- SPRECHER, Robert A.: The Threat to Judicial Independence. In: Indiana Law Journal, 1976. Winter. 380–396. p.
- STEELMAN, David C. – GOERDT, John A. – McMILLAN, James E.: Case Flow Management: The Heart of Court Management in the New Millennium. The National Center for State Courts, 2004.
- STEINBERG, Robert S.: Judicial Independence in States of Emergency: Lessons from Nicaragua's Popular Anti-Somocista Tribunals. In: Columbia Human Rights Law Review, 1987. Spring. 359–418. p.
- STEPHAN, C. – TULLY, J. C.: The Influence of Physical Attractiveness of a Plaintiff on the Decisions of Simulated Jurors. Paper read at the meetings of the North Central Sociological Association, Cincinnati, 1973.
- STEPHEN, Ninian M.: Southey Memorial Lecture 1981. In: Judicial Independence – A Fragile Bastion Melbourne University Law Review, 1982. 334–348. p.
- STERLING, Harwood: Judicial Activism: A Restrained Defense. Austin & Winfield, San Francisco, 1996.
- STERN, Gerald: Is Judicial Discipline in New York State a Threat to Judicial Independence? In: Pace Law Review, 1987. Winter. 291–388. p.
- STEVENS, R.: The Judges, Their Role in the Changing Constitution. Hart Publishing, Oxford, 2002.
- STEVENS, Robert: The Independence of the Judiciary: The View from the Lord Chancellor's Office. Clarendon Press – Oxford University Press, Oxford – New York, 1993.
- STEWART, Carl E.: Contemporary Challenges to Judicial Independence. In: Loyola Law Review, 1997. Fall. 293–310. p.
- STEWART, E.: Defendant's Attractiveness as a Factor in the Outcome of Criminal Trials. An observational study. In: Journal of Applied Social Psychology. 1980/4. 348–361. p.
- STIPTA István: A 19. századi angol közigazgatási jogvédelem és a magyar közigazgatási bíráskodás. In: Emlékkönyv Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Homoki-Nagy Mária, Balogh Elemér. = Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom.73. Szeged, 2010. 793–810. p.
- STIPTA István: A magyar bírósági rendszer története. Multiplex Media, Debrecen, 1998.
- STIPTA István: Az igazságszolgáltatás további reformjának időszerű feladatai. In: Bírák Lapja, 1994/3-4. 15–19. p.

- STITH, Laura Denvir – ROOT, Jeremy: The Missouri Nonpartisan Court Plan: The Least Political Method of Selecting High Quality Judges. In: *Missouri Law Review*, 2009. 711–750. p.
- STOCKLEY, Andrew P.: Judicial Independence: The New Zealand Experience. In: *Australian Journal of Legal History*, 1997. 145–170. p.
- STOLZ, Preble: Disciplining Federal Judges: Is Impeachment Hopeless? In: *California Law Review*, 1969. 659–670. p.
- STOLZ, Preble: *Judging Judges: The Investigation of Rose Bird and the California Supreme Court*. The Free Press, New York, 1981.
- STOTZKY, Irwin (ed.): *Transition to Democracy in Latin America: The Role of the Judiciary*. Westview Press, Boulder, 1993.
- STRANDBAKKEN, Asbjorn: Lay Participation in Norway. In: *Revue internationale de droit pénal*. Vol. 72. 2001. 225–251p.
- STRODTBECK, F. – JAMES, R. – HAWKINS, C.: Social Status in Jury Deliberations. In: *American Sociological Review*, 1957. December. 713–719. p.
- STRODTBECK, F. L. – HOOK, L. H.: The Social Dimensions of a Twelve Man Jury Table. In: *Sociometry*, 1961 (24). 397–415. p.
- STRODTBECK, F.: Social Process, the Law and Jury Functioning. In: Evan, N. (ed.): *Law and Sociology*. 1962.
- STRODTBECK–MANN: Sex Role Differentiation in Jury Deliberations. In: *Sociometry*, 1956 (19). 3–11. p.
- STROSSEN, Nadine: The Current Assault on Constitutional Rights and Civil Liberties: Origins and Approaches. In: *West Virginia Law Review*, 1997. Summer. 769–810. p.
- STUMPE, Harry P.: Congressional Response to Supreme Court Rulings: The Interaction of Law and Politics. In: *Journal of Law and Politics*, 1956. 377–395, p.
- STURGESS, Garry – Chubb, Philip: *Judging the World: Law and Politics in the World's Leading Courts*. Butterworths, Sydney, 1988.
- SULLY, Brian: Judicial Independence Under a Charter of Rights: Australian Snapshot – Canadian Camera. In: *Macarthur Law Review*, 1997. 1–40. p.
- SUN BEALE, S. – BRYSON, W. C. – FELMAN, J. E. – ELSTON, M. J.: *Grand Jury*. Law & Practice, Thomson Reuters 1997–2016.
- Swanson, Rick A. – Melone, Albert P.: The Partisan Factor and Judicial Behavior in the Illinois Supreme Court. In: *Southern Illinois University Law Journal*, 1995. Winter. 303–332. p.
- Systems in Six European Judiciaries: Description and Comparative Grid. In: Langbroek, Philip M. – Fabri, Marco (eds.): *The Right Judge for Each Case*. Intersentia, Antwerpen – Oxford, 2007.
- SZABÓ Miklós: Jogelmélet és jogszociológia. In: Jakab András, Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. 451–542. p.

- SZENTE Zoltán: Az Alaptörvény (2012–2015). In: Jakab András, Gajdusчек György (szerk.): A magyar jogrendszer állapota. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet, Budapest, 2016. 213–242. p.
- SZENTE Zoltán: The Political Orientation of the Members of the Hungarian Constitutional Court between 2010 and 2014. In: *Constitutional Studies*, 2016. (1:1) 123–149. p.
- SZIKINGER István: Esküdtszék. Képviselési egyenlőség alapján. In: *Beszélő*, 2001 6. évf. 4. sz. 41–42. p.
- TACHA, Deanell Reece: Independence of the Judiciary for the Third Century. In: *Mercer Law Review*, 1995. Winter. 645–659. p.
- TACHA, Deanell Reece: Judges and Legislators: Renewing the Relationship. In: *Ohio State Law Journal*, 1991. 279–297.p.
- TAMM, Edward A. – REARDON, Paul C.: Warren E. Burger and the Administration of Justice. In: *Brigham Young University Law Review*, 1981. 447–521. p.
- TAN, David: Death of Judicial Independence: Putting the Japanese Judicial Bureaucracy on Trial. In: *The Australian Law Journal*, 1996. February. 125–141. p.
- TAN, David: Judicial Independence in the People’s Republic of China: Myth or Reality? In: *The Australian Law Journal*, 1994. September. 660–699. p.
- TASSEL, Emily Field van: Why Judges Resign: Influences on Federal Judicial Service, 1789 to 1992. Federal Judicial Center, Washington D.C. 1993.
- TAUSCH, Anne M. – LANGER, Inghard: Soziales Verhalten von Richtern gegenüber Angeklagten. Merkmale, Auswirkungen sowie Änderungen durch ein Selbst-Training. In: *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie*, 4/1971 (3). 283–303. p.
- TAYLOR, Michael C.: Why No Rule of Law in Mexico? Explaining the Weakness of Mexico’s Judicial Branch. In: *New Mexico Law Review*, 1997. Winter. 141–166. p.
- TAYLOR, S. E. – CROCKER, J.: Schematic Bases of Social Information Processing. In: Higgins, E. T. – Herman C. P. (eds.) 1980. *Social Cognition: The Ontario Symposium*, Vol.1.
- TERRÉ, François: Une justice indépendante. De qui? Comment? Pour quoi? Où sont les réponses? In: *La Semaine Juridique Edition Générale*, 2012. April. 769–772. p.
- THAMAN, Stephen C.: Europe’s New Jury Systems: The Cases of Spain and Russia. In: *Law and Contemporary Problems*, 1999/2. Spring. 233–260. p.
- THAMAN, Stephen C.: Spain returns to Trial by Jury. In: *Hastings International and Comparative Law. Review*. Vol.21.1998. 241–537.p.
- THAMAN, Stephen C.: Japan’s New System of Mixed Courts: Some Suggestions Regarding Their Future Form and Procedures. In: *St. Louis – Warsaw Transatlantic Law Journal*, 2001 89–117. p.
- THAMAN, Stephen C.: The Resurrection of Trial by Jury in Russia. In: 31 *STAN. J. INT’L L.* (1995). 61–274. p.

- THOMA, Richard: Bundesverfassungsgericht. In: Jahrbuch des öffentlichen Rechts 6. 1957. 161–194. p.
- THOMPSON, Robert S.: Judicial Independence, Judicial Accountability, Judicial Elections, and the California Supreme Court: Defining the Terms of the Debate. In: Southern California Law Review, 1986. May. 809–874. p.
- THOMPSON, Robert S.: Judicial Retention Elections and Judicial Method: A Retrospective on the California Retention Election of 1986. In: Southern California Law Review, 1988. September. 2007–2064. p.
- THOMSON, W.: Disqualification of Judges and Justices in the Federal Courts. In: Harvard Law Review, 1973. 736–764. p.
- TOCQUEVILLE, Alexis de: A demokrácia Amerikában [ford. Frémer Jusztna]. Gondolat, Budapest, 1983.
- TOHARIA, Jos-J.: Judicial Independence in an Authoritarian Regime: In: The Case of Contemporary Spain. Law and History Review, 1975. Spring. 475–496. p.
- TOMA, Eugenia Froedge: A Contractual Model of the Voting Behavior of the Supreme Court: The Role of the Chief Justice. In: International Review of Law & Economics, 1996. December. 433–447. p.
- TOMA, Eugenia Froedge: Congressional Influence and the Supreme Court: The Budget as a Signaling Device. In: Journal of Legal Studies, 1991. 131–146. p.
- TOPAZ, Jonathan: Rep warns judge of impeachment. = <http://www.politico.com/story/2014/10/terri-sewell-mark-fuller-111988>.
- TÓTH Gábor Attila: Túl a szöveg. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.
- TÓTH Gábor Attila: Macht statt Recht. Deformation des Verfassungssystems in Ungarn. In: Osteuropa, 4/2013. (63:4). 21–28. p.
- TÓTH László: Az esküdtszék a kül-államokban. In: Jogtudományi Közlöny, 1901/37. 261–263. p.
- TÓTH Mihály: A magyar büntetőeljárás az Alkotmánybíróság és az európai emberi jogi ítélkezés tükrében. KJK-Kerszöv, Budapest, 2001
- TRAYNOR, Roger J.: Who Can Best Judge the Judges? In: Virginia Law Review, 1967. 1266–1282. p.
- Trócsányi László – Badó Attila (szerk.): Nemzeti alkotmányok az Európai Unióban. KJK Kerszöv, Budapest, 2005.
- TUSHNET, Mark: Constitutional Interpretation and Judicial Selection: A View from the Federalist Papers. In: Southern California Law Review, 1988. September. 1669–1700. p.
- TUSHNET, Mark: Judicial Selection, Removal and Discipline in the US. In: H. P. Lee (eds.): Judiciaries in Comparative Perspective. In: Cambridge University Press, Cambridge, 2011. 134–150. p.

- UELMAN, Gerald: Disqualification of Judges for Campaign Support or Opposition. In: Georgetown. Journal of Legal Ethics, 1990. 419–428. p.
- UELMEN, Gerald F.: Crocodiles in the Bathtub: Maintaining the Independence of State Supreme Courts in an Era of Judicial Politicization. In: Notre Dame Law Review, 1997. May. 1133–1153. p.
- UELMEN, Gerald F.: Supreme Court Retention Elections in California. In: Santa Clara Law Review, 1988. Spring. 333–355. p.
- UVILLER, R. H.: The Advocate, the Truth, and Judicial Hackles: A Reaction to Judge Frankel's Idea. In: University of Pennsylvania Law Review, 1975. 1067–1082. p.
- VALLANSAN, Jocelyne: La pérennité constitutionnelle des tribunaux consulaires. In: La Semaine Juridique Entreprise et Affaires, 7 Juin 2012 – n° 23. 32-35 p.
- VARGA Csaba: Jogfilozófia az ezredfordulón. Szent István Társulat, Budapest, 2004.
- VASTAGH Pál: Igazságszolgáltatási reform jogvédelmi rendszerünkben. In: Magyar Jog, 1997/12. 705–711. p.
- VERNER, Joel G.: The Independence of Supreme Courts in Latin America: In: A Review of the Literature. Journal of Latin American Studies, 1984. 463–506. p.
- VIDMAR, Neil: The Performance of the American Civil Jury: In: An Empirical Perspective. Arizona Law Review, 1998 (40). 849–899. p.
- VILMOV, Bernhard – TERVEEN, Heino – WALKOWIAK, Anett – GERKEN, Jutta: Die Mitwirkung von Laien in der (Jugend-) Strafgerichtsbarkeit. Rechtsprechung zwischen Professionalität und Bürgernähe. In: Ostendorf, Heribert: Integration von Strafrechts – und Sozialwissenschaften. Festschrift für Lieselotte Pongrats. J. Schweitzer, München, 1986. 306–361. p.
- VINCZE Attila: Az Európai Unió Bírósága a bírói nyugdíjazásról. In: Jogesetek Magyarázata, 2012/4. 65–73. p.
- VITIELLO, Michael – GLENDON, Andrew J.: Article III Judges and the Initiative Process: Are Article III Judges Hopelessly Elitist? In: Loyola of Los Angeles Law Review, 1998. June. 1275–1304. p.
- VOLCANSEK, Mary L. – DE FRANCISCIS, Mary – LAFON, Jacqueline Lucienne: Judicial Misconduct: A Crossnational Comparison. University Press of Florida, Gainesville, 1996.
- VOLCANSEK, Mary L.: Judicial Impeachment: None Called for Justice. University of Illinois Press, Chicago, 1993.
- VÖRÖS Imre: Az alkotmányban korlátozott alapvető jogról, és az ilyen alkotmányról. Glossza az Alaptörvény 4. módosításához. In: Fundamentum, 2013 (17). on-line.
- VOSSKUHL, Andreas – SYDOW, Gernot: Die demokratische Legitimation des Richters. In: JuristenZeitung, 14/2002 (19. Juli 2002). 673–682. p.
- VYAS, Vash: The Independence of the Judiciary: A Third World Perspective. In: Third World Legal Studies, 1992/6. 127-177 p.

- WACHTLER, S.: Grand Juries: Wasteful and Pointless. New York Times, 1990. Jan. 6. = <http://www.nytimes.com/1990/01/06/opinion/grand-juries-wasteful-and-pointless.html>
- WALKER, John M.: Current Threats to Judicial Independence and Appropriate Responses: A Presentation to the American Bar Association. In: Saint John's Journal of Legal Commentary, 1996. Fall. 45-58. p.
- WALKER, Monica: Sentencing Studies: Comment on Diamond. In: Law and Social Inquiry, 1/1992 (17). 109-113. p.
- WALLACE, J. Clifford: Judicial Administration in a System of Independents: A Tribe with Only Chiefs. In: Brigham Young University Law Review, 1978. 39-66. p.
- WALLACE, Judge J. Clifford: Resolving Judicial Corruption While Preserving Judicial Independence: Comparative Perspectives. In: California Western International Law Journal, 1998. Spring. 341-352. p.
- Waltman, Jerold L. – Holland, Kenneth M. (eds.): The Political Role of Law Courts in Modern Democracies. St. Martin's Press, New York, 1988.
- WARD, Brent D.: Can the Federal Courts Keep Order in Their Own House? In: Brigham Young University Law Review, 1980. 223-254. p.
- WARNER, H. C.: Development of Trial by Jury. In: Tennessee Law Review, 1959. 26. 459-467. p.
- WARREN, C.: New Light on the History of the Federal Judiciary Act of 1789. In: Harvard Law Review, 1923 (37). 49-132. p.
- WAYE, Vicki: Judicial Fact-Finding: Trial By Judge Alone Inserious Criminal Cases. In: Melbourne Univeristy Law Review, 2003/27. 423-457. p.
- WEIGEND, T.: Öffentliche Vorverurteilung und faires Strafverfahren. In: Eser, Albin – Meyer, Jürgen (Hrsg.): Öffentliche Vorverurteilung und faires Strafverfahren, Max-Planck-Institut f. ausländ. u. inter. Strafrecht, Freiburg, 1986.
- WEINGARTEN, Reid H.: Judicial Misconduct: A View From the Department of Justice. In: Kentucky Law Journal, 1987-88. 799-810. p. p.
- WEISBERGER, Joseph R.: The Twilight of Judicial Independence – Pulliam v. Allen. Suffolk In: University Law Review, 1985. Fall. 537-560. p.
- WENZEL, Robert: Rechtliche Bedenken gegen die BGH-Entscheidung „Demonstrations-schrank“. In: GRUR, 2013. 140-145.p.
- WERDING, K.: Schwurgerichte in den USA. Verlag Schneider und Weber, Kassel, 1975.
- WHEELER, Russell R. – LEVIN, A. Leo: Judicial Dsicipline and Removal in the United States. Federal Judicial Center, Washington D.C., 1979.
- WHITE, A.J., Jr.: Selecting the jury. In: Appleman, J. A. (ed.): Successful Jury Trials: A Symposium. Indianapolis, 1952. 119-124. p.
- WHITE, J. Patrick: The Warren Court Under Attack: The Role of the Judiciary in a Democratic Society. In: Maryland Law Review, 1959. Summer. 181-199. p.

- WHITE, Penny J.: It's a Wonderful Life, or Is It? America without Judicial Independence. In: *University of Memphis Law Review*, 1996. Fall. 1-12. p.
- WILLIAMS, Dary: Judicial Independence and the High Court. In: *The University of Western Australia Law Review*, 1998. July. 140–155. p.
- WILLIAMS, G.: *The Proof of Guilt. A study of the English Criminal Trial*. London, 1963.
- WILLIAMS, J. M.: Judicial Independence in Australia. In: Russell, P.H. – O'Brien, D.M. (eds.): *Judicial Independence in the Age of Democracy. Critical Perspectives from Around the World*. University of Virginia Press, Charlottesville, 2001. 173-193. p.
- WILLIAMS, Victor: Third Branch Independence and Integrity Threatened by Political Branch Irresponsibility. In: *Seton Hall Constitutional Law Journal*, 1995. Summer. 851–932. p.
- WINTERS, Glenn R.: Selection of Judges. A Historical Introduction. In: *Texas Law Review*, 1965/44. 1081–1085. p.
- WISHMAN–SEYMOUR: *Anatomy of a jury. The system on trial*. Times Books, New York 1986.
- WITTRECK, Fabian: Erledigungszahlen unter (Dienst-)Aufsicht? In: *Deutsche Richterzeitung*, 2013. 60–61. p.
- WITTRECK, Fabian: Anwälte als Richter? Anmerkungen zur jüngsten Novellierung des Richtergesetzes und der Neubesetzung der Richterdienstgerichte. In: *Neue Juristische Wochenschrift*, 2004. 3011–3015. p.
- WOLFSON, Barbara (Szerk.): *Preserving the Independence of the Judiciary: The Dual Challenge of Democracy and the Budget Crisis: Report of the 1993 Forum for State Court Judges*. Roscoe Pound Foundation, Washington, D.C., 1994.
- WOO, Margaret Y.K.: Adjudication Supervision and Judicial Independence in the P.R.C. In: *American Journal of Comparative Law*, 1991. Winter. 95–119. p.
- WOODHOUSE, Diana: The Office of Lord Chancellor: Time to Abandon the Judicial Role – The Rest will Follow. In: *Legal Studies*, 2002. March. 128–146. p.
- WOOLF, Harry: Judicial Review – The Tensions Between the Executive and the Judiciary. In: *Law Quarterly Review*, 1998 (114). 579–593. p.
- XU, Xiaoqun: The Fate of Judicial Independence in Republican China, 1912–37. In: *The China Quarterly* 1997. 1–28. p.
- YARNOLD, Barbara M.: Politicized Judicial and Congressional Asylum Policymaking, 1980–1987. In: *The Justice System Journal*, 1994. 207–220. p.
- YOUNGER, Richard D.: *The People's Panel: The Grand Jury in the United States, 1634–1941*. In: *American History Research Center*, Providence, 1963.
- ZAGAL, James – WINKLER, Adam: The Independence of Judges. In: *Mercer Law Review*, 1995. Winter. 795–834. p.
- ZAWITZ, M. W.: *Report to the Nation on Crime and Justice*. Government Printing Office, Washington, DC., 1988.

- ZEIDMAN, Steven: To Elect or Not to Elect: Case Study of Judicial Selection in New York City, 1977–2002. In: *Michigan Journal of Law*, 2004. 791–810. p.
- ZEISEL, H. – DIAMOND, S. S.: The Jury Selection in the Mitchell-Stans Conspiracy Trial. In: *American Bar Foundation Research Journal*, 1974. 151–174. p.
- ZEISEL, H.: What Determines the Amount of Argument per Juror? In: *American Sociological Review*, 1963 (28). 279. p.
- ZIEGEL, Jacob S.: Judicial Free Speech and Judicial Accountability: Striking the Right Balance. In: *University of New Brunswick Law Journal*, 1996. 175–182. p.
- ZISKIND, Martha Andes: Judicial Tenure in the American Constitution: English and American Precedents. In: *Supreme Court Review*, 1969. 135–154. p.
- ZUKLIE, M.S. Rethinking the Fair Cross-Section Requirement. *California Law Review*, 1996. 101–150. p.
- ZWEIGERT, Konrad – KÖTZ, Hein: Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem gebiete des Privatrechts. J. C. B. Mohr, Tübingen, 3. Auflage, 1996. 729.p.